

Iceland
Liechtenstein
Norway grants

Norway grants

НАРЪЧНИК

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Издание от 2022 г.

EUROPEAN UNION AGENCY
FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Ръкописът е завършен през февруари 2022 г.

Настоящият превод е направен по поръчка на институцията на Омбудсмана на Република България в рамките на проект Проект № 2018-1-1440 (6) „Подкрепа на националните институции по правата на човека при наблюдението на основните права и аспекти на основните права на правовата държава“ и е финансиран от с безвъзмездни средства от Европейското икономическо пространство (ЕИП) и Норвегия. Целта на проекта е да засили ролята на националните правозащитни институции и повиши капацитета им за приложение на основните свободи и върховенството на правото в контекста на политиките и фондовете на ЕС.

This handbook is translated in Bulgarian language under Project contract no. 2018-1-1440 (6) Supporting National Human Rights Institutions in monitoring fundamental rights and the fundamental rights aspects of the rule of law funded from Iceland, Liechtenstein and Norway through the EEA and Norway Grants Fund for Regional Cooperation. The aim of the project is to strengthen the role of national human rights institutions and their capacity to engage in the processes of applying fundamental rights and principles of the rule of law within the EU mechanisms.

Възпроизвеждането е разрешено при посочване на източника.

Снимки (заглавна страница и вътрешна част): © iStockphoto

© Агенция на Европейския съюз за основните права и Съвет на Европа, 2022 г.

За използване или възпроизвеждане на снимки или друг материал, за които Агенцията на Европейския съюз за основните права/Съветът на Европа няма авторско право, трябва да се иска разрешение пряко от носителите на авторското право.

Нито Агенцията на Европейския съюз за основните права/Съвета на Европа, нито което и да е лице, действащо от името на Агенцията на Европейския съюз за основните права/Съвета на Европа, не носи отговорност за възможно използване на информацията, която следва.

Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз, 2022 г.

Съвет на Европа:	ISBN 978-92-871-9750-4
FRA — print:	ISBN 978-92-9461-460-5 doi:10.2811/079581 TK-09-21-398-EN-C
FRA — PDF:	ISBN 978-92-9461-457-5 doi:10.2811/610564 TK-09-21-398-EN-N

Настоящият наръчник е изготвен на английски език. Съветът на Европа (СЕ) и Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) не носят отговорност за качеството на преводите на други езици. Мненията, изразени в наръчника, не обвързват СЕ и ЕСПЧ. Наръчникът съдържа препратки към избрани коментари и ръководства. Съветът на Европа и ЕСПЧ не носят отговорност за тяхното съдържание и включването им в този списък не представлява официално одобряване на тези публикации. Други публикации са посочени на интернет страниците на библиотеката на ЕСПЧ на адрес: echr.coe.int, още материали могат да бъдат открити на адрес coe.int/children.

Наръчник по европейско
право в областта
на правата на детето
Издание от 2022 г.

Предговор

Това второ издание на *Наръчника по европейско право в областта на правата на детето* е подготвен съвместно от Агенцията на Европейския съюз за основните права и Съвета на Европа (Отделът за правата на децата, Отделът за Европейската социална харта и Регистърът на Европейския съд по правата на човека). Това е петият от поредица наръчници по европейско право, изготвени съвместно от нашите организации. Предишните наръчници бяха посветени на европейското право в областта на недискриминацията, убежището, границите и имиграцията, защитата на личните данни и достъпа до правосъдие.

От публикуването на първото издание през 2015 г. има редица законодателни промени, както и важна съдебна практика, свързана с правата на детето. Например Европейският съюз (ЕС) за първи път прие законодателство относно процесуалните гаранции за деца, които са заподозрени или обвиняеми лица в наказателно производство. Съдът на ЕС (СЕС) е изяснил правни въпроси относно връщането на деца, които са граждани на трети страни. Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) е постановил редица важни решения, по-специално в областта на насилието срещу деца и задържането на деца мигранти.

Децата са пълноправни носители на права и настоящият наръчник има за цел да повиши осведомеността и да обогати познанията за правните стандарти, които защитават и утвърждават тези права в Европа. В Договора за Европейския съюз (ДЕС) е предвидено задължението на Съюза за насърчаване на защитата на правата на детето. Хартата на основните права, регламентите и директивите на ЕС, както и практиката на СЕС съдържат допълнителна правна уредба, определяща защитата на правата на детето.

Голям брой конвенции на Съвета на Европа и съответните им договорни органи са съсредоточени върху конкретни аспекти на защитата на правата на детето, включително защита от сексуално насилие и експлоатация, киберпрестъпления, трафик, насилие, основано на пола, и нарушаване на права за защита на личните данни. Тези конвенции допринасят за засилване на защитата, предоставена на децата съгласно Европейската конвенция за правата на човека и Европейската социална харта, включително чрез съдебната практика на ЕСПЧ и решенията на Европейския комитет по социални права.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Настоящият наръчник е предназначен за юристи, съдии, прокурори, органи по закрила на детето и други професионалисти и организации, отговорни за осигуряване на правната защита на правата на детето. Вярваме, че този наръчник ще им предостави знанията, които са необходими, за да въведат разбиранията си за правата на детето във всичките си решения във всички случаи.

Snežana Samardžić-Marković

Генерален директор в областта на демократията Съвет на Европа

Michael O'Flaherty

Директор на Агенцията на Европейския съюз за основните права

Съдържание

ПРЕДГОВОР	3
СЪКРАЩЕНИЯ	11
КАК ДА СЕ ИЗПОЛЗВА ТОЗИ НАРЪЧНИК	13
1. ВЪВЕДЕНИЕ В ЕВРОПЕЙСКОТО ПРАВО В ОБЛАСТТА НА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО: КОНТЕКСТ И ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ	15
1.1. Основни понятия.....	18
Основни точки.....	18
1.1.1. Приложно поле на европейското право в областта на правата на детето	18
1.1.2. Детето като субект на правото.....	19
1.2. Предистория на европейското право в областта на правата на детето	21
Основни точки.....	21
1.2.1. Европейски съюз: развитие на правата на детето и обхванати области на закрила	21
1.2.2. Съвет на Европа: развитие на правата на детето и обхванати области на закрила	24
1.3. Европейското право в областта на правата на детето и Конвенцията на ООН за правата на детето	28
Основни точки.....	28
1.4. Ролята на европейските съдилища за тълкуване и гарантиране на защитата на правата на детето	31
Основни точки.....	31
1.4.1. Съд на Европейския съюз.....	31
1.4.2. Европейски съд по правата на човека	32
1.5. Европейски комитет по социални права.....	33
Основни точки.....	33
2 ГРАЖДАНСКИ ПРАВА И СВОБОДИ	35
2.1. Свобода на мисълта, съвестта и религията	37
Основни точки.....	37

2.2.	Права на родителите и свобода на религията на техните деца	39
	Основни точки.....	39
2.3.	Свобода на изразяване на мнение и свобода на информация	42
	Основни точки.....	42
2.4.	Право на изслушване	44
	Основни точки.....	44
2.5.	Свобода на събранията и сдруженията	49
	Основни точки.....	49
3	РАВЕНСТВО И НЕДИСКРИМИНАЦИЯ	51
3.1.	Европейско право в областта на недискриминацията.....	54
	Основни точки.....	54
3.2.	Недопускане на дискриминация, основана на раса или етнически произход.....	58
	Основни точки.....	58
3.3.	Недопускане на дискриминация, основана на гражданство и имиграционен статут	62
	Основни точки.....	62
3.4.	Недопускане на дискриминация, основана на увреждане.....	64
	Основни точки.....	64
3.5.	Недопускане на дискриминация, основана на други защитени основания	68
	Основни точки.....	68
4	ПРОБЛЕМИ СЪС САМОЛИЧНОСТТА	73
4.1.	Регистрация при раждане и право на име.....	75
	Основни точки.....	75
4.2.	Право на узнаване на произход.....	77
	Основни точки.....	77
	4.2.1. Установяване на бащинство	78
	4.2.2. Установяване на произход: осиновяване	81
4.3.	Гражданство	82
	Основни точки.....	82
5	СЕМЕЕН ЖИВОТ	87
5.1.	Право на зачитане на семейния живот	

	Основни точки.....	89
	5.2. Право на детето да бъде отглеждано от своите родители	91
	Основни точки.....	91
	5.3. Право на детето на лични контакти с родителите	94
	Основни точки.....	94
	5.4. Незаконно прехвърляне на деца през границите — отвличане на деца	103
	Основни точки.....	103
6	АЛТЕРНАТИВНА НА СЕМЕЙНАТА ГРИЖА И ОСИНОВЯВАНЕ	111
	6.1. Алтернативна грижа: общи принципи	113
	Основни точки.....	113
	6.2. Настаняване на деца в алтернативна структура за полагане на грижи	117
	Основни точки	117
	6.3. Осиновяване	122
	Основни точки	122
7	ЗАКРИЛА НА ДЕЦАТА ОТ НАСИЛИЕ И ЕКСПЛОАТАЦИЯ	131
	7.1. Насилие в дома, училището, онлайн и други места... ..	135
	Основни точки.....	135
	7.1.1. Обхват на отговорността на държавата	135
	7.1.2. Насилие в училище	140
	7.1.3. Сексуално насилие.....	141
	7.1.4. Домашно насилие и пренебрегване на деца	147
	7.2. Експлоатация на деца	150
	Основни точки.....	150
	7.2.1. Принудителен труд	151
	7.2.2. Трафик на деца	153
	7.2.3. Сексуална експлоатация	158
	7.3. Високорискови групи.....	161
	Основни точки.....	161
	7.4. Изчезнали деца.....	164
	Основни точки.....	164
8	ИКОНОМИЧЕСКИ, СОЦИАЛНИ И КУЛТУРНИ ПРАВА И АДЕКВАТЕН ЖИЗНЕН	

	СТАНДАРТ	167
	8.1. Подходи към икономическите, социалните и културните права.....	171
	Основни точки.....	171
	8.2. Право на образование.....	172
	Основни точки.....	172
	8.2.1. Право на образование на децата мигранти.....	176
	8.3. Право на здраве.....	180
	Основни точки.....	180
	8.4. Право на жилище	187
	Основни точки.....	187
	8.5. Право на адекватен жизнен стандарт и право на социална сигурност...191	
	Основни точки.....	191
9	МИГРАЦИЯ И УБЕЖИЩЕ.....	197
	9.1. Влизане и пребиваване	201
	Основни точки.....	201
	9.2. Определяне на възрастта	205
	Основни точки.....	205
	9.3. Събиране на семейството за разделени деца	207
	Основни точки.....	207
	9.4. Задържане	212
	Основни точки.....	212
	9.5. Експулсиране	216
	Основни точки.....	216
	9.6. Достъп до правосъдие	221
	Основни точки.....	221
10	ЛИЧНИ ДАННИ И ЗАЩИТА НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ	225
	10.1. Защита на личните данни на децата	227
	Основни точки.....	227
	10.1.1. Европейско право в областта на защитата на личните данни	227
	10.2. Защита на децата като потребители	234
	Основни точки.....	234
	10.2.1. Права на потребителите	234

10.2.2.Нелоялни търговски практики, насочени към деца	236
10.2.3.Безопасност на продуктите	236
10.2.4.Клинични изпитания върху деца	237
10.2.5.Храни, предназначени за кърмачета и малки деца	238
10.2.6.Безопасност на детските играчки	239
10.2.7.Децата и рекламата	239
11 ПРАВА НА ДЕЦАТА В СИСТЕМАТА НА НАКАЗАТЕЛНОТО ПРАВОРАЗДАВАНЕ И АЛТЕРНАТИВНИТЕ (ИЗВЪНСЪДЕБНИ) ПРОИЗВОДСТВА.....	241
11.1. Гаранции за справедлив съдебен процес	243
Основни точки.....	243
11.1.1.Ефективно участие	248
11.1.2.Достъп до адвокат	250
11.2. Права на младите правонарушители във връзка със задържането	251
Основни точки.....	251
11.2.1.Форми на задържане (материални и процесуални гаранции) ..	252
11.2.2.Условия на задържане	256
11.2.3.Защита от насилие и малтретиране.....	258
11.3. Защита на децата жертви и свидетели	259
Основни точки.....	259
ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА	269
СЪДЕБНА ПРАКТИКА	281
ТЪРСЕНЕ НА СЪДЕБНА ПРАКТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СЪДИЛИЩА.....	293
ЦИТИРАНИ ПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ.....	299
Правни инструменти на ООН	299
Правни инструменти на Съвета на Европа	299
Правни инструменти на ЕС	302

СЪКРАЩЕНИЯ

ГС	Голям състав (на Европейския съд по правата на човека)
ДЕС	Договор за Европейския съюз
ДПП	Директива относно правата на потребителите
ДФЕС	Договорът за функционирането на Европейския съюз
ЕИО	Европейска икономическа общност
ЕКЗД	Европейски комитет по защита на данните
ЕКПЧ	Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (обикновено наричана Европейска конвенция за правата на човека)
ЕКСП	Европейски комитет по социални права
ЕС	Европейски съюз
ЕСПЧ	Европейски съд по правата на човека
ЕСХ	Европейска социална харта
КПД	Конвенция на ООН за правата на детето
КПХУ	Конвенция на ООН за правата на хората с увреждания
ЛГБТИК	лесбийки, гейове, бисексуални, транссексуални, интерсексуални и куиър
МОТ	Международна организация на труда
НПО	неправителствена организация
ООН	Организация на обединените нации
ОРЗЛД	Общ регламент за защитата на личните данни
РКЗНМ	Рамкова конвенция на Съвета на Европа за защита на националните малцинства
СЕ	Съвет на Европа

- CEO Съд на Европейските общности
- CEC Съд на Европейския съюз (преди декември 2009 г. наричан Съд на Европейските общности — CEO)
- GRETA Експертна група за борба с трафика на хора
- FRA Агенция на Европейския съюз за основните права

Как да използвате настоящия наръчник

В настоящия наръчник се прави общ преглед на основните права на детето в държавите — членки на Европейския съюз (ЕС) и на Съвета на Европа (СЕ). Той има широк обхват и се актуализира **първото издание**, публикувано през 2015 г. Нормите относно правата на детето обхващат различни правни отрасли. В наръчника децата се разглеждат като носители на всички права на човека/основни права, както и като субекти на специално регулиране с оглед на техните особени характеристики. В него ударението е поставено върху правните области, които са от особено значение за децата.

Наръчникът е разработен, за да подпомогне работата на професионалистите, които не са специалисти в областта на правата на детето, включително юристи, съдии, прокурори, социални работници и други лица, които работят с националните органи, както и за неправителствени организации (НПО) и други органи, в чиято работа могат да възникнат въпроси от юридически характер, свързани с тези теми. Наръчникът е справочник по правото на ЕС и Съвета на Европа, свързано с тези тематични области, и обяснява как е уреден всеки въпрос съгласно правото на ЕС, както и съгласно Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), Европейската социална харта (ЕСХ) и други правни инструменти на Съвета на Европа. Във всяка глава първо е представена единна таблица с информация за приложимите правни разпоредби в двете отделни европейски правни системи. След това законодателството в рамките на всяка от двете системи е представено във връзка с всяка разгледана тема. Това дава възможност на читателя да види къде двете правни системи съвпадат и в кои аспекти се различават. Където е уместно, са поместени и препратки към Конвенцията на Организацията на обединените нации (ООН) за правата на детето (КПД) и други международни правни инструменти.

Професионалистите от държави извън ЕС, които са членки на Съвета на Европа и следователно са страни по ЕКПЧ, могат да намерят информацията, отнасяща се до техните страни, в разделите относно Съвета на Европа. Професионалистите от държавите членки на ЕС, трябва да ползват и двата раздела, тъй като тези държави са обвързани и от двете правни уредби. Читателите, които се нуждаят от повече информация по конкретен въпрос, могат да намерят в раздела „Допълнителна литература“ в наръчника списък с препратки към по-специализирани материали.

Прилагането на правото на ЕКПЧ е представено чрез кратки препратки към избрани дела от Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ), свързани с темата, обхваната от наръчника. Те са избрани от съществуващи съдебни решения и решения на ЕСПЧ по въпроси, свързани с правата на децата. Тази съдебна практика е допълнена от препратки към други подходящи инструменти и стандарти на СЕ.

Правото на ЕС е представено в приетите законодателни мерки, в съответните разпоредби на договорите и по-специално в Хартата на основните права на Европейския съюз, както се тълкува в съдебната практика на Съда на Европейския съюз (СЕС — известен преди декември 2009 г. като Съд на Европейските общности (СЕО)).

Съдебната практика, описана или цитирана в настоящия наръчник, предоставя примери за важна съдебна практика както на ЕСПЧ, така и на СЕС. Наръчникът включва, доколкото е възможно предвид ограничения му обхват и уводен характер, правни разработки до септември 2021 г.

Наръчникът съдържа в началото уводна глава, в която накратко е обяснена ролята на двете правни системи, както е определена от законодателството на СЕ и ЕС, и съдържа 10 глави, в които са разгледани по същество следните въпроси:

- граждански права и свободи;
- равенство и недискриминация;
- въпроси, свързани със самоличността;
- семеен живот;
- алтернативна грижа и осиновяване;
- закрила на децата от насилие и експлоатация;
- икономически, социални и културни права;
- миграция и убежище;
- защита на потребителите и личните данни;
- права на децата в системата на наказателното правораздаване и алтернативните производства.

Във всяка глава чрез препратки към други теми и глави се осигурява по-пълно разбиране на приложимата правна рамка. В началото на всеки раздел са представени основните положения.

1

Въведение в европейското право в областта на правата на детето: контекст и основни принципи

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, член 24 и член 32 Договор за Европейския съюз (ДЕС), член 3, параграф 3	Детето като субект на правото	Конвенция за борба с трафика на хора, член 4, буква г) Конвенция за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (Конвенция от Ланзароте), член 3, буква а)
Харта на основните права, член 24, параграф 2 СЕС, дело C-244/06, <i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG</i> , 2008 г. СЕС, дело C-112/20, <i>М. А. срещу Белгия</i> , 2021 г.	Висшите интереси на детето	Конвенция от Ланзароте, член 30, параграф 1 ЕКСП, <i>Международната комисия на юристите (ICJ) и Европейски съвет за бежанците и изгнаниците (ECRE) срещу Гърция</i> , Жалба № 173/2018, 2021 г.
Харта на основните права, член 24, параграф 1	Права на децата на участие и на изслушване	Конвенция от Ланзароте, член 9 Конвенция за защита на правата на човека и на човешкото достойнство във връзка с прилагането на постиженията на биологията и медицината: Конвенция за правата на човека и биомедицината (Конвенция от Овиедо), член 6
Директива относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография (2011/93/ЕС)	Защита от насилие и/или сексуално насилие	ЕКПЧ, член 2 (право на живот), член 3 (изтезание, нечовешко или унижително отношение) и член 8 (физическа неприкосновеност) Конвенция от Ланзароте
Харта на основните права, член 14, параграф 2 (право на образование)	Право на безплатно задължително образование	ЕСХ (ревизирана), член 17, параграф 2 (право на подходяща социална, правна и икономическа закрила) Протокол 1 към ЕКПЧ, член 2

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, член 21 (недискриминация)	Забрана на дискриминация, основана на възраст	ЕКПЧ, член 14 (забрана за дискриминация) Протокол 12 към ЕКПЧ, член 1
Харта на основните права, член 7 (зачитане на личния и семейния живот) и член 24, параграф 3 (контакт с родителите)	Право на зачитане на личния и семейния живот	ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот) Конвенция за правния статут на извънбрачните деца Конвенция за осиновяването на деца (ревизирана) Конвенцията за личните контакти с деца Конвенция за упражняване на правата на децата ЕСПЧ, дело <i>Maslov срещу Австрия</i> [ГС], жалба № 1638/03, 2008 г. (депортиране на жалбоподателя, осъден за престъпления като дете)

В тази уводна глава е разгледано развитието на правото в областта на правата на детето на европейско равнище, основните принципи, от които се ръководи неговото прилагане, и основните аспекти на правата на децата, които са предмет на регулиране от европейското право. В уводната глава е дадена предисторията, свързана с тематичния анализ, представен в следващите глави.

СЕ беше създаден след Втората световна война, обединявайки европейските държави, за да защитават човешките права, демокрацията и върховенството на закона в Европа. Днес СЕ се състои от 47 държави членки, включително всички държави членки на ЕС. През 1950 г. СЕ прие ЕКПЧ¹. ЕКПЧ беше първият инструмент, който изкристализира и даде обвързващо действие на правата, изложени във [Всеобщата декларация за правата на човека](#). ЕКПЧ се прилага еднакво както за възрастни, така и за деца. Тя определя абсолютни права, които държавите никога не могат да нарушават, като правото на живот или забраната на изтезанията, и защитава определени права и свободи, които могат да бъдат ограничени от закона само когато е необходимо в едно демократично общество, например правото на свобода и сигурност или на правото на зачитане на личния и семейния живот.

С член 19 от ЕКПЧ се създава ЕСПЧ като съдебен механизъм, който да гарантира, че държавите спазват задълженията си по ЕКПЧ.

¹ Съвет на Европа (1995 г.), [Европейска конвенция за правата на човека](#), приета на 4 ноември 1950 г. и влязла в сила на 3 септември 1953 г.

Въведение в европейското право в областта на правата на детето: контекст и основни принципи

ЕСПЧ разглежда жалби от отделни лица, групи лица или юридически лица, твърдящи нарушения на ЕКПЧ. Той може също да разглежда дела между държави, заведени от една или повече държави членки на СЕ срещу друга държава членка. В допълнение към това, след влизането в сила на [Протокол 16 към ЕКПЧ](#) на 1 август 2018 г., висшите съдилища и трибунали на дадена държава членка могат да поискат от Съда да даде консултативни становища по принципни въпроси, свързани с тълкуването или прилагането на правата и свободи, определени в ЕКПЧ или протоколите към нея.

Държавите имат международно задължение да гарантират, че служителите им спазват ЕКПЧ. Всички държави членки на СЕ вече са включили или приложили ЕКПЧ в националното си законодателство, което изисква техните съдии и длъжностни лица да действат в съответствие с разпоредбите на ЕКПЧ.

[ЕСХ²](#) (ревизирана през 1996 г.³) е друг основен договор в областта на правата на човека на СЕ за защита на социалните права, с конкретни разпоредби за правата на детето. Спазването на ангажиментите по хартата от държавите членки подлежи на надзора на Европейския комитет по социални права (ЕКСП), избран от Комитета на министрите на СЕ, за да наблюдава спазването на хартата чрез два допълващи се механизма: колективни жалби, подадени от социални партньори и неправителствени организации, и национални доклади, изготвени от договарящите държави. Решенията и заключенията на ЕКСП трябва да се спазват от държавите, дори ако не са пряко приложими в националните правни системи.

ЕС се разви от три европейски организации, създадени през 50-те години на миналия век. Първоначалните договори на Европейските общности не съдържат никакво позоваване на правата на човека или тяхната защита. Въпреки това, когато в края на 60-те и началото на 70-те години на миналия век в СЕО (сега СЕС) започват да се появяват дела за предполагаеми нарушения на правата на човека, причинени от правото на Общността, Съдът разработи съвкупност от закони, създадени от съдии, известни като „общи принципи“ на общностно право. Според СЕС тези общи принципи ще отразяват съдържанието на защитата на правата на човека, установено в националните конституции и договори за правата на човека, по-специално ЕКПЧ, и СЕС ще гарантира съответствието на правото на Общността с тези принципи.

Системата на ЕС за защита на правата на човека се разви от практиката на Съда на ЕС до изменения на договорите, за да се утвърди защитата на основните права в ЕС. Договорът от Маастрихт включва позоваване на ЕКПЧ и общите конституционни традиции на държавите членки като общи принципи на правото на ЕС, докато Договорът от Амстердам потвърждава, че ЕС е основан на тези принципи (Договорът от Лисабон ги изброява като „ценности“ в член 2 от ДЕС).

² Съвет на Европа (1961 г.), [Европейска социална харта](#), CETS № 35, 18 октомври 1961 г.

³ Съвет на Европа (1996 г.), [Европейска социална харта \(ревизирана\)](#), CETS № 163, 3 май 1996 г.

Хартата на основните права на Европейския съюз, приета през 2000 г., прогласява набор от граждански, политически, икономически, социални и културни права. Когато Договорът от Лисабон влезе в сила през 2009 г., хартата придоби същата правна стойност като договорите, което означава, че институциите на ЕС са длъжни да я спазват. Държавите членки на ЕС трябва да спазват хартата, когато прилагат правото на ЕС. Сравнявайки тези препратки с формулировката на съответните разпоредби в националните конституции, хартата се очертава като предлагаща забележително подробен набор от права на децата⁴.

Всички държави членки на ЕС и държави членки на Съвета на Европа са страни по **КПД на ООН**⁵. Ръководните принципи на КПД, например принципът за висшите интереси на детето, забраната на дискриминацията, правото на оцеляване, живот и развитие и правото на детето да бъде изслушано, са включени в правните инструменти на ЕС и СЕ.

1.1. Основни понятия

Основни точки

- Дете е всяко лице под 18 години.
- Децата са носители на права, а не просто бенефициери на закрила.

1.1.1. Приложно поле на европейското право в областта на правата на детето

Настоящият раздел е насочен към правно обвързващите инструменти, приети от СЕ и ЕС, както и към съдебната практика на ЕСПЧ, СЕС и други органи за наблюдение. Където е уместно, се прави препратка към други европейски източници, които влияят върху развитието на европейското право в областта на правата на детето, включително основни политически документи, насоки и други актове с незадължителна юридическа сила/актове на „меко законодателство“.

⁴ Вж. Toggenburg, G. N. (2019 г.), „Die Rechte der Kinder und der Mehrwert der EU-Grundrechte- charta“, *Interdisziplinäre Zeitschrift für Familienrecht*, август 2019 г., стр. 263–265.

⁵ Организация на обединените нации, **Конвенция за правата на детето**, приета и открита за подписване, ратификация и присъединяване с Резолюция 44/25 на Общото събрание от 20 ноември 1989 г., влязла в сила на 2 септември 1990 г., в съответствие с член 49.

Децата като носители на права са бенефициенти на всички права на човека/основни права и са обект на специални разпоредби, като се имат предвид техните специфични характеристики и потребности. Значителна част от европейската съдебна практика произтича от съдебни спорове, заведени от родители или други законни представители на деца, с оглед на ограничената правоспособност на децата. Въпреки че целта на настоящия наръчник е да покаже как правото обхваща специфичните права на децата, той разглежда и значението на родителите/настойниците или други законни представители и прави препратка, когато е уместно, към случаи, в които правата и отговорностите са възложени най-вече на лицата, които полагат грижи за децата. В такива случаи се възприема подходът на КПД, а именно, че родителските отговорности трябва да се упражняват преимуществено в съответствие с висшите интереси на детето и по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето.

1.1.2 Детето като субект на правото

Съгласно международното право в член 1 от КПД е предвидено, че „дете е всяко човешко същество на възраст под 18 години“. Това е правният критерий, който се използва понастоящем и в Европа за определяне на обхвата на понятието „дете“.

В правото на ЕС няма единно формално определение на понятието „дете“ в договорите, в тяхното производно законодателство или в съдебната практика. Повечето правни актове на ЕС използват определението за дете като лице под 18 години. Въпреки това други използват по-широко определение. Например законодателството на ЕС, регламентиращо правата на свободно движение на гражданите на ЕС и членовете на техните семейства, определя „децата“ като „низходящи родственици, които са на възраст под 21 години или които са лица на издръжка“⁶, с което по същество утвърждава биологически и икономически критерий, вместо критерий, основан на непълнолетие.

С някои законодателни актове на ЕС на децата се предоставят различни права в зависимост от тяхната възраст. Например в [Директива 94/33/ЕО за закрила на младите хора на работното място](#) (Директивата за младите работници)⁷, с която се регламентира достъпът на децата до работа по трудово правоотношение и условията за този достъп във всички държави членки на ЕС, се прави разграничение между

⁶ Директива 2004/38/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 година относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, за изменение на Регламент (ЕО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕО, 68/360/ЕО, 72/194/ЕО, 73/148/ЕО, 75/34/ЕО, 75/35/ЕО, 90/364/ЕО, 90/365/ЕО и 93/96/ЕО (ОВ L 158, 30.4.2004 г., член 2, параграф 2, буква в).

⁷ Директива 94/33/ЕО от 22 юни 1994 г. за закрила на младите хора на работното място, ОВ L 216/12, 1994 г., член 3.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

„млади хора“ (общо наименование на всички лица до 18-годишна възраст), „юноши“ (всеки млад човек, навършил най-малко 15 години, но под 18 години, който вече не подлежи на задължителното редовно образование) и „деца“ (определени като лица до 15-годишна възраст, които в повечето случаи не могат да извършват трудова дейност).

В други области от правото на ЕС, и по-специално в сферите, в които действията на равнище Европейски съюз допълват действията на държавите членки (като социалната сигурност, имиграцията и образованието), персоналният обхват на понятието „дете“ се определя съгласно националното законодателство. В тези области обикновено се използва определението на КПД.

Съгласно правото на Съвета на Европа в повечето правни инструменти, свързани с децата, е залегнало определението за дете от КПД. Примерите включват член 4, буква г) от [Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора](#)⁸ и член 3, буква а) от [Конвенцията на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие](#) (Конвенцията от Ланзароте)⁹.

ЕКПЧ не съдържа определение на понятието „дете“, но разпоредбата на член 1 задължава държавите да осигурят правата по Конвенцията за „всяко лице“ под тяхна юрисдикция. Разпоредбата на член 14 от ЕКПЧ гарантира упражняването на правата по Конвенцията „без всякаква дискриминация“, включително основана на възраст¹⁰. ЕСПЧ приема жалби, подадени от деца или от тяхно име, без разлика на възрастта им¹¹. В своята практика Съдът е приел определението за дете съгласно КПД¹², възприемайки критерия „възраст под 18 години“.

Същото определение важи за [ЕСХ](#) и нейното тълкуване от ЕКСП¹³.

⁸ Съвет на Европа, [Конвенция за борба с трафика на хора](#), CETS № 197, 16 май 2005 г.

⁹ Съвет на Европа, [Конвенция за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие](#), CETS № 201, 25 октомври 2007 г.

¹⁰ ЕСПЧ, дело [Schwizgebel срещу Швейцария](#), жалба № 25762/07, решение от 10 юни 2010 г. Вж. също Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA) и ЕСПЧ (2018 г.), [Наръчник по европейско право в областта на недискриминацията](#), Люксембург, Служба за публикации на Европейския съюз (Служба за публикации), 21 март 2018 г., стр. 103.

¹¹ Вж., например, ЕСПЧ, дело [Marckx срещу Белгийската държава](#), жалба № 6833/74, решение от 13 юни 1979 г., където детето жалбоподател е било на шест години, когато Съдът е постановил решението. Вж. също ЕСПЧ, дело [С срещу Хърватия](#), жалба № 80117/17, решение от 8 октомври 2020 г.

¹² Вж., например, ЕСПЧ, дело [Güveç срещу Турция](#), жалба № 70337/01, решение от 20 януари 2009 г.; ЕСПЧ, дело [Çoşelav срещу Турция](#), № 1413/07, решение от 9 октомври 2012 г.

¹³ ЕКСП, [Defence for Children International \(DCI\) срещу Нидерландия](#), Жалба № 47/2008, 20 октомври 2009 г., параграф 25.

1.2. Предистория на европейското право в областта на правата на детето

Основни точки

- Правото на ЕС защитава правата на детето чрез първично и вторично право в различни области, като защита на потребителите, убежище и миграция, сътрудничество по граждански и наказателни дела и защита на личните данни.
- Правото на Съвета на Европа се основава на няколко конвенции, насочени към правата на децата, както и на актове с незадължителна правна сила („меко законодателство“), като например препоръките на Комитета на министрите.

И ЕС, и Съветът на Европа са приели законодателство в няколко области, свързани с правата на детето. Междунституционалното сътрудничество е особено силно между Съвета на Европа и ЕС. За развитието на европейското право способстват също така важни инструменти, приети от международни институции, например Хагската конференция по международно частно право¹⁴.

1.2.1. Европейски съюз: развитие на правата на детето и обхванати области на закрила

В миналото правата на детето в правото на ЕС се свързваха в голяма степен с конкретни, отнасящи се до децата, аспекти на по-общи икономически и политически инициативи, например в областта на защитата на потребителите¹⁵ и свободното движение на хора¹⁶. Приемането на [Хартата на основните права на Европейския съюз](#) през 2000 г., влизането в сила на [Договора от Лисабон](#) през 2009 г.¹⁷ и стратегическите разработки на политики, като приемането на Стратегията на ЕС за правата на детето 2021—2024 г., дадоха нов импулс относно правата на детето в ЕС.

¹⁴ Вж., например, [глава 5](#), която показва как семейното право на ЕС, регулиращо трансграничното отвлечане на деца, работи с Конвенцията от 25 октомври 1980 г. относно гражданските аспекти на международното отвлечане на деца (Хагска конвенция за отвлечане на деца); При своя [мандат \(2020 г. – 2021 г.\)](#), Управителният комитет за правата на детето е натоварен със задачата да осигури сътрудничество и полезно взаимодействие с ЕС.

¹⁵ Например [Директива 2009/48/ЕО](#) на Европейския парламент и на Съвета от 18 юни 2009 година относно безопасността на детските играчки, ОВ L 170, 2009 г., която налага мерки за безопасност за детските играчки.

¹⁶ Например [Директива 2004/38/ЕО](#) на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 година относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО, ОВ L 158, 2004 г.

¹⁷ Член 3, [Договор от Лисабон за изменение на Договора за Европейския съюз и на Договора за създаване на Европейската общност](#), подписан в Лисабон, 13 декември 2007 г., ОВ С 306, 2007 г.

С влизането в сила на Договора от Лисабон на 1 декември 2009 г. Хартата има същата юридическа сила като Договорите за ЕС (член 6 от ДЕС). Тя задължава институциите на ЕС във всичките си действия и държавите членки, когато прилагат правото на ЕС, да защитават прогласените от нея права. Хартата съдържа за първи път подробна правна уредба на правата на детето на конституционно равнище на ЕС, включително посредством признаване на правото на децата да получават безплатно задължително образование (член 14, параграф 2), забрана на дискриминацията, основана на възраст (член 21) и забрана на експлоатацията на детския и младежкия труд (член 32). Важно е да се отбележи, че хартата съдържа конкретна разпоредба относно правата на детето (член 24), която формулира основни принципи на правата на детето: право на такава закрила и грижа, каквито са необходими за неговото благоденствие (член 24, параграф 1); правото му да изразява свободно своето мнение в зависимост от възрастта и зрелостта си (член 24, параграф 1); правото му във връзка с всички действия, които го засягат, висшият интерес на детето да бъде от първостепенно значение (член 24, параграф 2); правото му да поддържа редовно лични отношения и преки контакти с двамата си родители, освен ако това противоречи на неговите интереси (член 24, параграф 3); и правото на личен и семеен живот (член 7). Сравнявайки тази уредба с формулировката на съответните разпоредби в националните конституции, хартата се очертава като предлагаща забележително подробен набор от права на децата¹⁸.

Съгласно член 51, параграф 2 от хартата и член 6, параграф 1 от ДЕС, хартата не може да разширява компетенциите на ЕС или да променя или установява нови правомощия или задачи за ЕС.

Договорът от Лисабон разшири потенциала на ЕС за насърчаване на правата на децата, не на последно място чрез определяне на „защитата на правата на детето“ като обща заявена цел на ЕС (член 3, параграф 3 от ДЕС) и като важна част от политиката на външните отношения на ЕС (член 3, параграф 5 от ДЕС). По-конкретни препратки към детето са включени в [Договора за функционирането на Европейския съюз \(ДФЕС\)](#)¹⁹, позволяващи на ЕС да въведе законодателни мерки, насочени към борба със сексуалната експлоатация и трафика на хора (член 79, параграф 2, буква г) и член 83, параграф 1).

¹⁸ Вж. Toggenburg, G. N. (2019 г.), „Die Rechte der Kinder und der Mehrwert der EU-Grundrechte-charta“, *Interdisziplinäre Zeitschrift für Familienrecht*, август 2019 г., стр. 263–265.

¹⁹ Вж. консолидираните версии на [ДФЕС](#), ОВ С 326, 2012 г.

Това доведе до приемането на [Директивата относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография](#)²⁰, и [Директивата относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него](#)²¹, които също съдържат разпоредби, насочени към конкретните нужди на децата жертви. Освен това, [Директивата за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления](#) отделя няколко разпоредби на децата²², В допълнение, скорошна директива установява [процесуални гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство](#)²³.

Успоредно с развитието на законодателството се появиха важни политически инструменти за правата на детето, първоначално в контекста на програмата за външно сътрудничество на ЕС, а след това във връзка с вътрешни въпроси. През 2021 г. беше приета [Стратегията на ЕС за правата на детето](#)²⁴, както и конкретни мерки за борба с детската бедност и социалното изключване съгласно [Европейската гаранция за децата](#). В Стратегията на ЕС за правата на детето Европейската комисия разглежда продължаващите и възникващите предизвикателства и предлага конкретни приоритетни действия в шест основни области:

- участие на децата в политическия и демократичен живот;
- социално-икономическо включване, здраве и образование;
- борба с насилието над деца и осигуряване на закрила на детето;
- правосъдие, съобразено с интересите на детето;
- цифрово и информационно общество;
- глобалното измерение.

²⁰ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/93/ЕС](#), ОВ L 335, 2011 г.

²¹ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/36/ЕС](#), ОВ L 101, 2011 г.

²² ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2012 г.), [Директива 2012/29/ЕС](#), ОВ L 315, 2012 г.

²³ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), [Директива 2016/800/ЕС](#), ОВ L 132/1, 2016 г.

²⁴ ЕС, Европейска комисия (2021 г.), [Стратегията на ЕС за правата на децата 2021–2024 г.](#)

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Безопасното, защитено и надеждно цифрово пространство е крайъгълен камък на европейското цифрово общество. Децата по-специално трябва да могат да се възползват от безпрецедентните възможности на цифровата ера, за да станат уверени, компетентни и активни цифрови граждани. Актуализацията на [Европейската стратегия за по-добър интернет за децата](#)²⁵ през 2022 г. ще предостави компонента за цифровите права от общите права на стратегията за детето.

Гаранцията за децата е насочена към детската бедност и социалното изключване чрез мерки за образование и грижи в ранна детска възраст, образование, здравеопазване, хранене и жилищно настаняване.²⁶

ЕС може да приема закони само когато има компетентност съгласно договорите (членове 2-4 от ДФЕС). Тъй като нормите относно правата на детето обхващат различни правни отрасли, компетентността на ЕС трябва да се определя за всеки отделен случай. Към днешна дата има области, които са от значение за правата на децата, в които ЕС е приел обширно законодателство:

- защита на потребителите;
- убежище и миграция;
- сътрудничество по граждански и наказателни дела;
- защита на данните.

1.2.2 Съвет на Европа: развитие на правото в областта на правата на детето и обхванати области на закрила

Още от своето създаване Съветът на Европа има ясен мандат за закрила и утвърждаване на правата на човека. Основният договор на СЕ в областта на правата на човека, който е ратифициран от всички държави членки на организацията, е Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи и [ЕКПЧ](#) и нейните допълнителни протоколи, съдържа конкретни правни норми относно децата. Основните са, както следва: в член 5, алинея 1, буква г) е предвидена възможността за законосъобразно лишаване от свобода на дете с цел осигуряване на надзор с възпитателна цел; разпоредбата на член 6, алинея 1 ограничава правото на публичен процес, когато това е в интерес на непълнолетни лица; в член 2 от Протокол № 1 е предвидено правото на образование, а държавите са задължени да зачитат религиозните и философските убеждения на родителите във връзка с образованието

²⁵ <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-strategy-better-internet-children>

²⁶ Съвет на Европейския съюз (2021 г.), Препоръка (ЕС) 2021/1004 на Съвета от 14 юни 2021 г. за създаване на европейска гаранция за деца, ST/9106/2021/INIT, OB L 223, 2021 г.

Въведение в европейското право в областта на правата на детето: контекст и основни принципи на техните деца. Наред с това всички останали общи разпоредби на ЕКПЧ са приложими по отношение на всички лица, включително децата. Практиката показва, че някои от тези разпоредби имат особено значение за децата, например член 8, който гарантира правото на зачитане на личния и семейния живот, както и член 3, който забранява изтезанията и нечовешкото или унижително отношение или наказание. Въз основа на тълкувателни подходи, които поставят акцент върху позитивните задължения, произтичащи от разпоредбите на ЕКПЧ, ЕСПЧ е създал значителна съдебна практика, свързана с правата на детето, която включва чести позовавания на КПД. Въпреки това ЕСПЧ разглежда по същество всяка отделна жалба и поради това не предлага изчерпателен преглед на правата на детето съгласно ЕКПЧ.

Другият основен договор на Съвета на Европа в областта на правата на човека, ЕСХ (ревизирана през 1996 г.), урежда закрилата на социалните права, като съдържа специални разпоредби, свързани с правата на децата. Европейската социална харта съдържа две разпоредби, които имат особено значение за правата на децата. В член 7 е предвидено задължението за защита на децата от икономическа експлоатация, а разпоредбата на член 17 задължава държавите да вземат всички необходими и подходящи мерки, насочени към осигуряване за децата на съответните грижи, подпомагане, образование и обучение, от които те се нуждаят (включително безплатно основно и средно образование), защита на децата и младежите от липса на грижи, насилие или експлоатация и осигуряване на защита за децата, лишени от семейна закрила. Прилагането на ЕСХ се контролира от ЕКСП, съставен от 15 независими експерти, избрани от Комитета на министрите на Съвета на Европа. ЕКСП следи за съответствието на националното законодателство и практика с ЕСХ.

Освен това Съветът на Европа е приел редица договори, които разглеждат набор от специфични въпроси, свързани с правата на децата, включително следните:

- Конвенция от Ланзароте;
- Европейска конвенция за упражняване на правата на децата²⁷;

²⁷ Съвет на Европа (1996 г.), Европейска конвенция за упражняване правата на детето, CETS № 160, 25 януари 1996 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

- [Конвенция за правния статут на извънбрачните деца](#)²⁸;
- [Конвенция за осиновяването на деца](#), ревизирана през 2008 г.²⁹
- [Конвенция за личните контакти с деца](#)³⁰;
- [Конвенция за превенция и борба с насилието срещу жени и домашното насилие](#) (Конвенция от Истанбул)³¹.

На равнището на политиките от 2006 г. насам Съветът на Европа изпълнява програмата „Изграждане на Европа за и с децата“ — трансверсален план за действие, включващ националните правителства, гражданското общество, ЕС и други международни организации и заинтересовани страни. Управителният комитет за правата на детето, създаден през 2020 г. като наследник на Специалния комитет за правата на детето (2016—2019 г.), ръководи междуправителствената работа в тази област. Програмата насърчава холистичен и интегриран подход към правата на децата, интегрирайки правата на детето във всички съответни области на политиката на СЕ.³²

В рамките на тази програма Съветът на министрите на СЕ е приел няколко правни инструмента с незадължителна юридическа сила („меко законодателство“) в областта на правата на детето, които предоставят практически насоки, допълващи обвързващите европейски законодателни мерки, включително:

- [Препоръка за интегрирани национални стратегии за закрила на децата от насилие](#)³³;
- [Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето](#)³⁴;

²⁸ Съвет на Европа (1975 г.), [Европейска конвенция за правния статут на извънбрачните деца](#), CETS № 85, 15 октомври 1975 г.

²⁹ Съвет на Европа (2008 г.), [Конвенция за осиновяване на деца \(ревизирана\)](#), CETS № 202, 27 ноември 2008 г.

³⁰ Съвет на Европа (2003 г.), [Конвенция за личните контакти с деца](#), CETS № 192, 15 май 2003 г..

³¹ Съвет на Европа (2011 г.), [Конвенция за превенция и борба с насилието срещу жени и домашното насилие](#), CETS № 210, 11 май 2011 г.

³² Съвет на Европа, [интернет страница за правата на децата](#).

³³ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2009 г.), [Препоръка CM/Rec\(2009\)10 на Комитета на министрите на държавите членки относно интегрирани национални стратегии за закрила на децата от насилие](#), 18 ноември 2009 г.

³⁴ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), [Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето](#), 17 ноември 2010 г.

- *Насоки за здравеопазване, съобразено с интересите на детето*³⁵;
- Препоръка относно правата на децата и социални услуги, подходящи за деца и семейства³⁶;
- Препоръка относно участието на децата и младите хора до 18-годишна възраст³⁷;
- Препоръка за деца с лишени от свобода родители³⁸;
- Препоръка за ефективно настойничество за непридружени и разделени деца в контекста на миграцията³⁹;
- Препоръка относно насоките за зачитане, защита и изпълнение на правата на детето в цифрова среда⁴⁰.

Междуправителствената работа на Съвета на Европа в областта на правата на детето се ръководи от последователни стратегии за правата на детето. Стратегията на СЕ за правата на детето се изпълнява в синхрон с приоритетите и действията, предложени от други стратегии и планове за действие на СЕ, напр. Стратегия за хората с увреждания (2017—2023 г.), Стратегия за борба с тероризма (2018—2022 г.), Стратегия за равенство между половете (2018—2023 г.), Стратегически план за действие за приобщаване на ромите и пътуващите общности (2020—2025 г.), Стратегически план за действие относно правата на човека и технологиите в биомедицината (2020—2025 г.), Стратегия за младежкия сектор 2030 г. и План за действие за защита на уязвимите лица в контекста на миграцията и убежището в Европа (2021—2025 г.)⁴¹.

³⁵ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), *Насоки за здравеопазване, съобразено с интересите на детето*, 21 септември 2011 г.

³⁶ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), *Права на децата и социални услуги, съобразени с интересите на децата и семействата*, 16 ноември 2011 г.

³⁷ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2012 г.), Препоръка CM/Rec(2012)2 на Комитета на министрите до държавите членки относно участието на деца и младежи до 18-годишна възраст, 28 март 2012 г.

³⁸ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), Препоръка CM/Rec(2018)5 на Комитета на министрите до държавите членки относно децата с лишени от свобода родители, 4 април 2018 г.

³⁹ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2019 г.), Препоръка CM/Rec(2019)11 относно ефективно настойничество за непридружени и разделени деца в контекста на миграцията, 11 декември 2019 г.

⁴⁰ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), Препоръка CM / Rec (2018) 7 към държавите-членки относно насоките за зачитане, защита и изпълнение на правата на детето в цифровата среда, 4 юли 2018 г.

⁴¹ Съвет на Европа, Стратегия за хората с увреждания 2017-2023 г., 30 ноември 2016 г.; Съвет на Европа, Стратегия за борба с тероризма (2018—2022 г.), 4 юли 2018 г.; Съвет на Европа, Стратегия за равенство между

Новата Стратегия за правата на детето (2022—2027 г.) има шест основни приоритетни области: свобода от насилие; равни възможности и социално включване; достъп до технологии за всички деца и безопасно използване; правосъдие, съобразено с интересите на детето; даване право на глас на всяко дете; и правата на децата в кризисни и извънредни ситуации.

1.3 Европейското право в областта на правата на детето и Конвенцията на ООН за правата на детето

Основни точки

- Европейското право в областта на правата на детето се основава в голяма степен върху Конвенцията на ООН за правата на детето (КПД).

КПД има важно значение на европейско равнище, тъй като всички държави членки на Съвета на Европа са страни по конвенцията. Тя възлага общи правни задължения на държавите членки и оказва влияние върху начина, по който европейските институции развиват и прилагат правата на децата.

По този начин КПД се е превърнала в мерило за развитието на европейското право в областта на правата на детето, в резултат на което както СЕ, така и ЕС се осланят във все по-голяма степен на нейните норми. По-конкретно интегрирането на принципите и разпоредбите на КПД в задължителни правни инструменти и съдебна практика на европейско равнище дава на КПД по-голяма правна сила и открива по-ефективни възможности за прилагане на тези принципи и разпоредби за всички, които желаят да се позоват на правата на децата в Европа. [Комитетът по правата на детето](#) на ООН, който следи за прилагането на конвенцията и факултативните протоколи към нея и предоставя насоки относно тълкуването на КПД чрез своите общи коментари, е от голямо значение за ЕС и СЕ. В настоящия наръчник са включени конкретни препратки към най-подходящите документи на комитета на ООН.

[половете \(2018–2023 г.\)](#), 7 март 2018 г.; Съвет на Европа, Комитет по биоетика, [Стратегическия план за действие относно правата на човека и технологиите в биомедицината \(2020–2025 г.\)](#), 18 декември 2019 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите, [Стратегията за младежкия сектор 2030 г.](#), 22 януари 2020 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (2020 г.), [Стратегически план на Съвета на Европа за действие за приобщаване на ромите и пътуващите общности \(2020–2025 г.\)](#), 22 януари 2020 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (2021 г.), [План за действие за защита на уязвимите лица в контекста на миграцията и убежището в Европа \(2021–2025 г.\)](#), 5 май 2021 г.

ЕС не може да стане страна по КПД, тъй като конвенцията не включва правен механизъм, позволяващ присъединяването към нея на субекти, различни от държави. Въпреки това ЕС разчита на „общите принципи на правото на ЕС“ (писани и неписани принципи, заимствани от общите конституционни традиции на държавите членки) като източници на правото на ЕС, наред с договорите на ЕС. Съдът на ЕС потвърди, че всяко задължение, произтичащо от членството в ЕС, не трябва да противоречи на задълженията на държавите членки, произтичащи от техните национални конституции и международни ангажименти за правата на човека⁴². Следователно, тъй като всички държави членки на ЕС са ратифицирали КПД, ЕС е длъжен да се придържа към нейните принципи и разпоредби поне по отношение на въпроси, които попадат в обхвата на компетентността на ЕС.

Това задължение е потвърдено от други договори за ЕС, и по-специално от [Хартата на основните права на Европейския съюз](#). Разпоредбата на член 24 от Хартата е пряко вдъхновена от разпоредби на КПД, включително от два от „основните принципи на КПД“⁴³, и по-специално принципа на висшите интереси на детето (член 3 от КПД) и принципа на участието на детето (член 12 от КПД)⁴⁴. На равнище ЕС законодателните инструменти в областта на правата на детето почти без изключение, включват изрично позоваване на членовете на КПД или нейните принципи, например „висши интереси“, правото на детето да участва във вземане на решения, които го засягат, или правото да бъде защитено от дискриминация. Съдът на ЕС често се позовава и на връзката между договорите на ЕС и КПД⁴⁵.

⁴² Например, СЕС, дело C-4/73, *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung срещу Комисията на Европейските общности*, 14 май 1974 г.

⁴³ Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2003 г.), *Общ коментар № 5 (2003 г.): Общи мерки за прилагане на Конвенцията за правата на детето (член 4, член 42 и чл. 44, ал. 6)*, CRC/GC/2003/5, 27 ноември 2003 г., ал. 12.

⁴⁴ ЕС, Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз, Европейска комисия (2007 г.), *Разяснения, свързани с Хартата на основните права*, ОВ С 303/17, 2007 г.

⁴⁵ Вж., например, СЕС, дело C-112/20, *М. А. срещу État belge*, 11 март 2021 г., точка 37.

Съветът на Европа, като организация, не е правно обвързана от КПД или нейните факултативни протоколи⁴⁶, макар че всички държави членки на СЕ са страни по тази конвенция. Тъй като ЕКПЧ трябва да се тълкува в съответствие с общите принципи на международното право, трябва да се вземат предвид всички норми на международното право, които са приложими в отношенията между държавите страни по ЕКПЧ; по-специално, задълженията, които ЕКПЧ възлага на държавите страни по конвенцията в областта на правата на детето, трябва да се тълкуват в светлината на КПД⁴⁷. ЕКСП изрично се позовава на КПД и в своите решения⁴⁸. Освен това дейностите на СЕ по определяне на стандарти и сключване на договори са повлияни от принципите и разпоредбите на КПД. Например в *Насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето* има пряка връзка с редица разпоредби на КПД, да не говорим за придружаващите общи коментари на Комитета на ООН по правата на детето⁴⁹.

⁴⁶ Организация на обединените нации (2000 г.), *Факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето относно участието на деца във въоръжен конфликт*, Резолюция на Общото събрание A/RES/54/263 от 25 май 2000 г.; Организация на обединените нации (2011 г.), *Факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето за процедурата по комуникация*, Резолюция на Общото събрание A/RES/66/138 от 19 декември 2011 г.; Организация на обединените нации (2000 г.), *Факултативен протокол към конвенцията за правата на детето относно търговията с деца, детска проституция и детска порнография*, Резолюция на Общото събрание A/RES/54/263 от 25 май 2000 г.

⁴⁷ ЕСЧП, дело *Harroutj срещу Франция*, жалба № 43631/09, 4 октомври 2012, точка 42.

⁴⁸ ЕКСП, *Международна комисия на юристите (ICJ) и Европейския съвет за бежанците и изгнаниците (ECRE) срещу Гърция*, Жалба № 173/2018, 21 януари 2021 г., точка 158; ЕКСП, *World Organisation Against Torture (OMCT) срещу Ирландия*, Жалба № 18/2003, 7 декември 2004, точка 61–63; ЕКСП, *Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия*, Жалба № 47/2008, 20 октомври 2009 г.; ЕКСП, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) срещу Франция*, Жалба № 14/2003, 8 ноември 2004 г.

⁴⁹ Вж. Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2007 г.), *Общ коментар № 10 (2007 г.): Правата на децата при правосъдие спрямо ненавършили пълнолетие лица*, CRC/C/GC/10, 25 април 2007 г.; Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2009 г.), *Общ коментар № 12 (2009 г.): Правото на детето на изслушване*, CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.; Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2013 г.), *Общ коментар № 14 (2013 г.): Висшият интерес на детето: първостепенно съображение (член 3, параграф 1)*, CRC/C/GC/14, 29 май 2013 г.; Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2021 г.), *Общ коментар №25 (2021) относно правата на децата във връзка с дигиталната среда*, CRC/C/GC/25, 24 март 2021 г.; Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2019 г.), *Общ коментар № 24 (2019): Права на детето в системата на детското правосъдие*, CRC/C/GC/24, 18 септември 2019 г.

1.4. Ролята на европейските съдилища за тълкуване и гарантиране на защитата на правата на детето

Основни точки

- Съдът на ЕС, често основавайки се на КПД, е издал решения, свързани с правата на детето в области като миграция, свободно движение, обичайно пребиваване и недискриминация.
- ЕСПЧ има обширна съдебна практика относно правата на детето. Повечето от тези дела са по член 8 от ЕКПЧ, който гарантира правото на зачитане на личния и семейния живот.

1.4.1. Съд на Европейския съюз

По дела за правата на детето Съдът на ЕС досега е разглеждал главно така наречените преюдициални запитвания (член 267 от ДФЕС). Това са процедури, при които национален съд или трибунал иска от СЕС тълкуване на първичното право на ЕС (т.е. договорите) или вторичното право на ЕС (т.е. решения и законодателство) от значение за висящо дело.

СЕС все повече постановява решения относно правата на децата в различни области, като свободно движение, гражданство на ЕС, миграция, приемна грижа, обичайно местопребиваване, семеен живот и недискриминация.

СЕС се позовава на КПД, за да определи как трябва да се тълкува правото на ЕС по отношение на децата, например в делото *Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG*⁵⁰, в което СЕС се позовава на член 17 от КПД, който насърчава подписалите държави да разработят подходящи насоки за защита на децата от създадени от медиите информация и материали, които вредят на тяхното благосъстояние⁵¹. СЕС също се позова на член 3, параграф 1 от КПД относно висшите интереси на детето и тяхното отражение в член 24 от Хартата на основните права по делото *М. А. срещу Белгия*⁵².

⁵⁰ СЕС, дело C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG*, решение от 14 февруари 2008 г.

⁵¹ СЕС, дело C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG*, решение от 14 февруари 2008 г., точка 42 и точка 52.

⁵² СЕС, дело C-112/20, *М. А. срещу Белгийската държава*, решение от 11 март 2021, точка 37.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

По други дела СЕС се позовава на общите принципи относно правата на децата, включени също в разпоредбите на КПД (например висшите интереси на детето и правото да бъде изслушано), за да постанови решенията си, особено в контекста на дела за трансгранично отвлечане на деца⁵³.

Като оставим това настрана, ЕС традиционно е бил предпазлив в придаването на решаваща сила на КПД, особено в по-чувствителни от политическа гледна точка области като имиграционния контрол⁵⁴, въпреки че това се променя в съвременната съдебна практика и е разгледано в следващите глави. След приемането на Хартата на основните права на ЕС, позоваванията на СЕС на нейните членове относно правата на децата често се преплитат тясно с позоваванията на КПД, като се има предвид сходството между разпоредбите.

1.4.2. Европейски съд по правата на човека

ЕСПЧ се произнася основно по индивидуални жалби, подадени в съответствие с член 34 и член 35 от ЕКПЧ. Юрисдикцията на ЕСПЧ обхваща всички въпроси относно тълкуването и прилагането на ЕКПЧ и протоколите към нея (член 32 от ЕКПЧ). [Протокол № 16 към ЕКПЧ](#), който влезе в сила през 2018 г., позволява на висшите съдилища и трибунали на държавите членки, които са ратифицирали текста, да поискат от ЕСПЧ консултативни становища по принципни въпроси, свързани с тълкуването или прилагането на правата и свободи, определени в ЕКПЧ или нейните протоколи.

ЕСПЧ разполага с обширна юриспруденция относно правата на децата и е разгледал много случаи по-специално по член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на личния и семейния живот). Други случаи, свързани с правата на детето, са били разгледани в съответствие с набор от гаранции за правата на човека, защитени от ЕКПЧ, като забраната за нечовешко или унижително отношение (член 3 от ЕКПЧ) или правото на справедлив процес (член 6 на ЕКПЧ).

ЕСПЧ редовно се позовава на КПД, когато разглежда искове, предявени от деца или от името на деца. В някои случаи принципите относно правата на детето, формулирани в КПД, имат широкообхватно влияние върху мотивите на ЕСПЧ, особено по отношение на тълкуването на член 6 от ЕКПЧ (право на справедлив съдебен процес) от Съда във връзка с третирането на деца в конфликт със закона (вж. [глава 11](#)).

⁵³ СЕС, дело C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz*, решение от 22 декември 2010 г. Вж. също [глава 5](#).

⁵⁴ СЕС, дело C-540/03, *Европейски парламент срещу Съвет на Европейския съюз* [ГС], решение от 27 юни 2006 г.

Пример: Делото *Maslov срещу Австрия*⁵⁵ се отнася до депортирането на жалбоподателя, който е бил осъждан за множество престъпления, преди да навърши пълнолетие. ЕСПЧ се произнася, че когато става дума за мерки за експулсиране на ненавършил пълнолетие правонарушител, задължението за отчитане на висшите интереси на детето включва и задължение за подпомагане на реинтеграцията на детето в съответствие с член 40 от КПД. Съгласно становището на ЕСПЧ реинтеграцията не би била постигната посредством прекъсване на семейните или социалните връзки на детето чрез експулсиране⁵⁶. Следователно КПД е едно от основанията, на които Съдът се е позовал, за да заключи, че експулсирането е непропорционална намеса в правата на жалбоподателя по член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на семейния живот).

1.5. Европейски комитет по социални права

Основни точки

- ЕКСП е издал становища след колективни жалби в няколко области на правата на детето, включително по дела, свързани с експлоатация, миграция и деца в конфликт със закона.

ЕКСП се произнася относно съответствието на националното законодателство и практика с ЕСХ, или чрез процедурата за колективни жалби, или чрез националната процедура за докладване⁵⁷. Определени национални и международни организации могат да се ангажират с колективни жалби срещу държави, които са страни по ЕСХ и са приели процедурата за подаване на жалби. Към днешна дата жалбите са разглеждали въпроси, свързани с икономическата експлоатация на деца,⁵⁸ физическата неприкосновеност на децата⁵⁹, здравните права на децата мигранти⁶⁰, достъпа до образование на деца с увреждания⁶¹, децата в конфликт със закона⁶² и

⁵⁵ ЕСПЧ, дело *Maslov срещу Австрия* [GC], №. 1638/03, решение от 23 юни 2008 г.

⁵⁶ *Пак там*, точка 83.

⁵⁷ ЕСПЧ, дело *Международна комисия на юристите (ICJ) и Европейския съвет за бежанци и изгнаници (ECRE) срещу Гърция*, Жалба № 173/2018, решение от 26 януари 2021 г.

⁵⁸ ЕСПЧ, *Международна комисия на юристите (ICJ) срещу Португалия, жалба № 11/1998*, решение от 9 септември 1999 г.

⁵⁹ ЕСПЧ, дело *Световна организация срещу изтезанията (ОМСТ) срещу Гърция*, жалба № 17/2003, решение от 7 декември 2004 г.; ЕКСП, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd срещу Ирландия*, жалба № 93/2013, 4 февруари 2013 г.

⁶⁰ ЕКСП, *Defence for Children International (DCI) срещу Белгийската държава, Жалба No. 69/2011*, 23 октомври 2012 г.

⁶¹ ЕКСП, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) срещу България*, жалба № 41/2007, 3 юни 2008 г., точка 35.

⁶² ЕКСП, *International Commission of Jurists (ICJ) срещу Чешката република*, жалба № 148/2017, 20 март 2017 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
правата на непридружените деца⁶³.

⁶³ ЕКСП, *Европейски център за правата на ромите (ERRC) и Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) срещу Чешката република*, жалба № 157/2017, 17 юни 2020 г.

Пример: По делото *Международната комисия на юристите (ICJ) и Европейския съвет за бежанци и изгнаници (ECRE) срещу Гърция*⁶⁴, Международната комисия на юристите и Европейския съвет за бежанци и изгнаници твърдят, че Гърция не е осигурила защитата на непридружени деца мигранти в Гърция и придружени деца мигранти на североизточните острови в Егейско море, защото, наред с другото, приемните съоръжения били пренаселени. ЕКСП констатира нарушения на ЕСХ въз основа на непредоставянето на адекватно и подходящо настаняване на деца бежанци и търсеци убежище на островите, липсата на достатъчно дългосрочно настаняване и подслон за непридружени деца бежанци и търсеци убежище деца на континенталната част, липсата на ефективна система за настойничество за непридружени и разделени деца мигранти, задържането на непридружени деца мигранти по схемата за „защита“, липсата на достъп до образование и непредоставянето на достатъчно здравни грижи за придружени и непридружени деца мигранти на островите.

⁶⁴ ЕКСП, *Международна комисия на юристите (ICJ) и Европейски съвет за бежанци и изгнаници (ECRE) срещу Гърция*, жалба № 173/2018, 21 януари 2021 г.

2

Граждански права и свободи

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, член 10 (свобода на религията) и 14 (право на образование)	Свобода на мисълта, съвестта и религията	ЕКПЧ, член 9 (свобода на религията) и член 14 (забрана на дискриминацията) Член 2 от Протокол № 1 (право на родителите да осигурят обучението на децата си в съответствие със своите убеждения) ЕСПЧ, дело <i>Dogru срещу Франция</i> , жалба № 27058/05, 2008 г. (носене на ислямска забрадка в държавно средно училище) ЕСПЧ, дело <i>Kervancı срещу Франция</i> , жалба № 31645/04, 2008 г. (носене на ислямска забрадка в държавно средно училище) ЕСПЧ, дело <i>Grzelak срещу Полша</i> , жалба № 7710/02, 2010 г. (алтернативи на религиозното образование в началното и средното училище) ЕСПЧ, дело <i>Lautsi и други срещу Италия</i> [ГС], жалба № 30814/06, 2011 г. (излагане на разпятия в държавни училища) ЕСПЧ, дело <i>Osmanoğlu и Kocabaş срещу Швейцария</i> , жалба № 29086/12, 2017 г. (освобождение от задължителни уроци по плуване с присъствие на момчета и момичета) ЕСПЧ, дело <i>Stavropoulos и други срещу Гърция</i> , жалба № 52484/18, 2020 г. (право да не бъдеш задължен да изявяваш убежденията си)

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, член 11 (свобода на изразяване на мнение)	Свобода на изразяване на мнение и свобода на информация	ЕСПЧ, член 10 (свобода на изразяване на мнение) ЕСПЧ, дело <i>Handyside срещу Обединеното кралство</i> , жалба № 5493/72, 1976 г. (забрана на детска книга) ЕСПЧ, дело <i>Gaskin срещу Обединеното кралство</i> , жалба № 10454/83, 1989 г. (достъп до съдебно досие, заведено по време на детството)
Харта на основните права, член 24 (права на детето) Регламент Брюксел II <i>bis</i> (преработен) (2019/1111/ЕС) Директива относно процесуалните гаранции (2016/800/ЕС) Директива относно борбата със сексуалното насилие над деца (2011/93/ЕС) СЕС, дело <i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz</i> , 2010 г. (право на изслушване, международно отвлечение на дете)	Право на изслушване	ЕКПЧ, член 6 (право на справедлив съдебен процес) Европейска конвенция за упражняване на правата на децата, член 3, член 4, член 6 и член 7 Конвенция от Ланзароте, член 9 и член 14 ЕСПЧ, дело <i>М. и М. срещу Хърватия</i> , жалба № 10161/13, 2015 г. (право на изслушване по дела за задържане) ЕСПЧ, дело <i>Sahin срещу Германия</i> [ГС], жалба № 30943/96, 2003 г. (изслушване на дете пред съда по дело за достъп)
Харта на основните права, член 12 (свобода на събранията и сдруженията)	Свобода на събранията и сдруженията	ЕКПЧ, член 11 (свобода на мирни събрания и на свободно сдружаване) ЕСПЧ, дело <i>Christian Democratic People's Party срещу Молдова</i> , жалба № 28793/02, 2006 г. (участие в събрания на публично място)

Всички лица, включително и децата, се ползват с граждански права и свободи, гарантирани от различни правни инструменти, и по-специално от [Хартата на основните права на Европейския съюз и ЕКПЧ](#), както е тълкувана от ЕСПЧ. В настоящата глава е направен преглед на правата и свободите, които имат значение за правата на детето. В нея се анализира правото на детето на свобода на мисълта, съвестта и религията ([раздел 2.1](#)), правата на родителите и свободата на религията на техните деца ([раздел 2.2](#)), свободата на изразяване на мнение и на свободата на информация ([раздел 2.3](#)), правото на детето да бъде изслушвано ([раздел 2.4](#)), и правото на свобода на събранията и сдруженията ([раздел 2.5](#)).

2.1. Свобода на мисълта, съвестта и религията

Основни точки

- Свободата на мисълта, съвестта и религията, гарантирана от Хартата на основните права на Европейския съюз и ЕКПЧ, включва правото на промяна на религията или убежденията и свободата на изповядване на религия или убеждения чрез богослужение, обучение, религиозни обреди и ритуали.

Съгласно правото на ЕС член 10 от [Хартата на основните права на Европейския съюз](#) гарантира на всички лица свобода на мисълта, съвестта и религията. Това право включва свободата на промяна на религията или убежденията и свободата на изповядване на религията или убежденията индивидуално или колективно, публично или частно, чрез богослужение, обучение, религиозни обреди и ритуали. Правото на отказ от военна служба се признава съгласно националните закони (член 10, параграф 2 от Хартата).

Съгласно правото на Съвета на Европа разпоредбата на член 9 от [ЕКПЧ](#) гарантира правото на свобода на мисълта, съвестта и религията. В своята практика ЕСПЧ е очертал три измерения на правото на свобода на религията: вътрешно измерение, свобода на промяна на религията или убежденията и свобода на изповядване на религията или убежденията. Първите две измерения са абсолютни и държавите не могат да ги ограничават при никакви обстоятелства⁶⁵. Свободата на изповядване на религията или убежденията може да бъде ограничавана, ако съответните ограничения са предвидени от закона, преследват легитимна цел и са необходими в едно демократично общество (член 9, алинея 2 от ЕКПЧ).

В своята практика ЕСПЧ се е занимавал със свободата на мисълта, съвестта и религията на децата основно във връзка с правото на образование и държавната образователна система.

Пример: Делата *Dogru срещу Франция* и *Kervanci срещу Франция*⁶⁶ се отнасят за изключването на две момичета на възраст 11 и 12 години през първата година на обучението във френско държавно средно училище поради техния отказ да свалят своите забрадки по време на часовете по физическо възпитание. ЕСПЧ констатира, че целта на ограничението на правото на жалбоподателите на изповядване на техните

⁶⁵ ЕСПЧ, дело *Darby срещу Швеция*, жалба № 11581/85, решение от 23 октомври 1990 г.

⁶⁶ ЕСПЧ, дело *Dogru срещу Франция*, жалба № 27058/05, решение от 4 декември 2008 г.; ЕСПЧ, дело *Kervanci срещу Франция*, жалба № 31645/04, решение от 4 декември 2008 г.

религиозни убеждения е да бъдат спазени изискванията на светското начало в държавните училища. Становището на националните органи е, че носенето на було, например ислямска забрадка, е несъвместимо с часовете по физическо възпитание на основания, свързани със здравето и безопасността. ЕСПЧ приема, че този довод е обоснован, тъй като училището е трябвало да постигне баланс между религиозните убеждения на жалбоподателите и изискванията за защита на правата и свободите на другите лица и на обществения ред. С оглед на това Съдът заключава, че ограничаването на свободата на учениците да изповядват своята религия е обосновано и пропорционално на преследваната цел. На горните основания Съдът не установява нарушение на член 9 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *Grzelak срещу Полша*⁶⁷ се отнася до неосигуряването на ученик, освободен от религиозно обучение, на учебни часове по етика и съответното оценяване на знанията. По време на цялото си училищно обучение в началното и средното училище (между 7 и 18-годишна възраст) жалбоподателят не е участвал в религиозно обучение съгласно желанието на неговите родители, които са обявили себе си за агностици. Поради слаб интерес сред учениците, в училището не са провеждани учебни занятия по етика и в издаваните на жалбоподателя свидетелства в графата „религия/етика“ е поставяна права линия вместо оценка. Според ЕСПЧ липсата на оценка по предмета „религия/етика“ в свидетелствата на момчето е израз на отрицателния аспект на свободата на мисълта, съвестта и религията, тъй като тези свидетелства насочват към факта, че то няма религиозна принадлежност. Следователно тя представлява форма на необосновано заклеймяване. От горното следва, че разликата в третирането на лицата без религиозни убеждения, които желаят да изучават етика, и учениците, които участват в часове по религия, не е обективно и разумно обоснована, нито е налице разумно отношение на пропорционалност между използваните средства и преследваната цел. По този въпрос държавата е превишила своята свобода на преценка, тъй като е накърнена самата същност на правото на жалбоподателя да не изповядва своята религия или убеждения, което е нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 9 от ЕКПЧ.

⁶⁷ ЕСПЧ, дело *Grzelak срещу Полша*, жалба № 7710/02, решение от 15 юни 2010 г.

22. Права на родителите и свобода на религията на техните деца

Основни точки

- Родителите имат право да гарантират, че образованието и обучението на децата им е в съответствие с техните религиозни, философски и педагогически убеждения.
- Родителите имат право и задължение да осигурят ръководство на децата си при упражняването на правото на детето на свобода на мисълта, съвестта и религията по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето.

Правата на родителите в контекста на свободата на религията на техните деца са разгледани по различен начин в европейското право в сравнение с [КПД](#).

Съгласно правото на ЕС е необходимо да бъде надлежно зачетено правото на родителите да осигурят образованието и обучението на децата си в съответствие със своите религиозни, философски и педагогически убеждения, (член 14, параграф 3 от [Харта на основните права](#)).

Съгласно правото на Съвета на Европа, и по-специално съгласно член 2 от [Протокол № 1 към ЕКПЧ](#), държавите трябва да вземат предвид (религиозните) убеждения на родителите при упражняването на всяка функция, която те предприемат в сферата на образованието и обучението. Съгласно ЕСПЧ това задължение е общо, тъй като е приложимо не само към съдържанието и изпълнението на учебните планове, но също и към изпълнението на всички функции на държавата⁶⁸. То включва организирането и финансирането на общественото образование, съставянето и планирането на учебната програма, предаването на информацията или знанията, съдържащи се в учебната програма, по обективен, критичен и плуралистичен начин (от което произтича забраната държавата да преследва целта за индоктриниране, което може да се счита за неуважение към религиозните и философските убеждения на родителите), както и организирането на училищната среда, включително наличието на религиозни символи, например разпятия в държавните училища. ЕСПЧ също е разглеждал случаи, при които интересите на детето могат да влязат в конфликт с религиозните интереси на родителите му в контекста на образованието.

⁶⁸ Вж. съответната съдебна практика на ЕСПЧ: ЕСПЧ, дело *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen срещу Дания*, жалба № 5095/71, № 5920/72 и № 5926/72, решение от 7 декември 1976 г.; ЕСПЧ, дело *Valsamis срещу Гърция*, жалба № 21787/93, решение от 18 декември 1996 г.; ЕСПЧ, дело *Folgerø и други срещу Норвегия* [ГС], жалба № 15472/02, решение от 29 юни 2007 г.; ЕСПЧ, дело *Hasan and Eylem Zengin срещу Турция*, жалба № 1448/04, решение от 9 октомври 2007 г.; ЕСПЧ, дело *Lautsi и други срещу Италия* [ГС], жалба № 30814/06, решение от 18 март 2011 г.

Пример: Делото *Lautsi и други срещу Италия*⁶⁹ се отнася до излагане на разпятия в класните стаи в държавните училища. Жалбоподателката възразява, че наличието на разпятия в класните стаи в посещаваното от децата ѝ училище представлява нарушение на принципа на светското начало, съгласно който тя желае да бъдат образовани децата ѝ. Големият състав на ЕСПЧ констатира, че държавата е компетентна в рамките на изпълнението на нейните функции в областта на образованието и обучението да реши дали следва да бъдат излагани разпятия в класните стаи в държавните училища и че това решение попада в обхвата на второто изречение на член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ. Съдът изтъква, че по принцип това решение е предмет на свободата на преценка на държавата ответник и че липсва европейски консенсус относно наличието на религиозни символи в държавните училища. Действително наличието на разпятия в класните стаи в държавните училища — символ, който несъмнено е свързан с християнството, подчертава визуално в училищната среда преобладаващата религия в съответната страна. Това обстоятелство обаче не е достатъчно, за да се приеме, че е налице процес на индоктриниране от страна на държавата ответник. Според ЕСПЧ поставено на стената разпятие е по същество пасивен символ, за който не може да се приеме, че оказва върху учениците такова влияние, както речта или участието в религиозни дейности. С оглед на горното големият състав заключава, че вземайки решение да оставят разпятията в класните стаи в посещаваното от децата на жалбоподателката държавно училище, националните органи са действали в рамките на предоставената им свобода на преценка и следователно са зачели правото на родителите да осигурят на своите деца образование и преподаване в съответствие със своите религиозни и философски убеждения.

Пример: Делото *Ostanoğlu и Косабаş срещу Швейцария*⁷⁰ се отнася за родители мюсюлмани, които са били глобени за отказа си да позволят на дъщерите си да участват в задължителни уроци по плуване с присъствието на момчета и момичета в основното им училище. Жалбоподателите възразяват, че това е равносилно на нарушение на правото им да изповядват своята религия съгласно член 9 (Протокол № 1 към ЕКПЧ, който не е ратифициран от Швейцария). ЕСПЧ е взел предвид факта, че властите са предложили много гъвкави условия, за да намалят въздействието на посещаемостта на децата върху религиозните убеждения на техните родители; наред с други неща, на дъщерите им е било позволено да носят бурки и те са могли да се събуят и да се изкъпят без присъствието на момчета. Глобите, които са били предшествани от предупреждения, не изглеждат непропорционални и е съществувавала достъпна процедура за жалбоподателите за разглеждане на тяхната молба за освобождаване. От това следва, че властите не са превишили значителната свобода на преценка, предоставена им в настоящия случай⁷¹.

⁶⁹ ЕСПЧ, *Lautsi и други срещу Италия* [GC], жалба № 30814/06, решение от 18 март 2011 г.

⁷⁰ ЕСПЧ, *Ostanoğlu and Косабаş срещу Швейцария*, жалба № 29086/12, решение от 10 януари 2017 г.

⁷¹ Вж. също ЕСПЧ, дело *Parageorgiou и други срещу Гърция*, жалба № 4762/18 и № 6140/18, решение от 31 октомври 2019 г.; ЕСПЧ, дело *Perovu срещу Русия*, жалба № 47429/09, решение от 20 октомври 2020 г.

Пример: В делото *Stavropoulos и други срещу Гърция*⁷², жалбоподатели и тяхната дъщеря твърдят, че регистрацията на раждане на детето представлява нарушение на правото им на свобода на религията. До името на детето в документа е поставена ръкописна бележка (с думата „именуване“), а разделът относно кръщаване е оставен празен. Съдът се е съгласил с жалбоподателите, че бележката носи определена конотация; а именно, че дъщерята не е била кръстена. Включването на подобна информация в акт за раждане, публичен и често използван документ, излага притежателя му на риск от случаи на дискриминация в отношенията му с административните органи. Освен това във въпросния случай вмъкването на ръкописната бележка не е предвидено от закона; следователно не е необходимо да се изследва дали намесата е преследвала легитимна цел и дали е „необходима в едно демократично общество“, за да се установи нарушение на член 9 от ЕКПЧ.

В сферата на международното право член 14, алинея 2 от КПД задължава държавите страни по Конвенцията да зачитат правата и задълженията на родителите да осигурят ръководство на детето при упражняването на неговото право на свобода на мисълта, съвестта и религията по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето. Формулировката на член 14, алинея 2 от КПД е в съответствие със заложеното в КПД общо понятие за родителска отговорност, съгласно което родителската отговорност трябва да се упражнява по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето (член 5 от КПД) и при отчитане на висшите интереси на детето (член 18, алинея 1 от КПД). Член 14, параграф 3 от Хартата на основните права на ЕС също признава правото на родителите да осигурят образованието и обучението на децата си в съответствие със своите религиозни, философски и педагогически убеждения.

⁷² ЕСПЧ, дело *Stavropoulos и други срещу Гърция*, жалба № 52484/18, решение от 25 юни 2020 г.

2.3. Свобода на изразяване на мнение и свобода на информация

Основни точки

- Хартата на основните права на ЕС и ЕКПЧ гарантират правото на свобода на изразяване, което включва свободата всеки да отстоява своето мнение и да получава и разпространява информация и идеи без намеса на публичните органи.

Съгласно правото на ЕС правото на свобода на изразяване на мнение включва свободата на всеки да отстоява своето мнение, да получава и да разпространява информация и идеи без намеса на публичните органи и независимо от границите (член 11 от [Хартата на основните права на Европейския съюз](#)).

Съгласно правото на Съвета на Европа свободата на изразяване на мнение е гарантирана в член 10 от [ЕКПЧ](#) и може да бъде ограничена, само ако ограничението е предвидено от закона, когато се преследва една от легитимните цели, изброени в член 10, алинея 2, и когато това е необходимо в едно демократично общество.

В своята практика ЕСПЧ подчертава, че „[с]вободата на изразяване на мнение представлява една от основите на [демократичното] общество, едно от най-важните условия за неговия напредък и за развитието на всеки човек [...], тя се прилага не само към „информация“ или „идеи“, които се възприемат благосклонно или на които се гледа като на безвредни или с безразличие, но също и към такива, които засягат, шокират или смущават държавата или определена част от населението”⁷³.

Пример: По делото *Handyside срещу Обединеното кралство*⁷⁴ ЕСПЧ констатира, че наложената от компетентните органи забрана за разпространение на книгата „*Little Red School Book*“ съответства на предвиденото в член 10, алинея 2 от ЕКПЧ изключение относно защитата на морала. Случаят се отнася до правото на получаване на информация, подходяща за възрастта и зрелостта на детето — аспект на правото на свобода на изразяване на мнение, който има особено значение за децата. Книгата, която е преведена от датски език, е написана за деца в училищна възраст и поставя под въпрос редица социални норми, включително сексуалността и наркотиците. Младите хора биха могли да тълкуват някои пасажии от книгата в критичен момент от своето развитие като насърчение да се отдадат на дейности, които са вредни за тях, и дори да извършат някои престъпления. На това основание ЕСПЧ заключава, че

⁷³ Вж., например, ЕСПЧ, дело *Handyside срещу Обединеното кралство*, жалба № 5493/72, решение от 7 декември 1976 г., точка 49.

⁷⁴ *Пак там*.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
компетентните английски съдии „при упражняването на своята свобода на преценка
са приели обосновано в съответния момент, че книгата ще има вредно въздействие
върху морала на много от децата и юношите, които я четат“.

Други дела относно деца, в рамките на които е направено позоваване на член 10 от
ЕКПЧ, се отнасят до правото на достъп до информация за деца, настанени в
различни форми на грижа.

Пример: Делото *Gaskin срещу Обединеното кралство*⁷⁵ се отнася до лице, което е било
настанено в грижа през по-голямата част от детството си, като през този период
органите на местната администрация са водили поверителна документация. Тази
документация включва различни доклади от здравни работници, учители, полицейски
и пробационни служители, социални работници, домашни патронажни сестри,
приемни родители и служители на училище интернат. Когато жалбоподателят е
поискал достъп до тези документи, с цел да потърси обезщетение за претърпени лични
вреди от местната администрация, той е получил отказ. Изтъкнато е, че
поверителността на тези документи се обосновава с обществения интерес от
ефективното функциониране на службата за грижи за деца, което би било
компрометирано, ако лицата, които предоставят информация, бъдат демотивирани да
са откровени, когато съставят докладите си в бъдеще. ЕСПЧ приема, че лицата, които
са били настанени под грижите на държавата като деца, имат съществен интерес „да
получат информацията, която им е необходима, за да опознаят и разберат своето
детство и ранно развитие“.⁷⁶ Макар че поверителността на публичните регистри
трябва да бъде гарантирана, система, подобна на английската, съгласно която
достъпът до данните зависи от съгласието на лицата, които са ги предоставили, по
принцип може да е съвместима с разпоредбата на член 8 от ЕКПЧ, ако интересите на
лицето, което иска достъп до регистрите, са гарантирани в случаите, когато лицето,
което е предоставило данните, няма възможност да предостави съгласието си или
отказва необосновано да го даде. В такива случаи окончателното решение за
предоставяне на достъп следва да се взема от независим орган. В разглеждания
случай жалбоподателят не е имал достъп до такава процедура и Съдът установява, че
са нарушени правата на жалбоподателя съгласно член 8 от ЕКПЧ. ЕСПЧ не установява
обаче нарушение на член 10 от ЕКПЧ, като потвърждава, че правото на свобода на
получаване на информация означава, че на държавата е забранено да ограничава
физическо лице да получи информация, която други лица желаят или са готови да му
предоставят, но не задължава държавата да предостави въпросната информация на
лицето.

⁷⁵ ЕСПЧ, дело *Gaskin срещу Обединеното кралство*, жалба № 10454/83, решение от 7 юли 1989 г.

⁷⁶ *Лак там*, точка 49.

В член 13, алинея 1 от КПД се признава на детето правото на свобода на изразяване на мнение, което включва свободата да търси, получава и разпространява информация и идеи от всякакъв вид, независимо от границите, устно, писмено или печатно, под формата на изкуство или чрез каквито и да е други информационни средства по избор на детето.

2.4. Право на изслушване

Основни точки

- Един от общите принципи на КПД е признаване на правото на детето да изразява свободно възгледите си си по всички въпроси, които се отнасят за него.
- Съгласно Хартата на основните права на ЕС, децата имат право да изразяват мнението си свободно и тяхното мнение да бъдат взето под внимание по въпроси, които ги засягат в съответствие с тяхната възраст и зрялост.
- Съгласно ЕКПЧ, дали национален съд трябва да изслуша детето, трябва да се преценява с оглед на конкретните обстоятелства по всяко дело в зависимост от възрастта и зрелостта на детето.

Съгласно правото на ЕС, в член 24, параграф 1 от [Хартата на основните права на ЕС](#) е предвидено, че децата могат да изразяват свободно своето мнение и то се взема под внимание по въпросите, които ги засягат, в зависимост от възрастта и зрелостта им. Тази разпоредба е с обща приложимост и прилагането ѝ не е ограничено в рамките на конкретно производство. СЕС тълкува смисъла на тази разпоредба във връзка с [Регламента „Брюксел II bis“](#).

Пример: Делото *Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz*⁷⁷ се отнася до извеждане на непълнолетно дете от Испания в Германия в нарушение на съдебни решения относно родителските права. Към СЕС е отправено запитването дали германският съд (т.е. съдът на държавата, където е отведено детето) може да се противопостави на изпълнителното основание, издадено от испанския съд (съда на държавата на произход), на основание, че детето не е било изслушано, с което е нарушен член 42, параграф 2, буква а) от Регламент № 2201/2003 („Брюксел II bis“) и член 24 от Хартата на основните права на Европейския съюз. Детето се е противопоставило на връщането, когато е изразило своето мнение в рамките на производството пред германския съд. СЕС изтъква, че правото на изслушване на дете не е абсолютно право, но ако съдът прецени, че изслушването е необходимо, той трябва да предостави на детето реална и ефективна възможност да изрази мнението

⁷⁷ СЕС, дело C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz*, решение от 22 декември 2010 г.; вж. също [раздел 5.4](#), в който се разглеждат допълнителни подробности за това решение и действието на Регламент „Брюксел II bis“ (преработен текст).

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето си. Наред с това Съдът изтъква, че правото на детето да бъде изслушано, както е предвидено в Хартата и Регламента „Брюксел II *bis*“, поражда задължение да се осигурят на детето съответни законни процедури и условия, които да му позволят да изрази свободно мнението си, за да може това мнение да бъде установено от съда. Наред с горното съдът трябва да предприеме всички необходими мерки, за да организира такова изслушване с оглед на висшите интереси на детето и обстоятелствата по всеки отделен случай. Ако детето пребивава в друга държава членка, изслушването на детето може, както е посочено в съображение 20 от Регламент Брюксел II *bis*, да се проведе съгласно разпоредбите, определени в Регламент (ЕО) № 1206/2001 на Съвета от 28 май 2001 г. относно сътрудничеството между съдилищата на държавите членки при събирането на доказателства по граждански или търговски дела. Съгласно определението на СЕС обаче органите на държавата, където е отведено детето (Германия), не могат да се противопоставят на връщането му на основание на нарушение на правото му да бъде изслушано в държавата на произход (Испания).

Правото на изслушване е отразено в различни законодателни актове. Съгласно член 21 от Регламент Брюксел II *bis* (преработен) децата, способни да формират свое мнение, имат правото да им бъде предоставена истинска и ефективна възможност да изразят своето мнение пряко или чрез представител или подходящ орган⁷⁸. На мнението им трябва да се отдава дължимото внимание в съответствие с тяхната възраст и зрялост. Това право се прилага не само по въпроси, свързани с родителска отговорност, но също така и при производства за връщане съгласно [Хагската конвенция от 1980 г.](#) относно гражданските аспекти на международното отвлечане на деца⁷⁹.

В съответствие с [Директивата относно процесуалните гаранции](#) на ЕС, държавите членки трябва да гарантират, че децата имат право да присъстват на процеса и трябва се да предприемат всички необходими мерки, за да им позволят да участват ефективно в процеса, включително като им бъде дадена възможност да бъдат изслушани и да изразяват мнението си⁸⁰. [Директивата относно борбата със сексуалното насилие](#) на ЕС предвижда също редица процесуални гаранции, за да се гарантира, че детето жертва е защитено по време на разпита в наказателното производство⁸¹.

⁷⁸ ЕС, Съвет на Европейския съюз, Регламент (ЕС) 2019/1111 на Съвета от 25 юни 2019 години относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с родителската отговорност, и относно международното отвлечане на деца (преработен текст), ОВ L 178/1, 2019 г.

⁷⁹ Вж. също член 26 от Регламент (ЕС) 2019/1111 на Съвета от 25 юни 2019 година относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с родителската отговорност, и относно международното отвлечане на деца (преработен текст), ОВ L 178/1, 2019 г.

⁸⁰ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), Директива (ЕС) 2016/800 относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, ОВ L 132/1, 2016 г., член 16.

⁸¹ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), Директива 2011/93/ЕС от 13 декември 2011 година относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография и за замяна на Рамково решение 2004/68/ПВР на Съвета, ОВ L 335/1, 2011 г., член 20.

Съгласно правото на Съвета на Европа, ЕСПЧ не тълкува правото на зачитане на личния и семейния живот (член 8 от ЕКПЧ) като задължение да бъде изслушано детето пред съда във всички случаи.⁸² По принцип националният съд е компетентен да прецени доказателствата по случая, включително средствата, които са използвани за установяване на съответните факти. Националните съдилища невинаги са задължени да изслушват деца по спорове, свързани с въпроса за достъп до родител, който няма родителски права. Този въпрос следва да се преценява с оглед на конкретните обстоятелства по всеки отделен случай, като се отчита надлежно възрастта и степента на зрялост на засегнатото дете. Освен това на процесуалното основание на член 8 в много случаи ЕСПЧ предприема мерки, за да се увери, че компетентните органи са предоставили съответните гаранции за изпълнение на техните решения.

Пример: Делото *М. и М. срещу Хърватия*⁸³ се отнася за спор за родителски права, в който се твърди, че дете е малтретирано от бащата. ЕСПЧ е бил поразен по-специално от факта, че детето, към съответния момент на възраст 13 години и половина, все още не е изслушано в производство за възлагане на упражняването на родителски права, което до съответния момент продължило повече от четири години, и следователно не му е била дадена възможност да изрази мнението си пред съдилищата за това с кой родител иска да живее. Не може да се каже, че децата, способни да формират свое мнение, са участвали в достатъчна степен в процеса на вземане на решения, ако не им е била предоставена възможност да бъдат изслушани и по този начин да изразят своето мнение. Ограничената автономия на децата, която постепенно се увеличава с нарастващата им зрялост, се упражнява чрез правото им да бъдат търсено мнението им и да бъдат изслушвани. При конкретните обстоятелства по делото незачитането на волята на първата жалбоподателка по отношение на това с кой родител иска да живее е нарушило правото ѝ на зачитане на личния и семейния живот съгласно член 8.

Пример: По делото *Sahin срещу Германия*⁸⁴ майката на дете е забранила всички контакти между жалбоподателя и неговата четиригодишна дъщеря. Германският областен съд решава, че предоставянето на бащата на достъп до дъщеря му би имало вредни последици за детето поради сериозните разногласия между родителите. Съдът се произнася, без да изслуша детето, за да се увери дали то желае да продължи да се вижда с баща си. По въпроса за изслушването на детето от съда ЕСПЧ се позовава на показанията на вещото лице пред областния съд в Германия. След няколко срещи с детето, майката и жалбоподателя вещото лице преценява, че разпитът на детето би представлявал риск за него, който не би могъл да бъде избегнат чрез предприемане

⁸² Вж. също ЕСПЧ, дело *N.Ts. срещу Грузия*, жалба № 71776/12, решение от 2 февруари 2016 г.; ЕСПЧ, дело *Iglesias Casarrubios and Cantalapiedra Iglesias срещу Испания*, жалба № 23298/12, решение от 11 октомври 2016 г.; ЕСПЧ, дело *C срещу Хърватия*, жалба № 80117/17, решение от 8 октомври 2020 г.; ЕСПЧ, дело *М.Н. и други срещу Белгийската държава*, жалба № 3599/18, решение от 5 март 2020 г.; ЕСПЧ, дело *Petrov and X срещу Русия*, жалба № 23608/16, решение от 23 октомври 2018 г.

⁸³ ЕСПЧ, дело *М. и М. срещу Хърватия*, жалба № 10161/13, решение от 3 септември 2015 г.

⁸⁴ ЕСПЧ, дело *Sahin срещу Германия* [GC], жалба № 30943/96, решение от 8 юли 2003 г., точка 73. Относно специфичния аспект на националните съдилища, които трябва да оценят събраните от тях доказателства, както и уместността на доказателствата, които ответниците искат да представят, вж. също ЕСПЧ, дело *Vidal срещу Белгийската държава*, жалба № 12351/86, решение от 22 април 1992 г., точка 33.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето на специални мерки в съда. ЕСПЧ се произнася, че при тези обстоятелства процесуалните изисквания, произтичащи от разпоредбата на член 8 от ЕКПЧ (задължението за изслушване на детето пред съда), не поражда задължение за пряк разпит на детето относно неговите лични отношения с баща му.

Редица обвързващи и незадължителни правни инструменти на Съвета на Европа съдържат разпоредби, свързани с правото на детето да бъде изслушано в различен контекст. [Европейската конвенция за упражняване на правата на децата](#) разработва правото на децата да изразяват свободно мнението си.⁸⁵ Конвенцията предоставя на децата конкретни процесуални права в семейно производство пред съдебен орган, по-специално в производства, включващи упражняване на родителска отговорност, например пребиваване и достъп до деца. Член 3 от конвенцията предоставя на децата правото да бъдат информирани и да изразяват мнението си по време на производство като процесуално право. В член 4 е предоставено на детето правото да поиска назначаването на особен представител в производство пред съдебен орган, което се отнася до него. В съответствие с член 6 властите трябва да гарантират, че детето е получило цялата необходима информация, да се консултират лично с него, ако е необходимо, и да позволят на детето да изрази своето мнение. По същия начин [Насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето](#) подчертават значението на правото на децата да бъдат изслушани във всички процедури, в които са включени или се отнасят за тях⁸⁶.

⁸⁵ Съвет на Европа (1996 г.), [Европейска конвенция за упражняване на правата на децата](#), CETS № 160, решение от 25 януари 1996 г.

⁸⁶ Вж. също Съвет на Европа, Комитет на министрите на Съвета на Европа (2010 г.), [Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето](#), 17 ноември 2010 г.

Член 9 от [Конвенцията от Ланзароте](#), се отнася до участието на децата в разработването и прилагането на държавни политики, програми или други инициативи, свързани с борбата срещу сексуалната експлоатация и сексуалното насилие на деца. Член 14, параграф 1 от същата конвенция предвижда, че при предоставяне на помощ за жертвите трябва надлежно да се отчитат мненията, нуждите и опасенията на детето⁸⁷.

[Препоръката на Съвета на Европа относно участието на деца и младежи под 18-годишна възраст](#) се отнася до правото им да бъдат изслушани във всички сфери, включително в училищата, в общностите и в семейството, както и на национално и европейско равнище.⁸⁸ Тя съдържа и насоки за държавите членки, прилагайки препоръката, да защитават правото на участие на децата и младежите, да насърчават участието и информирането на децата и младежите за него и да създават пространства за участие. [Инструментът на Съвета на Европа за оценка на детското участие](#) предоставя конкретни и измерими показатели за отчитане на напредъка в изпълнението на тази препоръка⁸⁹.

Съгласно международното право, член 12, алинея 1 от КПД потвърждава, че на детето, което може да формира свои възгледи, се осигурява правото да изразява тези възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до него. На тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето. Член 12, алинея 2 от КПД освен това предвижда, че на детето трябва да бъде предоставена възможност да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него, или пряко, или чрез представител или съответен орган по начин, съответстващ на процедурните правила на националното законодателство.

⁸⁷ Съвет на Европа (2007 г.), [Конвенция за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие](#), CETS № 201, 25 октомври 2007 г.

⁸⁸ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2012 г.), [Препоръка на Съвета на Европа относно участието на деца и младежи под 18-годишна възраст](#), 28 март 2012 г.

⁸⁹ Съвет на Европа, Отдел за правата на децата и отдел за младежите (2016 г.), [Инструмент за оценка на детското участие](#), март 2016 г.

2.5. Свобода на събранията и сдруженията

Основни точки

- Като Хартата на основните права на Европейския съюз, така и ЕКПЧ гарантират свободата на мирни събрания и на свободно сдружаване.
- ЕСПЧ изрично е утвърдил правото на децата да присъстват на събрания на публично място.

Съгласно правото на ЕС в член 12 от [Хартата на основните права на ЕС Европейския съюз](#) е предвидено, че всеки има право на свобода на мирни събрания и на свободно сдружаване, на всяко равнище, по-специално в областите на политическото, профсъюзното или гражданското сдружаване. Това включва правото на лицата да образуват и членуват в професионални съюзи за защита на своите интереси.

Съгласно правото на Съвета на Европа, член 11, алинея 1 от [ЕКПЧ](#) гарантира правото на свобода на мирните събрания и на свободно сдружаване при съблюдаване на ограниченията, предвидени в член 11, алинея 2.

ЕСПЧ е потвърдил изрично правото на децата да участват в събрания на публично място. Както изтъква Съдът в решението си по делото *Christian Democratic People's Party срещу Молдова*⁹⁰ забраната родителите и децата им да участват в събития и по-конкретно в протестни акции срещу държавната политика в областта на училищното образование представлява ограничение на тяхната свобода на събрания.

Съгласно международното право деца и детски организации могат да се ползват със защитата, предвидена в член 15 от [КПД](#), където е гарантирано правото на свобода на сдружаване и на мирни събрания. На основание на тази разпоредба е уредена международната защита на разнообразни форми на сдружаване с участието на деца.

⁹⁰ ЕСПЧ, дело *Christian Democratic People's Party срещу Молдова*, жалба № 28793/02, решение от 14 февруари 2006 г.

3

Равенство и недискриминация

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Харта на основните права, Дял III (Равенство), включително член 20 (равенство пред закона), член 21 (недискриминация) и член 23 (равенство между жените и мъжете)</p> <p>ДФЕС, член 19</p> <p>Директива за равно третиране в областта на заетостта (2000/78/ЕО)</p> <p>Директива за расовото равенство (2000/43/ЕО)</p> <p>Директива 2006/54/ЕО (преработена) за прилагането на принципа на равните възможности и равното третиране на мъжете и жените в областта на заетостта и професиите</p> <p>Директива 2004/113/ЕО на Съвета относно прилагане на принципа на равното третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до стоки и услуги и предоставянето на стоки и услуги</p>	<p>Равенство и недискриминация</p>	<p>ЕКПЧ, член 14</p> <p>Протокол № 12 към ЕКПЧ, член 1 (недискриминация)</p> <p>ЕСХ (ревизирана), член Е (недискриминация)</p> <p>Рамкова конвенция за защита на националните малцинства (РКЗНМ), член 4</p> <p>Конвенция от Ланзароте, член 2</p>
<p>Директива за расовото равенство (2000/43/ЕО)</p>	<p>Недопускане на дискриминация, основана на раса и етнически произход</p>	<p>ЕКПЧ, член 14 във връзка с член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ</p> <p>РКЗНМ, член 4 и член 12</p> <p>ЕСПЧ, дело <i>D.N. и други срещу Чешката република</i> [ГС], жалба № 57325/00, 2006 г. (настаняване на ромски деца в специални училища)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
		<p>ЕСПЧ, дело <i>Oršuiš и други срещу Хърватия</i>, жалба № 15766/03, 2010 г. (само ромски паралелки в началните училища)</p> <p>ЕСПЧ, дело <i>Catan и други срещу Молдова и Русия</i>, жалба № 43370/04 и др., 2012 г. (сепаратистката политика на властите)</p> <p>ЕСПЧ, дело <i>Ádám и други срещу Румъния</i>, жалба № 81114/17 и др., 2020 г. (допълнителни изпити за етническа група)</p> <p>ЕКСП, <i>European Roma Rights Centre (ERRC) срещу Ирландия</i>, жалба № 100/2013, 2015 г.</p>
<p>Харта на основните права, член 21 <i>ДФЕС</i>, член 45 Директива за гражданството (2004/38/ЕО) Директива за дългосрочно пребиваване (2003/109/ЕО) Директива за събиране на семейството (2003/86/ЕО) Директива за единното разрешение за пребиваване (2011/98/ЕО) СЕС, дело C-200/02, <i>Kunqian Catherine Zhu and Man Lavette Chen срещу Secretary of State for the Home Department</i>, 2004 г. (права на пребиваване на родители, граждани на трета страна)</p>	<p>Недопускане на дискриминация, основана на гражданство и имиграционен статут</p>	<p>ЕКЧП, член 14 във връзка с член 2 от Протокол № 1 към ЕКЧП РКЗНМ, член 4 and член 12 ЕСПЧ, дело <i>Пономарьови срещу България</i>, жалба № 5335/05, 2011 г. (училищни такси за временно пребиваващи)</p>
<p>Харта на основните права, член 21 Директива за равно третиране в областта на заетостта (2000/78/ЕО) СЕС, дело C-303/06, <i>S. Coleman срещу Attridge Law and Steve Law [ГС]</i>, 2008 г.</p>	<p>Недопускане на дискриминация, основана на увреждане</p>	<p>ЕКПЧ, член 14; Протокол № 12 към ЕКПЧ, член 1 (недискриминация) ЕСХ, член 17, параграф 2 ЕСПЧ, дело <i>Şat срещу Турция</i>, жалба № 51500/08, 2016 г. (отказ за прием в музикално училище поради зрително увреждане) ЕСПЧ, дело <i>G.L. срещу Италия</i>, жалба № 59751/15, 2020 г. (непредоставяне на специализирана помощ за обучение на ученик с аутизъм)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Харта на основните права, член 21</p> <p>Директива за правата на жертвите (2012/29/ЕС)</p> <p>Директива за равно третиране в областта на заетостта (2000/78/ЕО)</p> <p>СЕС, дело C-303/06, <i>S. Coleman срещу Attridge Law and Steve Law</i> [ГС], 2008 г.</p>	<p>Недопускане на дискриминация на други защитени основания</p>	<p>Конвенция от Ланзароте, член 2 ЕКЧП, член 14</p> <p>Протокол № 12 към ЕКПЧ, член 1 (недопускане на дискриминация)</p> <p>ЕСПЧ, дело <i>Вауев и други срещу Русия</i>, жалба № 67667/09, 2017 г. (произволно законодателство срещу хомосексуалността)</p> <p>ЕСПЧ, дело <i>P.V. срещу Испания</i>, жалба № 35159/09, 2010 г. (ограничаване на личните контакти поради емоционална нестабилност в резултат на смяна на пола)</p> <p>ЕСПЧ, дело <i>срещу Ирландия</i>, жалба № 39474/98, 2002 г. (неосигуряване на подходящо за възрастта място за задържане на млад правонарушител)</p> <p>ЕСПЧ, дело <i>Воуатар срещу Белгия</i>, жалба № 9106/80, 1988 г. (неосигуряване на подходящо за възрастта място за задържане на млад правонарушител)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Fabris срещу Франция</i> [ГС], жалба № 16574/08, 2013 г. (наследствени права за извънбрачни деца)</p> <p>ЕСПЧ, дело <i>Mazurek срещу Франция</i>, жалба № 34406/97, 2000 г. (наследствени права за извънбрачни деца)</p>

Забраната за дискриминация е основен принцип на всяко демократично общество. Институциите на ЕС приеха поредица от директиви за борба с дискриминацията, които се отнасят и за децата. ЕСПЧ има значителна съдебна практика относно забраната на дискриминацията по член 14 от ЕКПЧ, във връзка с други членове от ЕКПЧ и, в по-ограничена степен, по член 1 от Протокол № 12.

ЕКСП счита, че член Е от ЕСХ относно недопускането на дискриминация изпълнява функция, която е сходна с функцията на член 14 от ЕКПЧ: тази разпоредба не може да се прилага самостоятелно и трябва да се разглежда в съчетание с една от материалните разпоредби на ЕСХ⁹¹.

⁹¹ ЕКСП, *Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) срещу Франция*, жалба № 26/2004, 15 юни

В настоящата глава са разгледани принципите на равенство и недискриминация, като е поставен акцент върху основанията за дискриминация, във връзка с които е създадена съдебна практика, конкретно свързана с проблемите на децата. В първата част от текста е представена обща информация за европейското право в областта на недискриминацията ([раздел 3.1](#)), след което са разгледани въпросите за равенството и дискриминацията на децата, основана на етнически произход ([раздел 3.2](#)), гражданството и имиграционния статут ([раздел 3.3](#)), увреждането ([раздел 3.4](#)), и други защитени основания, включително пол, език и самоличност ([раздел 3.5](#)).

3.1. Европейско право в областта на недискриминацията

Основни точки

- Правото на ЕС и Съвета на Европа забранява дискриминацията, основана на пол, раса, цвят на кожата, етнически или социален произход, генетични характеристики, език, религия или убеждения, политически или други мнения, принадлежност към национално малцинство, имотно състояние, рождение, увреждане, възраст или сексуална ориентация.⁹²
- В ЕС Хартата на основните права забранява дискриминация, основана на пол, раса, цвят на кожата, етнически или социален произход, генетични характеристики, език, религия или убеждения, политически или други възгледи, принадлежност към национално малцинство, имотно състояние, рождение, увреждане, възраст или сексуална ориентация. В рамките на приложното поле на договорите и без да се засяга някоя от техните специфични разпоредби, дискриминация на основата на националност също е забранена.
- Вторичното право на ЕС забранява дискриминацията, основана на пола (директиви за равенство между половете); основана на етнически или расов произход в няколко сфери на живота (Директива за расовото равенство); и в областта на заетостта и професиите, основана на възраст, увреждане, сексуална ориентация, религия или убеждения (Директива за равенство в областта на заетостта).
- Член 14 от ЕКПЧ забранява дискриминацията във връзка с упражняването на друго право, гарантирано от конвенцията. Съгласно Протокол № 12 забраната за дискриминация става самостоятелно право.
- Редица правни инструменти на СЕ подчертават необходимостта от осигуряване на недискриминация по отношение на конкретни обстоятелства или групи.

Съгласно правото на ЕС забраната на дискриминацията, прогласена в член 21 от [Хартата на основните права](#) на ЕС е самостоятелен принцип, който се прилага и за

2005 г., точка 34.

⁹² За преглед на европейското право в областта на недискриминацията, състоящо се от директивите на ЕС в областта на недискриминацията и член 14 от ЕКПЧ и протокол 12 към нея, вж. FRA и ЕСЧП (2018 г.), *Наръчник по европейско право в областта на недискриминацията*, февруари 2018 г.

случаи, които не са обхванати от друга разпоредба на Хартата. Основанията, във връзка с които дискриминацията е изрично забранена по силата на тази разпоредба, включват пол, раса, цвят на кожата, етнически или социален произход, генетични характеристики, език, религия или убеждения, политически или други мнения, принадлежност към национално малцинство, имотно състояние, рождение, увреждане, възраст или сексуална ориентация. Член 2 от ДЕС се позовава на недискриминацията, равенството, справедливостта относно човешкото достойнство и толерантността между мъжете и жените като общи ценности на всички държави членки. Член 19 от ДФЕС обхваща основанията за пол, раса или етнически произход, религия или убеждения, увреждане, възраст и сексуална ориентация. Недискриминацията е самостоятелен принцип, който се прилага и за случаи, които не са обхванати от друга разпоредба на Хартата. Основанията, на които дискриминацията е изрично забранена в тази разпоредба, включват пол, раса, цвят на кожата, етнически или социален произход, генетични особености, език, религия или вяра, политическо или друго мнение, принадлежност към национално малцинство, имотно състояние, рождение, увреждане, възраст и сексуална ориентация. Член 19 от ДФЕС обхваща основанията за пол, раса или етнически произход, религия или убеждения, увреждане, възраст и сексуална ориентация.

Няколко директиви на ЕС съдържат забрана на дискриминацията в областите, свързани със заетостта, системата за социални грижи и достъпа до стоки и услуги, като всички тези области потенциално се отнасят и за децата. Директива 2000/78/ЕО 2000/78/ЕС, с която е установена обща рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите (Директивата за равенство в областта на заетостта)⁹³, забранява дискриминацията, основана на религия или убеждения, увреждане, възраст или сексуална ориентация. Директива 2000/43/ЕО относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход (Директивата за расовото равенство) забранява дискриминацията, основана на расова или етническа принадлежност, не само в контекста на заетостта и достъпа до стоки и услуги, но също така и във връзка със системата за социални грижи (включително социалната закрила, социалното осигуряване и здравните грижи) и системата на образованието⁹⁴. Допълнителни директиви прилагат принципа на равно третиране на мъжете и жените по отношение на заетостта и професиите или самостоятелната заетост (Директива 2006/54/ЕО⁹⁵ и Директива 2010/41/ЕС⁹⁶) и по отношение на достъпа до стоки и услуги и тяхната доставка (Директива за стоките и услугите,

⁹³ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2000 г.), Директива 2000/78/ЕО на Съвета от 27 ноември 2000 година за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите, ОВ L 303, 2000 г.

⁹⁴ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2000 г.), Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 година относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход, ОВ L 180, 2000 г.

⁹⁵ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2006 г.), Директива 2006/54/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 5 юли 2006 година за прилагането на принципа на равните възможности и равното третиране на мъжете и жените в областта на заетостта и професиите (преработена), ОВ L 204, 2006 г.

⁹⁶ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2010 г.), Директива 2010/41/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 7 юли 2010 година за прилагане на принципа на равно третиране на мъжете и жените, които извършват дейности в качеството на самостоятелно заети лица, и за отмяна на Директива 86/613/ЕИО на Съвета, ОВ L 180, 2010 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето [свързани с пола](#))⁹⁷, Директива 79/7/ЕИО на Съвета относно постепенното прилагане на принципа на равното третиране на мъжете и жените в сферата на социалното осигуряване се прилага в областта на социалното осигуряване⁹⁸ Директивата за равно третиране, предложена от Комисията през 2008 г., има за цел да запълни пропуските в законодателството за равенство⁹⁹.

Съгласно ЕКПЧ член 14 гарантира равенство при „упражняването на [...] правата и свободите“, посочени в ЕКПЧ. Следователно ЕСПЧ е компетентен да разглежда само жалби за дискриминация, които попадат в обхвата на едно от правата, защитени от ЕКПЧ. Протокол № 12 (ратифициран досега от 20 държави членки) забранява дискриминацията във връзка с „упражняването на право, установено със закон“ и „от публичен орган“ и следователно има по-широк обхват от член 14, който се отнася само до правата, гарантирани от ЕКПЧ.

Разпоредбите и на двата правни инструмента съдържат неизчерпателно изброяване на основанията, на които се забранява дискриминацията: пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически и други убеждения, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имотно състояние, рождение или друг признак. В случаите, когато ЕСПЧ установи, че лица, които са в сходна ситуация, са третирани различно, Съдът проверява дали разликата в третирането е обективно и разумно обоснована¹⁰⁰.

Разпоредбата на член Е от [ЕСХ](#) също съдържа неизчерпателно изброяване на основанията, на които дискриминацията е забранена: раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други убеждения, национална принадлежност или социален произход, здравословно състояние, принадлежност към дадено национално малцинство или рождение. В допълнението към ЕСХ по отношение на този член се уточнява, че разликата в третирането, основана на обективни и разумни критерии, включва изискването за навършена определена възраст или наличие на друго качество за достъп до някои форми на образование¹⁰¹.

⁹⁷ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2004 г.), Директива 2004/113/ЕО на Съвета от 13 декември 2004 година относно прилагане на принципа на равното третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до стоки и услуги и предоставянето на стоки и услуги, ОВ L 373, 2004 г.

⁹⁸ ЕС, Съвет на Европейския съюз (1978 г.), Директива 79/7/ЕИО от 19 декември 1978 година относно постепенното прилагане на принципа на равното третиране на мъжете и жените в сферата на социалното осигуряване, ОВ L 6, 1979 г.

⁹⁹ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2008 г.), Предложение за директива на Съвета за прилагане на принципа на равно третиране на лицата без оглед на религиозна принадлежност или убеждения, увреждане, възраст или сексуална ориентация {SEC(2008) 2180} {SEC(2008) 2181}, COM(2008) 426, 2 юли 2008 г.

¹⁰⁰ За преглед на съдебната практика на ЕСПЧ вж. FRA и ЕСПЧ (2018 г.), *Наръчник по европейско право в областта на недискриминацията*, февруари 2018 г.

¹⁰¹ Съвет на Европа (1996 г.), Европейска социална харта (ревизирана), обяснителен доклад, точка 136.

Съгласно член 4 от [Рамковата конвенция за защита на националните малцинства \(РКЗНМ\)](#)¹⁰² държавите страни по Конвенцията, гарантират на всяко лице, принадлежащо към национално малцинство, правото на равенство пред закона и на равна защита от закона и забраняват дискриминацията, основана на принадлежност към национално малцинство. Освен това те се задължават да приемат, ако е необходимо, подходящи мерки за утвърждаване във всички области на икономическия, социалния, политическия и културния живот на пълно и ефективно равенство между лицата, принадлежащи към национални малцинства, и тези от мнозинството.

Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността е уникален орган за наблюдение на правата на човека, който е специализиран по въпроси, свързани с борбата срещу расизма, дискриминацията, ксенофобията, антисемитизма и нетолерантността в Европа.¹⁰³ В работата си по наблюдение на страните комисията разглежда положението във връзка с проявите на расизъм и нетолерантност във всяка от държавите членки на СЕ.

Член 2 от [Конвенцията от Ланзароте](#) гарантира, че прилагането на нейните разпоредби, по-специално прилагането на мерките за защита на правата на жертвите на сексуална експлоатация и сексуално насилие, ще бъде осигурено без дискриминация на всякакво основание.

Въздържането от дискриминационно третиране понякога не е достатъчно за постигане на равно третиране. В някои случаи могат да се предприемат мерки, за да се компенсират съществуващите и продължаващи неравенства. В правото на ООН те се наричат „специални мерки“, докато в правото на ЕС те се определят като „конкретни мерки“ или „положителни действия“. ЕСПЧ говори за „позитивни задължения“. Като предприемат такива специални мерки, правителствата са в състояние да осигурят „същностно равенство“, тоест равнопоставеност при възможностите за достъп до предимства, налични в обществото, вместо просто „формално равенство“. Когато правителствата, работодателите и доставчиците на услуги не вземат предвид целесъобразността от предприемането на специални мерки, те увеличават риска техните правила и практики да се равняват на непряка дискриминация.

¹⁰² Съвет на Европа (1995 г.), [Рамкова конвенция за защита на националните малцинства](#), CETS № 157, 1 февруари 1995 г.

¹⁰³ Вж. повече на интернет страницата на Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността.

В следващите раздели се анализират конкретни основания за дискриминация, оказали се от особено значение за децата.

3.2. Недопускане на дискриминация, основана на раса или етнически произход

Основни точки

- Расата и етническият произход са основания за забрана на дискриминацията.
- ЕС има специфичен правен инструмент (Директивата за расовото равенство), който забранява пряката и непряка дискриминация, както и тормоза във всички сфери на живота.

Съгласно правото на ЕС Директивата за расовото равенство забранява дискриминацията въз основа на раса или етнически произход не само в контекста на заетостта, но и при предоставянето на стоки и услуги, системата за социални грижи, образованието и социалната сигурност. Ромите, като особено голяма и уязвима етническа група, попадат пряко в обхвата на директивата. Основен елемент от стремежа за справяне с дискриминацията срещу ромите беше приемането през 2011 г. на специална рамка на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите¹⁰⁴. Тя беше последвана през 2020 г. от втора Стратегическа рамка на ЕС за равенство, приобщаване и участие на ромите за 2020—2030 г.¹⁰⁵ Ромските деца са в голяма степен засегнати от пряка и непряка дискриминация, както и от тормоз по отношение на образованието, достъпа до работа и жилище, здравеопазването, осведомеността и достъпа до правосъдие. Постигането на пълно равенство на практика може при определени обстоятелства да изисква положителни действия, конкретно свързани с ромите, по-специално в тези четири основни области¹⁰⁶.

Съгласно правото на Съвета на Европа, ЕСПЧ се е произнесъл с няколко ключови решения по дела, свързани с различното третиране на ромски деца в образователната система. Тези дела са анализирани в обхвата на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ. ЕСПЧ приема, че непропорционално големият дял или

¹⁰⁴ ЕС, Европейска комисия (2011 г.), *Рамка на ЕС за национални стратегии за интеграция на ромите до 2020 г.*, COM(2011) 173 final, 5 април 2011 г.

¹⁰⁵ ЕС, Европейска комисия (2020 г.), *Съюз на равенство: Стратегическа рамка на ЕС за равенство, приобщаване и участие на ромите*, COM(2020) 620 final, 10 октомври 2020 г.

¹⁰⁶ ЕС, Европейска комисия (2014 г.), *Съвместен доклад относно прилагането на Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 година относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход и на Директива 2000/78/ЕО на Съвета от 27 ноември 2000 година за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите*, доклад на Комисията до Европейския парламент и Съвета, COM(2014) 2 final, 17 януари 2014 г.

сегрегацията на децата от определена етническа група в специални училища или паралелки може да са обективно обосновани, само ако са осигурени подходящи гаранции във връзка с насочването на децата към тези училища или паралелки, като например тестове, разработени специално за ромските деца и съобразени с техните потребности, подходяща оценка и наблюдение на напредъка на децата с цел интегрирането им в масови паралелки, веднага щом обучителните затруднения бъдат преодоляни, и позитивни мерки за преодоляване на тези затруднения. Следователно, когато липсват ефективни мерки за десегрегация, продължаването на образователната сегрегация на ромските деца в масово училище с редовна учебна програма не може да бъде обосновано.¹⁰⁷ Освен това Комитетът на министрите на Съвета на Европа препоръчва историята на ромите и/или пътуващите общности да бъде включена в училищните програми и учебните материали¹⁰⁸.

Пример: По делото *D. H. и други срещу Чешката република*¹⁰⁹, ЕСПЧ установява, че непропорционално голям брой ромски деца са настанени без основание в специални училища за деца с обучителни затруднения. Съдът изразява загриженост относно опростената учебна програма, по която се извършва обучението в тези училища, и относно сегрегацията, която е резултат от тази система. В резултат от горните обстоятелства ромските деца получават образование, което задълбочава техните трудности и препятства тяхното по-нататъшно личностно развитие, вместо да им помага да се интегрират в масовата образователна система и да развиват умения, които да облекчат живота им сред населението от мнозинството. На горните основания ЕСПЧ установява нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ.

Пример: По делото *Oršuš и други срещу Хърватия*¹¹⁰, ЕСПЧ разглежда наличието на изцяло ромски паралелки в общите начални училища. По принцип временното настаняване на деца в специална паралелка поради недостатъчно владееене на езика, на който се осъществява обучението, не е дискриминационна практика. Такова настаняване може да се разглежда като адаптиране на образователната система към специалните потребности на децата с езикови затруднения. Когато обаче такова настаняване засяга непропорционално или изключително членовете на определена етническа група, е необходимо да бъдат осигурени съответни гаранции. По отношение на първоначалното настаняване в отделни паралелки ЕСПЧ отбелязва, че настаняването не е било елемент от обща практика за преодоляване на проблемите на децата, които не владеят в достатъчна степен езика, на който се осъществява обучението, както и че не са провеждани специални тестове, с цел да се установи степента на владееене на езика от децата. Що се отнася до учебната програма, по която са обучавани децата, е установено, че на някои от тях не е предложена конкретна

¹⁰⁷ ЕСПЧ, дело *Lavida и други срещу Гърция*, жалба № 7973/10, решение от 30 май 2013.

¹⁰⁸ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2020 г.), *Препоръка CM/Rec(2020)2 на Комитета на министрите до държавите членки относно включването на историята на ромите и/или пътуващите общности в училищните програми и учебните материали*, 1 юли 2020 г.

¹⁰⁹ ЕСПЧ, дело *D.H. и други срещу Чешката република* [GC], жалба № 57325/00, решение от 13 ноември 2007 г., точки 206–210.

¹¹⁰ ЕСПЧ, дело *Oršuš и други срещу Хърватия* [GC], жалба №15766/03, решение от 16 март 2010 г., точка 157.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето учебна програма (т.е. специални часове по езиково обучение), за да придобият необходимите езикови умения във възможно най-кратък срок. Липсвали са процедури за прехвърляне или наблюдение, осигуряващи незабавно и автоматично прехвърляне на ромските деца в смесени паралелки, веднага след като те постигнат необходимата степен на владеене на езика. С оглед на горните констатации ЕСПЧ установява, че е налице нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 2 от Протокол № 1 към Конвенцията.

ЕСПЧ е постановил и други дела, свързани с дискриминация спрямо деца в училищна среда.

Пример: По делото *Catan и други срещу Молдова и Русия*¹¹¹, ЕСПЧ е разгледал езиковата политика, въведена в училищата от сепаратистките власти в Приднестровието и целяща русификация. След принудителното закриване и преместване на училища, в които се преподава на молдовски език (с използване на латиница), родителите е трябвало да изберат или да изпратят децата си в училища, където те се обучават на изкуствена комбинация от молдовски език и кирилица, с учебни материали, изготвени по времето на Съветския съюз, или да изпратят децата си в училища, които не са толкова добре оборудвани и са неудобно разположени, по пътя към които децата са били подлагани на тормоз и сплашване. Принудителното затваряне на училища и последващият тормоз се считат за неоправдана намеса в правото на децата на образование, което представлява нарушение на член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ¹¹².

Пример: По делото *Ádám и други срещу Румъния*¹¹³, ученици, които са етнически унгарци, посещаващи училище в Румъния, в което се преподава на майчиния им език, се оплакват, че е трябвало да положат два допълнителни изпита на майчиния си език през един и същ, доста кратък период, определен за зрелостни изпити в цялата страна. В началото ЕСПЧ подчертава, че съответните правни инструменти на Съвета на Европа изрично признават, че защитата и насърчаването на малцинствените езици не трябва да бъде в ущърб на официалните езици и необходимостта от изучаването им. Освен това двата допълнителни изпита, на които кандидатите е трябвало да се явят, са пряка и неизбежна последица от техния съзнателен и доброволен избор да учат на различен език и държавата им предлага такава възможност. ЕСПЧ е убеден, че жалбоподателите не са били поставени в различна ситуация, която да е достатъчно значима по смисъла на член 1 от Протокол № 12. Не е установено нарушение на ЕКПЧ.

¹¹¹ ЕСПЧ, дело *Catan и други срещу Молдова и Русия* [GC], жалба № 43370/04, № 8252/05 и № 18454/06, решение от 19 октомври 2012 г.

¹¹² *Пак там*, точки 141–144.

¹¹³ ЕСПЧ, дело *Ádám и други срещу Румъния*, жалба № 81114/17, решение от 13 октомври 2020 г.

ЕКСП приема, че въпреки че политиките за образование на ромските деца могат да бъдат придружени от гъвкави структури, за да отговорят на многообразието на групата и могат да отчитат факта, че някои групи водят номадски или частично номадски начин на живот, не трябва да има отделни училища за ромски деца¹¹⁴.

Пример: Делото *European Roma Rights Centre (ERRC) срещу Ирландия*¹¹⁵ се отнася до спазването от Ирландия на ЕСХ във връзка с настаняването на лица от пътуващи общности, особено по отношение на условията за жилищно настаняване и отстраняването на лица от пътуващи общности, а по отношение на децата от пътуващи общности, и във връзка със социалната, правна и икономическа защита. Европейският център за правата на ромите твърди, че правителството е нарушило член 17, като е отказало на деца от пътуваща общност правото на социална, правна и икономическа защита, особено по отношение на училищно образование.

Съгласно член 4, параграф 2 и параграф 3 от **РКЗНМ**, специалните мерки, приети за насърчаване на действителното равенство на лицата, принадлежащи към национални малцинства, не се считат за дискриминационни. В съответствие с член 12, параграф 3 от РКЗНМ държавите страни по конвенцията освен това се ангажират изрично да насърчават равните възможности за достъп до образование на всяко равнище за лицата, принадлежащи към национални малцинства. Консултативният комитет относно РКЗНМ редовно проверява равния достъп до образование на ромските деца в съответствие с тази разпоредба¹¹⁶.

¹¹⁴ ЕКСП, *Заключения 2003 – България – член 17, ал. 2*, 2003/def/BGR/17/2/EN, 30 юни 2003 г.

¹¹⁵ ЕКСП, *Европейски център за правата на ромите (ERRC) срещу Ирландия*, жалба № 100/2013, 1 декември 2015 г.

¹¹⁶ Вж. Съвет на Европа, Консултативен комитет относно РКЗНМ (2006 г.), *Коментар относно образованието съгласно Рамковата конвенция за защита на националните малцинства (2006 г.)*, ACFC/25DOC(2006)002

33. Недопускане на дискриминация, основана на гражданство и имиграционен статут

Основни точки

- Европейското законодателство забранява дискриминацията, основана на гражданство.
- Съгласно законодателството на ЕС дискриминацията, основана на гражданство е забранена в контекста на свободното движение на хора съгласно член 45 от ДФЕС (свобода на движение и пребиваване). В рамките на приложното поле на правото на ЕС всяка дискриминация, основана на гражданство, е забранена съгласно член 21, параграф 2 от Хартата на основните права на ЕС. ЕКПЧ гарантира упражняването на права на всички лица под юрисдикцията на държава членка.

Съгласно правото на ЕС дискриминацията, основана на гражданство е забранена в рамките на приложното поле на договорите (член 18 от ДФЕС; член 21, параграф 2 от Хартата на основните права). Тези членове са от значение за всички граждани на ЕС във връзка с разпоредбата за европейско гражданство, както и за дългосрочно пребиваващи лица с гражданство извън ЕС. Освен това законодателството на ЕС забранява дискриминацията въз основа на гражданство, по-специално в контекста на свободното движение на хора (Директивата за гражданството¹¹⁷; член 45 от ДФЕС).¹¹⁸ Гражданите на трети страни, т.е. лицата, които са граждани на държава, която не е членка на ЕС, се ползват с право на равно третиране в широк смисъл в същите области като тези, обхванати от директивите за недискриминация, когато отговарят на изискванията за дългосрочно пребиваващи лица. Съгласно [Директивата за гражданите на трети страни](#) за придобиване на статут на дългосрочно пребиваващо лице се изисква, наред с други условия, срок от пет години законно пребиваване.¹¹⁹ Освен това Директива 2003/86/ЕО относно правото на събиране на семейството ([Директивата за събиране на семейството](#))¹²⁰ позволява на граждани на трети страни, законно пребиваващи в държава членка, да се присъединят към членове на семейството при определени условия (вж. също [раздел 9.5](#))¹²¹. Наред с това

¹¹⁷ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2004 г.), [Директива 2004/38/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 година относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите-членки](#), ОВ L 158, 2004 г.

¹¹⁸ Агенция за основните права (2018 г.), [Превръщане на правата на гражданите на ЕС в реалност: Националните съдилища привеждат в действие свободата на движение и свързаните с нея права](#), Люксембург, Служба за публикации.

¹¹⁹ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2003 г.), [Директива 2003/109/ЕО на Съвета от 25 ноември 2003 година относно статута на дългосрочно пребиваващи граждани от трети страни](#), ОВ L 16, 2004 г.

¹²⁰ Съвет на Европейския съюз (2003 г.), [Директива 2003/86/ЕО на Съвета от 22 септември 2003 година относно правото на събиране на семейството](#), ОВ L 251, 2003 г.

¹²¹ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/98/ЕС \(Директива за единното разрешително\)](#) от 13 декември 2011 година относно единна процедура за кандидатстване на

Директивата за единното разрешително гарантира правото на равно третиране на гражданите на трети страни при определени условия¹²².

Пример: Делото *Chen*¹²³ се отнася до въпроса дали дете на гражданин на трета страна има право да пребивава в една държава членка, ако е родено в друга държава членка и е гражданин на тази държава. Майката на детето, която го издържа, е гражданка на трета страна. СЕС се произнася, че когато една държава членка налага определени изисквания, които трябва да са налице, за да може едно лице да стане неин гражданин, и когато тези изисквания са изпълнени, друга държава членка не може да оспорва предоставеното гражданство, когато майката и детето подават заявление пред нея за разрешение за пребиваване. СЕС потвърждава, че една държава членка не може да откаже право на пребиваване на родител, който полага грижи за дете, което е гражданин на ЕС, тъй като това би обезсилило правото на пребиваване на детето.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕКПЧ гарантира упражняването на права за всички лица, които живеят под юрисдикцията на държава членка, независимо дали са нейни граждани, включително и лицата, които живеят извън националната територия, в райони, където държавата членка осъществява ефективен контрол. ЕСПЧ приема по отношение на образованието, че различното третиране, основано на гражданство и имиграционен статут, може да доведе до дискриминация.

Пример: Делото *Пономарьови срещу България*¹²⁴ засяга проблема, че чуждестранните граждани, които нямат разрешение за постоянно пребиваване, трябва да плащат такси за обучението си в средно училище. Принципно обичайно широката свобода на преценка в случаите, когато се предприемат общи мерки в областта на икономическата или социалната стратегия, трябва да бъде уточнена по отношение на образованието по две причини: а) правото на образование се ползва с пряка защита съгласно ЕКПЧ; и б) образованието е особен вид публична услуга, която изпълнява широки социални функции. По мнението на ЕСПЧ свободата на преценка се увеличава с образователното равнище и обратнопропорционално на значението на това образование за заинтересованите лица и за обществото като цяло. Следователно, макар трудно може да се обоснове събирането на (по-високи) такси от чужденци за обучение в началното училище, тези такси може да са напълно обосновани на етапа на университетското образование. С оглед на значението на средното образование за личностното развитие и социалното и професионалното интегриране, на това равнище на образование пропорционалността на диференцираното третиране следва да бъде

граждани на трети държави за единно разрешение за пребиваване и работа на територията на държава-членка и относно общ набор от права за работници от трети държави, законно пребиваващи в държава-членка, ОВ L 343/1, 2011 г.

¹²² *Пак там*, член 12.

¹²³ СЕС, дело C-200/02, *Kunjan Catherine Zhu and Man Lavette Chen срещу Secretary of State for the Home Department*, решение от 19 октомври 2004 г.

¹²⁴ ЕСПЧ, дело *Пономарьови срещу България*, жалба № 5335/05, решение от 21 юни 2011 г., точка 60.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето анализирана по-внимателно. Съдът уточнява, че не изразява позиция по въпроса дали дадена държава има право да лиши всички нередовни мигранти от образователните придобивки, които предоставя на своите граждани и на определени ограничени категории чужденци. Преценявайки конкретните обстоятелства по делото, той приема, че в разглеждания случай не са приложими „съображения, свързани с необходимостта от прекратяване или обръщане на потока на незаконната миграция“. Жалбоподателите не са правили опити да злоупотребят с българската образователна система, тъй като са се установили в България в ранна възраст след брака на майка им с български гражданин, поради което техният единствен избор е бил да посещават училище в България. На горните основания ЕСПЧ установява нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ.

3.4. Недопускане на дискриминация, основана на увреждане

Основни точки

- Всяка дискриминация, основана на увреждане, е забранена от европейското право (член 21 от Хартата на основните права; член 14 от ЕКПЧ; член 1 от Протокол № 12 от ЕКПЧ).
- Дискриминацията, основана на увреждане съгласно правото на ЕС и Съвета на Европа, включва и случаи на „дискриминация по асоциация“ (например, ако дете е дискриминирано, защото родителите му имат увреждания).

Увреждането е едно от основанията за дискриминация, изрично забранени от член 21 от Хартата на основните права на ЕС. ЕС ратифицира [Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания \(КПХУ\)](#)¹²⁵ и разработи [стратегия за правата на хората с увреждания за периода 2021—2030 г.](#)¹²⁶ КПХУ сега е отправна точка за тълкуване на правото на ЕС в областта на дискриминацията, основана на увреждане¹²⁷. Съгласно правото на ЕС се приема, че държавите имат задължения да осигурят разумно

¹²⁵ Това е първият път в историята, когато ЕС става страна по международен договор за правата на човека. Организация на обединените нации, [Конвенция за правата на хората с увреждания](#), 13 декември 2006 г.

¹²⁶ ЕС, Европейска комисия (2021), [Съюз на равенство: стратегия за правата на хората с увреждания за периода 2021-2030 г.](#), COM(2021) 101 final.

¹²⁷ СЕС, дело C-312/11, [Европейска комисия срещу Италианска република](#), решение от 4 юли 2013 г.; СЕС, дело C-363/12, [Z. срещу A Government Department and The Board of Management of a Community School](#) [GC], решение от 18 март 2014 г.; СЕС, дело C-356/12, [Wolfgang Glatzel срещу Freistaat Bayern](#), решение от 22 май 2014 г.; СЕС, дело C-395/15, [Mohamed Daouidi срещу Bootes Plus SL и други](#), решение от 1 декември 2016 г.; СЕС, дело C-406/15, [Петя Милкова срещу Изпълнителен директор на Агенцията за приватизация и следприватизационен контрол](#), решение от 9 март 2017 г.

приспособяване, за да дадат на хората с увреждания възможност да реализират напълно правата си¹²⁸.

По отношение на уврежданията, но не само, СЕС приема, че законодателството на ЕС осигурява защита и срещу „дискриминация по асоциация“, т.е. дискриминация срещу лице, което е свързано с друго лице, което има защитената характеристика, например майка на дете с увреждания или дискриминация срещу лице поради увреждане на детето му¹²⁹.

Пример: По делото *S. Coleman срещу Attridge Law and Steve Law*¹³⁰, СЕС отбеляза, че Директивата за равенството в заетостта включва определени разпоредби, предназначени специално да отговарят на нуждите на хората с увреждания. Това обаче не води до заключението, че принципът на равно третиране, прогласен в директивата, трябва да се тълкува стриктно като забраняващ само пряка дискриминация на основание увреждане и отнасящ се изключително до хората с увреждания. Според СЕС директивата не се прилага за определена категория лица, а за самото естество на дискриминацията. Тълкуване, ограничаващо прилагането ѝ по отношение на хора с увреждания, би лишило директивата от важен елемент от нейната ефективност и би намалило защитата, която тя има за цел да гарантира. СЕС заключава, че директивата трябва да се тълкува в смисъл, че забраната за пряка дискриминация, предвидена в нея, не се ограничава само до хората с увреждания. Следователно, когато работодател третира служител, който няма увреждане, по-неблагоприятно от друг служител в подобна ситуация въз основа на увреждането на детето на бившия служител, което се отглежда основно от този служител, подобно третиране противоречи на забраната на пряката дискриминация, предвидена в директивата.

¹²⁸ Вж. например ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2012 г.), Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления (Директива за правата на жертвите), ОВ L 315/57, 2012 г., член 3 и член 22.

¹²⁹ СЕС, дело C-303/06, *S. Coleman срещу Attridge Law and Steve Law* [GC], решение от 17 юли 2008 г.

¹³⁰ СЕС, дело C-303/06, *S. Coleman срещу Attridge Law and Steve Law* [GC], решение от 17 юли 2008 г.

Налице е все повече съдебна практика по ЕКПЧ, разглеждаща случаи на дискриминация при достъпа до образование по отношение на деца с увреждания¹³¹. В предишната си съдебна практика по този въпрос органите по ЕСПЧ подчертаха необходимостта децата с увреждания да се обучават, когато е възможно, с други деца на тяхната възраст¹³². В по-нови случаи ЕСПЧ подчертава значението на разумното приспособяване в образованието.

Пример: По делото *Сат срещу Турция*¹³³, музикална академия отказала да запише студентка, отговаряща на условията за прием, на основание нейното зрително увреждане. ЕСПЧ отбелязва, че дискриминацията, основана на увреждане, обхваща и отказа да се осигури разумно приспособяване за улесняване на достъпа на хората с увреждания до образование (например адаптиране на методите на преподаване, за да станат достъпни за незрящи ученици).¹³⁴ В настоящия случай компетентните национални органи не са положили усилия да установят нуждите на жалбоподателката и не са успели да обяснят как или защо нейната слепота може да попречи на достъпа ѝ до музикално образование. Следователно на жалбоподателката е отказано, без обективна и разумна обосновка да получи образование в музикалната академия единствено поради зрителните ѝ увреждания, в нарушение на член 14 във връзка с член 2 от Протокол № 1.

По делото *G.L. срещу Италия*¹³⁵ ученичка с аутизъм е лишена от задължителна специализирана учебна помощ през първите две години в основното училище. Властите не са се опитали да определят нейните реални нужди или да предоставят съобразена с тях помощ, за да ѝ позволят да продължи основното си образование в условия, които, доколкото е възможно, биха били равностойни на тези, при които други деца посещават същото училище. Освен това ЕСПЧ отбелязва, че дискриминацията, на която е била подложена жалбоподателката, е още по-сериозна, тъй като се е случила в контекста на основното образование, което формира основата на детското образование и социалната интеграция, предоставяйки на децата за първоначален опит за съвместно живеене в общност. ЕСПЧ приема, че е налице нарушение на член 14 във връзка с член 2 от Протокол № 1.

¹³¹ Съвет на Европа, ЕСПЧ (2021 г.), *Указание относно член 2 от Протокол № 1 към Европейската конвенция за правата на човека – Право на образование*, 31 август 2021 г.

¹³² ЕСПЧ, дело *Klerks срещу Нидерландия*, жалба № 25212/94, решение от 4 юли 1995; ЕСПЧ, дело *McIntyre срещу Обединеното кралство*, жалба № 29046/95, решение от 21 октомври 1998 г.

¹³³ ЕСПЧ, дело *Сат срещу Турция*, жалба № 51500/08, решение от 23 февруари 2016 г..

¹³⁴ За правото на образование на децата с аутизъм вж. ЕСПЧ, дело *Durip срещу Франция*, жалба № 2282/17, 18 декември 2018 г.

¹³⁵ ЕСПЧ, дело *G.L. срещу Италия*, жалба № 59751/15, решение от 10 септември 2020 г.

ЕСПЧ е разгледал и дела, в които увреждането на родител е оказало влияние върху родителски му права или контакти с децата му¹³⁶, и когато родител е бил дискриминиран по връзка с увреждането на детето си¹³⁷

Съгласно ЕКСП при прилагането на член 17, параграф 2 от ЕСХ е приемливо да се прави разграничение между деца с увреждания и без увреждания. Независимо от това трябва да бъде норма децата с увреждания да се интегрират в масови училища, в които се вземат мерки за посрещане на техните специални нужди, а специализираните училища трябва да бъдат изключение¹³⁸. В допълнение, децата, посещаващи училища със специално образование, които отговарят на член 17, параграф 2 от ЕСХ, трябва да получат достатъчно инструкции и обучение, така че пропорционално равностоен брой деца в специализираните училища и в масовите училища да завършат своето образование¹³⁹. Държавите трябва да полагат достатъчно усилия за насърчване на включването на деца с умствени увреждания в масовото основно и средно образование¹⁴⁰.

КПХУ преповтаря някои от принципите на КПД, например висшите интереси на детето като първостепенно съображение и правото да бъде изслушано (член 7, алинея 2 и алинея 3). Тя задължава държавите, които са страни по конвенцията „предприемат всички необходими мерки за осигуряване на пълноценното упражняване от деца с увреждания на всичките им права на човека и основни свободи наравно с останалите деца“ (член 7, алинея 1). Комитетът по КПД счита, че осигуряването на пълноценен и достоен живот в условия, които гарантират достойнството, насърчват самоувереността и улесняват активното участие в общността, е водещият принцип за прилагане на КПД по отношение на децата с увреждания¹⁴¹.

¹³⁶ Вж. ЕСПЧ, дело *Cinta срещу Румъния*, жалба № 3891/19, решение от 18 февруари 2020 г.; ЕСПЧ, дело *Kocherov и Sergeeva срещу Русия*, жалба № 16899/13, решение от 29 март 2016 г.

¹³⁷ ЕСПЧ, дело *Guberina срещу Хърватия*, жалба № 23682/13, решение от 22 март 2016 г.

¹³⁸ ЕКСП, дело *International Association Autism Europe (IAAE) срещу Франция*, Жалба № 13/2002, 4 ноември 2003 г.

¹³⁹ ЕКСП, дело *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) срещу България*, Жалба № 41/2007, 3 юни 2008 г.

¹⁴⁰ ЕКСП, дело *International Federation for Human Rights (FIDH) and Inclusion Europe срещу Белгийската държава*, Жалба № 141/2017,

9 октомври 2020 г.; вж. също ЕКСП, дело *MDAC срещу Белгийската държава*, Жалба № 109/2014, 4 юли 2018 г.

¹⁴¹ Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2006 г.), *Общ коментар № 9: Правата на децата с увреждания*, CRC/C/GC/9, 27 февруари 2007 г., точка 11.

3.5. Недопускане на дискриминация на други защитени основания

Основни точки

- Съгласно европейското право дискриминацията, основана на сексуална ориентация, полова идентичност и полови характеристики е забранена. Дискриминацията, основана на сексуална ориентация също е изрично забранена във всички най-нови конвенции и стандарти на Съвета на Европа, защитаващи правата на децата.
- Съгласно правото на ЕС в областта на недискриминацията, защитата от дискриминация, основана на възраст, е ограничена.
- ЕСПЧ разглежда възрастта като основание за дискриминация и се произнася и по други основания за дискриминация като език, принадлежност или дискриминация срещу извънбрачни деца.

Член 21 от [Хартата на основните права на ЕС](#) забранява дискриминацията на други основания, по-специално по отношение на децата, като възраст, пол, генетични особености, език или сексуална ориентация.

Съгласно правото на ЕС защитата против дискриминация на лица, които са лесбийки, гейове, бисексуални, транссексуални, интерсексуални и куиър (ЛГБТИК), е обособена в различни правни рамки в зависимост от това дали дискриминацията е основана на сексуална ориентация, по отношение на която е приложима правната рамка за борба с дискриминацията, или на пола, включително смяна на пола, по отношение на които е приложима правната рамка за равенство между половете. Сексуалната ориентация, полова идентичност/изразяването на пола и половите характеристики принадлежат към забранените основания за дискриминация. СЕС постановява, че забраната за дискриминация, основана на пола, може да включва и случаи на смяна на пола¹⁴².

¹⁴² Вж., например, СЕС, дело C-13/94, *Р. срещу S. and Cornwall County Council*, решение от 30 април 1996 г.; СЕС, дело C-117/01, *К.В. срещу National Health Service Pensions Agency*, решение от 7 януари 2004 г.

Децата могат да се определят като лесбийки, гейове, бисексуални, транссексуални, небинарни, интерсексуални или куйър¹⁴³ или да принадлежат към „семействата на дъгата“, включващи ЛГБТИК родители. ЕС прие [Стратегия за равенство](#) на ЛГБТИК лица, вземаща предвид дискриминацията, пред която са изправени ЛГБТИК децата или децата в семействата на дъгата¹⁴⁴. Поради разликите в националните законодателства между държавите членки, семейният статут не винаги може да бъде признат в друга държава членка.¹⁴⁵ От ранна възраст ЛГБТИК децата, младежите и семействата на дъгата могат да бъдат изложени на заклеяване и дискриминация. Това се отразява на техните образователни резултати и перспективи за заетост, както и на ежедневиия им живот, благосъстояние и психично здраве¹⁴⁶.

[Директивата за правата на жертвите](#) на ЕС изисква жертвите на престъпления от омраза, включително ЛГБТИК децата, да получават подходяща информация, подкрепа и защита и да могат да участват в наказателно производство¹⁴⁷. Тя предвижда жертвите на престъпления да бъдат разпознавани и третираны по уважителен, чувствителен и професионален начин без дискриминация, основана, наред с другото, на сексуална ориентация, полова идентичност и изразяване на пола.

Дискриминацията, основана на сексуална ориентация, е забранена в конвенциите и стандартите на Съвета на Европа, които защитават правата на децата. Член 2 от [Конвенцията от Ланзароте](#), например, изрично посочва, че всички жертви на сексуално насилие трябва да се ползват от защитата на конвенцията без дискриминация на каквото и да е основание, включително сексуална ориентация. В [Насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето](#) също се отбелязва като основен принцип, че правата на децата трябва да бъдат гарантирани без дискриминация на каквото и да е основание, например пол, сексуална ориентация и полова идентичност.

¹⁴³ ЕС, Европейска комисия (2020 г.), *Съюз на равенство: Стратегия за равнопоставеност на ЛГБТИК за 2020–2025 г.*, COM(2020) 698 final, 12 ноември 2020 г.

¹⁴⁴ *Пак там*.

¹⁴⁵ ЕС, Европейски парламент (2021 г.), *Гречки пред свободното движение на семействата на дъгата в ЕС*, PE 671.505, март 2021 г.

¹⁴⁶ Вж. също ЕС, Агенция за основните права (2020 г.), *Дългият път към равенството на ЛГБТИ лицата*, 14 май 2020 г.

¹⁴⁷ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2012 г.), *Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета, ОВ L 315/57, 2012 г., член 22.*

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Въпреки че не са изрично споменати в ЕКПЧ, сексуалната ориентация и полова идентичност са защитени характеристики, включени в „друг статут“ съгласно съответните разпоредби на ЕКПЧ¹⁴⁸. ЕСПЧ взема предвид и ролята, която училищата и образователните власти могат да играят в защитата на децата от хомофобия¹⁴⁹.

Пример: По делото *Vauev и други срещу Русия*¹⁵⁰ е подадена жалба от трима активисти за правата на гейовете по отношение на руското законодателство, забраняващо „насърчаването на хомосексуалността сред непълнолетни“, известно още като „закон за гей пропаганда“. В поредица от законодателни актове „насърчаването на нетрадиционни сексуални връзки“ сред децата е обявено за престъпление, което се наказва с глоба. Съдът установи, че въпреки че въпросните закони целят предимно защита на децата, границите на тези закони не са били ясно определени и прилагането им е било произволно. Нещо повече, самата цел на законите и начинът, по който те са били формулирани и прилагани по отношение на жалбоподателите, са били дискриминационни и като цяло не са служили на законен обществен интерес. В действителност, чрез приемането на такива закони властите са засилили заклеймяването и предразсъдъците и са насърчили хомофобията, което е несъвместимо с ценностите на едно демократично общество¹⁵¹.

Пример: Делото *А.М. и други срещу Русия*¹⁵² има за предмет ограничаването на родителските права на жалбоподателката и лишаването ѝ от контакт с децата ѝ без необходимата проверка, тъй като по това време тя е била в процес на промяна на пола. Съдът не е намерил доказателства за потенциални вреди за децата от промяната и е решил, че националните съдилища не са разгледали в достатъчна степен конкретните обстоятелства на семейството. Освен това решението ясно се основава на половата идентичност на жалбоподателката и следователно е дискриминационно, в нарушение на член 8 от ЕКПЧ, взет самостоятелно и във връзка с член 14 от ЕКПЧ.

Дискриминацията, основана на възраст, е друг вид дискриминация, с която децата могат да се сблъскат. Съгласно действащото законодателство на ЕС в областта на недискриминацията защитата от дискриминация, основана на възраст, е ограничена. Понастоящем възрастта е защитена само с оглед на достъпа до работа и професия.

¹⁴⁸ Вж., например, ЕСПЧ, дело *X и други срещу Австрия* [GC], жалба № 19010/07, решение от 19 февруари 2013 г.

¹⁴⁹ ЕСПЧ, дело *Vauev и други срещу Русия*, жалба № 67667/09, решение от 20 юни 2017 г., точка 82; Вж. също ЕСПЧ, дело *Vejdeland и други срещу Швеция*, жалба № 1813/07, решение от 9 февруари 2012 г.

¹⁵⁰ ЕСПЧ, дело *Vauev и други срещу Русия*, жалба № 67667/09, решение от 20 юни 2017 г.

¹⁵¹ Вж. също Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Препоръка към държавите членки относно мерките за борба с дискриминацията, основана на сексуална ориентация или полова идентичност*, CM/Rec(2010)5.

¹⁵² ЕСПЧ, дело *А.М. и други срещу Русия*, жалба № 47220/19, решение от 6 юни 2021 г.

Директивата за равенството в заетостта е приложима по отношение на деца, които имат законно право да работят. Конвенцията относно минималната възраст за приемане на работа на Международната организация на труда (МОТ),¹⁵³ ратифицирана от всички държави — членки на ЕС, определя минимална възраст от 15 години; между държавите членки на ЕС продължават да съществуват различия по отношение на минималната възраст¹⁵⁴. Член 6 от Директивата за равенството в заетостта позволява на държавите членки да обосновават различията в третирането въз основа на възраст. Тези различия не представляват дискриминация, ако обективно и разумно са обосновани посредством легитимна цел и ако средствата за постигане на тази цел са подходящи и необходими. По отношение на децата и младежите такива разлики в третирането могат да включват например определянето на специални условия за достъп до професионално обучение, заетост и професия, за да се насърчи тяхната професионална интеграция или да се гарантира тяхната защита.

В член 14 от ЕКПЧ и член 1 от Протокол 12 към ЕКПЧ „възрастта“ не е посочена изрично в списъка с основания за забрана на дискриминацията. ЕСПЧ обаче е разгледал въпросите относно възрастовата дискриминация във връзка с различни права, защитени от ЕКПЧ, и по този начин е приел, че възрастта се включва в „друг статут“. По делото *D.G. срещу Ирландия*¹⁵⁵ и делото *Voicatar срещу Белгия*¹⁵⁶ например ЕСПЧ е установил, че има разлика в третирането между възрастни и деца в съответните съдебни системи на държавите относно задържането, което е от значение за прилагането на ЕКПЧ. Тази разлика в третирането произтича от наказателната цел на задържането по отношение на възрастните и неговата превантивна цел по отношение на децата. Следователно Съдът приема, че „възрастта“ е обективно и разумно основание за различно третиране.

ЕСПЧ се е произнесъл по случаи на дискриминация спрямо деца в множество случаи, различни от вече посочените, например дискриминация, основана на език¹⁵⁷, или дискриминация по отношение на извънбрачни деца¹⁵⁸.

¹⁵³ МОТ (1973 г.), Конвенция относно минималната възраст за приемане на работа, № 138.

¹⁵⁴ Европейска мрежа на правни експерти в областта на дискриминацията, O'Dempsey, D. и Beale, A (2011 г.), *Age and employment*, Европейска комисия, Генерална дирекция „Правосъдие“, Люксембург, Служба за публикации.

¹⁵⁵ ЕСПЧ, дело *D.G. срещу Ирландия*, жалба № 39474/98, решение от 16 май 2002 г.

¹⁵⁶ ЕСПЧ, дело *Voicatar срещу Белгийската държава*, жалба № 9106/80, решение от 29 февруари 1988 г.

¹⁵⁷ ЕСПЧ, дело *Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium срещу Белгийската държава*, жалба № 1474/62, № 1677/62, № 1691/62, № 1769/63, № 1994/63 и № 2126/64, решение от 23 юли 1968 г.

¹⁵⁸ ЕСПЧ, дело *Fabris срещу Франция* [ГС], жалба № 16574/08, решение от 7 февруари 2013 г.; ЕСПЧ, дело *Wolter and Sarfert срещу Германия*, жалба № 59752/13 и № 66277/13, решение от 14 декември 2017 г.; ЕСПЧ, дело *Mazurek срещу Франция*, № 34406/97, решение от 1 февруари 2000 г.

Пример: По делото *Fabris срещу Франция*¹⁵⁹ жалбоподателят претендира, че не е могъл да се възползва от закон, влязъл в сила през 2001 г., с който на децата, „родени от извънбрачна връзка“, се предоставят равни права на наследяване с децата, родени в брака, и който е приет вследствие на решението на ЕСПЧ по делото *Mazurek срещу Франция*¹⁶⁰, постановено през 2000 г. Съдът приема, че легитимната цел за защита на правата на наследяване на полубрата и полусестрата на жалбоподателя не надделява над неговото право на дял от имуществото на майка му. В този случай разликата в третирането е обявена за дискриминационна, тъй като не почива на обективни и разумни основания. ЕСПЧ заключава, че в случая е налице нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 1 от Протокол № 1 към Конвенцията¹⁶¹.

Разпоредбата на член 2 от КПД забранява дискриминацията срещу деца въз основа на неизчерпателно изброени от основания, сред които по-специално е посочено основаниято „рождение“. В член 2 е предвидено, че:

1. *Държавите — страни по Конвенцията, зачитат и осигуряват правата, предвидени в тази Конвенция, на всяко дете в пределите на своята юрисдикция без каквато и да е дискриминация, независимо от расата, цвета на кожата, пола, езика, религията, политическите или други възгледи, националния, етническият или социалният произход, имущественото състояние, инвалидност, рождение или друг статут на детето или на неговите родители или законни настойници.*
2. *Държавите — страни по Конвенцията, вземат всички подходящи мерки за осигуряване закрилата на детето против всички форми на дискриминация или наказание на основание на статута, действията, изразените мнения или убеждения на неговите родители, законни настойници или членовете на неговото семейство.*

¹⁵⁹ ЕСПЧ, дело *Mazurek срещу Франция*, жалба № 34406/97, решение от 1 февруари 2000 г.; ЕСПЧ, дело *Fabris срещу Франция* [ГС], жалба № 16574/08, решение от 7 февруари 2013 г.

¹⁶⁰ ЕСПЧ, дело *Mazurek срещу Франция*, жалба № 34406/97, решение от 1 февруари 2000 г.

¹⁶¹ ЕСПЧ, дело *Fabris срещу Франция* [ГС], жалба № 16574/08, решение от 7 февруари 2013 г.

4

Проблеми със самоличността

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
Харта на основните права, член 7 (право на зачитане на семейния живот)	Регистрация на раждането и право на име	ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот) Рамкова конвенция за защита на националните малцинства, член 11 (право на използване на фамилното име на оригиналния език) Европейска конвенция за осиновяване на деца (ревизирана), Член 11, параграф 3 (запазване на първоначалното име на осиновеното дете) ЕСПЧ, <i>Johansson срещу Финландия</i> , № 10163/02, 2007 г. (отказ за регистрация на име, предоставено преди това на други лица)
Харта на основните права, член 7 (право на зачитане на семейния живот)	Право на самоличност	ЕКПЧ, членове 6 (справедлив съдебен процес) и 8 (право на зачитане на личния и семейния живот) Европейска конвенция за осиновяване на деца (ревизирана), Член 22, параграф 3 ЕСПЧ, <i>Mikulić срещу Хърватия</i> , № 53176/99, 2002 г. ЕСПЧ, <i>Mizzi срещу Малта</i> , № 26111/02, 2006 г. (невъзможност за оспорване на бащинство) ЕСПЧ, <i>Mennesson срещу Франция</i> , № 65192/11, 2014 г. (сурогатно майчинство с биологичен баща като желан баща) ЕСПЧ, <i>Valdís Fjölnisdóttir и други срещу Исландия</i> , № 71552/17, 2021 г.

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>ДЕС, член 9 ДФЕС, член 20 СЕС, С-34/09, <i>Gerardo Ruiz Zambrano срещу Office National de l'Emploi (ONEm)</i>, 2011 г. (право на пребиваване на граждани на трети държави с малолетни деца, граждани на ЕС) СЕС, С-221/17, <i>Tjebbes и други срещу Minister van Buiten- landse Zaken</i>, 2019 г. СЕС, С-165/14, <i>Alfredo Rendón Marín срещу Administración del Estado</i>, 2016 г. Директива за свободното движение (2004/38/ЕО)</p>	<p>Гражданство</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 Европейска конвенция за гражданството Конвенция за избягването на липсата на гражданство във връзка с правоприемство на държавите Европейска конвенция за осиновяване на деца (ревизирана), Член 12 ЕСПЧ, <i>Genovese срещу Малта</i>, № 53124/09, 2011 г. (произволен отказ на гражданство на извънбрачно дете)</p>

Въпросите на самоличността, като цяло, не са разглеждани на равнището на ЕС, предвид ограничената компетентност на ЕС в тази област. Съдът на ЕС (СЕС) обаче се е произнесъл по правото на признаване на името, което е признато в една държава членка на ЕС, и в други държави от гледна точка на принципа на свобода на движение. Аспектите, свързани с гражданството и пребиваването, също са били обект на произнасяне в светлината на член 20 от ДФЕС. Съветът на Европа е тълкувал и разработил, по-специално чрез практиката на ЕСПЧ, прилагането на няколко основни права, свързани със самоличността. Ето защо в следващите раздели акцентът е поставен върху правото на Съвета на Европа.

Тази глава не се отнася до конкретно основно право. Вместо това в нея е представен хоризонтален преглед на въпросите, свързани с основните права в областта на самоличността, например регистрацията при раждане и правото на име (раздел 4.1.), правото на индивида да знае произхода си (раздел 4.2.) и правото на гражданство (раздел 4.3.). Няколко свързани с това въпроса са разглеждани в други глави, по-специално относно сексуалното насилие (глава 7.1.3) и защитата на данните (глава 10). Някои от тези права, като например правото на име, са били заявявани предимно като родителски права, но подходът може лесно да бъде пренесен и към самите деца, като се имат предвид последиците за техните собствени права.

4.1. Регистрация при раждане и право на име

Основни точки

- Отказът на регистрация на собствено име на основание, че е неподходящо за детето, въпреки че вече е прието в семейството, може да представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на личния и семейния живот).

За разлика от договорите на ООН (напр. член 24, параграф 2 от [Международния пакт за граждански и политически права](#)¹⁶², член 7, параграф 1 от КПД и член 18 от КПХУ), европейските инструменти в областта на правата на човека не предвиждат изрично правото на регистрация при раждане непосредствено след раждането или правото на име от раждането.

В рамките на правото на ЕС, в член 7 от [Хартата на основните права](#) се предвижда правото на личен и семеен живот. Съгласно обяснителния меморандум към хартата „правата, гарантирани в член 7, съответстват на правата, гарантирани от член 8 от ЕКПЧ“. Правото на име се разглежда от Съда на ЕС от гледна точка на свободата на движение. СЕС застъпва позицията, че правото на свобода на движение не допуска държава членка на ЕС да откаже да признае фамилното име на дете, регистрирано в друга държава членка, чийто гражданин е детето или където то е родено и е пребивавало.¹⁶³

Съгласно правото на СЕ отказът на регистрация на раждането на деца може да повдигне въпроси от гледна точка на член 8 от ЕКПЧ. ЕСПЧ констатира, че името като "средство за идентифициране на лицата в техните семейства и в общността" попада в обхвата на правото на зачитане на личния и семейния живот, залегнало в член 8 от ЕКПЧ.¹⁶⁴ Изборът на родителите на собствено¹⁶⁵ и фамилно име¹⁶⁶ на детето им е част от личния им живот.

¹⁶²Организация на обединените нации (1996 г.), [Международен пакт за граждански и политически права](#), приет и открит за подписване, ратифициране и присъединяване с Резолюция 2200А (XXI) на Общото събрание от 16 декември 1966 г., влязла в сила на 23 март 1976 г., в съответствие с член 49.

¹⁶³ Вж. дело СЕС, С-148/02, [Carlos Garcia Avello срещу Белгийската държава](#), 2 октомври 2003 г.; СЕС, С-353/06, [Stefan Grunkin и Dorothee Regina Paul](#) [голям състав], 14 октомври 2008 г.

¹⁶⁴ ЕСПЧ, [Guillot срещу Франция](#), № 22500/93, 24 октомври 1993 г., точка 21.

¹⁶⁵ ЕСПЧ, [Johansson срещу Финландия](#), № 10163/02, 6 септември 2007 г., точка 28; ЕСПЧ, [Guillot срещу Франция](#), № 22500/93, 24 октомври 1993 г., точка 22.

¹⁶⁶ ЕСПЧ, [Cusan и Fazzo срещу Италия](#), № 77/07, 7 януари 2014 г., точка 56.

Съдът се е произнесъл, че отказът на държавните органи да регистрират избраното от родителите собствено име на детето на основание на възможни вреди или отрицателни последици, които името може да причини на детето, не представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.¹⁶⁷ Отказът на регистрацията на собствено име обаче, което не е неподходящо за детето и е вече прието в обществото, може да представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: В делото *Johansson срещу Финландия*¹⁶⁸ властите отказват да регистрират собственото име „Axl Mick“ с обяснението, че изписването на името не отговаря на практиката за определяне на имената във Финландия. ЕСПЧ приема, че висшият интерес на детето следва да бъде надлежно отчетен и че съхраняването на националната практиката на определяне на имената е в обществен интерес. Съдът установява обаче, че името вече е прието за официална регистрацията в други случаи и следователно не може да се счита за неподходящо за дете. Тъй като името вече е възприето в обществото във Финландия и не е изтъкнато възражението, че това име оказва отрицателно въздействие върху културната и езиковата идентичност на държавата, ЕСПЧ заключава, че съображенията, свързани с обществения интерес, не надделяват над интереса от регистрацията на детето с избраното име. С оглед на горното съдът установява, че е налице нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

ЕСПЧ е постановил също така, че норма, съгласно която фамилното име на съпруга следва да бъде дадено на родените в брака деца в момента на регистрацията на раждането, сама по себе си не представлява нарушение на ЕКПЧ. Липсата на възможност за дерогация от това общо правило обаче е оценена от съда като прекомерно строга и дискриминационна практика за жените, която поради това представлява нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.¹⁶⁹

В член 11 от [РКЗНМ](#) е предвидено, че всяко лице, принадлежащо към национално малцинство, има право да използва своето фамилно (бащино) име и лични имена на езика на малцинството, както и право на тяхното официално признаване, макар и при спазване на условията, предвидени в правната система.

В член 11, алинея 3 от [Ревизираната европейска конвенция за осиновяването на деца](#) (Конвенция за осиновяването) е предвидено, че държавите страни по конвенцията, могат да предвидят възможността за запазване на рожденото фамилно име на осиновено дете¹⁷⁰.

¹⁶⁷ ЕСПЧ, *Guillot срещу Франция*, № 22500/93, 24 октомври 1993, точка 27.

¹⁶⁸ ЕСПЧ, *Johansson срещу Финландия*, № 10163/02, 6 септември 2007 г.

¹⁶⁹ ЕСПЧ, *Cusan и Fazzo срещу Италия*, № 77/07, 7 януари 2014 г., точка 67.

¹⁷⁰ Съвет на Европа (2008 г.), [Европейска конвенция за осиновяването на деца \(релизирана\)](#), CETS № 202, 27 ноември 2008 г.

Това е изключение от общия принцип, съгласно който правната връзка между осиновеното дете и неговото рождено семейство се прекратява.

4.2. Право на узнаване на произход

Основни точки

- Правото на детето да получи информация за своя произход попада в сферата на личния му живот.
- Установяването на бащинството предполага внимателно претегляне на интереса на детето да получи информация за своя произход и интереса на лицето, за което е налице презумпция за бащинство или което твърди, че е баща на детето, както и обществения интерес.
- Осиновено дете има правото на достъп до информация за своя произход. На

Що се отнася до правото на Съвета на Европа, по мнението на ЕСПЧ, член 8 от **ЕКПЧ** обхваща правото на самоличност и лично развитие. Информацията за самоличността на едно лице и интересът „да се получи информация, необходима за установяване на истината относно важни аспекти на самоличността на лицето, като например самоличността на родителите“¹⁷¹ се оценяват като обстоятелства, които имат отношение към личностното развитие. Раждането и обстоятелствата, свързани с него, са елемент от личния живот на детето. „[И]нформацията, засягаща аспекти със строго личен характер от детството, развитието и историята [на дадено лице]“ може да е „основен източник на информация за миналото [на лицето] и годините, през които то се е формирало като личност“¹⁷² което означава, че невъзможността детето да получи достъп до тази информация поражда проблем с оглед на член 8 от ЕКПЧ.

Съгласно международното право в член 8 от **КПД** е предвидено високо и детайлизирано ниво на защита на правото на запазване на самоличността на детето. Конвенцията гарантира защита от незаконна намеса във връзка със запазването на самоличността — понятие, което обхваща гражданството, името и семейните връзки, както са признати от закона. Наред с горното, тя гарантира предоставяне на „подходяща помощ и закрила“, когато едно дете е незаконно лишено от някои или от всички елементи на неговата самоличност, с оглед възстановяване на самоличността му във възможно най-кратък срок.

¹⁷¹ ЕСПЧ, *Odièvre срещу Франция* [ГС], № 42326/98, 13 февруари 2003 г., точка 29.

¹⁷² ЕСПЧ, *Gaskin срещу Обединеното кралство*, № 10454/83, 7 юли 1989 г., точка 36.

4.21. Установяване на бащинство

В рамките на правния ред на Съвета на Европа деца са се обръщали към ЕСПЧ с жалби относно невъзможността да установят самоличността на своите рождени родители. ЕСПЧ е приел, че определянето на правната връзка между дете и предполагаемия биологичен баща попада в обхвата на личния живот (член 8 от ЕКПЧ). Въпросът за самоличността на родителите е основен аспект на идентичността на индивида.¹⁷³ Интересът на детето от установяване на бащинството обаче трябва да се претегли спрямо интересите на лицето, за което е налице презумпцията за бащинство, както и спрямо обществения интерес. Всъщност интересът на детето да получи правна сигурност по въпроса за неговия баща не надделява над интереса на бащата да обори законната презумпция за бащинство.

Пример: Жалбоподателката по делото *Mikulic срещу Хърватия*¹⁷⁴ е родена извън брак и е предявила иск за установяване на бащинство по отношение на лицето, за което е налице презумпцията за бащинство. Ответникът е отказал неколкостранно да се яви за извършване на наредено от съда ДНК изследване, което е довело до ненужно протакане на производството по установяване на бащинството в продължение на около пет години. ЕСПЧ се произнася, че ако съгласно националното законодателство лицето, за което се твърди, че е бащата, не може да бъде принудено да се подложи на медицинско изследване, държавата трябва да осигури алтернативен начин за своевременно установяване на биологичния баща от независим орган. В случая на жалбоподателката съдът установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Ако предполагаемият баща откаже да премине генетичен тест, националните съдилища, по свое усмотрение, могат да установят бащинство въз основа на други доказателства и фактори, като отдадат предимство на правото на детето на зачитане на личния му живот и на правото му да знае произхода си.¹⁷⁵ По дело, в което юноша отказва да бъде подложен на генетичен тест, тъй като иска да запази фамилното име на съпруга на майка си, националните съдилища все пак признават бащинство на биологичния баща, като приемат, че висшият интерес на детето е преди всичко да знае истината за своя произход. ЕСПЧ приема вследствие на това, че националните съдилища не са превишили свободата си на преценка, като са признали биологичния баща и са отхвърлили иска срещу легитимирането на детето като син на съпруга на майка му. Следователно няма нарушение на член 8¹⁷⁶.

¹⁷³ ЕСПЧ, *Mennesson срещу Франция*, № 65192/11, 26 юни 2014 г., точка 96.

¹⁷⁴ ЕСПЧ, *Mikulic срещу Хърватия*, № 53176/99, 7 февруари 2002 г., точки 64-65.

¹⁷⁵ ЕСПЧ, *Sanonне срещу Франция*, № 22037/13, 25 юни 2015 г.

¹⁷⁶ ЕСПЧ, *Mandet срещу Франция*, № 30955/12, 14 януари 2016 г.

Пример: По делото *Mizzi срещу Малта*¹⁷⁷ лице, за което е налице презумпция за бащинство, не успява да обори тази презумпция по отношение на дете, родено от неговата съпруга, тъй като предвиденият в закона шестмесечен преклузивен срок за това действие е изтекъл. ЕСПЧ разглежда случая както по член 6 (право на справедлив съдебен процес), така и по член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на личния и семейния живот). Той отбелязва, че въвеждането на преклузивен срок, в който лице, за което е налице презумпция за бащинство, трябва да предприеме правни действия, за да обори тази презумпция, има за цел да обезпечи правната сигурност и да защити интереса на детето да има яснота относно своята самоличност. Тези цели обаче не надделяват над правото на бащата да получи възможност да обори презумпцията за бащинство. Практическата невъзможност за оборване на презумпцията за бащинство след раждането в този случай е породила прекомерна тежест за лицето, по отношение на което е налице презумпция за бащинство, в нарушение на правото му на достъп до правосъдие и справедлив съдебен процес, гарантирано от член 6 от ЕКПЧ. Тя е нарушила непропорционално и правата му по член 8 от ЕКПЧ¹⁷⁸.

Интересите на детето, което търси установяване на бащинство, в някои случаи съвпадат с тези на биологичния баща. Такъв е случаят на баща, който поради недееспособност е нямал възможност да предяви иск пред национален орган за установяване на родството си със своето дете. ЕСПЧ приема, че не е във висшия интерес на дете, родено извън брак, неговият биологичен баща да няма възможност да предяви иск за установяване на бащинството му и че следователно детето зависи изцяло от преценката на държавните органи за установяване на неговото родство.¹⁷⁹

При определени обстоятелства компетентните органи може да имат позитивно задължение да встъпят в производство за установяване на бащинство с оглед на висшия интерес на детето, когато законният представител (в конкретния случай майката) на детето не е в състояние да го представлява ефективно, например поради сериозно увреждане¹⁸⁰.

Що се отнася до специалния случай на признаване на родство между официалните родители и деца, родени в резултат на заместващо майчинство, съдът приема по принцип, че държавите разполагат с широка свобода на преценка, тъй като липсва европейски консенсус относно допускането или признаването на родство в случаи на заместващо майчинство. Фактът, че родството е основополагащ аспект на самоличността на детето обаче, ограничава тази свобода на преценка.

¹⁷⁷ ЕСПЧ, *Mizzi срещу Малта*, № 26111/02, 12 януари 2006 г.

¹⁷⁸ *Там*, параграфи 112-114.

¹⁷⁹ ЕСПЧ, *Krušković срещу Хърватия*, № 46185/08, 21 юни 2011 г., точки 38–41.

¹⁸⁰ ЕСПЧ, *А.М.М. срещу Румъния*, № 2151/10, 14 февруари 2012 г., точки 58–65.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Пример: Делото *Mennesson срещу Франция*¹⁸¹ се отнася до отказ на френските органи да регистрират деца, родени в резултат на заместващо майчинство в Съединените американски щати, във френския регистър на ражданията на основания, свързани с публичната политика. ЕСПЧ не установява нарушение на правото на жалбоподателите на зачитане на семейния им живот, като заключава, че семейният им живот във Франция не е ограничен по никакъв начин и че административните пречки, с които те са се сблъскали, не са били непреодолими. Що се отнася до правото на зачитане на личния живот на децата, съдът отдава голямо значение на техния висш интерес. Той изтъква по-специално, че мъжът, който е имал намерение да се регистрира като баща на децата в удостоверението за раждане, е и техният биологичен баща. Отказът за признаване на юридическо родство в случай, когато е установено биологично родство и заинтересованият родител припознава изцяло детето, не може да се окачестви като отговарящ на висшия интерес на децата. На това основание съдът установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ по отношение на претенцията на децата за незачитане на „личния им живот“¹⁸².

След решението по делото *Mennesson* френският закон е изменен, като се дава възможност на деца, родени по силата на споразумение за заместващо майчинство в чужбина, да получат удостоверение за раждане, в което името на бащата, който изразява намерение да регистрира децата, се посочва като име на бащата, ако той е и техен биологичен баща.¹⁸³ През февруари 2018 г. френският съд за преразглеждане на решения по граждански дела уважава искането за преразглеждане на жалбата на съпрузите *Mennesson*, което доведе до ново производство пред касационния съд.¹⁸⁴ В хода на това производство касационният съд отправя първото си искане до ЕСПЧ за консултативно становище съгласно Протокол № 16 към ЕКПЧ. В консултативното си становище ЕСПЧ приема, че правото на зачитане на личния живот на дете, родено чрез заместващо майчинство, не изисква признаването на юридическото родство родител-дете с жената, ползваща се от заместващо майчинство, да бъде под формата на вписване в регистъра на гражданското състояние на данните от законно издаден в чужбина акт за раждане. Може да се използва друго средство, като например осиновяване на детето от майката, за която е предназначено, при условие че процедурата, предвидена във вътрешното право,

¹⁸¹ ЕСПЧ, *Mennesson срещу Франция*, № 65192/11, 26 юни 2014 г.

¹⁸² ЕСПЧ, *Mennesson срещу Франция*, № 65192/11, 26 юни 2014 г., точка 100; Вж. също ЕСПЧ, *Labassee срещу Франция*, № 65941/11, 26 юни 2014 г., точка 79; ЕСПЧ, *C and E срещу Франция*, № 1462/18 и 17348/18, 12 декември 2019 г.

¹⁸³ ЕСПЧ, *Mennesson срещу Франция*, № 65192/11, 26 юни 2014 г.

¹⁸⁴ ЕСПЧ (2019 г.), Консултативно становище по искане на френския касационен съд относно признаването в националното право на юридическото родство родител-дете между дете, родено чрез гестационно споразумение за заместващо майчинство в чужбина, и майката, която изразява намерение да бъде регистрирана като негова майка от 10 април 2019 г., № P16-2018-001.

гарантира, че то може да бъде изпълнено бързо и ефективно, в съответствие с висшите интереси на детето¹⁸⁵.

Пример: По делото *Valdís Fjölnisdóttir и други срещу Исландия*¹⁸⁶ първият и вторият ищец — брачна двойка от един и същи пол, изразяват намерение да бъдат регистрирани като родители на третия ищец, дете, родено чрез гестационно сурогатно майчинство в Съединените американски щати, което няма биологична връзка с тях. Исландските органи първоначално отказват да впишат детето в националния регистър и поемат попечителство върху него, преди да го настанят за приемна грижа при първите двама жалбоподатели. След влизането в сила на новата правна уредба третият жалбоподател е вписан в националния регистър, но първите двама жалбоподатели не са регистрирани като негови родители. Като потвърждава, че благодарение на непрекъснатите грижи за детето жалбоподателите са живели на семейни начала, ЕСПЧ прави заключението, че държавата е упражнила свободата си на преценка. По-специално, действителното упражняване на семейното съжителство между тримата жалбоподатели не е било прекъснато. Напротив, държавата е предприела мерки, за да гарантира, че те ще продължат семейното си съжителство чрез споразумение за приемната грижа и чрез предоставянето на гражданство на третия жалбоподател. Освен това един от първите двама жалбоподатели е имал възможност да подаде молба за осиновяване на третия жалбоподател. По този начин с непризнаването на официално родство е постигнато справедливо равновесие между правото на зачитане на семейния живот на жалбоподателите и общите интереси, които държавата се стреми да защити чрез забраната на заместващото майчинство.

ЕСПЧ също така постановява, че държавите не могат да бъдат задължени да разрешават на децата, родени от заместваща майка, да влизат на територията им без националните органи преди това да имат възможността да извършат някои правни проверки¹⁸⁷.

4.2.2. Установяване на произход: осиновяване

Правото на детето да получи информация за своя произход е широко дискутирано в контекста на осиновяването. Материално-правните гаранции, свързани с осиновяването, които излизат извън обхвата на правото на лицата на информация за техния произход, са разгледани в [раздел 6.3](#).

¹⁸⁵ *Пак там*.

¹⁸⁶ ЕСПЧ, *Valdís Fjölnisdóttir и други срещу Исландия*, № 71552/17, 18 май 2021 г.

¹⁸⁷ ЕСПЧ, *D срещу Франция*, № 11288/18, 16 юли 2020 г.; ЕСПЧ, *Paradiso и Campanelli срещу Италия*, № 25358/12, 27 януари 2015 г.

Съгласно правото на Съвета на Европа, член 22, параграф 3 от [Европейската конвенция за осиновяването на деца \(ревизирана\)](#) определя правото на осиновеното дете на достъп до съхраняваната от компетентните органи информация за неговия произход. Тази разпоредба също така допуска държавите страни по конвенцията, да предоставят на биологичните родители законно право да не разкриват своята самоличност, което обаче не може да прерасне в абсолютно право на вето. Компетентният орган трябва да може да направи преценка дали споменатото право на достъп до информация надделява над правото на биологичните родители и може да предостави идентифицираща информация с оглед на обстоятелствата и конкретните засегнати права. В случаите на пълно осиновяване осиновеното дете трябва поне да може да получи документ, удостоверяващ датата и мястото на раждането му¹⁸⁸.

Съгласно международното право [Хагската конвенция за международното осиновяване](#) предвижда възможността на осиновено дете да бъде предоставен достъп до информация за самоличността на неговите родители „заедно с необходимата консултация“, но оставя на всяка от държавите — страни по конвенцията, преценката дали да допусне предоставянето на тази информация¹⁸⁹.

4.3. Гражданство

Основни точки

- Правото на пребиваване в ЕС на деца, които са граждани на Съюза, не следва да бъде обезсилвано чрез отказ на право на пребиваване на родителя или родителите на детето.
- ЕКПЧ не гарантира правото на гражданство, но необоснован отказ от предоставяне на гражданство може да попадне в обхвата на член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на

Съгласно правото на ЕС член 9 от [ДЕС](#) и член 20 от [ДФЕС](#) предоставят статут на гражданин на Съюза на всяко лице, което има гражданство на държава членка. СЕС се е произнесъл относно ефективността на правото на пребиваване на децата, които имат гражданство на ЕС, но не и гражданство на държавата членка на ЕС, където пребивават. Предмет на разглеждане по делото е отказът за предоставяне на разрешение за пребиваване в ЕС на родител, грижещ се за дете, което има гражданство на ЕС. СЕС приема, че отказът за предоставяне на права на пребиваване на родител, който в действителност упражнява родителските права върху дете, лишава правото на пребиваване на детето от неговото съдържание.

¹⁸⁸ Съвет на Европа (2008 г.), [Европейска конвенция за осиновяването на деца \(ревизирана\)](#), CETS № 202, 27 ноември 2008 г., член 22.

¹⁸⁹ Хагска конференция по международно частно право (1993 г.), [Конвенция за закрила на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване](#), 29 май 1993 г., член 30, алинея 2.

От горното следва, че родителят, който упражнява действително родителските права върху детето, има право да пребивава с детето в приемащата държава¹⁹⁰. Статутът на гражданството на ЕС включва определени права, които са включени и във вторичното законодателство, например в [Директивата на ЕС за свободното движение](#)¹⁹¹ във връзка с упражняването на основните права на свободно движение на гражданите на ЕС и техните семейства, правата на второстепенните носители на права като ненавършилите пълнолетие деца на издръжка, и правото на събиране на семейството. Тези аспекти са разгледани по-подробно в [раздел 9.5](#).

Пример: Делото *Zambrano*¹⁹² се отнася до две деца, които са станали белгийски граждани, тъй като са родени по време на процеса на предоставяне на убежище (преди молбата за убежище да бъде отхвърлена) на родителите в Белгия. Родителите са поискали разрешение за пребиваване въз основа на Директивата на ЕС за свободното движение като родственици по възходяща линия, от които децата са на издръжка. Молбата им е отхвърлена. Съдът на ЕС е постановил, че ако ненавършили пълнолетие деца на издръжка на гражданин на трета държава са граждани на ЕС, държавите членки нямат право да отказват на този гражданин на трета държава разрешение за работа и право на пребиваване в държавата членка на пребиваване и гражданство на тези деца, доколкото такива решения лишават тези деца от възможността действително да се ползват по същество от правата, свързани със статута им на граждани на ЕС.

Пример: В решението си по дело *Tjebbes и други*¹⁹³ СЕС постановява, че правото на ЕС допуска загубата на гражданство на държава членка и следователно загубата на гражданството на Съюза, когато реалната връзка между заинтересованото лице и тази държава членка е трайно прекъсната. Делото се отнася до нидерландското право, което предвижда автоматична загуба на гражданство за нидерландски граждани, които пребивават извън Нидерландия повече от 10 години. Децата на лицата с отнето гражданство по натурализация също губят нидерландското си гражданство съгласно правилото за десетте години. След делото *Rottmann*¹⁹⁴ Съдът на ЕС определи, че решението за отнемане на гражданство трябва да съответства на принципа на пропорционалност.

¹⁹⁰ СЕС, C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu и Man Lavette Chen срещу Secretary of State for the Home Department*, 19 октомври 2004 г., точки 45–46.

¹⁹¹ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2004 г.), [Директива 2004/38/ЕО от 29 април 2004 г. относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки за изменение на Регламент \(ЕИО\) № 1612/68 и за отмяна на Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО, ОВ L 158, 30.4.2004 г.](#)

¹⁹² СЕС, C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano срещу Office national de l'emploi*, 8 март 2011 г.

¹⁹³ СЕС, C-221/17, *Tjebbes и други срещу Minister van Buitenlandse Zaken*, 12 март 2019 г.

¹⁹⁴ СЕС, C-135/08, *Janko Rottmann срещу Freistaat Bayern*, 2 март 2010 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
Съдът на ЕС постановява, че националните органи трябва да извършват индивидуална оценка, за да преценят дали последиците от загубата на гражданство на държава — членка на ЕС, което включва и загуба на гражданството на ЕС, биха могли да окажат прекомерно въздействие върху нормалния ход на семейния и професионалния живот на въпросното лице. В допълнение към това, трябва да е налице правно средство за защита за възстановяване на гражданството, в случай че мярката бъде сметена за непропорционална.

Пример: Делото *Alfredo Rendón Marín срещу Administración del Estado*¹⁹⁵ се отнася до двама граждани на държави извън ЕС, на които органите на приемащата държава членка са отказали да дадат разрешение за пребиваване и са издали решение за депортирането им на основание на техните данни за съдимост. Това е държавата, чиито граждани са ненавършилите пълнолетие деца, за които горепосочените граждани са единствените упражняващи родителски грижи и които деца са граждани на Съюза. СЕС постановява, че член 20 от ДФЕС трябва да се тълкува в смисъл, че не се допуска в национална правна уредба да се изисква на гражданин на трета държава, който е родител на ненавършили пълнолетие деца, които са граждани на Съюза и за които той е единствено лице полагащо родителски грижи, автоматично да бъде отказвано издаването на разрешение за пребиваване единствено на основание, че гражданинът на трета държава е осъждан, когато този отказ има за последица задължението тези деца да напуснат територията на ЕС¹⁹⁶.

Съгласно правото на СЕ ЕКПЧ не гарантира правото на гражданство¹⁹⁷. Необоснован отказ за предоставяне на гражданство може обаче да попадне в обхвата на член 8 от ЕКПЧ на основание на своето въздействие върху личния живот на лицето, който включва аспекти на социалната идентичност на детето¹⁹⁸.

Пример: По делото *Genovese срещу Малта* на дете, родено извън брак и извън територията на Малта от майка, която не е малтийска гражданка, и с баща, който е признат от съда за малтийски гражданин, е отказано малтийско гражданство.. Отказът от предоставяне на гражданство сам по себе си не представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ. Необоснованият отказ от предоставяне на гражданство на основание, че жалбоподателят е роден извън брак обаче, повдига въпроси за наличие на дискриминация.

¹⁹⁵ СЕС, C-165/14, *Alfredo Rendón Marín срещу Administración del Estado*, 13 септември 2016 г.

¹⁹⁶ Вж. също СЕС, C-304/14, *Държавен секретар на Secretary of State for the Home Department срещу CS*, 13 септември 2016 г.; СЕС, C-133/15, *H. C. Chavez-Vilchez u. a. gegen Raad van bestuur van de Sociale verzekeringsbank u. a. Vorabentscheidungsersuchen des Centrale Raad van Beroep*, 10 май 2017 г.; СЕС, C-82/16, *K.A. и други срещу Belgische Staat*, 8 май 2018 г.

¹⁹⁷ ЕСПЧ, *Slivenko и други срещу Латвия* [голяма състав], № 48321/99, 23 януари 2002 г., точка 77.

¹⁹⁸ ЕСПЧ, *Genovese срещу Малта*, № 53124/09, 11 октомври 2011 г., точка 33.

Диференцираното третиране на това основание може да бъде обосновано само с достатъчно убедителни аргументи. Поради липсата на такива аргументи е установено нарушение на член 8 и член 14 от ЕКПЧ¹⁹⁹.

Основно съображение в разпоредбите в Договорите относно правото на придобиване на гражданство е избягването на случаи на лица без гражданство. [Европейската конвенция за гражданството](#) съдържа подробни разпоредби относно процедурите за придобиване на гражданство от деца и ограничава възможностите за отнемане на гражданството на деца.²⁰⁰ [Конвенция на Съвета на Европа относно избягването на случаи на лица без гражданство, свързани с правоприемство между държави](#) съдържа задължение за избягване на състоянието на липса на гражданство при раждането (член 10) и прогласява право на придобиване на гражданството на държавата правоприемник в случаи на липса на гражданство (член 2).²⁰¹ Член 12 от [ревизираната Европейска конвенция за осиновяването](#) също отразява загрижеността за избягване на състоянието на липса на гражданство; държавите са длъжни да улесняват придобиването на тяхното гражданство от дете, осиновено от техен гражданин, а загубата на гражданство в резултат на осиновяване е поставена под условието за притежаване или придобиване на друго гражданство.

В сферата на международното право субективното право на придобиване на гражданство е гарантирано в член 7 от [КПД](#), както и в член 24, алинея 3 от [Международния пакт за граждански и политически права](#).

¹⁹⁹ *Пак там*, точки 43-49.

²⁰⁰ Съвет на Европа, [Европейска конвенция за гражданството](#), CETS № 166, 6 ноември 1997 г., член 6 и 7.

²⁰¹ Съвет на Европа, [Конвенция относно избягването на случаи на лица без гражданство, свързани с правоприемство между държави](#), CETS № 200, 19 май 2006 г.

5

Семеен живот

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
Харта на основните права, член 7 (право на зачитане на семейния живот)	право на зачитане на семейния живот	ЕСПЧ, член 8 (право на зачитане на семейния живот) ЕСПЧ, <i>V.D. и други срещу Русия</i> , № 72931/10, 2019 г.
Харта на основните права, член 24 (права на детето)	право на детето да бъде отглеждано от своите родители	ЕСПЧ, член 8 (право на зачитане на семейния живот)
<p>Регламент относно задълженията за издръжка (4/2009)</p> <p>Директива относно равновесието между професионалния и личния живот (2019/1158)</p> <p>СЕС, С-129/18, <i>SM срещу Entry Clearance Officer, UK Visa Section</i>, 2019 г. (дете, поставено под алжирска <i>кафала</i>)</p>		<p>ЕСПЧ, <i>Петров и Х. срещу Русия</i>, № 23608/16, 2018 г</p> <p>ЕСПЧ, <i>Wunderlich срещу Германия</i>, № 18925/15, 2019 г</p>
<p>Харта на основните права, член 24, параграф 3 (право на лични контакти с двамата родители)</p> <p>Директива за процесуалните гаранции (2016/800)</p> <p>Регламент Брюксел IIa (преработен текст) (2019/1111)</p> <p>Директива относно медиацията (2008/52/ЕО)</p> <p>СЕС, С-436/13, <i>Е. срещу В.</i>, 2014 г.</p> <p>(достъп на бащата до детето)</p> <p>СЕС, С-497/10 PPU, <i>Barbara Mercredi срещу Richard Chaffe</i>, 2010 г. (малолетно дете и обичайно местопребиване)</p>	о на поддържане на контакт	<p>ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на семейния живот)</p> <p>Конвенция за личните контакти с деца, член 1</p> <p>Европейска конвенция за упражняването на правата на децата, член 6</p> <p>ЕСПЧ, <i>Schneider срещу Германия</i>, № 17080/07, 2011 г. (контакт между дете и биологичния баща, чието бащинство не е признато съгласно закона)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Levin срещу Швеция</i>, № 35141/06, 2012 г. (ограничаване на правата на лични контакти)</p> <p>ЕСПЧ, <i>A.I. срещу Италия</i>, № 70896/17, 2021 г</p>

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>СЕС, С-335/17, <i>Нели Вълчева срещу Georgios Babanarakis</i>, 2018 г. (право на лични контакти с бабата и дядото)</p> <p>Директива за достъпа до правосъдие (2003/8/ЕО) (достъп до правосъдие при трансгранични спорове)</p>		<p>ЕСПЧ, <i>Mustafa и Armağan Akin срещу Турция</i>, № 4694/03, 2010 г. (контакт между братя и сестри след присъждане на родителски права)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Vojnity срещу Унгария</i>, № 29617/07, 2013 г. (ограничаване на достъп на основание на религиозно убеждение)</p> <p>ЕСПЧ, <i>А.М. и др. срещу Русия</i>, № 47220/19, 2021 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>Terna срещу Италия</i>, № 21052/18, 2021 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>Vogonosovu срещу Русия</i>, № 38201/16, 2019 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>М.С. срещу Украйна</i>, № 2091/13, 2017 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>Khoroshenko срещу Русия</i>, № 41418/04, 30 юни 2015 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>Horych срещу Полша</i>, № 13621/08, 2012 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>Хаджиева срещу България</i>, № 45285/12, 2018 г.</p>
<p>Харта на основните права, член 24 (права на детето)</p> <p>Регламент Брюксел IIа (преработен текст) (2019/1111)</p> <p>СЕС, <i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz</i>, 2010 г. (право на изслушване, международно отвлечане на деца)</p> <p>СЕС, С-111/17 PPU, <i>OL срещу PQ</i>, 8 юни 2017 г</p> <p>СЕС, С-262/21 PPU, <i>А срещу В</i>, 2 август 2021 г.</p> <p>СЕС, С-211/10 PPU, <i>Doris Povse срещу Mauro Alprago</i>, 2010 г. (удостоверение за изпълнение)</p>	<p>Отвлечане на дете</p>	<p>Европейска конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права</p> <p>Конвенция за личните контакти с деца</p> <p>ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на семейния живот)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Neulinger и Shuruk срещу Швейцария</i> [ГС], № 41615/07, 2010 г. (отвлечане на дете от майката)</p> <p>ЕСПЧ, <i>R.S. срещу Полша</i>, № 63777/09, 2015 г</p> <p>ЕСПЧ, <i>У.С. и О.С. срещу Русия</i>, № 17665/17, 2021 г.</p>

Европейското право — както на ЕС, така и на Съвета на Европа, гарантира правото на зачитане на семейния живот (член 7 от [Хартата на основните права на ЕС](#); член 8 от [ЕКПЧ](#)). Компетентността на ЕС в областта на семейния живот се отнася до трансгранични спорове, включително признаването и изпълнението на съдебни решения между държавите членки. Съдът на ЕС разглежда въпроси като висшия

Проблеми със самоличността
интерес на детето и правото на семеен живот, както те са определени в [Регламент „Брюксел IIa“](#) (преработен текст).

Съдебната практика на ЕСПЧ във връзка със семейния живот припознава взаимно свързаните права като правото на семеен живот и правото на детето на защита на неговия висш интерес като съображение от първостепенно значение. Съдът признава, че правата на децата понякога са противоречиви. Например правото на детето на зачитане на семейния живот може да бъде ограничено с оглед обезпечаване на висшия му интерес. Освен това Съветът на Европа е приел различни други правни инструменти, които уреждат въпросите, свързани с личните контакти, родителските права и упражняването на правата на детето.

Настоящата глава разглежда правото на детето на зачитане на семейния живот и свързаните с него права, и особено съдържанието и обхвата на тези права, както и свързаните с тях юридически задължения и тяхното взаимодействие с други права. Специфичните разгледани аспекти включват правото на зачитане на семейния живот ([раздел 5.1](#)), правото на детето да бъде отглеждано от своите родители ([раздел 5.2](#)), правото да поддържа контакт ([раздел 5.3](#)) и отвлечането на деца ([раздел 5.4](#)).

5.1. Право на зачитане на семейния живот

Основни точки

- Съгласно правото на ЕС и на Съвета на Европа държавите членки имат позитивното задължение да осигурят на децата ефективното упражняване на правото им на зачитане на семейния живот.
- Съдебните и административните органи следва да вземат предвид висшия интерес на детето при всяко решение, свързано със зачитането на семейния живот.

Правото на детето на зачитане на семейния живот включва редица съставни права като правото на детето да бъде отглеждано от своите родители ([раздел 5.2](#)); правото му да поддържа контакт с двамата си родители ([раздел 5.3](#)); правото му да не бъде разделяно от родителите, освен когато това отговаря на неговия висш интерес ([раздел член 5.4](#) и [глава 6](#)); и правото на събиране на семейството ([глава 9](#)).

Съгласно правото на ЕС и на Съвета на Европа, правото на зачитане на семейния живот подлежи на редица ограничения. Тези ограничения, както е пояснено в обяснителната бележка към [Хартата на основните права на Европейския съюз](#)²⁰², са същите както за съответната разпоредба на [ЕКПЧ](#), и по-специално член 8, параграф 2, а именно:

²⁰² ЕС, Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз, Европейска комисия (2007 г.), [Разяснения относно Хартата на основните права](#), ОВ С 303/17, 2017 г., вж. обяснението във връзка с член 7.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето съответствие със закона и нуждите в едно демократично общество в интерес на националната сигурност, обществената безопасност или икономическото благосъстояние на страната, за предотвратяване на безредици или престъпления, за защита на здравето и морала или за защита на правата и свободите на други лица.²⁰³

В Хартата на основните права на ЕС се определя изискването при всички действия, които се предприемат от публичните власти или частни институции по отношение на децата, висшият интерес на детето да бъде от първостепенно значение.²⁰⁴ Въпреки че задължението за съблюдаване на висшият интерес на детето не е изрично посочено в ЕКПЧ, ЕСПЧ включва това задължение в своята съдебна практика²⁰⁵.

ЕСПЧ е постановил, че член 8 от ЕКПЧ осигурява закрила също и за семейния живот, когато засегнатите са деца и приемното им семейство²⁰⁶. В обстоятелствата по делото *V.D. и други срещу Русия*²⁰⁷ момче с тежки увреждания, за което приемната му майка е полагала грижи в продължение на девет години, в крайна сметка е върнато да живее с биологичното си семейство, а приемните му майка, братя и сестри са лишени от всякакъв контакт. В този случай, тъй като лицето се е грижило за детето за дълъг период от време и е създадо тясна лична връзка с него, но е било напълно и автоматично изключено от живота на детето без да може да получи право на лични контакти при никакви обстоятелства и без оглед на висшият интерес на детето, съдът констатира нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

²⁰³ Съвет на Европа (1950 г.), Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, CETS № 5, 4 ноември 1950 г., член 8.

²⁰⁴ Вж. например дело СЕС, C-400/10 PPU, *J. МсВ. срещу L.E.*, 5 октомври 2010 г.

²⁰⁵ Вж. например ЕСПЧ, *Ignaccolo-Zenide срещу Румъния*, № 31679/96, 25 януари 2000 г.

²⁰⁶ ЕСПЧ, *Strand Lobben и други срещу Норвегия* [голям състав], № 37283/13, 10 септември 2019 г.

²⁰⁷ ЕСПЧ, *V.D. и други срещу Русия*, № 72931/10, 9 април 2019 г.

5.2. Право на детето да бъде отглеждано от своите родители

Основни точки

- Правото на ЕС урежда процесуалните аспекти на правото на детето да бъде отглеждано от своите родители.
- В рамките на ЕКПЧ държавите членки имат отрицателни и позитивни задължения за спазване на правата на децата и на родителите на семеен живот.

Правото на децата да знаят самоличността на родителите си и правото им да бъдат отглеждани от тях са два основни компонента на правото на децата на зачитане на семейния им живот. Те са до известна степен взаимозависими: правото на децата да познават родителите си се гарантира чрез родителските грижи. Понякога обаче тези права са разграничени — например за децата, които са осиновени или са родени с помощта на технологии за асистирана репродукция. Тук правото е по-тясно свързано с правото на детето на самоличност, изразяващо се в правото му да познава биологичните си родители, и поради това е разгледано в [глава 4](#). Акцентът в настоящия раздел е поставен върху второто право: правото на детето да бъде отглеждано от своите родители.

В областта на правото на ЕС няма разпоредби, уреждащи материалния обхват на правото на детето родителите му да се грижат за него, а правните инструменти на ЕС разглеждат трансгранични аспекти, като признаването и изпълнението на съдебни решения в държавите членки. Регламент (ЕО) № 4/2009 на Съвета относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството по въпроси, свързани със задължения за издръжка ([Регламент относно задълженията за издръжка](#)), например, обхваща трансгранични съдебни спорове за издръжка, произтичащи от семейни отношения.²⁰⁸ В него се установяват общи правила за целия ЕС, с цел да се осигури събирането на вземания за издръжка, дори когато длъжникът или кредиторът е в друга държава членка.

Правото на полагане на грижи от родителите беше засилено през 2019 г. с [Директивата относно равновесието между професионалния и личния живот](#)²⁰⁹, която предвижда минимални стандарти за индивидуалните права, свързани с отпуск по

²⁰⁸ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2008 г.), [Регламент \(ЕО\) № 4/2009 на Съвета от 18 декември 2009 година 2008 г. относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството по въпроси, свързани със задължения за издръжка](#) ОВ L 7, 2008 г. (Регламент за издръжката).

²⁰⁹ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2019 г.), [Директива \(ЕС\) 2019/1158 от 20 юни 2019 година относно равновесието между професионалния и личния живот на родителите и лицата, полагащи грижи, и за отмяна на Директива на Съвета 2010/18/ЕС](#), ОВ 2019 L 188/79.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
бащинство, отпуск за отглеждане на дете и отпуск за лица, полагащи грижи, както и
гъвкави схеми на работа за работещите, които са родители или полагащи грижи лица.

В областта на правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е постановил по редица дела, че взаимното удоволствие на родителя и детето, дължащо се на общуването помежду им, представлява основен елемент на семейния живот. Национални мерки, които възпрепятстват това общуване, представляват вмешателство в право, което е защитено по силата на член 8 от ЕКПЧ²¹⁰. В случаи като този ЕСПЧ извършва проверка дали с оглед на делото като цяло основанията за всяка евентуална мярка, ограничаваща взаимното удоволствие на родителя и детето, дължащо се на общуването помежду им, са относими и достатъчни. Съображението за висшия интерес на детето е от решаващо значение във всички подобни случаи.

Съответните национални органи, които имат възможността за пряк контакт с всички засегнати лица при такива спорове, разполагат със свобода на преценката в зависимост от конкретния случай и тежестта на различните интереси, които се засягат. Тази свобода е доста голяма при делата за упражняване на родителски права и е по-ограничена по отношение на някои допълнителни ограничения, като например такива, които тези органи налагат върху правото на родителите на лични контакти.

ЕСПЧ също така подчертава, че в този вид случаи процесът на вземане на решение трябва да бъде справедлив и да гарантира надлежното зачитане на интересите, защитени по силата на член 8.

Пример: По делото *Petrov и X. срещу Русия*²¹¹ майката на детето се отделя от бащата (първия жалбоподател), като взема детето (втория жалбоподател) със себе си. В крайна сметка тя се сдобива с разрешение за пребиваване по отношение на детето. ЕСПЧ отбелязва, че не е било поискано становище на вещо лице по важни въпроси като взаимоотношенията между детето и всеки от родителите му, родителския капацитет на всеки родител или дали има възможност детето да бъде разпитано в съда с оглед на възрастта и зрелостта му. Националните съдилища са отказали да разгледат молбата на бащата за издаване на разрешение за пребиваване в негова полза и да признаят като доказателства по делото някои представени от него документи, а органите, отговарящи за грижите за децата, са дали противоречиви препоръки. Като цяло ЕСПЧ намира, че разглеждането на делото от страна на националните съдилища не е било достатъчно задълбочено;

²¹⁰ Вж. например ЕСПЧ, *К. и Т. срещу Финландия* [голям състав], № 25702/94, 12 юли 2001 г., точка 168.

²¹¹ ЕСПЧ, *Petrov и X. срещу Русия*, № 23608/16, 23 октомври 2018 г.

процесът на вземане на решение е старал от недостатъци и поради това не е позволил да се установи висшият интерес на детето, което е в нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Wunderlich срещу Германия*²¹² семейна двойка е поискала обучението на четирите им деца да се провежда у дома, въпреки че това не се допуска съгласно националното право. Впоследствие съдът по семейни въпроси отнема правото им да определят мястото на пребиваване на децата и правото им да вземат решения по въпроси, свързани с училището. Децата са отведени от дома на жалбоподателите и настанени в дом за деца, където е направена оценка на техните познания. Те са върнати на жалбоподателите след три седмици, към който момент последните са се съгласили да позволят на децата да посещават училище.

Германската система за задължително посещаване на училище се основава на съображения, които са в съответствие със собствената съдебна практика на ЕСПЧ и които попадат в обхвата на свободата на преценка на държавата ответник. Следователно привеждането в изпълнение на задължението за посещаване на училище с оглед предотвратяване на социалната изолация на децата на жалбоподателите и гарантиране на тяхната интеграция в обществото е относимо основание за обосноваване на частичното отнемане на родителските права на жалбоподателите. Макар наистина да се е оказало при оценката на познанията на децата, че те притежават достатъчно знания и социални умения и имат любящи отношения с родителите си, тази информация не е била на разположение на службата за закрила на децата и младежите, нито на съдилищата към момента, в който са взели решенията си, именно защото жалбоподателите са отказали тези тестове, преди децата да бъдат настанени в приемен център. В този контекст Съдът подчертава, че дори погрешни решения или оценки от специалисти сами по себе си не са основание мерките за упражняване на родителски грижи да са несъвместими с изискванията на член 8. Фактическото отнемане на децата не е продължило повече от необходимото, било е в техен най-добър интерес и не е било извършено по особено суров или изключителен начин. Процесът на вземане на решение, разгледан като цяло, е осигурил на жалбоподателите необходимата защита на техните интереси. Не е установено нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

В областта на международното право, в член 5 от КПД е предвидено, че „държавите страни по конвенцията, зачитат отговорностите, правата и задълженията на родителите [...], да осигуряват по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето, подходящи насоки и ръководство в упражняването от него на правата, признати в тази конвенция“.

²¹² ЕСПЧ, *Wunderlich срещу Германия*, № 18925/15, 10 януари 2019 г.

Освен това в член 9 от КПД е посочено, че дете не може да бъде разделяно от неговите родители против волята му и че на всички страни трябва да бъде дадена възможност да участват във всички процедури, свързани с тази ситуация. В *Насоките на ООН за алтернативна грижа за деца* се обосновават допълнително правата на децата в такива обстоятелства и съответните задължения на държавите²¹³.

5.3. Право на детето на лични контакти с родителите

Основни точки

- Правото на детето да поддържа контакт с двамата си родители трябва да се зачита при всички форми на разделяне на родителите. Това може да включва правото на поддържане на контакт с бабите и дядовците и братята и сестрите.
- Процесът на осигуряване на правото на детето да поддържа контакт с неговите родители и събирането на семейството предполага съблюдаване на висшия интерес на детето като първостепенно съображение, като се отдава дължимото значение на мнението на детето в съответствие с неговата възраст и зрялост.

Обхватът на правото да се поддържа контакт с родителите се различава в зависимост от контекста. В случай на решение на родителите да се разделят един от друг, обхватът е по-широк и обикновено се ограничава само от висшия интерес на детето. В контекста на санкционирано от държавата разделяне в резултат, например, от експулсиране или лишаване от свобода на родител, държавните органи действат в изпълнение на защитен интерес и трябва да постигнат справедлив баланс между интересите на страните и на задължението за осигуряване на висшия интерес на детето. Правото на децата да поддържат контакт с двамата си родители е приложимо и в двата случая. Обхватът на правото да се поддържат контакт сега трябва да се разглежда разширено, като при определени обстоятелства включва бабите и дядовците и братята и сестрите.

Съгласно правото на ЕС, в член 24, параграф 3 от *Хартата на основните права* изрично е признато правото на всяко дете да поддържа контакти с *двамата* си родители. Формулировката на разпоредбата изяснява съдържанието на правото, особено значението на контакта, който трябва: да се осъществява на *редовни начала*; да дава възможност за създаване на *лични отношения*; и да бъде под формата на *пряк контакт*. Тук обаче има и една уговорка: правото на всяко дете да поддържа контакт с родителите си е изрично ограничено от неговия висш интерес.

²¹³ Организация на обединените нации, Съвет по правата на човека (2009 г.), *Насоки за алтернативна грижа за деца*, Документ на ООН A/HRC/11/L.13, 15 юни 2009 г.

Тази разпоредба е прогласена в член 9 от КПД, както изяснява обяснителната бележка към хартата.

[Директива за процесуалните гаранции](#) определя правото на задържаните деца да поддържат контакт със своите родители, семейство и приятели чрез посещения и кореспонденция, освен ако не се налагат извънредни ограничения във висшия интерес на детето²¹⁴.

В съответствие с правомощията на ЕС (вж. [глава 1](#)) особено ударение е поставено върху съдебното сътрудничество (с цел създаване на пространство на свобода, сигурност и правосъдие, в което е гарантирано свободното движение на хора). Два правни инструмента на ЕС са от значение: [Регламент Брюксел IIa \(преработен текст\)](#)²¹⁵, и [Директива за медиацията](#)²¹⁶. От гледна точка на правата Регламентът „Брюксел IIa“ (преработен текст) е от много съществено значение. Първо, той се отнася към *ВСИЧКИ* решения относно родителската отговорност, независимо от семейното положение. Второ, правилата относно компетентността (определяна най-вече от обичайното местопребиваване на детето) са изрично подчинени на висшия интерес на детето; и трето, в регламента специално е предвидено гарантиране на зачитането на мнението на детето²¹⁷.

Съдебната практика на Съда на ЕС²¹⁸ в случаите на неправомерно отвеждане на дете след решение, взето едностранно от един от родителите, е насочена предимно към отстояване на основното право на детето да поддържа редовно лични отношения и пряк контакт с двамата си родители (член 24, параграф 3 от Хартата на основните права), като Съдът изтъква, че това право в основата си е свързано с висшия интерес на всяко дете. Според СЕС мярка, която не позволява на детето да поддържа редовно лични отношения и пряк контакт с двамата си родители, може да бъде оправдана само от друг интерес на детето с такава важност, че той да има приоритет пред интереса, обосноваващ това основно право²¹⁹.

²¹⁴ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), [Директива \(ЕС\) 2016/800 относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства](#), ОВ L 132, 2016 г., стр. 1.

²¹⁵ ЕС, Регламент (ЕС) 2019/1111 на Съвета от 25 юни 2019 година относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с родителската отговорност, и относно международното отвлечане на деца (преработен текст), ОВ L 178, 2019 г., стр. 1 ([Регламент „Брюксел IIa“ \(преработен текст\)](#)).

²¹⁶ ЕС, Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз (2008 г.), [Директива 2008/52/ЕО относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси](#), ОВ L 136/3 ([Директива за медиацията](#)), 21 май 2008 г.

²¹⁷ Вж. например, [Регламент \(ЕС\) 2019/1111 на Съвета](#), преамбул (съображения 7, 19, 20, 28 и 57) и член 7, 21, 26, 39, параграф 2 и 47, параграф 3, буква а) и б).

²¹⁸ Вж. например, СЕС, C-497/10 PPU, [Barbara Mercredi срещу Richard Chaffe](#), 22 декември 2010 г.

²¹⁹ СЕС, C-403/09 PPU, [Jasna Detiček срещу Maurizio Sgueglia](#), 23 декември 2009 г., точки 59, 60.

Това включва временните, включително защитните мерки, предвидени в член 15 от Регламента „Брюксел IIa“ (преработен текст). Съдът излезе с решение, че балансираната и разумна оценка на всички засегнати интереси, която трябва да се основава на обективни съображения, отнасящи се към конкретната личност на детето и неговата социална среда, трябва по принцип да се извърши съгласно процедура в съответствие с разпоредбите на Регламента „Брюксел IIa“ (преработен текст).

Пример: Делото *Е. срещу В.*²²⁰ се отнася до спор между г-н Е. (бащата) и г-жа В. (майката) във връзка с компетентността на съдилищата на Обединеното кралство да разгледат и решат обичайното място на пребиваване на детето им S. и режима на лични отношения с бащата. Родителите са подписали споразумение пред испански съд, съгласно което упражняването на родителските права се предоставя на майката, а на бащата е признато правото на лични отношения с детето. Впоследствие майката иска да се ограничи правото на лични отношения, признато на бащата с това споразумение. Бащата подава молба пред върховния съд за изпълнение на испанското споразумение. Майката твърди, че е пророгирала компетентността на испанския съд и иска пророгираната компетентност да бъде прехвърлена на съдилищата в Англия и Уелс. След обжалване от бащата, апелативният съд сезира Съда на ЕС с няколко въпроса във връзка с тълкуването на член 12, параграф 3 от регламента „Брюксел IIa“.

СЕС постановява, че когато един съд е сезиран с производство съгласно член 12, параграф 3 от регламента „Брюксел IIa“, висшият интерес на детето може да бъде защитен само чрез преценка дали исканата пророгация на компетентност отговаря на този висш интерес във всеки конкретен случай. Пророгацията на компетентността има действие само за конкретното производство, за което е сезиран съдът, чиято компетентност е пророгирана. След окончателното приключване на производството, дало повод за пророгация, тази компетентност се прекратява в полза на съда, който се ползва от обща компетентност по силата на член 8, параграф 1 от регламента „Брюксел IIa“.

По отношение на родителската отговорност регламентът „Брюксел IIa“ (преработен текст) се прилага успоредно с [Хагската конвенция относно компетентността, приложимото право, признаването, изпълнението и сътрудничеството във връзка с родителската отговорност и мерки за закрила на детето](#)²²¹.

²²⁰ СЕС, С-436/13, *Е. срещу В.*, 1 октомври 2014 г.

²²¹ Световна организация за трансгранично сътрудничество по граждански и търговски дела, Хагска конференция по международно частно право (1996 г.), [Конвенция относно компетентността, приложимото право, признаването, изпълнението и сътрудничеството във връзка с родителската отговорност и мерки за закрила на детето](#), 19 октомври 1996 г.

Съгласно член 97 от регламент „Брюксел IIa“ (преработен текст) този регламент се прилага с предимство пред Хагската конвенция, а) когато засегнатото дете има обичайно местопребиваване на територията на държава членка или б) що се отнася до признаването и изпълнението на решение, постановено от съд на държава членка на територията на друга държава членка, дори ако засегнатото дете има обичайно местопребиваване на територията на трета държава, която е договаряща страна по Хагската конвенция. Ето защо ключов въпрос по регламента „Брюксел IIa“ (преработен текст) е определянето на обичайното местопребиваване на детето.

Пример: По делото *Mercredi срещу Chaffe*²²² апелативният съд на Англия и Уелс сезира Съда на ЕС във връзка с отвеждането на двумесечно дете от Обединеното кралство на френския остров Реюнион. Съдът на ЕС постановява, че за целите на членове 8 и 10 от регламента „Брюксел IIa“ понятието за обичайно пребиваване съответства на мястото, което отразява някаква степен на интеграция на детето в дадена социална и семейна среда. Когато става въпрос за бебе, което е било със своята майка само няколко дни в държава членка — различна от тази на неговото обичайно пребиваване — в която то е било отведено, факторите, които трябва да бъдат взети под внимание, включват: първо, продължителността, редовността, условията и причините за престоя на територията на тази държава членка на ЕС, и за преместване на майката в тази държава, и второ, специално внимание към възрастта на детето, географския и семейния произход на майката и на семейството, и социалните връзки, които майката и детето имат с тази държава членка.

Също така от особено значение за упражняване на правото да се поддържа контакт с двамата родители в трансгранични спорове са правните инструменти, свързани с регулирането на достъпа до правосъдие, които изясняват как да се решават сложни спорове, като например Директива 2002/8/ЕО на Съвета ([Директива относно достъпа до правосъдие](#)), която установява минимални общи правила за правната помощ при такива спорове „за подобряване на достъпа до правосъдие при трансгранични спорове“²²³.

²²² СЕС, С-497/10 PPU, *Barbara Mercredi/Richard Chaffe*, 22 декември 2010 г.

²²³ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2003 г.), Директива 2003/8/ЕО на Съвета от 27 януари 2003 г. за подобряване на достъпа до правосъдие при трансгранични спорове чрез установяване на минимални общи правила за правната помощ при такива спорове, ОВ L 026 (Директива относно достъпа до правосъдие), 31 януари 2003 г.

Съдът се е произнасял и по правото на бабите и дядовците на достъп до техните внуци.

Пример: По делото *Нели Вълчева срещу Georgios Babanarakis*²²⁴ бабата (от страна на майката) иска да поддържа лични отношения с внука си след разтрогването на брака на родителите му от гръцки съд, който присъжда родителските права над детето на бащата. Съдът на ЕС постановява, че правото на децата да поддържат контакт с двамата си родители трябва да се тълкува разширено, а „правото на лични отношения“ трябва да се тълкува като включващо правото на лични отношения на бабата и дядото с техните внуци.

Съгласно правото на СЕ правото на всяко дете да поддържа контакт с двамата си родители влиза в обхвата на член 8 от ЕКПЧ. В редица дела ЕСПЧ приема, че „взаимното удоволствие на родителя и детето, дължащо се на общуването помежду им, представлява основен елемент на семейния живот“²²⁵. Съдът също така подчертава обаче, че това право може да бъде ограничено от висшия интерес на детето (вж. [раздел 5.4.](#) и [глава 6](#)). Това право има централно значение при постановяването на съдебни решения относно упражняването на родителските права и контакта с децата.

В поредица от дела ЕСПЧ се позовава изрично или косвено на висшия интерес на детето в контекста на контактите между родители и деца.

Пример: По делото *Schneider срещу Германия*²²⁶ жалбоподателят е имал връзка с омъжена жена и твърди, че е биологичният баща на сина ѝ, чийто законно признат баща е съпругът на майката. Жалбоподателят твърди, че решението на националните съдилища да отхвърлят молбата му за контакти с детето и получаване на информация за развитието му въз основа на това, че той не е нито законно признатият баща на детето, нито е имал взаимоотношения с детето, нарушава правата му по член 8 от ЕКПЧ. ЕСПЧ установява нарушение, като отбелязва пропуската на националните съдилища да обсъдят въпроса дали при конкретните обстоятелства по случая контактът между детето и жалбоподателя би отговарял на висшия интерес на детето²²⁷.

²²⁴ СЕС, С-335/17, *Нели Вълчева срещу Georgios Babanarakis*, 31 май 2018 г.

²²⁵ ЕСПЧ, *К. и Т. срещу Финландия* [ГС], № 25702/94, 12 юли 2001 г., точка 151.

²²⁶ ЕСПЧ, *Schneider срещу Германия*, № 17080/07, 15 септември 2011 г.

²²⁷ Вж. също ЕСПЧ, *Апауо срещу Германия*, № 20578/07, 21 декември 2010 г., точки 67 и 71.

Що се отнася до искането на жалбоподателя за предоставяне на информация за личностното развитие на детето, съдът приема, че националните съдилища не са привели достатъчно основания, за да оправдаят своята намеса по смисъла на член 8, алинея 2, поради което намесата не е била „необходима в едно демократично общество“.

Пример: По делото *Levin срещу Швеция*²²⁸ жалбоподателката, майка на три деца в алтернативна несемейно базирана грижа, твърди, че ограниченията на правото ѝ да поддържа контакт с децата си са нарушили правото ѝ на зачитане на семейния живот. ЕСПЧ се фокусира върху целта на ограниченията на контактите, т.е. защитата на висшия интерес на децата. В този конкретен случай децата са били пренебрегнати, докато са били под грижите на жалбоподателката, а контактът с нея е разкрил силни негативни реакции от страна на децата. Приемайки, че не е имало нарушение на член 8 от ЕКПЧ, Съдът е установил, че намесата в правата на жалбоподателката е била „пропорционална на преследваната легитимна цел [висшия интерес на децата] и в рамките на правомощията на националните органи“.

Пример: По делото *A.I. срещу Италия*²²⁹ жалбоподателката, която е с нигерийски произход и жертва на трафик, твърди в жалбата си, че ѝ е невъзможно да упражнява правото си на личен контакт по отношение на двете си деца поради забраната за лични отношения, наложена от националния съд в решение, с което децата са обявени за допустими за осиновяване. Националните съдилища са направили оценка на родителските умения на жалбоподателката, без да вземат предвид нейната уязвимост като жертва на трафик, произхода ѝ или различния модел на връзката родител-дете в нейната култура, въпреки че този фактор е ясно подчертан в наличния доклад на вещото лице. Съдът констатира, че в хода на производството, довело до прекъсване на контактите между жалбоподателката и нейните деца, не е отдадена достатъчна тежест на осигуряването на възможност на жалбоподателката и на децата да водят семеен живот. Следователно процедурата не е придружена от пропорционални на тежестта на намесата и на засегнатите интереси гаранции, и следователно представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Mustafa и Armağan Akin срещу Турция*²³⁰ жалбоподателите, които са баща и син, твърдят, че условията на едно решение за родителски права на националния съд са нарушили правата им по член 8 от ЕКПЧ, тъй като не позволяват на сина да поддържа личен контакт със сестра си, за която майката упражнява родителските права.

²²⁸ ЕСПЧ, *Levin срещу Швеция*, № 35141/06, 15 март 2012 г., точки 57 и 69; ЕСПЧ, *К. и Т. срещу Финландия* [голям състав], № 25702/94, 12 юли 2001 г., точка 151.

²²⁹ ЕСПЧ, *A.I. срещу Италия*, № 70896/17, 1 април 2021 г.

²³⁰ ЕСПЧ, *Mustafa and Armağan Akin срещу Турция*, № 4694/03, 6 април 2010 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Освен това бащата не е могъл да има контакт с двете си деца заедно, защото контактът на сина му с майката съвпада по време с неговия контакт с дъщеря му. ЕСПЧ приема, че решението на националния съд, разделящо брата и сестрата, представлява нарушение на правото на жалбоподателите на зачитане на семейния им живот, тъй като то не само пречи на брата и сестрата да се виждат, но също така прави невъзможно за баща им да се радва на удоволствието от контакта с двете си деца едновременно.²³¹

В контекста на вземането на решения относно родителските права и контакти ЕСПЧ също така забранява дискриминацията, която е несъвместима с член 14 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Vojnity срещу Унгария*²³² жалбоподателят твърди, че му е било отнето правото на лични отношения със сина му заради религиозните му убеждения. Установявайки нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ, ЕСПЧ отбелязва, че няма доказателства, че религиозните убеждения на жалбоподателя включват опасни практики или излагат сина му на психическо или физическо увреждане.²³³ Решенията на националните съдилища за отнемане на правото на жалбоподателя на лични отношения правят невъзможни всякакви форми на контакт и създаването на всякакъв вид по-нататъшен семеен живот, въпреки факта, че пълното прекъсване на контакта може да бъде оправдано само при изключителни обстоятелства. По тази причина ЕСПЧ приема, че не е имало разумна връзка на пропорционалност между пълната забрана на личните контакти с жалбоподателя и преследваната цел, а именно, защитата на висшия интерес на детето.

Пример: Делото *А.М. и други срещу Русия*²³⁴ се отнася до ограничаването на родителските права на жалбоподателката и лишаването ѝ от контакти с децата ѝ без необходимата проверка, тъй като по това време тя е била в процес на промяна на пола. Съдът не е установил доказателства за потенциална вреда за децата от промяната и е постановил, че националните съдилища не са разгледали в достатъчна степен конкретните обстоятелства на семейството.

²³¹ Вж. също ЕСПЧ, *Vijisa срещу Хърватия*, № 56163/12, 8 октомври 2015 г.

²³² ЕСПЧ, *Vojnity срещу Унгария*, № 29617/07, 12 февруари 2013 г.; вж. също ЕСПЧ, *P.V. срещу Испания*, № 35159/09, 30 ноември 2010 г.

²³³ ЕСПЧ, *Vojnity срещу Унгария*, № 29617/07, 12 февруари 2013 г., точка 38.

²³⁴ ЕСПЧ, *А.М. и други срещу Русия*, № 47220/19, 6 юни 2021 г.

Освен това решението очевидно е основано на половата идентичност на жалбоподателката и следователно е дискриминационно, в нарушение на член 8 от ЕКПЧ, разглеждан както самостоятелно, така и във връзка с член 14 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Терна срещу Италия*²³⁵ жалбоподателката се оплаква от преместването и настаняването в център за родителски грижи на нейната внучка (която е живяла с нея от раждането си), както и от невъзможността ѝ да упражнява правото си на лични отношения, предоставено от националните съдилища. Тя счита, че положението е резултат от стигматизирането на семейството на детето във връзка с неговия ромски етнически произход. ЕСПЧ установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ поради липсата на адекватни и достатъчни усилия от страна на националните органи да се гарантира зачитането на правата на жалбоподателката на лични посещения. От друга страна, за обосноваване на решението си за поемането на грижата за детето, националните съдилища са се аргументирали с висшия интерес на детето, а не с етническия произход на детето и семейството му. Следователно не е имало нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.

Освен това правото на детето да поддържа контакт с двамата си родители е изрично гарантирано от [Конвенцията на Съвета на Европа за личните контакти с деца](#)²³⁶. В член 4, алинея 1 от тази конвенция се посочва, че „детето и неговите родители имат право на редовен контакт помежду си“. Общите принципи, които се прилагат в съдебната практика в областта на контактите, подчертават правото на децата да бъдат информирани, да се провежда консултиране с тях и да изразяват мнението си, и на това мнение да се придава нужното значение.

В член 6 от [Конвенцията на Съвета на Европа относно упражняването на правата на децата](#)²³⁷ освен това са посочени реквизитите за вземане на съдебни решения, включително и следните правни задължения да се обсъди дали съдебният орган разполага с достатъчно информация, за да определи висшия интерес на детето, да се гарантира правото на детето на информация за процеса и резултатите от него, да се създаде безопасно място за засегнатите деца да изразяват свободно своите мнения по подходящ начин за възрастта и зрелостта им.

²³⁵ ЕСПЧ, *Терна срещу Италия*, № 21052/18, 14 януари 2021 г.

²³⁶ Съвет на Европа (2003 г.), [Конвенция за личните контакти с деца](#), CETS № 192, 15 май 2003 г. Вж. също Световна организация за трансгранично сътрудничество по граждански и търговски дела, [Хагска конференция по международно частно право](#) (1996 г.), [Конвенция относно компетентността, приложимото право, признаването, изпълнението и сътрудничеството във връзка с родителската отговорност и мерки за закрила на детето](#), 19 октомври 1996 г.

²³⁷ Съвет на Европа (1996 г.), [Европейска конвенция за упражняване на правата на децата](#), CETS № 160, 25 януари 1996 г.

Зачитането на семейния живот по отношение на бабите и дядовците и техните внуци предполага преди всичко правото да се поддържат нормални взаимоотношения между внуците и бабите и дядовците чрез лични контакти между тях, въпреки че тези контакти обикновено се осъществяват със съгласието на лицето, което носи родителската отговорност.²³⁸ По делото *Vogonosovu срещу Русия*,²³⁹ в което дядо иска да поддържа връзки с внучката си след осиновяването ѝ от друго семейство, и по делото *M.S. срещу Украйна*²⁴⁰, ЕСПЧ подчертава значението на контакта с бабата и дядото, особено когато детето е живяло продължително време освен с двамата родители, и с бабите и дядовците си.

Могат да възникнат ситуации, в които децата са разделени от единия родител, например в резултат на лишаване от свобода на родителя²⁴¹. В решението си по делото *Khoroshenko срещу Русия*²⁴² ЕСПЧ приема, че намесата в личния и семейния живот на жалбоподателя, произтичаща от недостатъчната честота на разрешените посещения, е непропорционална на целите на присъдата му. Освен това по делото *Hoguch срещу Полша*,²⁴³ ЕСПЧ отбелязва, че „посещенията от деца [...] в затвора изискват специален режим и могат да подлежат на специални условия в зависимост от възрастта им, възможното въздействие върху емоционалното им състояние или благополучие и върху личното положение на посещаваното лице“. По-нататък съдът посочва, че „позитивните задължения на държавата съгласно член 8 [...] включват задължението да се осигурят подходящи, възможно най-лишени от стрес условия за осигуряване на посещения от децата, като се имат предвид практическите последици от лишаването от свобода“.

Пример: По делото *Хаджиева срещу България*²⁴⁴ 14-годишната жалбоподателка остава сама, когато родителите ѝ са арестувани. Съгласно относимите национални правни разпоредби органите са имали задължението, очевидно от момента на задържането на родителите на жалбоподателката, или да им дадат възможност да уредят грижите за нея, или служебно да разгледат положението ѝ и вземат решение;

²³⁸ ЕСПЧ, *Mitovi срещу Бивша югославска република Македония*, № 53565/13, 16 април 2015 г.

²³⁹ ЕСПЧ, *Vogonosovu срещу Русия*, № 38201/16, 5 март 2019 г.

²⁴⁰ ЕСПЧ, *M.S. срещу Украйна*, № 2091/13, 11 юли 2017 г.

²⁴¹ Вж. също Съвет на Европа, Комитет на министрите(2018 г.), *Препоръка CM/Rec(2018)5 относно децата с родители, лишени от свобода*, 4 април 2018 г.

²⁴² ЕСПЧ, *Khoroshenko срещу Русия*, № 41418/04, 30 юни 2015 г.

²⁴³ ЕСПЧ, *Hoguch срещу Полша*, № 13621/08, 17 април 2012 г..

²⁴⁴ ЕСПЧ, *Хаджиева срещу България*, № 45285/12, 1 февруари 2018 г.

Освен това органите са имали задължението да предоставят на жалбоподателката необходимата помощ, подкрепа и услуги в собствения ѝ дом, в приемно семейство или в специализирана институция. Съответните органи не са направили това. Следователно в първоначалния двудневен срок органите не са изпълнили позитивното си задължение по член 8 да гарантират защитата и издръжката на жалбоподателката в отсъствието на родителите ѝ.

Правото на децата да поддържат контакт с родителите си се подкрепя от избрани разпоредби на *Насоките на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето*²⁴⁵. Насоките изрично потвърждават правото на децата, лишени от възможността „да поддържат редовен и действителен контакт с родителите [и] семейството си“ (член 21, буква а) (вж. също [глава 11](#)). Освен това в Препоръка на Съвета на Европа [CM/Rec\(2018\)5 относно децата с родители, лишени от свобода](#)²⁴⁶ се предоставят насоки относно това как да се отговори на необходимостта от запазване и спомагане на развитието на позитивни отношения между децата и родителите, когато родител е задържан.

В областта на международното право правото на детето да поддържа контакт с двамата си родители се разглежда в член 9, параграф 3 от КПД: „Държавите страни по Конвенцията, зачитат правото на детето, което е отделено от единия или двамата си родители, да поддържа редовно лични отношения и пряк контакт с двамата родители, освен ако това противоречи на висшите интереси на детето.“

5.4. Незаконно прехвърляне на деца през границите — отвличане на деца

Основни точки

- Правото на ЕС изисква по-конкретно детето да бъде изслушано по време на процедурите, свързани с неговото връщане след неправомерно прехвърляне или задържане.
- Регламентът „Брюксел IIa“ (преработен текст) допълва някои разпоредби на Хагската конвенция, като регламентът се прилага с предимство пред правилата на конвенцията в отношенията между държавите членки.
- ЕСПЧ изисква към незаконното извеждане в нарушение на споразумения за уреждане на родителските права да се прилага основан на правата на детето подход: член 8 от

²⁴⁵ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г.

²⁴⁶ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), Препоръка [CM/Rec\(2018\)5 относно децата с родители, лишени от свобода](#), 4 април 2018 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Отвлечането на деца се отнася до ситуация, в която детето се прехвърля през или задържа зад националните граници в нарушение на съществуващите споразумения относно упражняването на родителските права (член 3 от Хагската конвенция за гражданските аспекти на международното отвлечане на деца²⁴⁷ (**Хагска конвенция**)). Съгласно Хагската конвенция незаконно прехвърлени или задържани деца трябва да бъдат върнати незабавно в държавата на обичайното си пребиваване (член 11, алинея 1). Съдилищата на държавата на обичайното местопребиваване решават по същество спора за родителските права. Съдилищата в държавата, от която детето е било прехвърлено, трябва да разпоредят връщането му в срок от шест седмици от датата, на която е подадена молбата за връщане (член 11). Хагската конвенция се основава и подкрепя от принципа на висшите интереси на детето. В контекста на тази конвенция презумпцията е, че при неправомерно прехвърляне на дете предишното положение трябва да се възстанови във възможно най-кратък срок, за да се избегне юридическото консолидиране на неправомерната ситуация. Въпросите за родителските права и достъпа следва да се решават от съдилищата, които са компетентни по мястото на обичайното местопребиваване на детето, а не от тези на страната, където детето е било неправомерно отведено. Съществуват няколко ограничени изключения от механизма за връщане, установени в членове 12, 13 и 20 от Хагската конвенция. Член 13 включва разпоредбите, които са основание за по-голямата част от съдебните дела както на национално, така и на международно равнище. В него е предвидено, че държавата, където е било прехвърлено детето, може да откаже връщането му, когато връщането ще го изложи на сериозен риск от увреждане или по друг начин ще го постави в неблагоприятна ситуация (член 13, буква б). Връщането може също така да бъде отказано, ако детето се противопоставя и е достигнало степен на зрялост, при която е уместно да се вземе под внимание и неговото мнение (член 13, алинея 2).

В рамките на правото на ЕС правният инструмент, регулиращ отвлечането на деца между държавите членки на ЕС, е **Регламентът „Брюксел IIа“ (преработен текст)**²⁴⁸, който се основава на разпоредбите на Хагската конвенция. Той допълва и се прилага с предимство пред Хагската конвенция в случаите на отвлечане в рамките на ЕС (член 96). Въпреки, че Хагската конвенция остава основният международен инструмент за регулиране на отвлечането на деца, в някои отношения Регламентът „Брюксел IIа“ „затяга“ нормите за определяне на компетентността в полза на съдилищата в държавата на произход или обичайно местопребиваване. Подобно на Хагската конвенция, съдилищата в държавата, в която детето е имало обичайно местопребиваване непосредствено преди неправомерното му прехвърляне или задържане, запазват компетентността си в случаите на отвлечане на дете. Регламентът запазва същите изключения по отношение на връщането като предвидените в Конвенцията за отвлечане на деца.

²⁴⁷ Световна организация за трансгранично сътрудничество по граждански и търговски дела (1980 г.), *Хагска конвенция за гражданските аспекти на международното отвлечане на деца*, 25 октомври 1980 г.

²⁴⁸ Съвет на Европейския съюз (2019 г.), *Регламент (ЕС) 2019/1111 на Съвета относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с родителската отговорност, и относно международното отвлечане на деца (преработен текст)*, ОВ 2019 L 178/1.

Преработеният текст на регламента, приет през 2019 г., премахва необходимостта от екзекватура²⁴⁹, в резултат на която се забавяше изпълнението на заповедите. Той включва също така специфични правила и ясни срокове, уреждащи необходимостта от „експедитивни съдебни производства“ — важен инструмент за ускоряване на разглеждането на делата за отвлечане на деца²⁵⁰.

За разлика от Хагската конвенция, преработеният регламент „Брюксел IIa“ запазва положението, при което компетентност да се произнася по съществуващото на спора за родителските права да има държавата на обичайното местопребиваване, дори когато е издадено решение за отказ за връщане в приложение на член 13, буква б) от Хагската конвенция (член 29 от регламент „Брюксел IIa“ (преработен текст)). Прехвърлянето на компетентността към държавата, където е било прехвърлено детето, може се осъществи само в два случая, съгласно член 10 от регламента „Брюксел IIa“ (преработен текст). За първия случай се посочва, че съдилищата в държавата на убежище са компетентни, ако детето е придобило обичайно местопребиваване в тази държава и ако всяко лице, което има родителските права, мълчаливо е приело прехвърлянето или задържането.²⁵¹ Втората ситуация възниква, когато детето: е придобило обичайно местопребиваване в държавата, където е било отведено; изтекъл е период от една година от момента, в който останалият в първоначалната държава родител е узнал или е трябвало да узнае за местонахождението на детето; когато детето се е установило в новата си среда; когато е изпълнено най-малко едно от петте допълнителни условия, посочени в член 9, буква б) от регламента „Брюксел IIa“ (преработен текст)²⁵².

Както и всички други правни инструменти на ЕС, регламентът „Брюксел IIa“ трябва да се тълкува в съответствие с разпоредбите на [Хартата на основните права](#), и по-специално член 24 от нея. Съдът на ЕС е имал възможност да изясни тълкуването на член 24 в контекста на отвлечания на деца съгласно регламент „Брюксел IIa“ (преди преработения текст). Както е посочено в [раздел 2.4](#), СЕС е постановил по *делото Aguirre Zarraga*, че правото на детето да бъде изслушано, залегнало в член 24 от хартата, поражда задължение да се осигурят на детето съответни законни процедури и условия, които да му позволят да изрази свободно мнението си, за да може това мнение да бъде установено от съда²⁵³.

²⁴⁹ Процедурата, позната като екзекватура, се отнася до процес на привеждане в изпълнение на съдебни решения по гражданскоправни дела, който често е съпътстван от скъпоструващи, трудоемки и трудни от техническа гледна точка проверки по същество на делото от страна на националните съдилища.

²⁵⁰ Чл. 24 от регламент „Брюксел IIa“ (преработен текст).

²⁵¹ Чл. 9, буква а) от Регламент „Брюксел IIa“ (преработен текст).

²⁵² Чл. 9, буква б) от Регламент „Брюксел IIa“ (преработен текст).

²⁵³ СЕС, C-491/10 PPU, *Joseba Adoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz*, 22 декември 2010 г. Относно аспектите, свързани с участието на детето по този случай, вж. също анализа в [раздел 2.4](#).

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
Според СЕС обаче само съдилищата в държавата на обичайното местопребиваване на детето могат да разглеждат законосъобразността на собствените си решения в светлината на Хартата на основните права на ЕС и регламента „Брюксел IIa“. Съгласно принципа за взаимно доверие правните системи на държавите членки следва да предоставят ефективна и равностойна защита на основните права. Поради това заинтересованите страни трябва да предявяват всички иски по въпроси, свързани с правата на човека, пред съдилищата, които по силата на регламента имат компетентност по съществото на спора за родителските права. СЕС постановява, че съдът на държавата членка, където детето е било неправомерно отведено, не може да се противопостави на изпълнението на заверено съдебно решение, с което се разпорежда връщането на детето, тъй като преценката дали е налице нарушение на тези разпоредби е от изключителната компетентност на държавата, от която детето е било отведено.

Пример: Делото *Povse срещу Alpaго*²⁵⁴ се отнася до незаконното извеждане на момиче в Австрия от майка му. Австрийските съдилища са отхвърлили молбата на бащата за връщане на дъщеря му в Италия на основание, че има сериозна опасност детето да понесе вреди. В същото време, по искане на бащата италианският съд постановява, че той остава компетентен да се произнесе по съществото на спора за родителските права и издава решение за връщане на детето в Италия и удостоверение за изпълнение на основание член 42 от регламента „Брюксел IIa“. Случаят е отнесен пред Съда на Европейския съюз от австрийски съд по жалба на майката срещу молбата за изпълнение на удостоверението и последвалото решение за връщане на детето в Италия. Съдът на ЕС постановява, че щом веднъж е издадено удостоверение за изпълнение на съдебно решение, не съществуват възможности за противопоставяне на връщането в страната, където детето е било отведено (в този случай Австрия), тъй като така удостоверено решението подлежи на автоматично изпълнение. Освен това СЕС определя в решението си, че в този случай само италианските съдилища са компетентни да се произнасят относно сериозния риск за висшия интерес на детето, произтичащ от връщането. Ако тези съдилища преценят, че този риск е реален, те запазват изключителната си компетентност да суспендират собственото си решение за изпълнение²⁵⁵.

В преработения текст на регламент „Брюксел IIa“ се разширява и изяснява задължението на държавите членки да предоставят на децата възможност да бъдат изслушани. С преработения текст се въвежда задължение да се предостави на детето реална и ефективна възможност да изрази мнението си, а органите да оценят висшия интерес на детето, като същевременно отдават необходимото значение на неговото мнение съобразно възрастта му и неговата зрялост²⁵⁶.

²⁵⁴ СЕС, C-211/10, *Doris Povse срещу Mauro Alpaго*, 1 юли 2010 г.

²⁵⁵ Жалба въз основа на същите факти е била подадена по-късно пред ЕСПЧ и е обявена за недопустима. Виж ЕСПЧ, *Povse срещу Австрия*, Решение за недопустимост, № 3890/11, 18 юни 2013 г.

²⁵⁶ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2019 г.), Регламент (ЕС) 2019/1111 на Съвета от 25 юни 2019 г. относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с

Освен това в него се уточнява, че детето има право да изразява мнението си в производствa за връщане²⁵⁷.

Рискът от сериозно и евентуално непоправимо увреждане на отношенията между детето и родителя е едно от основанията за отправяне към СЕС на искане за преюдициално запитване в рамките на спешно производство²⁵⁸. Съдът прилага преюдициалното производство на това основание в много случаи, понякога по служебен път²⁵⁹.

Пример: По делото *OL срещу PQ*²⁶⁰ се отправя искане за връщане на дете от Гърция, държавата членка, в която то е родено и живяло с майка си, в Италия, където родителската двойка обичайно е пребивавала преди раждането на детето. Съдът постановява, че ако детето е родено и е пребивавало непрекъснато с майка си в продължение на няколко месеца, по общата воля на родителите му, в държава членка, различна от държавата членка, където родителите са имали обичайно местопребиваване, преди то да се роди, първоначалното намерение на родителите относно връщането на майката заедно с детето в последната държава членка не може да е решаващ фактор, за да се приеме, че обичайното местопребиваване на това дете е в нея. Следователно отказът на майката да се върне с детето в Италия не може да се счита за „неправомерно отвеждане или задържане“ на детето.

Пример: Делото *A и B*²⁶¹ се отнася до спор между двама ирански граждани, живеещи в Швеция, и последващото отвеждане на детето им във Финландия от майката, като част от доброволно връщане в рамките на дъблинската процедура (Регламент № 604/2014).

родителската отговорност, и относно международното отвлечане на деца (преработен текст), ОВ L 178/1, 2019 г., член 21.

²⁵⁷ *Пак там*, член 26.

²⁵⁸ ЕС, Процедурен правилник на Съда на Европейския съюз, ОВ L 265, 2012 г., член 107; ЕС, Протокол (№ 3) относно статута на Съда на Европейския съюз, ОВ C 115, 2016 г., член 23а.

²⁵⁹ СЕС, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz*, 22 декември 2010 г.; СЕС, C-85/18 PPU, *CV срещу DU*, 10 април 2018 г.

²⁶⁰ СЕС, C-111/17 PPU, *OL срещу PQ*, 8 юни 2017 г.

²⁶¹ СЕС, C-262/21 PPU, *A срещу B*, 2 август 2021 г.

Съдът постановява, че положение, при което единият родител, без съгласието на другия е принуден да отведе детето си в друга държава членка в изпълнение на дъблинската процедура, след което решава да остане в тази държава членка, след като първата държава членка е отменила решението за прехвърляне, но без органите да са постановили обратно приемане на майката и детето или предоставянето на право на пребиваване, не може да се счита за неправомерно отвеждане или задържане.

Съгласно правото на СЕ Европейската конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права²⁶², както и Конвенцията за личните контакти с деца²⁶³ включват гаранции за предотвратяване на неправомерното отвеждане на деца и за осигуряване на връщането им²⁶⁴.

ЕСПЧ често се занимава със случаи на отвлечения на деца и в такива случаи обикновено се ръководи от разпоредбите на Хагската конвенция при тълкуването на член 8 от ЕКПЧ. Въпреки това ЕСПЧ неизбежно извършва анализ на висшите интереси на детето в тези случаи.

Пример: Делото *Neulinger и Shuruk срещу Швейцария*²⁶⁵ е заведено от майка, която е отвела сина си от Израел в Швейцария в нарушение на съществуващите договорености за родителските права. По молба на бащата съгласно Хагската конвенция швейцарските органи са постановили връщане на детето в Израел. Според становището на националните съдилища и експерти, връщането на детето в Израел е допустимо, само ако то е придружено от майка си. Въпросната мярка остава в пределите на свободата на преценка, предоставена на националните органи по тези въпроси. Въпреки това, за да се прецени спазването на член 8 от ЕКПЧ, е необходимо да се вземат предвид и всички промени, настъпили след решението на федералния съд, с което се разпорежда връщането на детето. Детето е швейцарски гражданин и се е установило добре в страната, където живее непрекъснато от около четири години. Въпреки че е на възраст, в която все още има значителна способност за адаптация, повторното му изселване вероятно би имало сериозни

²⁶² Съвет на Европа (1980 г.), Европейска конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права, CETS № 105, 20 май 1980 г.

²⁶³ Съвет на Европа (2003 г.), Конвенция за личните контакти с деца, CETS № 192, 15 май 2003 г.

²⁶⁴ *Лак там*, член 10, буква б) и 16, съответно; Съвет на Европа (1980 г.), Европейска конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права, CETS № 105, 20 май 1980 г., член 8.

²⁶⁵ ЕСПЧ, *Neulinger и Shuruk срещу Швейцария* [голям състав], № 41615/07, 6 юли 2010 г.

последници за него и трябва да се прецени спрямо ползата, която би могло да извлече от него. Наложени са ограничения на правото на лични отношения на бащата преди отвеждането на детето. Бащата е сключил два последващи брака и е станал баща отново, но не е изплащал дължимата издръжка за дъщеря си.

ЕСПЧ изразява съмнение дали такива обстоятелства биха били благоприятни за благосъстоянието и развитието на детето. Що се отнася до майката, съдът приема, че връщането ѝ в Израел може да я изложи на опасност от наказателно преследване и риск от наказателно-правни санкции, включително лишаване от свобода. Ясно е, че подобна ситуация не би била във висш интерес на детето предвид факта, че майка му е вероятно единственият човек, към когото то е привързано. Отказът на майката да се върне в Израел следователно не е напълно неоснователен. Освен това бащата никога не е живял сам с детето и не го е виждал от заминаването му на двегодишна възраст. Поради това ЕСПЧ не е убеден, че връщането в Израел би било в най-добър интерес на детето. Що се отнася до майката, връщането в Израел би означавало непропорционална намеса в правото ѝ на зачитане на семейния живот. Следователно разпоредбата на член 8 от ЕКПЧ би била нарушена по отношение на двамата жалбоподатели, ако решението за връщане на втория жалбоподател в Израел би било изпълнено.

Компетентността по дела за упражняване на родителски права принадлежи на съдилищата по обичайното местопребиваване на детето, освен ако не са изпълнени специални условия, които позволяват промяна на компетентността.

Пример: Делото *R.S. срещу Полша*²⁶⁶ се отнася до полско семейство, живеещо в Швейцария. Майката взема децата на почивка в Полша, но след това подава там молба за развод и успешно искане за временно упражняване на родителските права. Жалбоподателят — бащата, живеещ в Швейцария, нито е бил уведомен, нито е бил призван в съдебното заседание във връзка с решението за временно упражняване на родителските права, а полските съдилища са отхвърлили молбата му за връщане на децата в Швейцария с основанието, че той е дал съгласието си майката да заведе децата в Полша. Съгласно условията на Хагската конвенция неправомерността на отвеждането и задържането произтича от действия, които засягат нормалното упражняване на родителските права съгласно правото на държавата, в която преди това децата са имали обичайно местопребиваване, в случая Швейцария. Вследствие на това Съдът установява, че Полша не е осигурила на жалбоподателя правото на зачитане на семейния му живот в нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

²⁶⁶ ЕСПЧ, *R.S. срещу Полша*, № 63777/09, 21 юли 2015 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Пример: По делото *У.С. и О.С. срещу Русия*²⁶⁷ рускиня има брак с украински мъж и са се установили в Украйна. След раждането на дъщеря им майката напуска съпруга си и дъщеря си. Няколко години по-късно, след военния конфликт в Украйна, майката отвежда детето в Русия без съгласието на бащата. Тогава бащата подава молба и съдът присъжда връщане на детето въпреки аргумента на майката, че връщането на детето би представлявало „сериозна опасност“ по смисъла на член 13, буква б) от Хагската конвенция с оглед на продължаващия военен конфликт в мястото на обичайното му местопребиваване. ЕСПЧ счита, че твърдението за „сериозна опасност“, което може да представлява изключение от връщането на детето, не е действително взето предвид от руските съдилища и че техните решения, с които се отхвърлят възраженията на майката, не са достатъчно мотивирани в нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Член 11 от Хагската конвенция предвижда срок от шест седмици, в който съдът трябва да приключи разглеждането на делото за отвлечане. Както ЕСПЧ подчертава по редица дела,²⁶⁸ преценката за адекватността на дадена мярка по въпроси, свързани със събирането на деца с техните родители, трябва да се базира също и на бързината, с която може да бъде изпълнена, като в такива случаи е необходимо спешно разглеждане, тъй като изтеклото време може да има непоправими последици за отношенията между децата и родителя, който не живее с тях.

²⁶⁷ ЕСПЧ, *У.С. и О.С. срещу Русия*, № 17665/17, 15 юни 2021 г.

²⁶⁸ Виж ЕСПЧ, *Simões Balbino срещу Португалия*, № 26956/14, 29 януари 2019 г.; ЕСПЧ, *Mansour срещу Словакия*, № 60399/15, 21 ноември 2017 г.; ЕСПЧ, *Нохолт срещу Словакия*, № 35632/13, 13 януари 2015 г.; ЕСПЧ, *М.А. срещу Австрия*, № 4097/13, 15 януари 2015 г.; ЕСПЧ, *Adžić срещу Хърватия*, № 22643/14, 15 март 2015 г.; ЕСПЧ, *К.Ж. срещу Полша*, № 30813/14, 1 март 2016 г.

6

Алтернатива на семейната грижа и осиновяване

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>Харта на основните права, член 7 (семеен живот) и член 24 (права на детето)</p> <p>Регламент „Брюксел IIa“ (преработен текст) (2019/1111/ЕС)</p>	<p>Алтернативна на семейната грижа</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот)</p> <p>ЕСХ (ревизирана), член 17 (право на децата и младежите на социална, правна и икономическа закрила)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Y.I. срещу Русия</i>, № 68868/14, 2020 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>Wallová и Walla срещу Чешката република</i>, № 23848/04, 2006 г. (настаняване под грижите поради неподходящо жилище)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Paradiso и Campanelli срещу Италия</i>, № 25358/12, 2017 г. (отвеждане на дете, родено чрез гестационно сурогатно майчинство)</p> <p>ЕСПЧ, <i>V. срещу Румъния (№ 2)</i>, № 1285/03, 2013 г. (участие на родителите във вземането на решения)</p> <p>ЕСПЧ, <i>V.V. и F.V. срещу Германия</i>, № 18734/09 и 9424/11, 2013 г. (процесуални пропуски в процеса на вземане на решението)</p> <p>ЕСПЧ, <i>T. срещу Чешката република</i>, № 19315/11, 2014 г. (значение на личните контакти)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Jansen срещу Норвегия</i>, № 2822/16, 2018 г.</p>

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
Харта на основните права, член 24 (права на детето)	Осиновяване	<p>ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот)</p> <p>Европейска конвенция за осиновяването на деца (ревизирана)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Strand Lobben и други срещу Норвегия</i> [ГС], № 37283/13, 2019 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>S.S. срещу Словения</i>, № 40938/16, 30 октомври 2018 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>Kearns срещу Франция</i>, № 35991/04, 2008 г. (съгласие на родителите за осиновяване)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Schwizgebel срещу Швейцария</i>, № 25762/07, 10 юни 2010 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>E.B. срещу Франция</i> [ГС], № 43546/02, 2008 г. (право на жена, която е лесбийка, да осинови дете)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Gas и Dubois срещу Франция</i>, № 25951/07, 2012 г. (право на гей двойка да осинови дете)</p> <p>ЕСПЧ, <i>X и други срещу Австрия</i> [ГС], № 19010/07, 2013 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>A.H. и други срещу Русия</i>, № 6033/13, 8927/13, 10549/13, 12275/13, 23890/13, 26309/13, 27161/13, 29197/13, 32224/13, 32331/13, 32351/13, 32368/13, 37173/13, 38490/13, 42340/13 и 42403/13, 2017 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>Harroudj срещу Франция</i>, № 43631/09, 2012 г. (институтът „кафала“ и осиновяването)</p>

Всяко дете има право на зачитане на семейния живот, признато от член 7 от [Хартата на основните права на ЕС](#) и член 8 от [ЕКПЧ](#) (вж. [Глава 5](#)). Както правото на ЕС, така и правото на Съвета на Европа отразяват значението на семейните отношения за детето, в това число и правото на детето да не бъде лишено от контакт с неговите родители, освен когато това е в противоречие с висшите интереси на детето.²⁶⁹ Намирането на баланс между осигуряването на оставането на детето заедно с неговото семейство — с оглед зачитане на семейния живот — и осигуряването на закрилата на детето от увреждане е трудно. Когато едно дете е разделено от своето семейство, то може да бъде настанено както в приемна грижа от семеен тип, така и в институционална грижа.

²⁶⁹ ЕС (2012 Г.), [Харта на основните права на Европейския съюз](#), ОВ С 326, 2012 г., член 24 (3).

Алтернатива на семейната грижа и осиновяване
Семейният живот не свършва с това разделяне и изисква контактът да продължава да подкрепя събирането на семейството, ако това е във висш интерес на детето. При определени обстоятелства се допуска трайно разделяне от семейството чрез осиновяване. Правната сила на осиновяването обаче изисква спазването на строги изисквания.

В тази глава се разглежда европейското право в областта на алтернативните грижи. Правото на ЕС, най-вече чрез Регламент „Брюксел IIa“ (переработен текст), урежда трансграничните процедурни аспекти, свързани с настаняването на деца в алтернативна грижа. Този регламент следва да се тълкува в съответствие с Хартата на основните права на ЕС, и по-специално член 24 от нея. ЕСПЧ също е създал богата съдебна практика, посветена както на материалните, така и на процедурните въпроси, свързани с настаняването на деца в алтернативна грижа. Главата включва и въпроси, свързани с родители от един и същи пол и споразумения за заместващо майчинство.

Раздел 6.1 започва с представянето на някои от общите принципи, уреждащи положението на децата, лишени от семейна грижа, в раздел 6.2 са описани правните норми относно настаняването на детето в алтернативна грижа, а в раздел 6.3 са разгледани европейските стандарти в областта на осиновяването.

6.1. Алтернативна грижа: общи принципи

Основни точки

- В общия случай алтернативната грижа е временна защитна мярка.
- Международното право потвърждава, че грижата в семейна среда трябва да се предпочита пред институционалната грижа.
- Децата имат право на информация и на изразяване на своето мнение по отношение

Правото на ЕС и на Съвета на Европа, както и международното право предоставят насоки относно правата на детето по отношение на алтернативната грижа²⁷⁰.

²⁷⁰ Вж. също Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), Препоръка CM/Rec(2011)12 относно правата на децата и социалните услуги, благоприятни за деца и семейства, 16 ноември 2011 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (2005 г.), Препоръка Rec(2005)5 относно правата на децата живеещи в институции от резидентен тип, 16 март 2005 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), Препоръка CM/Rec(2010)2 относно деинституционализацията и интеграция в обществения живот на децата с увреждания, 3 февруари 2010 г.; Съвет на Европа (2009 г.), *Децата и младежите в структури за полагане на грижа*, 2009 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Както е установено в [КПД](#) децата имат право да бъдат отглеждани от родителите им (член 7) и да бъдат настанени в алтернативна структура за полагане на грижа като временна или постоянна мярка, когато това би било в техен висш интерес (член 20). Алтернативната грижа е защитна мярка, която осигурява временната безопасност на децата и улеснява връщането им в техните семейства, когато това е възможно.²⁷¹ В идеалния случай това е временно решение. Понякога това е защитна мярка в очакване на събирането на семейството, например за непридружени или разделени от техните семейства деца мигранти²⁷². В други случаи тя е защитна мярка в очакване на развоя на събитията в семейния живот, например подобряването на здравето на родител или предоставяне на подкрепа за родителите. Дете, настанено в структура за алтернативни грижи, има право да бъде информирано за своите права и възможности, както и за правото му „да бъде проведена консултация с него и мнението му да бъде надлежно взето предвид в съответствие с неговите/нейните развиващи се способности“²⁷³.

Международното право, включително КПХУ, потвърждава, че грижата в семейна среда (като приемната грижа) е най-добрата форма на алтернативна грижа за осигуряване на защитата и развитието на децата. Това е подчертано и в [Насоките на ООН за алтернативна грижи за децата](#)²⁷⁴. По отношение на децата с увреждания КПХУ посочва, че „Държавите страни по конвенцията, са длъжни — когато близките членове на семейството не са в състояние да се грижат за дете с увреждания — да предприемат всички възможни усилия, за да се осигури алтернативна грижа в рамките на разширеното семейство, а ако това е невъзможно, в семейна обстановка в рамките на общността“²⁷⁵. Несемейно базираните грижи (например институционалната грижа) „трябва да се ограничават до случаите, в които такава обстановка е особено подходяща, необходима и конструктивна за конкретното засегнато дете и за неговите висши интереси“²⁷⁶.

²⁷¹ Организация на обединените нации, Общо събрание (Генерална асамблея) (2010 г.), [Насоки за алтернативна грижа за деца](#), A/RES/64/142, 24 февруари 2010 г., точки 48-51; Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2013 г.), [Общ коментар № 14 \(2013 г.\) „Най-добрият интерес на детето: първоствепенно съображение“](#), CRC/C/GC/14, 29 май 2013 г., точки 58-70.

²⁷² Организация на обединените нации, Общо събрание (Генерална асамблея) (1989 г.), [Конвенция за правата на детето](#), 20 ноември 1989 г., член 22; Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2005 г.), [Общ коментар № 6 \(2005 г.\): Третиране на непридружени и отделени от семействата си деца извън държавата им по произход](#), CRC/GC/2005/6, 1 септември 2005 г., точки 81-83.

²⁷³ Организация на обединените нации, Общо събрание (Генерална асамблея) (2010 г.), [Насоки за алтернативна грижа за деца](#), 4 февруари 2010 г., A/RES/64/142, точка 6.

²⁷⁴ Организация на обединените нации, Общо събрание (Генерална асамблея) (2010 г.), [Насоки за алтернативна грижа за деца](#), A/RES/64/142, 24 февруари 2010 г., точки 20-22; Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2006 г.), [Общ коментар № 7 \(2005 г.\): Прилагане на правата на детето в ранна детска възраст](#), CRC/C/GC/7/Rev.136 (b), 20 септември 2006 г., точка 18. Организация на обединените нации (2006 г.), [Конвенция за правата на хората с увреждания](#), 13 декември 2006 г., член 23, алинея 5 (вж. също член 7).

²⁷⁵ Организация на обединените нации (2006 г.), [Конвенция за правата на хората с увреждания](#), 13 декември 2006 г., член 23, алинея 5.

²⁷⁶ Организация на обединените нации, Общо събрание (Генерална асамблея) (2010 г.), [Насоки за алтернативна грижа за деца](#), 24 февруари 2010 г., A/RES/64/142, точка 21.

Алтернатива на семейната грижа и осиновяване
В съответствие с този подход Препоръка [CM/Rec \(2010\) 2](#) на Съвета на Европа относно [дейноституционализацията и интеграция в обществения живот на децата с увреждания](#) призовава държавите членки да предприемат подходящи законодателни, административни и други мерки, за да заменят институционалните грижи с услуги, предоставяни в общността, в разумен срок и чрез всеобхватен подход.

Правото на детето да има настойник или представител е от ключово значение за осигуряването на неговите права в по-широки граници.²⁷⁷ Най-често мандатът на законен настойник се състои в опазване на висшия интерес на детето, гарантиране на цялостното му благополучие и упражняване на законно представителство, като допълнение на неговата ограничена дееспособност.²⁷⁸ Седем правни инструмента на ЕС изискват от държавите членки да определят настойник на децата в различни видове контекст, някои от които са пряко свързани с децата, лишени от родителски грижи.²⁷⁹ На равнището на Съвета на Европа [Конвенция за борба с трафика на хора](#)²⁸⁰ и [Препоръка CM/Rec\(2019\)11](#) относно [ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца мигранти](#) предоставят насоки относно аспектите на настойничеството и законното представителство.

²⁷⁷ FRA (2014 г.), *Настойничество за деца, лишени от родителска грижа: Наръчник за укрепване на системите за настойничество, за да отговарят на специфичните потребности на децата жертви на трафик*, 30 юни 2014 г., стр. 31.

²⁷⁸ *Пак там*, стр. 15.

²⁷⁹ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/36/ЕС](#) от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета, ОВ L 101, 2011 г. (Директива относно трафика на хора); ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/93/ЕС](#) от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография, и за замяна на Рамково решение 2004/68/ПВР на Съвета, ОВ L 335, 2011 г.; ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2012 г.), [Директива 2012/29/ЕС](#) от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета, ОВ L 315, 2012 г. (Директива за правата на жертвите); ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.) [Директива 2011/95/ЕС](#) от 13 декември 2011 г. относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила (преработен текст), ОВ L 337, 2011 г. (Квалификационна директива (преработен текст)); ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директива 2013/33/ЕС](#) от 26 юни 2013 г. за определяне на стандарти относно приемането на кандидати за международна закрила (преработен текст), ОВ L 180, 2013 г. (Директива за условията на приемане (преработен текст)); ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директива 2013/32/ЕС](#) от 26 юни 2013 г. относно общите процедури за предоставяне и отнемане на международна закрила (преработен текст), ОВ L 180, 2013 г. (Директива за процедурите за убежище (преработен текст)); ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Регламент \(ЕС\) № 604/2013](#) от 26 юни 2013 г. за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство, ОВ L 180, 2013 г.

²⁸⁰ Съвет на Европа (2005 г.), [Конвенция за борба с трафика на хора](#), CETS № 197, 16 май 2005 г., член 10, алинея 4; вж. също Съвет на Европа, Комитет на министрите (2019 г.), [Препоръка CM/Rec\(2019\)11](#) относно [ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията](#), 11 декември 2019 г.

Съгласно правото на ЕС Съдът на ЕС е постановил, че **Регламент „Брюксел IIa“ (преработен текст)** е приложим към решенията за настаняване на дете в алтернативна структура за полагане на грижи. Регламентът, както е отбелязано в **глава 5**, включва принципите на правата на детето в своя подход. Като пример могат да се посочат „основанията за непризнаване на съдебни решения относно родителската отговорност“, както е указано в член 39 на регламента „Брюксел IIa“ (преработен текст). Според формулировката на член 39 признаването на решение се отказва, ако решението е постановено без изслушване на дете, което е в състояние да формира собствено мнение. Това не се прилага, ако производството се отнася само до имуществото на детето или са налице сериозни основания, като се вземе предвид по-специално неотложността на случая.

Съгласно регламента компетентността се определя въз основа на обичайното местопребиваване на детето с няколко ограничени изключения, включително висшия интерес на детето и евентуално избора на съд (член 10 от регламента „Брюксел IIa“ (преработен текст)).

В областта на правото на СЕ ЕСПЧ е определил, че когато семейството не може да осигури на детето необходимата грижа и защита, може да се наложи настаняване в алтернативна структура за полагане на грижи. ЕСПЧ пояснява, че в повечето случаи настаняването на дете в алтернативна структура за полагане на грижи трябва да бъде замислено като временна мярка, и че детето в крайна сметка трябва да се събере със своето семейство в изпълнение на правото на зачитане на личния и семеен живот по силата на член 8 от **ЕКПЧ**²⁸¹.

Член 17 от **ЕСХ** изисква от държавите членки „да предприемат всички необходими и подходящи мерки, предназначени да осигурят защита и специална помощ от държавата за деца и млади хора, които са временно или окончателно лишени от подкрепата на семейството им“²⁸². ЕКСП е постановил, че системното настаняване на малки деца в детски центрове, особено на най-уязвимите, като ромите и децата с увреждания, и невъвеждането на деинституционализирани и алтернативни форми на грижи в среда, близка до семейната, е в нарушение на член 17 от **ЕСХ**²⁸³.

²⁸¹ ЕСПЧ, *К.А. срещу Финландия*, № 27751/95, 14 януари 2003 г. Комитетът на министрите на Съвета на Европа одобри този подход в своята препоръка за правата на децата, живеещи в институции за настаняване, приета на 16 март 2005 г.

²⁸² Съвет на Европа (1996 г.), *Европейска социална харта (ревидирана)*, CETS № 163, 3 май 1996 г., член 17, алинея 1, буква в).

²⁸³ ЕКСП, *European Roma Rights Centre (ERRC) и Mental Disability Advocacy Center (MDAC) срещу Чешката република*, жалба № 157/2017, 17 юни 2020 г.

6.2. Настаняване на деца в алтернативна структура за полагане на грижи

Основни точки

- Съгласно правото на Съвета на Европа и правото на ЕС процесът на вземане на решение трябва да съдържа процедурни гаранции.
- Съгласно правото на Съвета на Европа настаняването на детето в алтернативна структура за полагане на грижи се допуска само ако е предвидено от закона, преследва легитимна цел и е необходимо в едно демократично общество. От компетентния орган трябва да бъдат предложени относими и достатъчни основания.

В областта на правото на ЕС Регламент „Брюксел IIa“ (преработен текст) определя, че когато съд или компетентен орган на държава членка обмисля настаняването на дете в друга държава членка, той следва да получи съгласието на компетентния орган на държавата членка, в която детето ще бъде настанено, преди да разпорежи или уреди настаняването.²⁸⁴ Освен това в съответствие със съдебната практика на СЕС държавите членки следва да установят ясни правила и ред за получаване на съгласие съгласно настоящия регламент, за да се гарантира правна сигурност и експедитивност. Не е достатъчно институцията, в която ще бъде настанено детето, да даде своето съгласие²⁸⁵.

Съгласно правото на Съвета на Европа²⁸⁶ настаняването на дете в алтернативна структура за полагане на грижи е съвместимо с член 8 от **ЕКПЧ**, само когато е в съответствие със закона, преследва легитимна цел (като защитата на висшия интерес на детето) и се счита за необходимо в едно демократично общество. Този последен аспект изисква съдилищата да посочват основания, които са едновременно относими и достатъчни в подкрепа на средствата, използвани за постигане на желаната цел.

Пример: По делото *Y.I. срещу Русия*²⁸⁷ жалбоподателката е лишена от родителски права и двете ѝ най-малки деца са настанени в обществено заведение за полагане на грижи, тъй като тя е зависима от наркотици и е безработна. ЕСПЧ е счел, че отвеждането на децата и първоначалното им настаняване в обществено заведение за полагане на грижи в началото на наказателно производство срещу жалбоподателката са основателни, за разлика от твърде строгата мярка за лишаване от родителски права.

²⁸⁴ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2019 г.), Регламент (ЕС) 2019/1111 на Съвета от 25 юни 2019 г. относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с родителската отговорност, и относно международното отвлечане на деца, съображение 83 и член 82.

²⁸⁵ СЕС C-92/12 PPU, *Health Service Executive срещу S.C. и A.C.*, 26 април 2012 г.

²⁸⁶ Настаняването на деца в алтернативна структура за полагане на грижи също е тема също на политически дебат в Съвета на Европа от дълги години. Вж. например *Резолюция на Комитета на министрите (77) 33* относно настаняването на деца, приета на 3 ноември 1977 г.

²⁸⁷ ЕСПЧ, *Y.I. срещу Русия*, № 68868/14, 25 февруари 2020 г.

Националните съдилища не са представили никакви конкретни доказателства, че жалбоподателката е оставила децата си без надзор, не е полагала грижи за тях или ги е пренебрегнала по някакъв друг начин, а още по-малко че е застрашила тяхното здраве или живота им. Националните органи не са разгледали друга, по-малко строга мярка, като например ограничаване на родителските права, а не лишаване от такива, нито са я предупредили за възможните последици от евентуално небрежно поведение от нейна страна. ЕСПЧ прави заключението, че националните органи не са доказали по убедителен начин, че въпреки наличието на не толкова радикални решения оспорваната мярка е била най-подходящата възможност, съответстваща на висшия интерес на децата, което представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: Жалбата по делото *Wallová и Walla срещу Чешката република*²⁸⁸ е срещу решението за настаняване на петте им деца в два отделни детски дома на основание на лошите им жилищни условия. Разпореденията за настаняване в крайна сметка са отменени, когато икономическото положение и жилищните условия на родителите са се подобрили. ЕСПЧ установява, че основната причина за решението за настаняване на децата в детски домове е била липсата на подходящо жилище и поради това за подобряване на положението им е можело да бъдат използвани по-малко драстични мерки. Съгласно законодателството на Чешката република е имало възможност да се наблюдават условията на живот и хигиена в семейството и то да получи консултации как да подобри положението, но този вариант не е използван. Докато посочените мотиви за настаняването на децата в алтернативна структура за полагане на грижи са уместни, те не са били достатъчни, а органите не са положили достатъчно усилия, за да помогнат на жалбоподателите да преодолеят затрудненията си чрез алтернативни мерки. Заклучавайки, че е налице нарушение на член 8 от ЕКПЧ, ЕСПЧ взема под внимание и заключенията на Комитета на ООН по правата на детето, който отбеляза, че принципът за първостепенното значение на висшия интерес на детето все още не е адекватно дефиниран и отразен във всички чешки закони, съдебни решения или политики, засягащи децата.²⁸⁹

Пример: По делото *Paradiso и Campanelli срещу Италия*²⁹⁰ двойка е поискала вписване на акта за раждане на дете, родено на основание на споразумение за заместващо майчинство в Русия. Тъй като нито един от жалбоподателите не е имал биологична връзка с детето и е счетено, че та са го довели незаконно в

²⁸⁸ ЕСПЧ, *Wallová и Walla срещу Чешката република*, № 23848/04, 26 октомври 2006 г.

²⁸⁹ Вж. също ЕСПЧ, *Savinu срещу Украйна*, № 39948/06, 18 декември 2008 г.

²⁹⁰ ЕСПЧ, *Paradiso и Campanelli срещу Италия*, № 25358/12, 24 януари 2017 г.

Италия, детето е настанено за приемна грижа с цел осиновяване. За органите основната грижа е била да се прекрати незаконното положение. Въпреки че детето не е било жалбоподател по делото, въпросите за неговия висш интерес и начина, по който националните съдилища са го зачели, остават от значение. ЕСПЧ приема, че италианските съдилища, след като са преценили, че детето няма да претърпи тежки или непоправими вреди от раздялата, са постигнали справедлив баланс между различните засегнати интереси, като същевременно са останали в рамките на широката си свобода на преценка, с която разполагат, и не е установил нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

ЕСПЧ изисква на основание на член 8 от ЕКПЧ процесът на вземане на решения относно зачитането на семейния живот да е скрепен с определени процесуални гаранции. Съдът посочва, че процесът на вземане на решения (в рамките на административни и съдебни производства), които водят до мерки за намеса в личния живот, трябва да бъде справедлив и да осигурява опазване на интересите, защитавани от член 8. Това, което се разглежда в съответствие с член 8, е дали „родителите са участвали в процеса на вземане на решението [...] в степен, гарантираща [необходимата] защита на техните интереси“²⁹¹. Това включва непрекъснатото им информиране за развитието на процеса, като се гарантира, че те могат да участват във вземането на решения, които ги засягат²⁹² и при определени обстоятелства, че засегнатите деца ще бъдат изслушани²⁹³.

Пример: По делото *В. срещу Румъния (№ 2)*²⁹⁴ жалбоподателката е била диагностицирана с параноидна шизофрения и отведена на няколко пъти от полицията за лечение в психиатрични заведения. Децата ѝ вече не са живеели с нея и били настанени в детски дом поради заболяването на майка им. ЕСПЧ е трябвало да прецени дали процесът на вземане на решения, разглеждан като цяло, и като се вземе предвид сериозният характер на решенията, вземани по отношение на настаняването на децата в детски дом, е осигурил на родителите необходимата защита на техните интереси в достатъчна степен.

²⁹¹ ЕСПЧ, *W. срещу Обединеното кралство*, № 9749/82, 9 юни 1988 г., точки 64.

²⁹² ЕСПЧ, *McMichael срещу Обединеното кралство*, № 16424/90, 24 февруари 1995.

²⁹³ ЕСПЧ, *В. срещу Румъния (№ 2)*, № 1285/03, 19 февруари 2013 г.; ЕСПЧ, *В.В и F.В. срещу Германия*, № 18734/09 и 9424/11, 14 март 2013 г.

²⁹⁴ ЕСПЧ, *В. срещу Румъния (№ 2)*, № 1285/03, 19 февруари 2013 г.

Във връзка с това съдът отбелязва, че на жалбоподателката, която страда от тежко психично заболяване, не е бил осигурен нито служебен адвокат, нито процесуален настойник, който да я представлява в хода на производството, така че за нея е било невъзможно да вземе участие в процеса на вземане на решения относно малолетните ѝ деца. Освен това състоянието на жалбоподателката и положението на децата ѝ са били разгледани от съда само два пъти за период от 12 години, преди двете деца да достигнат пълнолетие, като не е имало доказателства за редовен контакт между социалните работници и жалбоподателката, която е можело да осигури подходящи средства за представяне на възгледите ѝ пред властите. В светлината на тези факти съдът заключава, че процесът на вземане на решение във връзка с настаняването на децата на жалбоподателката в заведение за институционална грижа не е защитил адекватно интересите ѝ, поради което е налице нарушение на правата ѝ по член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *V.V. и F.V. срещу Германия*,²⁹⁵ след твърдения на 12-годишната дъщеря на жалбоподателите, че тя и нейният осемгодишен брат са били многократно бити от баща им, упражняването на родителските права над двете деца е било възложено на службата за младежта и децата са настанени в детски дом. Районният съд е постановил пълно прехвърляне на родителските права от жалбоподателите към службата за младежта, като е обосновал решението си с преките свидетелски показания на децата. Около година по-късно, когато за първи път се срещнала отново с родителите си, дъщерята признала, че е излъгала, че е била жертва на побой, и в крайна сметка децата били върнати на техните родители.

При разглеждането на жалбата на жалбоподателите, че компетентните органи не са отчели адекватно относимите факти, ЕСПЧ подчертава, че погрешната преценка на специалистите не означава непременно, че предприетите мерки биха били несъвместими с член 8 от ЕКПЧ. Решението за настаняването на децата в детски дом може да бъде оценено само в светлината на ситуацията, както е била представена на националните органи в съответния момент. Според ЕСПЧ фактът, че районният съд се е основал само на показанията на децата, макар че жалбоподателите са представили медицински свидетелства от специалисти, които не са установили никакви следи от малтретиране, разгледан в съчетание с факта, че апелативният съд не е изслушал повторно децата, е много съществен. Тъй като децата са били в сигурно място за настаняване в момента на пълното заседание, не е имало нужда от прибиързване, а съдилищата са могли да предприемат разследване на фактите по своя инициатива, което те не са направили. В крайна сметка, германските съдилища не са успели да предоставят достатъчно основания за решението си да отнемат родителските права на жалбоподателите, което е нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

²⁹⁵ ЕСПЧ, *V.V. и F.V. срещу Германия*, № 18734/09 и № 9424/11, 14 март 2013 г.

Дори когато са настанени в алтернативна структура за полагане на грижи, децата запазват правото си да поддържат контакт с родителите си. Това право е признато от ЕКПЧ²⁹⁶, при което ЕСПЧ приема, че взаимният контакт между родители и деца е основен елемент от семейния живот съгласно член 8. Като се има предвид, че настаняването в алтернативна структура за полагане на грижи нормално би следвало да е временна мярка, поддържането на семейните отношения е от съществено значение, за да се гарантира успешното връщане на детето в семейството му²⁹⁷. Съгласно ЕКПЧ, от тези принципи произтичат позитивни задължения, както илюстрират посочените по-долу случаи.

Пример: По делото *Т. срещу Чешката република*²⁹⁸ ЕСПЧ разглежда въпроса дали правата на баща и дъщеря (жалбоподателите) са били нарушени от настаняването на детето в детски дом и от непредоставянето от компетентните органи на подкрепа за контакта помежду им. Детето е било настанено в специализирана институция след смъртта на майка му и след като исканията на бащата за получаване на попечителство върху дъщеря му са били отхвърлени поради опасения във връзка с неговата личност. По-нататъшните искания на бащата за прекарване на ваканции с дъщеря му са били отхвърлени, а един терапевтичен център е направил заключение, че посещенията не са от полза за детето, тъй като то се страхувало от него. По това време всички контакти били прекратени. По-късно съдът решава, че контактът между двамата жалбоподатели следва да се осъществява само в писмена форма, в съответствие с желанията на детето.

ЕСПЧ подчертава, наред с другото, че в интерес на детето е да поддържа връзки със своето семейство, освен в особено крайни случаи, когато това не би било във висш интерес на детето. При разглеждането на решението за настаняване на детето в детски дом ЕСПЧ отбелязва с одобрение, че националните органи са направили внимателна преценка при вземането на своето решение, което е направено след изслушване на експертни психологически и психиатрични становища, както и като са взети предвид и желанията на детето. Следователно, във връзка с решението за настаняване на детето в детски дом няма нарушение на член 8 от ЕКПЧ. Въпреки това Съдът продължава анализа си и установява, че член 8 е бил нарушен в резултат на наложените ограничения на контактите между жалбоподателите, по-специално поради липсата на контрол върху решенията на детския дом от пансионен тип да не позволи контакта, имайки предвид, че такива решения в крайна сметка намаляват шансовете за събиране на семейството.

²⁹⁶ ЕСПЧ, *Olsson срещу Швеция (№ 1)*, № 10465/83, 24 март 1988 г.

²⁹⁷ ЕСПЧ, *Eriksson срещу Швеция*, № 11373/85, 22 юни 1989 г.

²⁹⁸ ЕСПЧ, *Т. срещу Чешката република*, № 19315/11, 17 юли 2014 г.

Пример: По делото *Jansen срещу Норвегия*²⁹⁹ жалбоподателката е ромка. Дъщеря ѝ е била настанена за приемна грижа по неотложност на таен адрес, когато е била на около една година, а на жалбоподателката е бил разрешен едночасов контакт под наблюдение седмично поради риска детето да бъде отвлечено. След това контактите били намалени до четири посещения годишно и впоследствие преустановени напълно, тъй като върховният съд счел, че съществува риск от отвлечане по време на свижданията и риск от разкриване на адреса и идентичността на приемното семейство от семейството на жалбоподателката. ЕСПЧ е счел, че потенциалните отрицателни дългосрочни последици за дъщерята от загуба на ромската ѝ идентичност и преустановяване на контактите с майка ѝ, както и позитивното задължение за предприемане на мерки за улесняване на събирането на семейството веднага щом това е разумно осъществимо, не са били отчетени в достатъчна степен при претеглянето с оглед постигане на баланс, което е довело до нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

6.2. Осиновяване

Основни точки

- Осиновяването осигурява алтернативна грижа за деца, които не могат да останат с биологичните си семейства.
- Висшият интерес на детето трябва да бъде първостепенно съображение при осиновяването.
- Съгласно правото на ЕС и на Съвета на Европа процесът на осиновяване трябва да отговаря на определени критерии, за да се гарантира, че той е във висш интерес на детето.

Съгласно правото на ЕС правата и свързаните с тях юридически задължения по член 24 от [Хартата на основните права на ЕС](#) са приложими и към осиновяването, доколкото то се разглежда от ЕС.

Съгласно правото на СЕ правото на зачитане на семейния живот, гарантирано от член 8 от [ЕКПЧ](#) е приложима и се използва в случаите на осиновяване.

²⁹⁹ ЕСПЧ, *Jansen срещу Норвегия*, № 2822/16, 6 септември 2018 г.

Освен това осиновяването е уредено и от [Европейската конвенция за осиновяването на деца \(ревизирана\)](#)³⁰⁰, в която се изисква прилагането на основан на правата на детето подход към осиновяването. В конвенцията например се посочва, че „[к]омпетентните органи не могат да разрешават осиновяване, освен ако не са убедени, че осиновяването ще бъде във висшия интерес на детето”³⁰¹. В конвенцията се предвижда също така, че осиновяването не следва да се позволява от компетентния орган, без „съгласието на детето, което съгласно закона се предполага, че разбира в достатъчна степен обстоятелствата”³⁰². С дете, което не се счита за способно да разбере това обстоятелство, трябва „доколкото е възможно, да се проведе консултация, а неговите мнения и желания трябва да бъдат отчетени, като се вземе предвид неговата степен на зрялост”³⁰³. ЕСПЧ е подчертал, че при осиновяване висшите интереси на детето могат да имат предимство пред тези на родителя. Съответно, трябва да се извърши претегляне на интересите на детето и интересите на неговото биологично семейство, като се вземе предвид всяка възможност за събиране на детето с биологичното му семейство. Съдът изисква процедурите, свързани с осиновяването, да бъдат придружени от гаранции, съизмерими със степента на намесата и сериозността на засегнатите интереси³⁰⁴. Според ЕСПЧ всяка радикална мярка като отмяната на осиновяване трябва да бъде подкрепена от подходящи и достатъчни основания и не следва да се предвижда, ако би била в противоречие с интересите на осиновено дете³⁰⁵.

Пример: В обстоятелствата по делото *Strand Lobben и други срещу Норвегия*³⁰⁶ след раждането на сина ѝ първата жалбоподателка приема препоръката на органите за закрила на детето да бъде настанена в семеен център, за да бъде извършена оценка. Три седмици по-късно, когато решава да напусне центъра, органите вземат решение за неотложно настаняване на детето в дом за задължителна приемна грижа в спешен порядък, тъй като са загрижени за храненето на детето. Детето остава в приемно семейство в продължение на три години, докато органите за социално подпомагане разрешават на приемните родители да го осиновят. ЕСПЧ потвърди, че защитата на биологичните семейни връзки е от основно значение, освен когато семейството се е оказало особено неподходящо³⁰⁷.

³⁰⁰ Съвет на Европа (2008 г.), [Европейска конвенция за осиновяването на деца \(ревизирана\)](#), CETS № 202, 27 ноември 2008 г.

³⁰¹ *Пак там*, член 4, параграф 1.

³⁰² *Пак там*, член 5, параграф 1, буква б).

³⁰³ *Пак там*, член 6.

³⁰⁴ ЕСПЧ, *Strand Lobben и други срещу Норвегия* [ГС], № 37283/13, 10 септември 2019 г.; ЕСПЧ, *Uzbyakov срещу Русия*, № 71160/13, 5 май 2020 г.

³⁰⁵ ЕСПЧ, *Zaief срещу Румъния*, № 44958/05, 24 март 2015 г.

³⁰⁶ ЕСПЧ, *Strand Lobben и други срещу Норвегия* [голям състав], № 37283/13, 10 септември 2019 г.

³⁰⁷ *Пак там*, точка 207.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

В този случай националните органи не са се опитали да постигнат реално равновесие между интересите на детето и тези на неговото биологично семейство. Съдът констатира, че процесът на вземане на оспорваното решение, с което се разрешава осиновяването, не е бил проведен по начин, който да гарантира надлежно зачитане на всички гледни точки и интереси на жалбоподателите. Така въпросното производство не е било придружено от гаранции, съизмерими със степента на намесата и сериозността на засегнатите интереси, което представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ³⁰⁸.

Пример: По делото *Abdi Ibrahim срещу Норвегия*³⁰⁹ жалбоподателката е млада сомалийска гражданка с мюсюлманско вероизповедание и отправя искане синът ѝ да бъде настанен в приемно сомалийско или мюсюлманско семейство, което се оказва невъзможно и той е настанен в християнско семейство. Когато впоследствие органите разрешават осиновяването му от приемното семейство, жалбоподателката не е поискала да си върне детето, а да продължи контактите си с него, за да може синът ѝ да запази културните и религиозните си корени. Националните съдилища се позовават на член 20, параграф 3 от КПД, съгласно който при преценката на възможните решения за дете, което е временно или постоянно лишено от семейната си среда, трябва да се обърне надлежно внимание на необходимостта от приемственост в отглеждането на детето и на етническия, религиозния, културния и езиковия произход на детето. Съдът приема, че този стандарт съответства и е в съответствие с изискванията на конвенцията. Обаче при договореностите, постигнати след първоначалното настаняване на детето в приемно семейство, що се отнася до възможността жалбоподателката да поддържа редовни контакти с детето, и при последвалото решение за разрешаване на осиновяването му, не са отчетени надлежно интересът на жалбоподателката да се даде възможност на детето да запази поне *известна* връзка със своя културен и религиозен произход. Мотивите, изтъкнати в подкрепа на обжалваното решение, не били достатъчни, за да се докаже, че обстоятелствата по случая са били толкова изключителни, че да обосноват пълно и безспорно прекъсване на връзките между жалбоподателката и нейния син, или че решението в този смисъл е било мотивирано от императивно изискване, свързано с висшия интерес на детето. Установено е нарушение на член 8 във връзка с член 9 от ЕКПЧ.

³⁰⁸ Вж. също така ЕСПЧ, *Suig срещу Естония*, № 41736/18, 20 октомври 2020 г.; ЕСПЧ, *У.И. срещу Русия*, № 68868/14, 25 февруари 2020 г.; ЕСПЧ, *Pedersen и други срещу Норвегия*, № 39710/15, 10 март 2020 г.

³⁰⁹ ЕСПЧ, *Abdi Ibrahim срещу Норвегия* [ГС], № 15379/16, 10 декември 2021 г.

Пример: По делото *S.S. срещу Словения*³¹⁰ жалбоподателката, страдаща от параноидна шизофрения, е лишена от родителски си права поради невъзможността си да се грижи за детето си. Тя се е отказала от детето около месец след раждането му. Детето е настанено за приемна грижа и в крайна сметка е осиновено. Като са счели, че няма реална възможност тя да възобнови грижите си за детето, и като са взели предвид отрицателното въздействие, което свижданията за поддържане на контакт са имали върху нея и липсата на емоционална връзка помежду им, националните съдилища са преценили, че е във висш интерес на детето да бъдат отнети родителските права на жалбоподателката. Освен това детето е живяло с приемното си семейство от ранна детска възраст и между тях се е създала силна връзка. Тъй като вероятността за събиране на биологичното семейство е била малка или не е съществувала, интересът на детето да бъде интегрирано напълно във фактическото си семейство е бил с особено голяма тежест в преценката за баланса спрямо желанието на жалбоподателката да запази юридическата си връзка с детето. Освен това оспорваната мярка не е попречила на жалбоподателката да поддържа лични отношения с детето, тъй като по принцип и въпреки осиновяването тя е можела да поддържа контакт с детето. Съдът не установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Kearns срещу Франция*³¹¹ ЕСПЧ намира за съвместимо с ЕКПЧ, че ирландска гражданка, която е дала детето си за осиновяване във Франция, не може да оттегли официалното си съгласие за осиновяване след изтичането на двумесечен срок. Целта на френския закон е да се постигне справедлив баланс и да се гарантира пропорционалност между противоположните интереси на биологичната майка, детето и осиновяващото семейство. Във връзка с това висшият интерес на детето трябва да бъде от първостепенно значение. От представените пред съда доказателства следва, че във висшият интерес на детето е било то да се ползва от стабилни взаимоотношения в рамките на ново семейство възможно най-скоро, както и че са били предприети всички необходими стъпки, за да се гарантира, че жалбоподателката е разбирала добре реалните последици от действията си.

ЕСПЧ също така потвърждава, че вземането на решения за осиновяване трябва да се извършва по начин, съвместим със забраната за дискриминация, установена в член 14 от ЕКПЧ. По-специално, ЕСПЧ е разгледал дали изключването на жалбоподателите от допустимост за осиновяване на дискриминационни основания като сексуална ориентация, националност или възраст, е съвместимо с член 14 във връзка с член 8. Във връзка с това съдът потвърждава, че задължението да се предприемат пропорционални действия с оглед защитата на висшият интерес на детето е от централно значение.

³¹⁰ ЕСПЧ, *S.S. срещу Словения*, № 40938/16, 30 октомври 2018 г.

³¹¹ ЕСПЧ, *Kearns срещу Франция*, № 35991/04, 10 януари 2008 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Пример: По делото *Schwizgebel срещу Швейцария*³¹² жалбоподателката, неомъжена 47-годишна жена, не е успяла да осинови второ дете поради възрастовата разлика между нея и детето, което е искала да осинови. Жалбоподателката претендира, че е жертва на дискриминация, основана на възраст. ЕСПЧ счита, че отказът на разрешение да осинови детето в случая на жалбоподателката преследва легитимната цел за защита на благополучието и правата на детето. Като се има предвид липсата на европейски консенсус относно правото на единствен родител да осиновява, относно долните и горните възрастови граници за осиновителя и относно възрастовата разлика между осиновителя и детето, и възникващата поради това широка свобода на преценка на държавата в тази област, както и във връзка с необходимостта от защита на висшия интерес на детето, отказът да се разреши осиновяването на второ дете не противоречи на принципа на пропорционалността. Поради това Съдът намира, че обосновката, предоставена от правителството, изглежда обективна и разумна и че различното третиране, от което се оплаква жалбоподателят, не е било дискриминационно по смисъла на член 14 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *Е.В. срещу Франция*³¹³ се отнася до отказа на националните органи да предоставят на жалбоподателката одобрение за целите на осиновяването. Жалбоподателката е живееща с партньорката си лесбийка, която иска да осинови детето в качеството си на самостоятелно живеещо лице с едночленно семейство. ЕСПЧ потвърждава, че член 8 от ЕКПЧ сам по себе си не дава право на създаване на семейство или осиновяване. Въпреки това, едно оплакване за дискриминация би могло да попадне в по-широкия обхват на дадено право, дори ако разглежданият въпрос не се отнася до специфично право, прогласено от ЕКПЧ. Като се има предвид, че френското законодателство допуска осиновяване от самостоятелно живеещи лица с едночленно семейство, физическо лице не може да бъде лишено от това право на дискриминационни основания. Както е установено от националните съдилища, жалбоподателката притежава безспорни данни за добри лични качества и за способност за отглеждане на деца, което е било със сигурност във висш интерес на детето — ключово изискване в съответните международни правни инструменти. Съдът приема, че сексуалната ориентация на жалбоподателката има определяща роля за отказа на компетентните органи да ѝ позволят да осинови, което представлява дискриминационно отношение спрямо други самостоятелно живеещи лица, които имат право да осиновяват по силата на националното законодателство.

Пример: Делото *Gas и Dubois срещу Франция*³¹⁴ се отнася до въпроса дали еднополовите двойки трябва да имат еднакво право за осиновяване от втория родител, както хетеросексуалните двойки.

³¹² ЕСПЧ, *Schwizgebel срещу Швейцария*, № 25762/07, 10 юни 2010 г.

³¹³ ЕСПЧ, *Е.В. срещу Франция* [голям състав], № 43546/02, 22 януари 2008 г.

³¹⁴ ЕСПЧ, *Gas и Dubois срещу Франция*, № 25951/07, 15 март 2012 г.

Жалбоподателките са еднополова двойка, която е сключила гражданско партньорство. Те твърдят, че са били дискриминирани както спрямо сключилите брак, така и спрямо неключилите брак хетеросексуални двойки. Що се отнася до сравнението с неключилите брак двойки от противоположен пол ЕСПЧ е счел, че съгласно разпоредбите на френското законодателство една сравнима хетеросексуална двойка в гражданско партньорство също ще получи отказ на своето заявление за непълно осиновяване. Така ЕСПЧ стига до заключението, че не е имало разлика в третирането въз основа на сексуалната ориентация и следователно не е имало нарушение на правата на жалбоподателите по ЕКПЧ.

Пример: *Делото X и други срещу Австрия*³¹⁵ се отнася до подобен случай, но съгласно австрийското право осиновяването от втория родител в неключили брак хетеросексуални двойки е допустимо. ЕСПЧ заключава, че при тези обстоятелства е имало разлика в третирането на жалбоподателите въз основа на тяхната сексуална ориентация, за което правителството не е изтъкнало достатъчно основателни и убедителни причини, т.е. има нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.

Пример: *Делото А.Н. и други срещу Русия*³¹⁶ се отнася до руски закон, забраняващ осиновяването на руски деца от граждани на Съединените американски щати. Счетено е, че общата забрана, която се прилага с обратна сила и без разлика за всички евентуални осиновители от Съединените щати, независимо от етапа на процедурата по осиновяване и техните индивидуални обстоятелства, е в нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.

ЕСПЧ насочва вниманието си и върху важността на съблюдаването на духа и целите на международното право при постановяването на решения по дела за осиновяване.

Пример: По *делото Harroudj срещу Франция*³¹⁷ френските органи са отхвърлили молбата на жалбоподателката за пълното осиновяване на алжирско момиче, което е било изоставено при раждането си и настанено под грижите на жалбоподателката по силата на правния институт „кафала“ — настояничество съгласно ислямското право.

³¹⁵ ЕСПЧ, *X и други срещу Австрия* [голям състав], № 19010/07, 19 февруари 2013 г.

³¹⁶ ЕСПЧ, *А.Н. и други срещу Русия*, № 6033/13, 8927/13, 10549/13, 12275/13, 23890/13, 26309/13, 27161/13, 29197/13, 32224/13, 32331/13, 32351/13, 32368/13, 37173/13, 38490/13, 42340/13 и 42403/13, 17 януари 2017 г.

³¹⁷ ЕСПЧ, *Harroudj срещу Франция*, № 43631/09, 4 октомври 2012 г.

Основанията за този отказ са свързани с факта, че френският Граждански кодекс не допуска осиновяване на едно дете, чието осиновяване би било забранено съгласно правото на страната на неговия произход (каквто е случаят с алжирския закон), както и с факта, че правоотношението *кафала* вече е дало на жалбоподателката родителските права, позволяващи ѝ да взема решения във висшия интерес на детето. Последващото обжалване е било отхвърлено на основание, че националното законодателство е в съответствие с Хагската конвенция за защита на децата и сътрудничеството в областта на международното осиновяване, и че член 20 от КПД признава институцията *кафала* за равностойна на осиновяването от гледна точка на защитата на висшия интерес на детето.

При разглеждането на жалбата на жалбоподателката ЕСПЧ припомня принципа, че след установяването на семейна връзка, държавата трябва да действа по начин, насочен към това да се даде възможност на тази връзка да се развие, както и да създаде правни гаранции, които правят възможно интегрирането на детето в семейството. ЕСПЧ също така отчита необходимостта ЕКПЧ да се тълкува съгласувано с общите принципи на международното право. *Кафала* се признава съгласно френското право, а на жалбоподателката се позволява да упражнява родителските права и да взема решения в интерес на детето. Така например за нея е било възможно да състави завещание в полза на детето, преодолявайки трудностите, произтичащи от ограничението за осиновяване. В заключение, чрез постепенно премахване на забраните за осиновяване по този начин, държавата отива, която се стреми да насърчи интеграцията на децата от чуждестранен произход, без да ги откъсне изведнъж от правилата в тяхната страна на произход, показва уважение към културния плурализъм и постига справедлив баланс между обществения интерес и този на жалбоподателката. На тези основания ЕСПЧ не установява нарушение на правата на жалбоподателката.

Съгласно международното право висшият интерес на детето трябва да бъде първостепенно съображение в случаите на осиновяване. Освен принципа на висшия интерес, има и други общи принципи на КПД за напътстване и информирано прилагане на конвенцията в контекста на осиновяването, а именно: недискриминация, право на живот, оцеляване, развитие и зачитане на възгледите на децата³¹⁸. От особено значение е даденият от Комитета на ООН по правата на детето **Общ Коментар № 14** „Най-добрият интерес на детето: първостепенно съображение“³¹⁹.

³¹⁸ ООН Конвенция за правата на детето, членове 2, 3, 6 и 12. Вж. също ООН, Комитет по правата на детето (2010 г.), *Treaty-specific guidelines regarding the form and content of periodic reports to be submitted by States Parties under Article 44, para.1 (b), of the Convention on the Rights of the Child (Специфични за договорите насоки относно формата и съдържанието на периодичните доклади, които се представят от държавите — страни по конвенцията, съгласно член 44, параграф 1, буква б) от Конвенцията за правата на детето)*, Документ на ООН. CRC/C/58/Rev.2, 23 ноември 2010 г., точки 23–27.

³¹⁹ Комитет на Организация на обединените нации по правата на детето (2013 г.), *Общ коментар № 14 (2013 г.) Най-добрият интерес на детето: първостепенно съображение (член 3, параграф. 1)*, CRC/C/GC/14, 29 май

Алтернатива на семейната грижа и осиновяване
По същия начин, една от целите на [Хагска конвенция за защита на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване](#) е „да установи гаранции за извършване на международните осиновявания при най-добра закрила на интересите на детето и при съблюдаване на неговите основни права, признати от международното право”³²⁰.

2013 г.

³²⁰ Хагска конференция по международно частно право (1993 г.), [Хагска конвенция за защита на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване](#), 29 май 1993 г., член 1, буква а).

7

Закрила на децата от насилие и експлоатация

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>Директива относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография (2011/93/ЕС)</p> <p>ДФЕС, членове 82 и 83</p> <p>Директива за електронната търговия (2000/31/ЕО)</p> <p>Директива за защита на личните данни и електронните съобщения (2002/58/ЕО)</p> <p>Директива за аудиовизуалните медийни услуги (2018/1808)</p> <p>Регламент относно временна дерогация от някои разпоредби на Директива 2002/58/ЕО по отношение на използването на технологии от доставчици на междуличностни съобщителни услуги без номера за обработване на лични и други данни за целите на борбата със сексуалното насилие над деца онлайн (2021/1232/ЕС)</p>	<p>Насилие в училищата, онлайн, у дома и на други места</p>	<p>ЕСПЧ, членове 2 (право на живот), 3 (нечовешко или унижително отношение) и 8 (физическа неприкосновеност)</p> <p>Протокол № 1 към ЕКПЧ, член 2 (право на образование)</p> <p>ЕСХ (ревизирана), членове 7 (право на специална закрила срещу физически и морални опасности) и 17 (право на защита)</p> <p>Конвенция от Ланзароте Конвенция от Истанбул ЕСПЧ, <i>Кауак срещу Турция</i>, № 60444/08, 2012 г. (намушкване с хладно оръжие в близост до училище)</p> <p>ЕСПЧ, <i>O'Keefe срещу Ирландия</i> [голям състав], № 35810/09, 2014 г. (сексуално насилие в училище)</p> <p>ЕСПЧ, <i>X и други срещу България</i>, № 22457/16, 2021 г. (разследване на твърдения за сексуално насилие в сиропиталище)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Campbell и Cosans срещу Обединеното кралство</i>, № 7511/76 и 7743/76, 25 февруари 1982 г.</p>

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
		<p>ЕСПЧ, <i>F.O. срещу Хърватия</i>, № 29555/13, 2021 г. (вербален Тормоз в училище) ЕСПЧ, <i>M.K. срещу България</i>, № 39272/98, 2003 г. ЕСПЧ, <i>R.B. срещу Естония</i>, № 22597/16, 2021 г. ЕСПЧ, <i>A.S. срещу Турция</i>, № 58271/10, 2016 г. ЕСПЧ, <i>A.R. и L.R. срещу Швейцария</i>, № 22338/15, 2017 г. (сексуално образование в държавно училище) ЕСПЧ, <i>Kurt срещу Австрия</i> [ГС], № 62903/15, 2021 г. ЕСПЧ, <i>Kontrová срещу Словакия</i>, № 7510/04, 2007 г. ЕСПЧ, <i>Talpis срещу Италия</i>, № 41237/14, 2017 г. ЕСПЧ, <i>Costello-Roberts срещу Обединеното кралство</i>, № 13134/87, 1993</p>
<p>Харта на основните права, член 5, параграф 2 (принудителен или задължителен труд) и член 5, параграф 3 (забрана на трафика на хора) Директива за младите работници (94/33/ЕО) Директива за борба с трафика на хора (2011/36/ЕС) Директива за гражданите на трети страни (2004/81/ЕО)</p> <p>Директива относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография (2011/93/ЕС)</p>	<p>Сексуална експлоатация</p>	<p>ЕСПЧ, член 4 (свобода от принудително подчинение, принудителен и задължителен труд), член 8 (право на зачитане на личния живот) ЕСХ (ревизирана), Член 7, параграф 10 (защита на децата от физически и морални опасности) Конвенция за борба с трафика на хора Конвенция за престъпления в кибернетичното пространство Конвенция от Ланзароте ЕСПЧ, <i>S.N. и V. срещу Франция</i>, № 67724/09, 2012 г. (принудително подчинение) ЕСПЧ, <i>Rantsev срещу Кипър и Русия</i>, № 25965/04, 2010 г. (отказ на държавата да разследва обвинения в трафик на хора) ЕСПЧ, <i>V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство</i>, № 77587/12 и 74603/12, 2021 г.</p>

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
		<p>ЕСПЧ, <i>Söderman срещу Швеция</i> [ГС], № 5786/08, 2013 г. (тайно видеозаснемане на дете)</p> <p>ЕСПЧ, <i>N.C. срещу Турция</i>, № 40591/11, 2021 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>K.U. срещу Финландия</i>, № 2871/02, 2008 г.</p>
	Високорискови групи	<p>ЕСПЧ, <i>Centre for Legal Resources от името на Valentin Câmpeanu срещу Румъния</i> [ГС], № 47848/08, 2014 г. (смърт на младеж с тежко увреждане в държавна институция)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Ненчева и други срещу България</i>, № 48609/06, 2013 г. (смърт на деца в държавна институция)</p> <p>ЕСПЧ, <i>I.C. срещу Румъния</i>, № 36934/08, 2016 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>V.C. срещу Италия</i>, № 54227/14, 2018 г. (деца с пристрастявания)</p>
Решение на Комисията по отношение на въвеждането на допълнителни запазени номера, започващи със 116 (2007/698/ЕО)	Изчезнали деца	<p>ЕСПЧ, член 8 (право на зачитане на личния живот)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Zorica Jovanović срещу Сърбия</i>, № 21794/08, 2013 г. (право на информация)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Ljubinka Mik и Svetlana Jovanović срещу Сърбия</i>, №№ 9291/14 и 63798/14, 2021 г.</p>

Насилието срещу деца включва всички форми на физическо или психическо насилие, нараняване или тормоз, небрежно или пренебрежително отношение, малтретиране или експлоатация, включително сексуално насилие³²¹. То може да се случи в различни условия, например в училище, у дома или на улицата, но също и онлайн при използването на мобилни телефони или други електронни устройства, свързани с интернет. Онлайн насилието обхваща не само притежаването, производството и споделянето на материали, съдържащи сексуална злоупотреба с деца, но също така и подмамването, онлайн тормоза, виктимизацията и кибертормоза. Съгласно международното право държавите са задължени да предприемат мерки, за да гарантират, че децата се ползват с подходяща защита и техните права на физическа неприкосновеност и достойнство се зачитат ефективно. Задължението на държавата да осигури защита може да се реализира под различна форма в зависимост от специфичния риск от насилие, на който е изложено дадено дете, и от извършителя на

³²¹ Вж. пълното определение в член 19, алинея 1 от КПД

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
насилието.

Във връзка с това задълженията на държавата са по-категорично изразени, когато децата са под грижата и контрола на държавата, например когато са настанени в обществени институции. Задължението на държавата да осигури защита е свързано с по-големи трудности в случаите, когато децата са изложени на насилие от страна на частни лица, включително членове на техните семейства. Тези задължения на държавите обаче включват и превантивни мерки, а не само мерки за защита или помощ след извършване на насилието. При кризисна и извънредна обстановка като пандемията от коронавирус от 2019 г. (COVID-19) е възможно уязвимостта на децата към насилие, включително сексуално насилие и сексуална експлоатация, да се увеличи и трябва да се намерят решения за това³²².

Едно от правомощията на ЕС в тази област е свързано с трансграничните престъпления, включително трафика на хора и сексуалната експлоатация на жени и деца (член 83 от ДФЕС). Поради това са въведени в действие специални законодателни мерки по отношение на материалите, съдържащи сексуално насилие над деца, и трафика на хора. Освен това ЕС прие законодателство, което определя изискване към държавите членки да инкриминират няколко форми на сексуално насилие, сексуална експлоатация и действия, които привличат деца за сексуални цели, включително сприятеляване с цел сексуална злоупотреба. На равнището на ЕС ЕСПЧ е регламентирал чрез своята съдебна практика във връзка с членове 2, 3 и 8, задълженията на държавите по отношение на широк кръг действия, които представляват насилие срещу деца. ЕКСП също има практика в тази област, както посредством процедурата за национални доклади, така и чрез своя механизъм за разглеждане на колективни искове. Наред с това понастоящем действат специализирани конвенции на Съвета на Европа, и по-специално [Конвенцията на Съвета на Европа от Ланзароте](#),³²³, а тяхното прилагане се наблюдава от специални контролни органи. Конвенцията от Ланзароте е най-всеобхватният международен правен инструмент за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие, който има голям обхват (ратифициран от всички 47 държави членки на Съвета на Европа, и Тунис).

В настоящата глава са анализирани специфични аспекти на насилието срещу деца и ответните действия на международната общност. В [раздел 7.1](#) са разгледани въпросите, свързани с насилието в дома, училището, онлайн или на други места, и е

³²² Световна здравна организация (2020 г.), *COVID-19: Protecting children from violence, abuse and neglect in the home* (Защита на децата от насилие, малтретиране и пренебрегване у дома); ЕС, Европейска комисия (2021 г.), „Стратегия на ЕС за правата на детето и Европейската гаранция за детето“; ЕС, Агенция за основните права (2021 г.), *The coronavirus pandemic and fundamental rights: A year in review* (Пандемията от коронавирус и основните права – годишен преглед), 10 юни 2021 г.; Съвет на Европа (2021 г.), „The COVID-19 pandemic and children: Challenges, responses and policy implications“ (Пандемията от COVID-19 и децата – предизвикателства, отговори и политически последици), 12 март 2021 г.

³²³ Съвет на Европа (2007 г.), *Конвенция за защита на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие*, CETS № 201, 25 октомври 2007 г.

Закрила на децата от насилие и експлоатацията отделено внимание върху проблеми като тормоза в училище, сексуалното насилие, домашното насилие и небрежното отношение към децата.

Раздел 7.2 са разгледани случаи на експлоатация на деца, които имат подчертано трансгранично измерение и включват трафик на хора (с цел принудителен труд или сексуална експлоатация) и престъпления, свързани с материали, съдържащи сексуално насилие над деца. Раздел 7.3 се отнася до високорискови групи. Накрая, в раздел 7.4 се разглежда въпросът за изчезналите деца.

7.1 Насилие в дома, училището, онлайн или на други места

Основни точки

- Държавите имат задължението да гарантират, че децата са ефективно защитени срещу всякакви форми на насилие и вреди във всякакви ситуации, включително срещу насилието онлайн.
- Те имат задължението да осигурят подходяща нормативна уредба за закрилата на детето.

В рамките на правото на ЕС³²⁴ основният правен инструмент в тази област, който е приет на основание на членове 82 и 83 от ДФЕС, е Директива 2011/93/ЕС относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография³²⁵.

Съгласно правото на СЕ ЕСПЧ и ЕКСП са развили значителна юриспруденция във връзка със закрилата на децата от насилие във всякакви условия. Освен това определени конвенции на Съвета на Европа (напр. Конвенцията от Ланзароте) предоставят подробни гаранции за закрила на децата от конкретни форми на насилие.

7.1.1 Обхват на отговорността на държавата

В областта на правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е анализирал насилието срещу деца в приложното поле на различни разпоредби на ЕКПЧ, и по-специално на членове 2, 3 и 8. Съдът е определил ясни задължения за държавите в случаите на настаняване на деца в институции под тяхно управление³²⁶.

³²⁴ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), Директива 2011/93/ЕС от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография, ОВ L 335/1, 2011 г..

³²⁵ Пак там.

³²⁶ ЕСПЧ, *Ненчева и други срещу България*, № 48609/06, 18 юни 2013 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
Също така, ако определено поведение или ситуация достигне степен на тежест, позволяваща да се приеме, че е налице нечовешко или унижително отношение по смисъла на член 3, държавата има позитивното задължение да защити децата от малтретиране, включително от страна на частни лица. Ситуации като дългосрочно пренебрегване от родителите³²⁷, многократно сексуално насилие от страна на учители³²⁸, изнасилване³²⁹, или телесни наказания³³⁰ са били определени от съда като попадащи в обхвата на член 3 от ЕКПЧ.

При смъртни случаи държавата може да носи отговорност съгласно член 2 от ЕКПЧ, дори ако смъртта е причинена от частно лице, а не от представител на държавата. Позитивните задължения на държавата се различават в отделните случаи, но основното ѝ задължение е да осигури *ефективна* закрила на децата от насилие. В тежки случаи на малтретиране позитивните задължения включват задължението за въвеждане в действие на ефективни наказателноправни разпоредби, чието прилагане е обезпечено от системата за правоприлагане³³¹. Наред с горното държавите трябва да приемат специални мерки и гаранции за закрила на децата³³².

ЕСПЧ е разгледал няколко дела, свързани с насилие срещу деца, извършено от частни лица в училища, частни жилища или в други заведения, управлявани от недържавни структури, в които се повдига въпросът дали може да се търси отговорност от държавата. В такива случаи ЕСПЧ е постановил, че държавата не може да се освободи от задължението за закрила на децата, като възлага предоставянето на важни публични услуги, като например образованието, на частни лица.³³³ По дела, свързани с определяне на отговорността на държавата, ЕСПЧ като правило прави разграничение между общото задължение на държавата да осигури закрила в ситуации, когато рискът не може да се определи конкретно, и специалното задължение за осигуряване на закрила в ситуации, когато рискът може да бъде ясно идентифициран. В първия случай ЕСПЧ е анализирал дали липсата на намеса от страна на държавата е довела до реален риск от насилие срещу детето жертва.

³²⁷ ЕСПЧ, *Z и други срещу Обединеното кралство* [голям състав], № 29392/95, 10 май 2001 г.

³²⁸ ЕСПЧ, *O'Keefe срещу Ирландия* [голям състав], № 35810/09, 28 януари 2014 г.

³²⁹ ЕСПЧ, *M.K. срещу България*, № 39272/98, 4 декември 2003 г.; ЕСПЧ, *M.G.C. срещу Румъния*, № 61495/11, 15 март 2016 г., точка 58.

³³⁰ ЕСПЧ, *Tyler срещу Обединеното кралство*, № 5856/72, 25 април 1978 г.; ЕСПЧ, *M.K. срещу България* № 39272/98, 4 декември 2003 г., точка 150; ЕСПЧ, *O'Keefe срещу Ирландия* [голям състав], № 35810/09, 28 януари 2014 г., точка 146.

³³¹ ЕСПЧ, *Tyler срещу Обединеното кралство*, № 5856/72, 25 април 1978 г.; ЕСПЧ, *M.K. срещу България*, № 39272/98, 4 декември 2003 г., точка 150; ЕСПЧ, *O'Keefe срещу Ирландия* [ГС], № 35810/09, 28 януари 2014 г., точка 146.

³³² ЕСПЧ, *O'Keefe срещу Ирландия* [ГС], № 35810/09, 28 януари 2014 г., точка 148; вж. също ЕСПЧ, *M.K. срещу България*, по. 39272/98, ЕСПЧ 2003-XII, точка 153.

³³³ ЕСПЧ, *M.K. срещу България*, № 39272/98, 4 декември 2003 г., точка 150; ЕСПЧ, *Costello-Roberts срещу Обединеното кралство*, № 13134/87, 25 март 1993 г., точка 27.

Пример: Делото *Кауак срещу Турция*³³⁴ се отнася до убийство с хладно оръжие на 15-годишно момче от друг тийнейджър в близост до училище. ЕСПЧ приема, че училищата имат задължението да закрилят записаните в тях ученици от всички форми на насилие. В конкретния случай ЕСПЧ постановява, че Турция носи отговорност по член 2 от ЕКПЧ за това, че не е защитила правото на живот на сина и брата на жалбоподателите, тъй като по време на убийството на мястото не е имало ефективна система за наблюдение. Поради липсата на такава система е било възможно младеж да вземе нож от кухнята на училището, който той е използвал, за да намушка жертвата.

Пример: Делото *О'Кеефе срещу Ирландия*³³⁵ се отнася до действия на малтретиране, извършени през седемдесетте години на миналия век в ирландско национално училище. През този период националните училища в Ирландия са признати и финансирани от държавата, която обаче е поверила управлението и администрацията на тези училища на църквата. Жалбоподателката, която е била ученичка през периода, за който се отнася жалбата, е била подложена на приблизително 20 акта на сексуално насилие от един от учителите в училището. Тя е подала оплакване до държавните органи за тези действия едва през 1998 г., след като е научила за други действия на сексуално насилие, извършени от същия учител. ЕСПЧ е трябвало да определи дали е възможно да се търси отговорност от държавата за действия на насилие, които не са били докладвани своевременно на компетентните органи. На първо място съдът констатира, че действията на насилие, на които жалбоподателката е била подложена, попадат в обхвата на член 3 от ЕКПЧ. След това, въз основа на информацията, съдържаща се в различни доклади, ЕСПЧ установява, че държавата е била длъжна да знае за потенциалните рискове от сексуално насилие в училищата. През разглеждания период не е съществувала подходяща процедура, позволяваща на дете или на родител да подаде пряко пред държавен орган оплакване за действия на насилие. Липсвали са и механизми за контрол на поведението на учителите по отношение на децата. На горните основания ЕСПЧ заключава, че Ирландия не е изпълнила своите позитивни задължения съгласно член 3 от ЕКПЧ, тъй като не е предоставила ефективни механизми за закрила от действия на насилие срещу деца в училищата. По мнението на ЕСПЧ държавите са длъжни също така да провеждат ефективни разследвания при твърдения за малтретиране или смърт, независимо дали съответните действия са извършени от представители на държавата³³⁶ или от частни лица.

³³⁴ ЕСПЧ, *Кауак срещу Турция*, № 60444/08, 10 юли 2012 г.

³³⁵ ЕСПЧ, *О'Кеефе срещу Ирландия* [голям състав], № 35810/09, 28 януари 2014 г.

³³⁶ ЕСПЧ, *Асенов и други срещу България*, № 24760/94, 28 октомври 1998 г.

Едно разследване е ефективно, когато при получаване на жалби от жертви или техни наследници държавата открива процедура, която е годна да обезпечи идентифицирането и наказването на лицата, виновни за извършените действия на насилие, противоречащи на член 2 или член 3 от ЕКПЧ.

Съгласно ЕСХ, правата на децата на защита от злоупотреба и малтретиране попадат основно в обхвата на членове 7 и 17, в които се определя изискване държавите да защитават децата от всички форми на малтретиране. Според тълкуването на ЕКСП в член 17 се определя изискване за законова забрана на всяка форма на насилие срещу деца във всички среди (дом, училища и институции). В своята съдебна практика ЕКСП определя, че е налице нарушение на член 17 от ЕСХ³³⁷ от страна на държавите, когато не разполагат със законодателство, установяващо „изрична и всеобхватна забрана на всички форми на телесно наказание на деца, които могат да засегнат тяхната физическа неприкосновеност, достойнство, развитие или психологическо благосъстояние“³³⁸.

Съгласно Конвенцията от Ланзароте държавите са длъжни да криминализират различни форми на сексуално насилие и сексуална експлоатация срещу деца.³³⁹ Разпоредбите на тази конвенция задължават държавите също така да предприемат законодателни и други мерки за предотвратяване на сексуално насилие срещу деца, като организират кампании за повишаване на осведомеността, обучават специализирания персонал, информират децата относно рисковете от сексуално насилие и предоставят специализирана помощ на лицата, за които е налице риск да извършат престъпления, свързани с насилие срещу деца. Комитетът Ланзароте следи за прилагането на конвенцията и изготвя доклади, становища и декларации.³⁴⁰ По делото *X и други срещу България* ЕСПЧ подчертава, че член 3 от ЕКПЧ трябва да се тълкува в светлината на други приложими международни инструменти, и по-специално Конвенцията от Ланзароте по отношение на разследването и процесуалните изисквания³⁴¹.

³³⁷ ЕКСП, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) срещу Чешката република*, Жалба № 96/2013, 29 май 2015 г.

³³⁸ ЕКСП, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) срещу Словения*, Жалба № 95/2013, 27 май 2015 г., точка 51.

³³⁹ Съвет на Европа (2007 г.), *Конвенция на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие*, CETS № 201, 25 октомври 2007 г.

³⁴⁰ Вж. например Съвет на Европа, Комитет Ланзароте (2019 г.), *Декларация на Комитета Ланзароте относно защитата на децата в домове за грижи от сексуална експлоатация и сексуално насилие*, 21 октомври 2019 г.; Комитет Ланзароте (2018 г.), *Втори доклад за изпълнението: Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The strategies (Защита на децата срещу сексуално насилие в кръга на доверие: Стратегиите)*, 31 януари 2018 г.; Комитет Ланзароте (2017 г.), *Тълкувателно становище относно приложимостта на Конвенцията от Ланзароте по отношение на сексуалните престъпления срещу деца, улеснени чрез използването на информационни и комуникационни технологии (ИКТ)*, 12 май 2017 г.; Комитет Ланзароте (2015 г.), *Първи доклад за изпълнението: Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The framework (Защита на децата от сексуално насилие в кръга на доверието: Рамката)*, 4 декември 2015 г.

³⁴¹ ЕСПЧ, *X и други срещу България*, № 22457/16, 2 февруари 2021 г.

Закрила на децата от насилие и експлоатация
Наред с горното, съгласно членове 4 и 5 от [Конвенцията на Съвета на Европа от Истанбул](#)³⁴² държавите се задължават да въведат в действие специални законодателни мерки и да разследват действия на насилие срещу жени и момичета. Съгласно член 22 държавите са задължени да предоставят услуги за специализирана подкрепа на жените и децата, които са жертви на домашно насилие. Експертната група за действие срещу насилието над жени и домашното насилие следи за прилагането на конвенцията³⁴³.

Пример: Делото *Х и други срещу България*³⁴⁴ се отнася до твърдения от три български деца, че са били сексуално малтретирани в сиропиталище в България преди осиновяването им в Италия. Предвид задоволителната законодателна и регулаторна рамка за предотвратяване на сексуалното насилие над деца и липсата на доказателства, че някой от органите е разполагал с информация за твърдяното насилие, ЕСПЧ не е установил нарушение на материалната част на член 3. Съдът обаче е счел, че България не е използвала всички разумни мерки за разследване и международно сътрудничество при разглеждането на твърденията за тормоз. Поспециално органите не са разпоредили провеждането на медицински изследвания или разпит на жалбоподателите, нито разпит на други посочени от тях деца. Освен това българските органи не са предприели мерки за разследване от по-скрит характер, като например наблюдение на периметъра на сиропиталището, подслушване на телефонни разговори или прихващане на телефонни и електронни съобщения, или използване на агенти под прикритие, каквито са изрично посочени в Конвенцията от Ланзароте и широко използвани в цяла Европа в такива случаи. ЕСПЧ заключава, че националните органи не са предприели всички разумни мерки за изясняване на фактите и не са извършили пълен и внимателен анализ на доказателствата, с които са разполагали, в нарушение на процесуалното им задължение в обхвата на член 3 от ЕКПЧ.

В сферата на международното право [КПД](#) е основният правен инструмент, който гарантира закрилата на децата на държавно равнище. Съгласно член 19 от конвенцията държавите страни по нея са задължени да предприемат всички необходими законодателни, административни, социални и образователни мерки за закрила на децата от всички форми на насилие, включително телесно наказание. Комитетът на ООН по правата на детето е изготвил значителен брой общи коментари и препоръки, съдържащи тълкуване на задълженията на държавите съгласно КПД.

³⁴² Съвет на Европа (2011 г.), [Конвенция за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие](#), CETS № 210, 11 май 2011 г.

³⁴³ Съвет на Европа, Експертна група за действие срещу насилието над жени и домашното насилие (2020 г.), Първи общ доклад за дейностите на GREVIO, април 2020 г.

³⁴⁴ Вж. също ЕСПЧ, *Х и други срещу България*, № 22457/16, 2 февруари 2021 г.

Например в Общ коментар № 13 са разгледани мерките за защита на децата срещу всички форми на насилие³⁴⁵, докато в Общ коментар № 8 държавите се призовават да предприемат подходящи мерки срещу всички форми на телесно наказание³⁴⁶.

7.12 Насилие в училище

В рамките на правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е анализирал жалби за телесни наказания в училище като форма на дисциплинираща мярка, предимно в обхвата на член 3 от ЕКПЧ. Когато телесните наказания не достигат прага на тежест, изискван съгласно член 3, те могат въпреки това да попаднат в обхвата на член 8 относно правото на физическа и морална неприкосновеност.

Делото *Campbell и Cosans срещу Обединеното кралство* се отнася до телесно наказание на деца в образователна институция на държавна издръжка³⁴⁷, а след него делото *Costello-Roberts срещу Обединеното кралство*³⁴⁸ се отнася до телесно наказание на деца в частни училища. В нито един от случаите ЕСПЧ не е установил нарушение на член 3 от ЕКПЧ. След делото *Costello-Roberts* обаче се наблюдава промяна в социалните нагласи и правните стандарти относно прилагането на дисциплинарни мерки спрямо децата, като се поставя акцент върху необходимостта от закрила на децата от всякакви форми на насилие и малтретиране³⁴⁹.

Пример: Делото *F.O. срещу Хърватия*³⁵⁰ се отнася до твърдения за тормоз на ученик от страна на учител в обществено училище и непредприемането на ефективни ответни мерки от страна на държавните органи по повод твърденията му. Учителят е наричал жалбоподателя „слабоумен, идиот, глупак, селяндур“. ЕСПЧ констатира, че докато първоначално обидите на учителя срещу жалбоподателя са били с дисциплинарна цел спрямо него и съучениците му, в два от случаите по-късно те не могат да се разглеждат като нищо друго освен словесна обида, равнозначна на унижение, омаловажаване и подигравка. ЕСПЧ подчертава, че от учителите се очаква да разбират, че словесната провокация и обида могат да засегнат сериозно учениците, особено по-чувствителните от тях.

³⁴⁵ Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2011 г.), *Общ коментар № 13 (2011 г.): Правото на детето на свобода от всички форми на насилие*, CRC/C/GC/13, 18 април 2011 г.

³⁴⁶ Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2007 г.), *Общ коментар № 8 (2006 г.): Право на детето на закрила от телесно наказание и други жестоки или унижителни форми на наказание (член 19; член 28, параграф 2; и член 37, наред с други)*, CRC/C/GC/8, 2 март 2007 г.

³⁴⁷ ЕСПЧ, *Campbell и Cosans срещу Обединеното кралство*, № 7511/76 и 7743/76, 25 февруари 1982 г.

³⁴⁸ ЕСПЧ, *Costello-Roberts срещу Обединеното кралство*, № 13134/87, 25 март 1993 г.

³⁴⁹ ЕСПЧ, *F.O. срещу Хърватия*, № 29555/13, 22 април 2021 г. Вж. също ЕСПЧ, *V.K. срещу Русия*, № 68059/13, 7 март 2017 г.

³⁵⁰ ЕСПЧ, *F.O. срещу Хърватия*, № 29555/13, 22 април 2021 г.

Освен това учителят следва да осъзнава, че всяка форма на насилие, включително словесна обида спрямо учениците, макар и лека, не е приемлива в образователната среда, и че той следва да взаимодейства с учениците при надлежно зачитане на тяхното достойнство и морална неприкосновеност. Освен това Съдът подчертава, че националните органи е трябвало да въведат подходящи законодателни, административни, социални и образователни мерки, които да забраняват по недвусмислен начин всякаква форма на насилие или тормоз на деца по всяко време и при всякакви обстоятелства, и по този начин да гарантират нулева толерантност към всяко насилие или тормоз в образователните институции. Това включва необходимостта да се гарантира отчетност чрез подходящи наказателни, граждански, административни и професионални мерки. В конкретния случай съдът е счел, че единствената мярка, предприета от националните органи, е устно порицание от училищния психолог, което не е разрешило проблема, породен от поведението на учителя. Съответно ЕСПЧ установява, че е налице нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

7.13 Сексуално насилие

Сексуалното насилие срещу деца може да приеме различни форми, включително тормоз, сприятеляване с цел сексуална злоупотреба, докосване, кръвосмешение или изнасилване. То може да се осъществява в различна среда, включително в дома, в училище, в институции за полагане на грижи и църкви, както и онлайн чрез използване на интернет и цифрови технологии. Децата са особено уязвими към сексуално насилие, тъй като често са под влиянието на авторитета и контрола на възрастните и имат по-ограничен достъп до механизми за подаване на жалби. Трафикът на хора и престъпленията, свързани с материали във връзка със сексуална експлоатация на деца, са разглеждани съответно в [раздели 7.2.2](#) и [7.2.3](#).³⁵¹

Съгласно правото на ЕС Директива 2011/93/ЕС, която като цяло отразява подхода на Конвенцията от Ланзароте, има за цел да хармонизира налаганите от държавите членки минимални наказания за различни престъпления, свързани със сексуално насилие срещу деца³⁵². Съгласно член 3 държавите членки трябва да наказват различни форми на сексуално насилие, престъпления, включващи подтикване на деца да бъдат свидетели на сексуални действия или сексуално насилие, участие в сексуални действия с деца и наемане и/или принуда на деца да участват в порнографски прояви. Директивата предвижда по-строги наказания в случаите, когато действията са извършени от лица, които са в позиция на доверие, както и срещу деца в особено уязвимо положение и/или чрез използване на принуда. Освен това държавите членки

³⁵¹ Вж. Междуведомствена работна група (2016 г.), *Терминологични насоки за защита на децата от сексуална експлоатация и сексуално насилие*, 28 януари 2016 г.

³⁵² ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), *Директива 2011/93/ЕС* от 13 декември 2011 година относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография, ОВ L 335/1, 2011 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето трябва да гарантират, че наказателното преследване на лица, заподозрени в насилие срещу деца, се предприема автоматично и че лицата, осъдени за сексуално насилие, не се допускат до упражняването на професионални дейности, които включват пряк и редовен контакт с деца. Директивата съдържа и разпоредби относно съобразени с интересите на детето процедури и гарантира закрилата на децата жертви в съдилищата.

В член 10 от тази директива се определя изискване към държавите членки да гарантират, че всяко лице, осъдено за престъпления като сексуално насилие, експлоатация и порнография на деца, е лишено от правото да упражнява дейности, които включват пряк и редовен контакт с деца. [Рамково решение 2009/315/ПВР](#)³⁵³ уреждащо обмена на информация от регистрите за съдимост между държавите членки, улеснява прилагането на директивата, като позволява обмен на информация от регистрите за съдимост на лица, осъдени за престъпления, свързани със сексуално насилие над деца³⁵⁴.

По отношение на онлайн съдържанието трябва да се обърне специално внимание на материалите, съдържащи сексуално насилие над деца, които се разпространяват в интернет. Директивата относно борбата със сексуалното насилие над деца задължава органите на държавите членки да премахват уебстраници, съдържащи или разпространяващи материали, показващи сексуално насилие над деца, независимо дали са хоствани на тяхна територия или извън нея³⁵⁵. В [Директивата за електронната търговия](#)³⁵⁶ се определят текущите правила за отговорност за онлайн посредниците. Съгласно член 3 от нея се предвиждат механизми за уведомяване и премахване на незаконно съдържание, ако това действие е необходимо от съображения за опазване на „обществен ред, по-специално предотвратяване, разследване, разкриване и съдебно преследване на престъпления, включително защита на непълнолетните и борбата срещу подстрекаване към омраза на расова, сексуална, религиозна основа или на основа националност, и нахърняване на човешкото достойнство на отделни лица“.

³⁵³ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2009 г.), [Рамково решение 2009/315/ПВР от 26 февруари 2009 г](#) относно организацията и съдържанието на обмена на информация, извлечена от регистрите за съдимост, между държавите членки, ОВ L 93, 2009 г.

³⁵⁴ ЕС, Европейска комисия (2020 г.), [Стратегия на ЕС за по-ефективна борба срещу сексуалното насилие над деца](#) COM(2020) 607 final, 24 юли 2020 г.

³⁵⁵ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/93/ЕС](#) 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография и за замяна на [Рамково решение 2004/68/ПВР](#) на Съвета, ОВ L 335, 2011 г., член 25.

³⁵⁶ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2000 г.), [Директива 2000/31/ЕО](#) за някои правни аспекти на услугите на информационното общество, и по-специално на електронната търговия на вътрешния пазар ([Директива за електронната търговия](#)), ОВ L 178, 2000 г.

Приетият през 2021 г. временен регламент³⁵⁷ относно обработването на лични и други данни за целите на борбата със сексуалното насилие над деца предвижда временна дерогация от някои разпоредби на Директива 2002/58/ЕО по отношение на правото на неприкосновеност на личния живот и електронните комуникации.³⁵⁸ Това гарантира, че някои доставчици на онлайн услуги могат да продължат своите доброволни действия за откриване и докладване на сексуално насилие над деца онлайн. Тази дерогация ще се прилага в продължение на три години³⁵⁹.

С преразгледаната [Директива за аудиовизуалните медийни услуги](#) и по-специално член 6а, бяха въведени нови правила, съгласно които от държавите членки се изисква да гарантират, че аудиовизуалните медии, предоставяни чрез медийни услуги под тяхна юрисдикция, които могат да увредят физическото, умственото или моралното развитие на децата, се предоставят по начин, който не позволява на децата обичайно да ги чуват или виждат, чрез мерки, пропорционални на потенциалната вреда от предаването. Най-вредното съдържание, като например неоправдано насилие и порнография, е предмет на най-строги мерки. Освен това в този член се определя изискване за държавите членки да гарантират, че доставчиците на медийни услуги предоставят достатъчно информация на зрителите относно съдържание, което може да вреди на физическото, умственото или моралното развитие на децата, чрез система, която описва потенциално вредното естество на съдържанието на аудиовизуалната медийна услуга³⁶⁰.

Също така през декември 2020 г. Комисията предложи законодателен акт за цифровите услуги, който представлява цялостна реформа на задълженията в онлайн пространството и включва защитата на децата и други уязвими групи³⁶¹.

³⁵⁷ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2021 г.), [Регламент \(ЕС\) 2021/1232 от 14 юли 2021 г. относно временна дерогация от някои разпоредби на Директива 2002/58/ЕО по отношение на използването на технологии от доставчици на междуличностни съобщителни услуги без номер за обработване на лични и други данни за целите на борбата с онлайн сексуалното насилие над деца](#), PE/38/2021/REV/1, 30 юли 2021 г.

³⁵⁸ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2002 г.), [Директива 2002/58/ЕО от 12 юли 2002 г. относно обработката на лични данни и защита на правото на неприкосновеност на личния живот в сектора на електронните комуникации](#) (Директива за правото на неприкосновеност на личния живот и електронни комуникации), ОВ L 201, 2002 г.

³⁵⁹ ЕС, Европейска комисия (2020 г.), [Стратегия на ЕС за по-ефективна борба срещу сексуалното насилие над деца](#) COM(2020) 607 final, 24 юли 2020 г.

³⁶⁰ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2018 г.), [Директива \(ЕС\) 2018/1808 от 14 ноември 2018 година за изменение на Директива 2010/13/ЕС за координирането на някои разпоредби, установени в закони, подзаконови и административни актове на държавите членки, отнасящи се до предоставянето на аудиовизуални медийни услуги](#), ОВ L 303/69, 2018 г.

³⁶¹ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2020 г.), [Предложение за регламент относно единния пазар на цифрови услуги \(Акт за цифровите услуги\) и за изменение на Директива 2000/31/ЕО](#), COM(2020) 825 final, 15 декември 2020 г.

В областта на правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е разглеждал случаи на сексуално насилие в обхвата на членове 3 и 8 от ЕКПЧ. Обикновено жалбите се отнасят до непредприемане от страна на държавите на подходящи мерки за закрила на деца от насилие. В контекста на член 3 ЕСПЧ разглежда и въпроса дали държавите провеждат ефективни разследвания на твърдения за сексуално насилие. Жалбите за насилие срещу деца, подадени на основание на член 8, засягат въздействието на такива действия върху физическата или психологическата неприкосновеност на жертвата и правото на зачитане на семейния живот. В някои случаи разграничението между задълженията на държавите по член 3 и член 8 е значително размито и ЕСПЧ използва сходни мотиви при установяване на нарушения на двата члена. Трябва да се отбележи обаче, че случаите по член 8 са по-често свързани с необосновано отвеждане/настаняване за полагане на грижи на деца и с въздействието на твърдения за насилие срещу деца върху семейството³⁶². Тези ситуации са анализирани в [глава 5](#).

Пример: По делото *М.К. срещу България*³⁶³ жалбоподателката е 14-годишно момиче, което твърди, че е изнасилено от две лица, след като една вечер е излязла на среща. Жалбата ѝ до националните власти е оставена без последствия, главно поради това, че не са открити доказателства за физическо насилие. ЕСПЧ отбелязва, че твърденията за изнасилване попадат в обхвата на член 3 от ЕКПЧ и че държавата ответник е трябвало да проведе ефективно разследване на тези твърдения. Констатацията на ЕСПЧ, че българските органи не са провели такова разследване, се основава на доказателства, че органите обикновено отхвърлят жалби, когато жертвата не може да докаже физическа съпротива на акта на изнасилването. Съдът се произнася, че такива правила относно доказването не са съобразени с фактическите обстоятелства относно жертвите на изнасилване и поради това могат да направят разследването на властите неефективно в нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Р.В. срещу Естония*³⁶⁴ четиригодишно момиче, което обвинява баща си в сексуално насилие, е записано в два видеоразпита. В нито един от тях тя не е била уведомена за правото си да не свидетелства срещу член на семейството или за задължението да казва истината, въпреки че правилата на националното наказателно производство изискват да се дадат такива указания.

³⁶² Съвет на Европа (2021 г.), *Respecting human rights and the rule of law when using automated technology to detect online child sexual exploitation and abuse*, (Зачитане на правата на човека и принципите на правовата държава при използването на автоматизирани технологии за откриване на сексуална експлоатация и малтретиране на деца онлайн), Доклад на независими експерти, юни 2021 г.

³⁶³ ЕСПЧ, *М.К. срещу България*, № 39272/98, 4 декември 2003 г.

³⁶⁴ ЕСПЧ, *Р.В. срещу Естония*, № 22597/16, 22 юни 2021 г.

В последващо съдебно производство върховният съд приема, че значимостта на неинформирането на жалбоподателката по надлежния ред преди разпита ѝ е такава, че то е довело до недопустимост на нейните показания, които са решаващи доказателства по делото. На това основание бащата е оправдан. ЕСПЧ подчертава, че разследванията и наказателните производства трябва да се провеждат по начин, който защитава висшия интерес и правата на детето, като тази защита изисква приемането на съобразени с интересите на детето защитни мерки за децата жертви в наказателното производство. По-специално, от съществено значение е да се гарантират свидетелските показания на децата както по време на досъдебното разследване, така и по време на съдебния процес. Съгласно *Насоките на Комитета на министрите на СЕ за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, когато се прилагат смекчени правила за даване на показания или други мерки, съобразени с интересите на детето, само по себе си това не следва да намалява значимостта, която се придава на свидетелските показания или доказателствата на детето, без да се засягат правата на съдебна защитата. Свидетелските показания на жалбоподателката обаче са счестени за недопустими именно поради строгото прилагане на процесуалните правила, при което не е направено разграничението възрастен — дете и следователно не са предвидени изключения или съобразяване с децата свидетели. На това основание ЕСПЧ прави заключението, че са налице значителни недостатъци в процесуалния отговор на националните органи на твърдението на жалбоподателката за сексуално насилие от страна на баща ѝ, тъй като не са отчетени в достатъчна степен особената ѝ уязвимост и съответните ѝ нужди в качеството ѝ на малко дете, което е в нарушение на позитивните задължения на държавата ответник на членове 3 и 8 от ЕКПЧ³⁶⁵.

Пример: Делото *А.Ѕ. срещу Турция*³⁶⁶ се отнася до сексуално посегателство и физическо насилие, на които жалбоподателят е бил подложен по време на предварителното му задържане като дете. ЕСПЧ заключава, че макар турското наказателно право да инкриминира посегателства срещу физическата неприкосновеност като твърдените в обстоятелствата по делото, в конкретния случай поставянето на изискване пред жалбоподателя да подаде официална жалба като предварително условие за образуване на наказателно производство, без да се отчита особената му уязвимост, е лишило от полезно действие мерките за изпълнение на правните норми, чието изпълнение е предназначено да защитава лицата от третиране, противоречащо на разпоредбите на член 3 от ЕКПЧ.

В [Конвенцията от Ланзароте](#) е регламентирано задълбочено правото на децата на закрила от сексуално насилие. Тази Конвенция, приета в рамките на Съвета на Европа, е открита за ратификация също от държави извън Европа.

³⁶⁵ Вж. също ЕСПЧ, *А и В срещу Хърватия*, № 7144/15, 20 юли 2019 г

³⁶⁶ ЕСПЧ, *А.Ѕ. срещу Турция*, № 58271/10, 13 септември 2016 г

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Този обвързващ правен инструмент е допълнен с различни необвързващи правни инструменти, чиято цел е да обезпечат въвеждането от държавите на ефективни мерки срещу сексуалното насилие над деца³⁶⁷. Както пояснява Комитетът Ланзароте, Конвенцията от Ланзароте също така определя изискване към държавите да защитават децата от сексуално насилие в цифровата среда³⁶⁸. През 2019 г. Комитетът Ланзароте прие становище по член 20 от Конвенцията от Ланзароте по отношение на самогенерирани от деца изображения и/или видеоклипове със загатната или явна сексуална насоченост. В становището се определят случаите, които не представляват престъпления, и тези, за които е необходимо наказателно преследване като крайна мярка.³⁶⁹ Изображения и/или видеоклипове със загатната или явна сексуална насоченост, генерирани от деца в особено уязвимо положение, се считат за резултат от насилие/експлоататорско поведение³⁷⁰. Вж. [раздел 7.2.3](#) за повече информация относно материалите за сексуална експлоатация на деца.

Конвенцията от Ланзароте също така разглежда предотвратяването на сексуалното насилие срещу деца чрез, наред с другото, образование за децата: всяка страна по конвенцията следва да предприеме необходимите законодателни или други мерки, за да гарантира, че по време на началното и средното образование децата получават съобразена с техните способности и развитие информация относно рисковете от сексуална експлоатация и сексуално насилие, както и относно средствата за защита.

Пример: *A.R. и L.R. срещу Швейцария*³⁷¹ отнася до отказа на начално училище да уважи искането на първата жалбоподателка, дъщеря ѝ, която тогава е седемгодишна и предстои да премине във втори клас на началното училище, да бъде освободена от уроците по сексуално обучение, които са задължителни за децата на възраст между четири и осем години.

³⁶⁷ Примери за това са Съветът на Европа, Парламентарна асамблея (1996 г.), [Резолюция № 1099 \(1996 г.\)](#) относно сексуалната експлоатация на деца, 25 септември 1996 г.; Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (2000 г.), [Резолюция № 1212 \(2000\)](#) относно изнасилванията по време на въоръжени конфликти, 3 април 2000 г.; Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (2002 г.), [Резолюция № 1307 \(2002\)](#) относно сексуалната експлоатация на деца: нулева толерантност, 27 септември 2002 г.

³⁶⁸ Съвет на Европа, Комитет Ланзароте (2017 г.), [Interpretative opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies \(ICTs\)](#) (Тълкувателно становище относно приложимостта на Конвенцията от Ланзароте по отношение на сексуалните престъпления срещу деца, улеснени чрез използването на информационни и комуникационни технологии (ИКТ), 12 май 2017 г.

³⁶⁹ Съвет на Европа, Комитет Лансароте (2019 г.), [Opinion on child sexually suggestive or explicit images and/or videos generated, shared and received by children](#) (Становище относно детски изображения и/или видеоклипове със загатната или явна сексуална насоченост, генерирани, споделени или получени от деца), 6 юни 2019 г.

³⁷⁰ Съвет на Европа, Комитет Лансароте (2019 г.), [Становище относно детски изображения и/или видеоклипове със загатната или явна сексуална насоченост, генерирани, споделени или получени от деца](#), 6 юни 2019 г.; Съвет на Европа, Комитет Лансароте (2017 г.), [Тълкувателно становище относно приложимостта на Конвенцията от Ланзароте по отношение на сексуалните престъпления срещу деца, улеснени чрез използването на информационни и комуникационни технологии \(ИКТ\)](#), 12 май 2017 г.

³⁷¹ ЕСПЧ, *A.R. и L.R. срещу Швейцария*, № 22338/15, 19 декември 2017 г.

ЕСПЧ отбелязва, че сексуалното образование в детската градина и в първите класове на началното училище не се е провеждало систематично; учителите само е трябвало да отговорят на въпроси и действия на децата. Отказът да се освободи ученик в началното училище от уроците по сексуално образование попада в обхвата на свобода на преценка на държавата и следователно не представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ. На това основание жалбата е обявена за недопустима.

7.14. Домашно насилие и пренебрегване на деца

Много случаи на домашно насилие включват твърдения за сексуално насилие. В този смисъл задълженията на държавите съгласно международното право са сходни с посочените в [раздел 7.1.3](#).

В областта на правото на Съвета на Европа дела по твърдения за домашно насилие обикновено се завеждат от жени, самостоятелно или заедно с техните деца, с оплакването че държавата не е изпълнила адекватно задължението си по членове 2, 3 и 8 от ЕКПЧ да ги защити от вреди. Държавите са длъжни да спазват своето позитивно задължение да предприемат ефективни мерки срещу домашното насилие и да провеждат ефективни разследвания на твърденията за домашно насилие или пренебрегване на деца.

Пример: *Kurt срещу Австрия*³⁷² се отнася до убийството на сина на жалбоподателката в училище от нейния съпруг. В жалбата си тя посочва, че органите не са успели да защитят семейството ѝ от нейния съпруг насилник, който вече е бил осъден за домашно насилие срещу нея и лишен от достъп до дома им. ЕСПЧ припомня, че в контекста на домашното насилие съответните задължения на държавните органи на първо място изискват незабавен отговор на твърдения за домашно насилие. На второ място властите е трябвало да установят дали съществува реална и непосредствена опасност за живота на една или повече от идентифицираните жертви на домашно насилие, като надлежно вземат предвид особения контекст на случаите на домашно насилие и като имат предвид, че насилието срещу деца, които са част от общото домакинство, може да се използва от извършителите като крайна форма на наказание срещу техния партньор. Оценката на риска трябва да бъде независима, проактивна и всеобхватна; органите не следва да разчитат единствено на това как се възприема рискът от жертвата, а допълнително да извършват своя собствена оценка, като събират и оценяват информация за всички съответни рискови фактори и елементи по случая. На трето място, ако резултатът от тази оценка показва наличие на такъв риск, възниква задължение за органите да предприемат подходящи превантивни оперативни мерки, пропорционални на равнището на оценения риск.

³⁷² ЕСПЧ, *Kurt срещу Австрия* [ГС], № 62903/15, 15 юни 2021 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

В случая на жалбоподателката органите са отговорили незабавно на твърденията ѝ за домашно насилие, събрали са доказателства и са издали разпореждания за забрана и защита без забавяне или бездействие. Тяхната оценка на риска, без да следва стандартизирана процедура, отговаря на изискванията за самостоятелност, проактивност и изчерпателност и не установява реален и непосредствен риск от нападение над живота на децата съгласно теста *Osman*³⁷³, прилаган в контекста на домашното насилие. Следователно органите нямат съответно задължение да предприемат допълнителни превантивни оперативни мерки конкретно по отношение на децата на жалбоподателката, както на частни, така и на обществени места, например издаване на разпореждане за недопускане на насилника в училището на децата. Съответно ЕСПЧ не е установил нарушение на член 2 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Kontrová срещу Словакия*³⁷⁴ жалбоподателката е подлагана неколкократно на физическо насилие от своя съпруг. Тя подава жалба в полицията, но по-късно я оттегля. По-късно съпругът заплашва да убие техните деца. Родственик съобщава за инцидента в полицията. Въпреки това няколко дни след инцидента съпругът на жалбоподателката убива двете им деца и се самоубива с огнестрелно оръжие. ЕСПЧ се произнася, че за държавата възникват позитивни задължения в обхвата на член 2 от ЕКПЧ във всички случаи, когато компетентните органи разполагат или са длъжни да разполагат с информация за наличието на реален и непосредствен риск за живота на конкретно лице. В този случай словашките органи е следвало да разполагат с информация, че такъв риск е налице, поради предишните контакти между жалбоподателката и полицията. Позитивните задължения на полицейските органи е трябвало да включват регистрация на жалбата на жалбоподателката, предприемане на наказателно разследване и образуване на наказателно производство, подходящо документиране на обажданията за помощ в спешни ситуации и предприемане на действия във връзка с твърденията, че съпругът на жалбоподателката притежава ловна пушка.

³⁷³ По делото *Osman срещу Обединеното кралство* (1998 г.) съдът определя двустепенен тест, за да определи кога възниква позитивно задължение за предприемане на оперативни мерки за защита на лице, чийто живот е застрашен от престъпните деяния на друго лице. Впоследствие тестът *Osman* се прилага при различни обстоятелства. За по-изчерпателен преглед на различните случаи вж. *Bljakaj и други срещу Хърватия*, № 74448/12, 18 септември 2014 г., точки 107-111.

³⁷⁴ ЕСПЧ, *Kontrová срещу Словакия*, № 7510/04, 31 май 2007 г.

Полицейските органи обаче не са изпълнили своите задължения и пряката последица от това неизпълнение е смъртта на децата на жалбоподателката, което е в нарушение на член 2 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *Talpis срещу Италия*³⁷⁵ се отнася до няколко случая на насилие срещу жалбоподателката и нейните деца от страна на съпруга ѝ. След първите два случая тя подава жалба срещу него и иска мерки за защита. Полицията я разпитва за първи път седем месеца след жалбата ѝ. Междувременно третият случай на насилие е довел до смъртта на сина на двойката и до телесни увреждания на жалбоподателката. ЕСПЧ отбелязва следните пропуски на властите:

(а) не са провели разследване в продължение на седем месеца след подаването на жалбата от жалбоподателката, нито са предприели мерки за нейната защита през този период; (б) съпругът е осъден за нанасяне на тежко телесно увреждане три години след подаването на жалбата от жалбоподателката и едва след като е убил сина им и се е опитал да убие жалбоподателката; и (в) полицията е проявила бездействие в продължение на шест месеца след искането на прокурора да бъдат предприети незабавни действия по искането на жалбоподателката за предоставяне на защита. Съдът установява нарушение на член 2 поради неосигуряване на закрила на живота на жалбоподателката и нейния син, нарушение на член 3 поради неосигуряване на закрила на жалбоподателката от домашно насилие и нарушение на член 14 във връзка с членове 2 и 3³⁷⁶.

В приложното поле на ЕКПЧ са разглеждани и случаи на пренебрегване на деца в държавни институции за грижа или у дома. Задълженията на компетентните органи в случаи на пренебрегване на деца от страна на родителите им са сходни на задълженията в разгледаните по-горе случаи. От една страна, държавата е длъжна да въведе в действие ефективни механизми за закрила на детето, а от друга страна държавните органи трябва да предприемат действия за закрила на децата в случаи на получена информация за пренебрегване на деца или когато разполагат с достатъчно доказателства за пренебрегване на деца в техните семейни жилища или в частни институции³⁷⁷. Случаите на пренебрегване в държавни институции пораждат преки задължения за държавните органи да осигурят закрилата на децата, като гарантират, че те получават подходящи (здравни) грижи, че сградите, където те са настанени, са подходящи, и/или че персоналът е обучен да удовлетворява нуждите на децата³⁷⁸.

³⁷⁵ ЕСПЧ, *Talpis срещу Италия*, № 41237/14, 18 септември 2017 г.

³⁷⁶ Вж. също ЕСПЧ, *Association Innocence en Danger* и *Association Enfance et Partage* срещу Франция, № 15343/15 и 16806/15, 4 юни 2020 г.

³⁷⁷ ЕСПЧ, *Z и други срещу Обединеното кралство* [ГС], № 29392/95, 10 май 2001 г.

³⁷⁸ ЕСПЧ, *Ненчева и други срещу България*, № 48609/06, 18 юни 2013 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето [Конвенцията от Истанбул](#) е първият правно обвързващ международен инструмент за предотвратяване и борба с насилието срещу жени и момичета на международно равнище, подписан от всички държави членки на ЕС и от ЕС³⁷⁹, и включва няколко препратки към децата³⁸⁰. Първо, съгласно член 3, буква е) момичетата под 18-годишна възраст се считат за „жени“ и следователно всички разпоредби на конвенцията се прилагат към тях. Второ, съгласно член 2, алинея 2 държавите страни по конвенцията, се насърчават да я прилагат по отношение на всички жертви на домашно насилие, което включва и децата. Всъщност в повечето случаи децата стават свидетели на домашното насилие в дома им и са тежко засегнати от него³⁸¹. И накрая, разпоредбите на конвенцията, които са конкретно свързани с децата, включват задължения за държавите да предприемат мерки за удовлетворяване на нуждите на децата жертви, повишаване на осведомеността сред децата и закрила на децата свидетели.

Подобна е разпоредбата на член 17 от [ECX](#), съгласно която държавите са длъжни да забранят всички форми на насилие срещу децата и да приемат подходящи разпоредби в областите на наказателното и гражданското право.

Проблемите, свързани с домашното насилие и пренебрегването на деца са предмет на разглеждане от различни правно необвързващи инструменти на Съвета на Европа³⁸².

72 Експлоатация на деца

Основни точки

Държавните органи са задължени да си сътрудничат ефективно за защита на децата от принудителен труд, трафик и материали, свързани със сексуална експлоатация на деца, включително при провеждането на разследвания.

³⁷⁹ Съвет на Европа, Служба по договорите, [Таблица с подписите и ратификациите на Договор № 210](#), състояние към 15 октомври 2021 г.

³⁸⁰ Съвет на Европа (2011 г.), [Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие](#), CETS № 210, 11 май 2011 г.

³⁸¹ Агенция на Европейския съюз за основните права (FRA) (2014 г.), [Насилието над жени: общоевропейско проучване. Доклад за основните резултати](#), Люксембург, Служба за публикации, 5 март 2014 г., стр. 134–135. Вж. също УНИЦЕФ (2006 г.), [Зад затворени врати: Въздействието на домашното насилие върху децата](#), 2006 г.

³⁸² Примерите в това отношение включват: Съвет на Европа, Комитет на министрите (1985 г.), [Препоръка № R \(85\) 4](#) относно насилието в семейството, 26 март 1985 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (1990 г.), [Препоръка № R \(90\) 2](#) относно социални мерки, свързани с насилието в семейството, 15 януари 1990 г.; Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (1998 г.), [Препоръка 1371 \(1998\)](#) относно насилието и пренебрегването на децата, 23 април 1998 г.

721 Принудителен труд

Съгласно правото на ЕС робството, принудителното подчинение, принудителният или задължителният труд са забранени (член 5, параграф 2 от [Хартата на основните права на ЕС](#)). Наемането на работа на деца по принцип е забранено от член 32 от Хартата, в който се уточнява, че минималната възраст за допускане до работа не може да бъде под минималната възраст на завършване на училище, без да се засягат правилата, които могат да бъдат по-благоприятни за младежите, и с изключение на ограничените дерогации. Минималната възраст на завършване на училище варира в рамките на ЕС и обикновено е между 15 и 18 години³⁸³. [Директива 94/33/ЕО](#) е основният правен инструмент, забраняващ детския труд³⁸⁴. Държавите членки имат право да определят минималната възраст за наемане на работа под минималната възраст на завършване на училище само при изключителни обстоятелства (член 4, параграф 2) и трябва да гарантират, че младите хора, допуснати до работа, се ползват от подходящи условия на труд (членове 6 и 7). Освен това наемане на работа на деца се допуска само за определени дейности, като например лека домакинска работа или социални и културни дейности (член 2, параграф 2 и член 5). В директивата се определят и конкретни мерки за закрила, които трябва да се предприемат в случаите на детски труд (раздел III).

В много случаи, свързани с принудителен детски труд, са засегнати деца — жертви на трафик³⁸⁵. [Директива 2011/36/ЕС](#) относно предотвратяването и борбата с трафика на хора признава принудителния труд за форма на експлоатация на деца (член 2, параграф 3)³⁸⁶. Децата жертви на трафик с цел принудителен труд, се ползват със същата защита по силата на директивата, както и жертвите на трафик за други цели (като например сексуална експлоатация, вж. [раздел 7.1.3](#))³⁸⁷.

Съгласно правото на Съвета на Европа, член 4 от [ЕКПЧ](#) забранява абсолютно всички форми на робство, принудително подчинение, принудителен и задължителен труд ЕСПЧ определя „принудителния или задължителния труд“ като „труд или услуги, които едно лице е принудено да извърши под заплаха от наказание, срещу волята на засегнатото лице и участието си в които това лице не е предложило доброволно“³⁸⁸.

³⁸³ ЕС, Европейска комисия, Eurydice (2018 г.), *Compulsory education in Europe – 2018/19 (Задължително образование в Европа – 2018/19)*, Eurydice Facts and Figures, 2018 г.

³⁸⁴ ЕС, Съвет на Европейския съюз (1994 г.), [Директива 94/33/ЕО от 22 юни 1994 г. за закрила на младите хора на работното място](#), ОВ 1994 L 216, 1994 г.

³⁸⁵ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него](#), ОВ L 101/1, 2011 г., съображение 11.

³⁸⁶ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него](#), ОВ L 101/1, 2011 г.

³⁸⁷ Вж. FRA (2015с), *Тежка трудова експлоатация: Работници, които се движат в рамките на Европейския съюз или пристигат в Съюза Задължения на държавите и права на жертвите*, 2 юни 2015 г., стр. 40-41

³⁸⁸ ЕСПЧ, *Siliadin срещу Франция*, № 73316/01, 26 юли 2005 г., точка 116

Наред с това принудителното подчинение включва „задължение на подчиненото лице да живее в имота на друго лице и невъзможност да промени положението си“³⁸⁹. Следователно принудителното подчинение е утежнена форма на принудителен труд.

Когато разглежда случаи, свързани с твърдения за принудителен труд, ЕСПЧ първо определя дали твърденията попадат в обхвата на член 4 от ЕКПЧ³⁹⁰. След това съдът преценява дали държавите са изпълнили своите позитивни задължения да приемат законодателна и административна рамка, по силата на която се забраняват, наказват и ефективно се преследват случаите на принудителен или задължителен труд, принудително подчинение и робство³⁹¹. Що се отнася до процесуалния аспект на член 4, ЕСПЧ проверява дали националните органи са провели ефективно разследване на твърденията за принудителен труд или принудително подчинение³⁹².

Пример: Делото *C.N. и V. срещу Франция*³⁹³ се отнася до твърдения за принудителен труд, направени от две сестри с произход от Бурунди. След смъртта на родителите им те са отведени да живеят с леля си и нейното семейство във Франция. Двете сестри са били настанени в продължение на четири години в мазето на къщата, според техните твърдения, при много лоши условия. По-голямата сестра не е ходила на училище и е прекарвала цялото си време в домакинска работа и грижи за страдащия от увреждане син на леля ѝ. По-малката сестра е посещавала училище, а след учебните занятия и след като е получавала време, за да подготви домашните си, е работила за леля си и нейното семейство. Двете сестри са подали жалба пред ЕСПЧ, според която са били държани в принудително подчинение и са били подложени на принудителен труд. ЕСПЧ установява, че първата жалбоподателка действително е била подложена на принудителен труд, тъй като е трябвало да работи по седем дни седмично без възнаграждение и без свободни от работа дни. Освен това тя е била държана в принудително подчинение, тъй като е имала чувството, че положението ѝ е постоянно и без перспективи за промяна. Наред с горното ЕСПЧ установява, че държавата не е изпълнила своите позитивни задължения, тъй като действащата нормативна уредба не предоставя ефективна защита на жертвите на принудителен труд. Що се отнася до процесуалното задължение за разследване, ЕСПЧ се произнася, че изискванията на член 4 от ЕКПЧ са изпълнени, тъй като компетентните органи са извършили своевременно независимо разследване, което може да обезпечи идентифицирането и наказването на виновните лица.

³⁸⁹ *Пак там*, точка 123

³⁹⁰ ЕСПЧ, *C.N. и V. срещу Франция*, № 67724/09, 11 октомври 2012 г., точка 70

³⁹¹ *Пак там*, точка 104f

³⁹² ЕСПЧ, *C.N. срещу Обединеното кралство*, № 4239/08, 13 ноември 2012 г., точки 70–82

³⁹³ ЕСПЧ, *C.N. и V. срещу Франция*, № 67724/09, 11 октомври 2012 г.

ЕСПЧ отхвърля твърденията на втората жалбоподателка, че е била подложена на принудителен труд, с мотива, че тя е имала възможност да посещава училище и е разполагала с време да подготви домашните си.

ЕСХ гарантира правото на децата на защита от физически и морални опасности в трудовата среда и извън нея (член 7, параграф 10). ЕКСП се е произнесъл, че домашната/трудова експлоатация на деца, включително трафика на деца с цел трудова експлоатация, трябва да бъдат забранени на държавно равнище.³⁹⁴ Държавите страни по ЕСХ, са длъжни не само да приемат необходимото законодателство за предотвратяване на експлоатацията и защита на децата и младежите, но също и да гарантират, че това законодателство се прилага ефективно на практика³⁹⁵.

МОТ обединява правителства, работодатели и работници от 187 държави членки с цел определяне на трудови стандарти, разработване на политики и програми за насърчаване на достойния труд. Две конвенции на МОТ относно детския труд, [Конвенция № 138 относно минималната възраст](#)³⁹⁶ и [Конвенция № 182 относно най-тежките форми на детски труд](#)³⁹⁷, определят минималната възраст за постъпване на определени видове работа, защитните гаранции, които трябва да бъдат въведени, и мерките за забрана и премахване на най-тежките форми на детски труд.

722 Трафик на деца

В рамките на правото на ЕС, член 83 от [ДФЕС](#) определя трафика на хора като област, в която Европейският парламент и Съветът на ЕС имат законодателни правомощия. В член 5, параграф 3 от Хартата на основните права на ЕС се съдържа изрична забрана за трафика на хора. Приносът на ЕС в това отношение е ценен с оглед на трансграничните измерения на проблема.

Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него е първият правен инструмент, приет от

³⁹⁴ ЕКСП (2004 г.), [Заклучения 2004 – България – член 7, параграф 10](#), 2004/def/BGR/7/10/EN, 31 май 2004 г.

³⁹⁵ ЕКСП (2006 г.), [Заклучения 2006 г. – Албания – член 7, параграф 10](#), 2006/def/ALB/7/10/EN, 30 юни 2006 г.; ЕКСП (2006 г.), [Заклучения 2006 – България – член 7, параграф 10](#), 2006/def/BGR/7/10/EN, 30 юни 2006 г.; ЕКСП (2020 г.), [Заклучения 2019 г. – Ирландия](#), март 2020 г.

³⁹⁶ МОТ (1973 г.), [Конвенция за минималната възраст](#), C138, 1973 г.; МОТ (1973 г.), [Препоръка относно минималната възраст](#), R146, 1973 г.

³⁹⁷ МОТ (1999 г.), [Конвенция относно най-тежките форми на детския труд](#), C182, 1999 г.; МОТ (1999 г.), [Препоръка относно най-тежките форми на детски труд](#), R190, 1999 г.

Европейския парламент и Съвета на основание на член 83 от ДФЕС³⁹⁸. Съгласно член 2, параграф 1 от тази директива „трафик на хора“ означава „набиране, превоз, прехвърляне, подслоняване или приемане на лица, включително размяна или прехвърляне на контрола над тези лица, посредством заплаха за или употреба на сила или други форми на принуда, посредством отвлечане, измама, заблуда, злоупотреба с власт или с уязвимо положение, или посредством даване или получаване на плащания или облиги, с оглед получаване на съгласието на лице, което има контрол над друго лице, с цел експлоатация“. Целта на директивата е да определи минимални правила относно определението и наказването на престъпления, свързани с трафик на хора (член 1). Директивата като цяло поражда правни последици по отношение на децата, а освен това включва няколко разпоредби, адресирани конкретно към децата, които са свързани с предоставянето на помощ и подкрепа на децата — жертви на трафик, и защита при провеждане на наказателни разследвания (членове 13—16)³⁹⁹. Предвидено е предприемане на специфични мерки за подкрепа въз основа на оценка от специалист на всяко дете жертва (член 14, параграф 1). Държавите са длъжни да определят настойник, който да защитава висшия интерес на детето (член 14, параграф 2) и да предоставят подкрепа на семейството на детето (член 14, параграф 3). По време на наказателното производство децата имат право на представител и безплатни правни консултации, както и право да бъдат изслушвани в помещения, приспособени за тази цел, и от специално обучени професионалисти (член 15, параграфи 1—3). Допълнителните мерки за подкрепа включват възможността разпитите да се провеждат без присъствие на публика и децата да бъдат изслушвани непряко чрез използване на комуникационни технологии (член 15, параграф 5)⁴⁰⁰.

[Директива 2004/81/ЕО](#) също е относима за децата — жертви на трафик, ако чрез дерогация държавите членки решат да я прилагат по отношение на деца при условия, предвидени в националното право⁴⁰¹. Съгласно този нормативен акт на жертвите на трафик на хора може да бъде издадено разрешение за пребиваване от приемащата държава членка, при условие че те сътрудничат на наказателното разследване⁴⁰².

³⁹⁸ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него](#), ОВ L 101/1, 2011 г.

³⁹⁹ Разпоредбите са подробно разгледани във FRA и ЕСПЧ (2020), [Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията](#), 17 декември 2020 г.

⁴⁰⁰ Вж. FRA (2015b), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States (Правосъдие, съобразено с интересите на детето – перспективи и опитът на работещите с деца при участието им в гражданското и наказателното съдебно производство в 10 държави членки на ЕС)*, 5 май 2015 г., стр. 79.

⁴⁰¹ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2004 г.), [Директива 2004/81/ЕО за издаване на разрешение за пребиваване на граждани на трети страни, които са жертви на трафик на хора или са били обект на помощ за незаконна имиграция и които сътрудничат с компетентните органи](#), ОВ L 261, 2004 г.

⁴⁰² *Пак там*, член 3

На политическо равнище Европейската комисия прие през април 2021 г. нова стратегия с редица мерки за предотвратяване на трафика на хора, защита на жертвите и насърчаване на наказателното преследване⁴⁰³. Правоприлагащата агенция на ЕС (Европол) и Агенцията на Европейския съюз за сътрудничество в областта на наказателното правосъдие (Евроюст) имат важна роля за осигуряване на сътрудничество между държавите членки за целите на идентифицирането и наказателното преследване на организирани мрежи за трафик на хора. Правните разпоредби на равнище ЕС, свързани със защитата на децата жертви, са разгледани в [раздел 11.3](#) от настоящия наръчник.

В обхвата на правото на Съвета на Европа ЕКПЧ не съдържа конкретни разпоредби, свързани с трафика на хора. Въпреки това, според тълкуването на ЕСПЧ член 4 от ЕКПЧ съдържа забрана на трафика на хора⁴⁰⁴. Съдът е възприел определението за трафик на хора съгласно член 3, буква а) от Протокола за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика с хора, особено жени и деца, допълващ [Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност \(Протокола от Палермо\)](#) и член 4, буква а) от [Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора](#)⁴⁰⁵. На първо място ЕСПЧ определя дали дадена ситуация може да бъде квалифицирана като трафик на хора и съответно попада в обхвата на член 4. Ако това е така, анализът на ЕСПЧ ще следва моделите, описани в [раздел 7.2.1](#): Съдът проверява дали нормативната уредба на държавата ответник предоставя ефективна защита от трафик на хора, дали държавата е изпълнила своите позитивни задължения в конкретните обстоятелства по случая и дали компетентните органи са провели ефективно разследване на твърденията за трафик на хора. Съдът също така се основава на своята съдебна практика в обхвата на членове 3 и 8 по отношение на актовете на насилие, тъй като децата са особено уязвими, и установява дали прилаганите от държавата мерки за защитата им срещу действия, попадащи в приложното поле на член 4, са ефективни, дали включват разумни мерки за предотвратяване на действия, за които органите са разполагали или е трябвало да разполагат с информация, и дали действително имат възпиращ ефект⁴⁰⁶.

⁴⁰³ ЕС, Европейска комисия (2021 г.), „Борба с трафика на хора: Нова стратегия за периода 2021–2025 година“, 21 април 2021 г.

⁴⁰⁴ ЕСПЧ, *Rantsev срещу Кипър и Русия*, № 25965/04, 7 януари 2010 г., точка 282.

⁴⁰⁵ Организация на обединените нации, Общо събрание (Генерална асамблея) (2000 г.), [Протокол за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика с хора, особено жени и деца](#), Ню Йорк, 15 ноември 2000 г.; Съвет на Европа (2005 г.), [Конвенция за борба с трафика на хора](#), CETS № 197, 16 май 2005 г.

⁴⁰⁶ ЕСПЧ, *V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство*, № 77587/12 и 74603/12, 16 февруари 2021 г.; вж. също ЕСПЧ, *S.M. срещу Хърватия*, № 60561/14, 25 юни 2020 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Пример: Делото *Rantsev срещу Русия и Кипър*⁴⁰⁷ е заведено от бащата на младо момиче от Русия, починало при подозрителни обстоятелства в Кипър. Момичето е влязло в Кипър с трудова виза за кабаретна изпълнителка. След вероятен опит за бягство тя умира в резултат на падане от балкон на апартамент, принадлежащ на познати на нейния работодател. Бащата на момичето подава жалба срещу Русия и Кипър, в която твърди, че компетентните органи не са разследвали по подходящ начин смъртта на дъщеря му. В решението си по това дело ЕСПЧ за първи път се произнася, че трафикът на хора попада в обхвата на член 4 от ЕКПЧ. Въпреки че Кипър разполага с ефективна нормативна рамка за борба с трафика на хора, член 4 е нарушен, тъй като административната практика, съгласно която от работодателите се изисква да предоставят финансови гаранции за кабаретните танцьори, не осигурява ефективна защита от трафик и експлоатация. Освен това при конкретните обстоятелства по случая кипърските органи са били длъжни да знаят, че дъщерята на жалбоподателя е изложена на риск от това да стане жертва на трафик. Съдът постановява, че полицейските органи не са предприели мерки за защита на г-жа Rantseva от експлоатация. И накрая, съдът констатира нарушение на член 4 от страна на Русия, тъй като руските органи не са предприели ефективно разследване на твърденията за трафик на хора⁴⁰⁸.

Пример: Делото *V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство*⁴⁰⁹ се отнася до две вьетнамски деца, за които полицейски служители са разкрили, че работят в стопанства за канабис, след което са арестувани и обвинени в престъпления, свързани с наркотици. Жалбоподателите не са били незабавно насочени за извършване на оценка дали не са евентуални жертви на трафик, но на по-късен етап компетентният орган установява, че и двете деца са обект на трафик на хора. Прокуратурата изразява несъгласие с тази преценка и продължава с наказателното преследване. И двамата жалбоподатели се признават за виновни по обвиненията и са осъдени. За първи път съдът разглежда връзката между член 4 от ЕКПЧ и наказателното преследване на жертви или потенциални жертви на трафик. От международните стандарти за борба с трафика на хора не може да бъде направено тълкуване за някаква обща забрана за съдебно преследване на жертвите на трафик на хора, нито да се изключи възможността за наказателното преследване на жертвите на трафик на деца при всякакви обстоятелства. При определени обстоятелства наказателното преследване на (потенциални) жертви на трафик би могло обаче да е в противоречие със задължението на държавата да предприеме оперативни мерки за тяхната защита, когато органите са разполагали или е трябвало да разполагат с информация за обстоятелства, пораждащи основателни подозрения, че дадено лице е било обект на трафик.

⁴⁰⁷ ЕСПЧ, *Rantsev срещу Кипър и Русия*, № 25965/04, 7 януари 2010 г.

⁴⁰⁸ Вж. също ЕСПЧ, *S.M. срещу Хърватия*, № 60561/14, 25 юни 2020 г.

⁴⁰⁹ ЕСПЧ, *V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство*, № 77587/12 и 74603/12, 16 февруари 2021 г.

За да може наказателното преследване на (потенциална) жертва да се осъществи при зачитане на свободите, гарантирани от член 4, от първостепенно значение е извършването на ранно идентифициране на жертвите. Веднага щом органите узнаят или е трябвало да узнаят за обстоятелства, пораждащи основателно съмнение, че лице, заподозряно в извършването на престъпление, може да е било обект на трафик на хора или експлоатация, за това лице следва да бъде извършена своевременна оценка от обучени и квалифицирани специалисти въз основа на критерии, определени в международните стандарти, като бъде отчетен по-специално фактът, че не се е изисквала заплаха със сила и/или принуда, когато лицето е дете. В допълнение към това, ЕСПЧ подчертава, че всяко решение дали да се предприеме наказателно преследване на потенциална жертва следва да бъде взето, доколкото е възможно, едва след като квалифицирано лице е направило оценка за наличие на трафик на хора, особено когато потенциалната жертва е дете. В случая на жалбоподателите ЕСПЧ приема мотивите на прокуратурата за взетото решение да проведе наказателно преследване за напълно несъответстващи и несъвместими с определението за трафик на хора в международното право. Освен това липсата на своевременна оценка от страна на органите дали жалбоподателите реално не са били обект на трафик представлява нарушение на позитивните им задължения по член 4 от ЕКПЧ. ЕСПЧ приема също, че на горните основания е нарушено правото на жалбоподателя на справедлив съдебен процес, гарантирано от член 6 от ЕКПЧ.

ЕКСП счита, че трафикът на хора е тежко нарушение на правата на човека и човешкото достойнство, представляващо съвременна форма на робство⁴¹⁰. Съгласно член 7, параграф 10 държавите трябва да приемат законодателство, което да го криминализира⁴¹¹. Това законодателство трябва да бъде съпроводено с подходящ надзорен механизъм, санкции и план за действие за борба срещу трафика и сексуалната експлоатация на деца⁴¹².

На равнището на международните договори Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора е основният правен инструмент, регламентиращ борбата срещу трафика на хора⁴¹³.

⁴¹⁰ ЕКСП, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) срещу Ирландия*, жалба № 89/2013, 12 септември 2014 г., точка 56.

⁴¹¹ ECSR (2016 г.), *Заклучение 2015 г.* – Кипър, стр. 15, януари 2016 г. в: ECSR (2016 г.), *Заклучения 2015 г.* – членове 7, 8, 16, 17, 19, 27 и 31 от Хартата, януари 2016 г., стр. 260.

⁴¹² ECSR, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) срещу Ирландия*, жалба № 89/2013, 12 септември 2014 г., точка 57.

⁴¹³ Съвет на Европа (2005 г.), *Конвенция за борба с трафика на хора*, CETS № 197, 16 май 2005 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
Конвенцията допълва Директива 2011/36/ЕС на ЕС и е от основно значение за борбата с трафика в държавите страни по конвенцията, независимо дали са членки на ЕС или не, въз основа на общи стандарти и задължения. Прилагането на Конвенцията се наблюдава от група независими експерти (Експертна група за борба с трафика на хора, GRETA), които оценяват периодично състоянието на всяка от държавите и публикуват доклади.⁴¹⁴ Въз основа на тези доклади комитетът на държавите страни по конвенцията, който е политическият орган, отговарящ за прилагането на механизма за наблюдение по конвенцията, приема препоръки до държавите страни по нея, относно мерки, които следва да бъдат предприети за практическото прилагане на заключенията на GRETA, и предприема последващи действия по проследяване на постигнатия напредък.

723. Сексуална експлоатация

В рамките на правото на ЕС, Директива 2011/93/ЕС⁴¹⁵ е основният правен инструмент, съдържащ разпоредби относно сексуалната експлоатация на деца и детската порнография⁴¹⁶.

В член 4 се разглежда задълбочено експлоатацията, включително наемането, склоняването и принуждаването на деца да участват в порнографски представления или детска проституция и извличането на печалба от тях, присъствието на порнографски представления, в които участват деца и извършването на сексуални действия с дете, принудено да проституира. В нея детската порнография се определя като: i) всякакъв материал, който нагледно изобразява дете, участващо в прояви на реално или симулирано открито сексуално поведение; ii) всяко изображение на половите органи на дете за предимно сексуални цели; iii) всякакъв материал, който нагледно изобразява лице, което изглежда като дете, участващо в прояви на реално или симулирано открито сексуално поведение, или всяко изображение на половите органи на лице, което изглежда като дете, за предимно сексуални цели; или iv) реалистични изображения на дете, участващо в прояви на открито сексуално поведение, или реалистични изображения на половите органи на дете за предимно сексуални цели.⁴¹⁷

⁴¹⁴ Вж. Съвет на Европа, GRETA (2019 г.), *Девети общ доклад относно дейността на експертната група за действия срещу трафика на хора (GRETA)*, 2019 г.

⁴¹⁵ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), *Директива 2011/93/ЕС относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография*, ОВ L 335/1, 2011 г.

⁴¹⁶ В настоящия наръчник понятието „детска порнография“ се използва само когато се прави позоваване на правни текстове. Съгласно *Насоките от Люксембург* от 2016 г. обаче предпочитаното понятие е „материали, свързани със сексуална експлоатация на деца“ или „материали, показващи сексуално насилие над деца“; Междудомствена работна група (2016 г.), *Терминологични насоки за защита на децата от сексуална експлоатация и сексуално насилие*, 28 януари 2016 г.

⁴¹⁷ *Пак там*, член 2, буква в).

Закрила на децата от насилие и експлоатация
Разпоредбата на член 5 от директивата въвежда задължение за държавите членки на ЕС, да предприемат всички необходими мерки, за да гарантират, че умишленото изготвяне, придобиване, притежаване, дистрибуция, разпространение, предаване, предлагане, доставяне или осигуряване на детска порнография, както и съзнателното получаване на достъп до този вид съдържание се наказва.

В областта на правото на Съвета на Европа, ЕСПЧ неколкократно е анализирал дела, касаещи престъпления, свързани със сексуална експлоатация на деца, по членове 3 и 8 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *Söderman срещу Швеция* е заведено от момиче, чийто втори баща се е опитал да я заснеме във видео под душа⁴¹⁸. Жалбоподателката твърди, че шведското законодателство не защитава адекватно нейния личен живот. ЕСПЧ постановява, че държавата има позитивни задължения да създаде законодателна рамка, която да предоставя адекватна защита на жертви като жалбоподателя. Тъй като казусът се отнася само до опит за заснемане на видеозапис на жалбоподателката, ЕСПЧ приема, че не е задължително подобна нормативна рамка да включва наказателни санкции. Предоставените на разположение на жертвата правни средства за защита (с гражданскоправен или наказателноправен характер) трябва да са ефективни. По съществото на делото ЕСПЧ установява, че жалбоподателката не е могла да се ползва от ефективни наказателноправни или гражданскоправни правни средства за защита срещу опита на своя втори баща да я заснеме на видео, което е в нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *Н.С. срещу Турция*⁴¹⁹ се отнася до 12-годишно момиче, което със сила е било принудено да работи като проститутка. След подаването на жалба от жалбоподателката бързо започва разследване и по-голямата част от извършителите са осъдени на лишаване от свобода. Въпреки това в толкова тежко дело, свързано със сексуалната експлоатация на момиче, ЕСПЧ не се ограничава само до тази обща констатация в преценката си дали държавата ответник е изпълнила задълженията си по членове 3 и 8. ЕСПЧ констатира, че неоказването на помощ на жалбоподателката, неосигуряването на защита от извършителите, ненужното описание на случаите на изнасилване, многократните медицински прегледи, неосигуряването на спокойна и безопасна среда по време на съдебните заседания, оценката относно съгласието на жертвата, прекомерната продължителност на производството и накрая, погасяването по давност на две от обвиненията, представляват случаи на причиняване на тежки допълнителни страдания на жертвата. Поведението на националните органи не е било съвместимо със задължението за закрила на дете, което е станало жертва на сексуална експлоатация и сексуално насилие.

⁴¹⁸ ЕСПЧ, *Söderman срещу Швеция* [ГС], № 5786/08, 12 ноември 2013 г.

⁴¹⁹ ЕСПЧ, *Н.С. срещу Турция*, № 40591/11, 9 февруари 2021 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Съдиите в наказателните съдилища носят отговорност да гарантират преди всичко, че зачитането на личната неприкосновеност на ищеца е адекватно осигурено по време на съдебния процес. Интимният характер на темата и възрастта на жалбоподателя са били особено чувствителни въпроси, които неизбежно са изисквали съответно чувствителен подход от страна на властите към провеждането на въпросното наказателно производство. На горните основания съдът констатира нарушение на членове 3 и 8 от ЕКПЧ.

Член 9 от [Конвенцията на Съвета на Европа за престъпления в кибернетичното пространство](#)⁴²⁰ задължава държавите страни по нея, да инкриминират предлагането, предоставянето на възможност за достъп, разпространяването, предаването, снабдяването с или притежаването на детска порнография или производството на такива материали чрез компютърна система. Важно изискване е въпросното поведение да е умишлено. В [Обяснителния доклад](#) към конвенцията е посочено, че понятието „детска порнография“ е „уредено в приложимите национални стандарти, отнасящи се до определянето на материали като непристойни, противоречащи на обществения морал или отговарящи на сходни критерии за неморалност. Следователно материал, който е с художествен, медицински, научен или подобен характер, може да се счита за непорнографски.“⁴²¹ Комитетът на министрите на Съвета на Европа прие и насоки относно правата на детето в цифровата среда, в които се съдържат редица мерки, насочени специално към защитата на децата от сексуална експлоатация и сексуално насилие онлайн⁴²².

Освен това, в съответствие с членове 21—23 от [Конвенцията от Ланзароте](#) държавите са длъжни да предприемат законодателни мерки за криминализиране на различни форми на детска порнография. В съответствие с член 21 склоняването, принуждаването и участието в дейности, представляващи детска порнография, следва да бъде обявено за престъпление. В съответствие с член 22 заставянето на деца да бъдат свидетели на сексуални действия (или действия на сексуална злоупотреба) също трябва да бъде обявено за престъпление. И накрая, член 23 съдържа изискването за приемане на законодателни мерки за криминализиране на отправянето на предложение към деца за участие в сексуални действия чрез информационни или комуникационни технологии. Комитетът от Ланзароте насърчава държавите страни по конвенцията, да обмислят разширяване на обхвата на наказателната отговорност в случаи на отправяне на предложения към деца за участие в сексуални действия, като включат и случаите, когато сексуалната злоупотреба не е резултат от лична среща, а е осъществена чрез интернет⁴²³.

⁴²⁰ Съвет на Европа (2004 г.), [Конвенция за престъпления в кибернетичното пространство](#), CETS № 185, 1 юли 2004 г.

⁴²¹ Съвет на Европа (2001 г.), [Обяснителен доклад към Конвенцията за престъпления в кибернетичното пространство](#), точка 99.

⁴²² Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), [Насоки за зачитане, защита и изпълнение на правата на детето в цифровата среда](#), Препоръка CM/Rec(2018)7.

⁴²³ Съвет на Европа, Комитет Ланзароте (2015 г.), [Становище по член 23 от Конвенцията от Ланзароте и обяснителната бележка към нея: склоняване на деца за сексуални цели чрез информационни и](#)

Закрила на децата от насилие и експлоатация
Конвенцията от Ланзароте предвижда задължение на държавите да осигурят подходящи спрямо технологичното развитие ответни мерки и да използват всички съответни инструменти, мерки и стратегии за ефективно предотвратяване и борба със сексуалните престъпления срещу деца, включително в онлайн среда⁴²⁴.

Пример: Съгласно обстоятелствата по делото *К.У. срещу Финландия*⁴²⁵ в уебсайт за запознанства е публикувана обява от името на 12-годишно момче без негово знание. Посочена е неговата възраст, телефонен номер, физическо описание и е поместена връзка към уебсайт, съдържащ негова снимка. Обявата е със сексуален характер, като в нея се посочва, че момчето търси интимни отношения с момче на неговата или по-зряла възраст, което го прави цел за педофили. Интернет доставчикът не е могъл да разкрие самоличността на лицето, публикувало обявата, поради действащото законодателство. ЕСПЧ изтъква, че позитивното задължение по член 8 от ЕКПЧ за криминализиране на правонарушенията, но също така и за ефективното им разследване и наказателно преследване, придобива още по-голямо значение в случаите, когато е застрашено физическото и емоционалното благосъстояние на дете. В конкретния случай съдът се произнася, че физическото и емоционалното благосъстояние на детето е било застрашено в резултат на това, че то е било изложено на домогвания на педофили в интернет. На горните основания съдът установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

7.3. Високорискови групи

Основни точки

- Някои деца са особено уязвими, например деца, принадлежащи към етнически малцинства, деца с увреждания, ЛГБТИК деца или деца, страдащи от пристрастяване.

В областта на правото на Съвета на Европа разглежданите от ЕСПЧ дела, свързани конкретно със случаи на насилие срещу деца от малцинствени групи (извън контекста на трафика на хора и принудителния труд) са относително немногобройни. Те се отнасят главно до сегрегацията в училищата и дискриминацията, която е анализирана в [раздел 3.2](#).

комуникационни технологии (сприятеляване с деца с цел сексуална злоупотреба), 17 юни 2015 г.

⁴²⁴ Съвет на Европа, Комитет Ланзароте (2008 г.), *Interpretative opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies (ICTs)* (Тълкувателно становище относно приложимостта на Конвенцията от Ланзароте по отношение на сексуалните престъпления срещу деца, улеснени чрез използването на информационни и комуникационни технологии (ИКТ), 12 май 2017 г.

⁴²⁵ ЕСПЧ, *К.У. срещу Финландия*, № 2871/02, 2 декември 2008 г.

Пример: По делото *Centre of Legal Resources от името на Valentin Câmpeanu срещу Румъния* неправителствена организация е подала жалба от името на момче от ромски произход, което е починало в държавна институция за полагане на грижи.⁴²⁶ Момчето е било ХИВ-позитивно и е страдало от тежко интелектуално увреждане. Условията в институцията, където е живеело момчето, са били ужасяващи: липсвало е отопление, спално бельо или облекло, липсвала е подкрепа от персонала и т.н. Поради факта, че жертвата е нямала близки родственици, неправителствена организация е подала от негово име жалбата за нарушение на правата, гарантирани в членове 2, 3, 5, 8, 13 и 14 от ЕКПЧ. Съдът се произнася, че с оглед на изключителните обстоятелства по делото (извънредната уязвимост и липсата на известни близки родственици на младия ром), неправителствената организация има процесуална легитимация да представлява починалия жалбоподател. По съществото на жалбата ЕСПЧ установява нарушение на материалноправния аспект на член 2 от конвенцията. Съдът постановява, че националните органи носят отговорност за смъртта на г-н Сâмпеану, тъй като са го настанили в институцията, където той е починал поради недохранване и липса на подходящи жилищни условия и здравни грижи. ЕСПЧ установява също така нарушение на член 2 на основание на факта, че румънските органи не са провели ефективно разследване на смъртта на г-н Сâмпеану.

Що се отнася до децата, живеещи в институции, в [Препоръка на Съвета на Европа Rec\(2005\)5](#) е посочено, че настаняване на дете не трябва да се предприема на дискриминационни основания⁴²⁷. В делата на ЕСПЧ, свързани с деца с увреждания, се повдигат някои въпроси, включително във връзка с позитивното задължение на държавата да защитава живота и физическата неприкосновеност на такива деца.

Пример: Делото *Ненчева и други срещу България*⁴²⁸ се отнася до смъртта на 15 деца и младежи в дом за лица с умствени и физически увреждания. ЕСПЧ констатира, че условията на живот на децата в институцията, която е под контрола единствено на държавата, са ужасяващи: те не разполагат с храна, лекарства, облекло и отопление. Компетентните органи са били уведомени неколкократно за тази ситуация и следователно са знаели или са били длъжни да знаят за наличието на риск от смърт. ЕСПЧ установява нарушение на материалноправния аспект на член 2 от ЕКПЧ с мотива, че органите не са предприели никакви мерки за закрила на живота на децата, настанени в институция под техен контрол.

⁴²⁶ ЕСПЧ, *Centre for Legal Resources от името на Valentin Câmpeanu срещу Румъния* [ГС], № 47848/08, 17 юли 2014 г.

⁴²⁷ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2005 г.), *Препоръка Rec (2005)5* относно правата на децата, живеещи в институции от резидентен тип, 16 март 2005 г.

⁴²⁸ ЕСПЧ, *Ненчева и други срещу България*, № 48609/06, 18 юни 2013 г.

Освен това българските органи не са провели ефективно разследване на смъртните случаи на деца. При конкретните обстоятелства по случая те е следвало да образуват служебно наказателно разследване. Проведеното от тях разследване е оценено като неефективно на няколко основания: то е започнало две години след смъртта на децата, проточило се е необосновано дълго, не е обхванало смъртта на всички починали деца и не е изяснило всички фактори, свързани със случая. На тези основания ЕСПЧ установява нарушение на процедурния елемент на член 2 от ЕКПЧ.⁴²⁹

Пример: *Делото I.C. срещу Румъния*⁴³⁰ се отнася до жалба относно неадекватността на разследването във връзка с твърдението за изнасилване на 14-годишно момиче. Съдът приема, че румънските органи неоснователно са поставили акцент върху липсата на доказателства, че жалбоподателката е проявила съпротива по време на инцидента, като са основали изводите си единствено на показанията на предполагаемите извършители, че момичето се е съгласило с половия акт, наред с факта, че по тялото ѝ не са открити следи от насилие. Освен това не е бил възприет съобразен с контекста подход нито от прокурорите, нито от съдиите, които се произнасят по делото, като не са взети предвид нейната невръстна възраст и факта, че предполагаемото изнасилване, в което са участвали трима мъже, е извършено през нощта при студено време — всички тези фактори увеличават уязвимостта на жертвата. Особено внимание е трябвало да се обърне на анализа на валидността на съгласието на жалбоподателката с оглед на лекото ѝ интелектуално увреждане. В този контекст естеството на предполагаемото сексуално насилие срещу нея е било такова, че от основно значение за ефективното прилагане на съответните наказателни закони и за достъпа ѝ до подходящи правни средства за защита е било наличието на полезни механизми за разкриване и сигнализиране. ЕСПЧ констатира нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

Пример: *Делото V.C. срещу Италия*⁴³¹ се отнася до 15-годишно момиче, задържано по време на парти, на което се е приемало алкохол и наркотици. Родителите ѝ заявяват, че дъщеря им страда от психиатрични разстройства и че към нея са отправяни предложения да позира за порнографски снимки.

⁴²⁹ Вж. също ЕСПЧ, *L.R. срещу Северна Македония*, № 38067/15, 23 януари 2020 г.

⁴³⁰ ЕСПЧ, *I.C. срещу Румъния*, № 36934/08, 24 август 2016 г.

⁴³¹ ЕСПЧ, *V.C. срещу Италия*, № 54227/14, 1 май 2018 г.

Въпреки че органите незабавно започват наказателно разследване и прокурорът е поискал жалбоподателката да бъде приета в специализирана институция, ЕСПЧ критикува факта, че са изминали повече от четири месеца преди съдът по въпросите на младежта да вземе решение, след което на социалните служби е отнело още четири месеца да изпълнят разпореждането. Междувременно жалбоподателката става жертва на сексуална експлоатация и групово изнасилване. ЕСПЧ се е произнесъл, че съдът по въпросите на младежта и социалните служби на практика не са предприели незабавни защитни мерки, въпреки че са знаели, че жалбоподателката е физически и психологически уязвима и че не е приключило производството относно сексуалната ѝ експлоатация и предполагаемото групово изнасилване. С тези си действия органите не са извършили оценка на рисковете, пред които е била изправена жалбоподателката, което е в нарушение на членове 3 и 8 от ЕКПЧ.

На международно равнище в член 16 от КПХУ е определено изискване към държавите страни по конвенцията, да предприемат конкретни мерки за защита на децата с увреждания от насилие и експлоатация⁴³².

7.4 Изчезнали деца

Основни точки

Децата жертви на насилствено изчезване (наричано също и „принудително изчезване“ в международното право) имат право да запазят или да получат отново своята самоличност.

В съответствие с правото на ЕС Европейската комисия е открила безплатна гореща телефонна линия (116000) за съобщения за изчезнали деца.⁴³³ Услугата приема обаждания с информация за изчезнали деца и предава информацията на полицейските органи, предоставя съвети и подкрепа на лицата, които носят отговорност за изчезналите деца, и подпомага разследването на случаите.

В рамките на правото на Съвета на Европа насилственото изчезване на деца е разгледано в обхвата на член 8 от ЕКПЧ.

⁴³² Вж. също [раздел 3.5](#).

⁴³³ ЕС, Европейска комисия (2007 г.), Решение № 2007/698/ЕО за изменение на Решение № 2007/116/ЕО по отношение на въвеждането на допълнителни резервирани номера, започващи със 116, ОВ, L 284/31, 2007 г.; ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2018 г.), Директива 2018/1972 за установяване на Европейски кодекс за електронни съобщения (преработен текст), ОВ L 321/36, 2018 г., член 96.

Пример: По делото *Zorica Jovanović срещу Сърбия*⁴³⁴ се твърди, че новородено бебе е починало в болницата скоро след раждането, но тялото не е било предадено на родителите. Майката се е оплакала, че държавата не е изпълнила задължението си да ѝ предостави информация за съдбата на нейния син, включително относно причината за предполагаемата смърт или относно времето и мястото на погребението. ЕСПЧ постановява, че „многократният отказ на държавата да предостави [на майката] достоверна информация за съдбата на нейния син“ представлява нарушение на правото на зачитане на семейния ѝ живот⁴³⁵. Съгласно член 46 от ЕКПЧ съдът е разпоредил на Сърбия да предприеме всички подходящи мерки, за предпочитане чрез *lex specialis*, и в срок от една година да създаде механизъм за индивидуално обезщетяване на всички родители, намиращи се в положение като това на жалбоподателката или в достатъчно сходно положение с него. Сръбският парламент впоследствие приема през февруари 2020 г. Закона за изпълнение на решението по делото на *Zorica Jovanović*.

Пример: В последвалото дело *Mik и Jovanović срещу Сърбия*⁴³⁶ жалбоподателите се оплакват, че изпълнението на решението по делото *Zorica Jovanović* от страна на сръбските органи е било твърде бавно и в крайна сметка неефективно. Въпреки че това законодателство е прието през 2020 г. след значително закъснение, въпросите, които е трябвало да бъдат нормативно регулирани, са били с много чувствителен и сложен характер. Освен това в приетия в крайна сметка от парламента закон по отношение на положението, пред което са изправени жалбоподателите и други лица в същото положение се предвиждат както съдебни производства, така и извънсъдебни процедури, и този закон има за цел разкриването на действителното положение на новородените бебета, за които има подозрения, че са изчезнали от родилните отделения в Сърбия. Поспециално законът предвижда, наред с другото, система, в която националните съдилища имат правомощия да разследват и набавят доказателства не само по искане на вносител на искане за това, но и по собствена инициатива с цел установяване на всички относими факти, и също така имат правомощия да присъждат обезщетение, когато случаят изисква. Предвидена е и комисия с широки правомощия, чиито членове се определят с мнозинство от представителите на регистрирани сдружения на родители с предмет на дейност проблемите с изчезнали бебета. На това основание ЕСПЧ изважда делото от списъка си с дела.

⁴³⁴ ЕСПЧ, *Zorica Jovanović срещу Сърбия*, № 21794/08, 26 март 2013 г.

⁴³⁵ *Пак там*, точка 74.

⁴³⁶ ЕСПЧ, *Mik and Jovanović срещу Сърбия* (dec.), № 9291/14 и 63798/14, 23 март 2021 г.

В член 25, алинея 1, буква б) от [Международната конвенция за защита на всички лица от насилствено изчезване](#)⁴³⁷ се посочва, че държавите са длъжни да предотвратяват и наказват „фалшифицирането, прикриването или унищожаването на документи, удостоверяващи истинската самоличност“ на деца, които са жертви на насилствено изчезване или чиито родители са жертви на насилствено изчезване. Освен това държавите са длъжни да предприемат необходимите мерки за издирване и идентифициране на тези деца, както и за връщането им на техните рождени семейства. С оглед на правото на тези деца да бъде запазена или повторно установена тяхната самоличност, включително тяхното гражданство, име и семейни връзки, признати от закона, държавите трябва да разполагат с действащи правни процедури за преглед и отмяна на осиновяване или настаняване за полагане на грижи на деца жертви на насилствено изчезване (член 25, алинея 4). Конвенцията потвърждава два от общите принципи, които стоят в основата на правата на детето: висшият интерес на детето като първостепенно съображение и правото на детето да изразява мнението си (член 25, алинея 5). Макар че тази конвенция е ратифицирана от относително малък брой европейски държави, нейното значение за европейската нормативна рамка не трябва да се подценява⁴³⁸.

⁴³⁷ Организация на обединените нации (2006 г.), [Международната конвенция за защита на всички лица от насилствено изчезване](#), 20 декември 2006 г.

⁴³⁸ Към февруари 2022 г. 17 от 27-те държави членки на ЕС са ратифицирали тази конвенция. Тя е ратифицирана и от следните държави членки на Съвета на Европа: Албания, Армения, Босна и Херцеговина, Черна гора, Сърбия и Швейцария.

8

Икономически, социални и културни права и достатъчен жизнен стандарт

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>Харта на основните права, член 14 (образование)</p> <p>Директива за единното разрешение (2011/98/ЕС)</p> <p>Директива относно дългосрочното пребиваване (2003/109/ЕО)</p> <p>Директива за студентите (2004/114/ЕО)</p> <p>Директива за свободното движение (2004/38/ЕО)</p> <p>Директива относно признаването (2011/95/ЕС)</p> <p>(Преработен текст) (2013/33/ЕС)</p> <p>СЕС, С-9/74, <i>Donato Casagrande срещу Landeshauptstadt München</i>, 1974 г.</p> <p>СЕС, С-413/99, <i>Baumbast и R срещу Secretary of State for the Home Department</i>, 2002 г. (образование на децата мигранти)</p>	<p>Право на образование</p>	<p>ЕСПЧ, Протокол № 1, член 2 (право на образование)</p> <p>ЕСХ (ревизирана), член 17 (право на образование)</p> <p>РКЗНМ, член 12, алинея 3 и член 14</p> <p>Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти</p> <p>ЕСПЧ, <i>Пономарьови срещу България</i>, № 5335/05, 2011 г. (дискриминация, основана на имиграционен статут)</p>

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>Харта на основните права, член 35 (достъп до здравни грижи)</p> <p>Директива относно признаването (2011/95/ЕС), член 29 (предоставяне на основни обезщетения на децата мигранти)</p> <p>Директива относно условията за приемане (преработен текст) (2013/33/ЕС), член 21, член 23, параграф 4 и член 25</p>	<p>Право на здраве</p>	<p>ЕКПЧ, членове 2 (право на живот) и 8 (право на физическа неприкосновеност)</p> <p>Конвенция от Овиедо, членове 6 и 8</p> <p>ЕСХ (ревизирана), член 11 (право на опазване на здравето) и член 13 (право на социална и медицинска помощ)</p> <p>Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти</p> <p>ЕСПЧ, <i>Oyal срещу Турция</i>, № 4864/05, 2010 г. (заразяване с ХИВ на новородено)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Илия Петров срещу България</i>, № 19202/03, 2012 г. (нараняване в електрически трансформаторен пост)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Centre for Legal Resources от името на Valentin Cătreanu срещу Румъния</i> [ГС], № 47848/08, 2014 г. (смъртен случай в институция)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Glass срещу Обединеното кралство</i>, № 61827/00, 2004 г. (информирано съгласие)</p> <p>ЕСПЧ, <i>М.А.К. и R.К. срещу Обединеното кралство</i>, № 45901/05 и 40146/06, 2010 г. (подлагане на изследване без съгласието на родителите)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Vavříšková и други срещу Чешката република</i>, № 47621/13, 2021 г. (мерки за задължителна ваксинация)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Parfitt срещу Обединеното кралство</i>, № 18533/21, 2021 г. (най-добрият интерес на детето)</p> <p>ЕКСП, <i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) срещу Франция</i>, Жалба № 14/2003, 2004 г. (здравни грижи за деца мигранти)</p> <p>ЕКСП, <i>Defence for Children International (DCI) срещу Белгия</i>, Жалба № 69/2011, 2012 г. (деца с нередовен статут)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>Харта на основните права, член 34, параграф 3 (право на социална помощ и на помощ за жилище)</p> <p>Директива за расовото равенство (2000/43/ЕО)</p> <p>Директива относно събиране на семейството (2003/86/ЕО)</p> <p>Директива относно условията за приемане (преработен текст) (2013/33/ЕС)</p> <p>СЕС, С-233/18, <i>Zubair Haqbin срещу Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers</i>, 2019 г.</p>	<p>Право на жилище</p>	<p>ЕСХ (ревизирана), член 16 (право на семейството на социална, правна и икономическа защита), член 17 (право на децата и младежите на социална, правна и икономическа защита) и член 31 (право на жилище)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Vah срещу Обединеното кралство</i>, № 56328/07, 2011 г.</p> <p>ЕСПЧ, <i>Winterstein и други срещу Франция</i>, № 27013/07, 2013 г. (непредоставяне на жилище)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Khan срещу Франция</i>, № 12267/16, 2019 г.</p>
<p>Харта на основните права, членове 1, 24 и 34 (социална сигурност и социална помощ)</p> <p>Директива относно равновесието между професионалния и личния живот (2019/1158)</p> <p>Директива относно дългосрочното пребиваване (2003/109/ЕО)</p> <p>Директива относно признаването (2011/95/ЕС)</p>	<p>Право на достатъчен жизнен стандарт и право на социална сигурност</p>	<p>ЕСХ (ревизирана), членове 12–14 (права на социално осигуряване, социална и медицинска помощ и на помощ от службите за социални грижи), член 16 (право на семейството на социална, правна и икономическа защита) и член 30 (право на закрила срещу бедност и социална изолация)</p> <p>Протокол № 1 към ЕКПЧ, член 1</p> <p>Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти</p> <p>Европейска конвенция за социална сигурност</p> <p>ЕСПЧ, <i>Konstantin Markin срещу Русия</i> [ГС], № 30078/06, 2012 г. (родителски отпуск)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Йочева и Ганева срещу България</i>, №№ 18592/15 и 43863/15, 2021 г.</p> <p>ЕКСП, <i>European Committee for Home-based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) срещу Франция</i>, Жалба № 82/2012, 2013 г. (спиране на семейни помощи за отсъствия от училище)</p>

Икономическите, социалните и културните права, наричани по-често социално-икономически права или социални права, в европейския контекст обхващат свързани с работата права, както и право на образование, здраве, жилище, социална сигурност и, по-общо, на достатъчен жизнен стандарт.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Културните права остават в голяма степен неразработени и без достатъчно внимание в научните публикации и съдебната практика. Някои техни аспекти от тях са разгледани в [раздел 8.2](#) относно правото на образование.

Изрични изисквания във връзка с икономическите, социалните и културните права в европейския контекст се съдържат главно в [ЕСХ](#) и [Хартата на основните права на ЕС](#), а разпоредби от значение за тази област са включени и в [ЕКПЧ](#) и протоколите към нея, например относно забраната за принудителен труд и правото на образование. Освен това ЕСПЧ е изразил позицията, че „липсва строго разграничение между сферата [на социалните и икономическите права] и областта, попадаща в обхвата на Конвенцията“⁴³⁹ както и мнението, че гражданските права, гарантирани от ЕКПЧ, включват в своето съдържание и икономически, социални и културни права. В съответствие с този подход например съдът е анализирал правото на достъп до здравни грижи като елемент от забраната на изтезанията и нечовешкото или унижителното отнасяне или наказание (член 3 от ЕКПЧ)⁴⁴⁰.

В ЕС [Европейският стълб на социалните права](#) (ЕССП), прогласен през 2017 г.⁴⁴¹, и [Планът за действие на Комисията на Европейския стълб на социалните права](#)⁴⁴², приет през 2021 г., са израз на силен политически ангажимент за по-социална Европа. ЕССП се състои от 20 принципа, които са от съществено значение за справедливите и добре функциониращи пазари на труда и социални системи. Принцип № 11 от ЕССП е съсредоточен върху грижите за децата и подкрепата за тях и подчертава, че децата имат право на достъпно образование и грижи в ранна детска възраст с добро качество и право на защита от бедност. Децата в неравностойно положение също имат право на специфични мерки за подобряване на равните възможности. През 2021 г. Съветът на ЕС прие [Европейската гаранция за детето](#) с цел да се гарантира, че всяко дете в Европа, изложено на риск от бедност или социално изключване, има достъп до най-основните права като здравеопазване и образование⁴⁴³.

В тази глава са разгледани икономическите, социалните и културните права, които имат пряко отношение към децата: правото на образование ([раздел 8.2](#)); правото на здраве ([раздел 8.3](#)); правото на жилище ([раздел 8.4](#)); и правото на достатъчен жизнен стандарт и социална сигурност ([раздел 8.5](#)).

⁴³⁹ ЕСПЧ, *Airey срещу Ирландия*, № 6289/73, 9 октомври 1979 г., точка 26.

⁴⁴⁰ Вж. например ЕСПЧ (2015 г.), *Factsheet on Prisoners' health-related rights*, февруари 2015 г.; ЕСПЧ (2015 г.), *Factsheet – Health*, април 2015 г.

⁴⁴¹ ЕС (2017 г.), „[Европейският стълб на социалните права в 20 принципа](#)“, 16 ноември 2017 г.

⁴⁴² ЕС, Европейска комисия (2021 г.), *План за действие на Европейския стълб на социалните права*, COM(2021) 102 final, 2021 г.

⁴⁴³ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2021 г.), *Препоръка (ЕС) 2021/1004 на Съвета от 14 юни 2021 г. за създаване на Европейска гаранция за децата*, ST/9106/2021/INIT, ОВ L 223, 2021 г.

8.1. Подходи към икономическите, социалните и културните права

Основни точки

- Обезпечаването на достатъчно ресурси е ключът към осигуряването на защитата на социалните права.
- Централните елементи от социалните права са наличността, достъпността, адаптивността и приемливостта.

Съгласно правото на ЕС икономическите, социалните и културните права са включени в обхвата на **Хартата на основните права на ЕС** със същото значение, както и гражданските и политическите права. Разпоредбата на член 52 от хартата обаче прави разграничение между права и принципи, като принципите имат ограничен характер по отношение на възможността съдебните органи да се позовават на тях⁴⁴⁴. Според Съда на ЕС не всички икономически, социални и културни права и принципи, залегнали в хартата, съдържат тази възможност съдебните органи да се позовават на тях⁴⁴⁵.

Съгласно правото на СЕ ЕКСП отбелязва, че когато реализирането на дадено право е „изключително комплексно и извънредно скъпо“, Комитетът оценява постепенното реализиране на правото въз основа на три критерия: първо, мерките да се предприемат в разумен срок за постигане на целите на хартата; второ, този напредък трябва да бъде измерим; и трето, „в съответствие с максималното използване на наличните ресурси“⁴⁴⁶. Наред с това ЕКСП напомня на държавите за „въздействието на техните решения върху групите в особено неравностойно положение, както и върху останалите засегнати лица“⁴⁴⁷.

Макар и в специфичния контекст на правото на социална сигурност, ЕКСП изтъква, че действията, представляващи отстъпление от реализираните постижения, които са мотивирани с необходимостта „да се осигури поддържането и устойчивостта на съществуващата система за социална сигурност“, са допустими, при условие че не „подкопават основната рамка на националната система за социална сигурност и не лишават физически лица от възможността да се ползват от защитата на тази система срещу сериозни социални и икономически рискове“⁴⁴⁸.

⁴⁴⁴ Вж. също ЕС, Европейска комисия (2020 г.), *Проучване на осъществимостта за гаранция за децата, окончателен доклад*, март 2020 г.

⁴⁴⁵ СЕС, C-596/16 и C-570/16, *Stadt Wuppertal срещу Maria Elisabeth Bauer и Volker Willmeroth срещу Martina Broßmann*, 6 ноември 2018 г.

⁴⁴⁶ ЕКСП, *International Association Autism Europe (IAAE) срещу Франция*, жалба № 13/2002, 4 ноември 2003 г., точка 53; приложено в ЕКСП, *European Action of the Disabled (AEH) срещу Франция*, жалба № 81/2012, 11 септември 2013 г., точки 94–99.

⁴⁴⁷ ЕКСП, *International Association Autism Europe (IAAE) срещу Франция*, жалба № 13/2002, 4 ноември 2003 г., точка 53.

⁴⁴⁸ ЕКСП, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOPDEI) и Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) срещу Гърция*, жалба № 65/2011, 23 май 2012 г., точка 47.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
ЕСПЧ също приема възможността за мерки, представляващи отстъпление от постигнатото, но проверява дали възприетият метод е обоснован и годен за постигане на преследваната легитимна цел⁴⁴⁹.

Във връзка с правото на образование ЕКСП, действайки в съответствие с подхода на Комитета на ООН за икономически, социални и културни права, е приел аналитичната рамка, основаваща се на критериите за наличност, достъпност, приемливост и адаптивност⁴⁵⁰. Разграничението между наличност и достъпност фигурира също в практиката на ЕСПЧ. Критериите или основните елементи за наличност, достъпност, приемливост и адаптивност стоят в основата на изложения по-долу анализ, доколкото съществува приложима съдебна практика.

8.2. Право на образование

Основни точки

- Ограниченията на достъпа до образование трябва да са предвидими, да преследват легитимна цел, да са обосновани и недискриминационни.
- Зачитането на религиозните и философските убеждения на родителите в образованието на детето не изключва възможността за религиозно или сексуално образование в училищата.
- Образованието трябва да може да се адаптира към потребностите на всички деца, което предполага предприемане на специални мерки за децата с увреждания и възможността децата, принадлежащи към малцинства, да учат и да бъдат обучавани на собствения им език.

Съгласно правото на ЕС, член 14, параграф 2 от [Хартата на основните права на ЕС](#) гарантира правото на образование, включително „възможността да се получи безплатно задължително образование“.

⁴⁴⁹ ЕСПЧ, *Markovics и други срещу Унгария*, Решение за недопустимост, №№ 77575/11, 19828/13 и 19829/13, 24 юни 2014 г., точки 37 и 39.

⁴⁵⁰ ЕКСП, *Mental Disability Advocacy Center срещу България*, жалба № 41/2007, 3 юни 2008 г., точка 37.

Третият параграф от член 14 гарантира свободата да се създават учебни заведения, както и правото на родителите да осигуряват образованието и обучението на децата си в съответствие със своите религиозни, философски и педагогически убеждения. ЕСПЧ включва принципа на образование, обучение и учене през целия живот⁴⁵¹.

Съгласно правото на Съвета на Европа, член 2 от [Протокол № 1 към ЕКПЧ](#) гарантира правото на образование. ЕСПЧ уточнява, че тази разпоредба не задължава държавите да осигурят достъп до образование, а гарантира „право на достъп до съществуващите към дадения момент образователни заведения“.⁴⁵² Наред с горното, правото на образование включва и „възможността за получаване на ползи от полученото образование, т.е. правото да се получи, в съответствие с действащите във всяка държава правила и под една или друга форма, официално признаване на завършеното [...] обучение“⁴⁵³. Това обаче не е абсолютно право. Неговите ограничения трябва да са предвидими за заинтересованите лица и да преследват легитимна цел. Дисциплинарните мерки, включващи временно или окончателно изключване от образователно заведение, са позволени, доколкото отговарят на условията за допустими ограничения⁴⁵⁴. ЕСПЧ преценява дали тези форми на изключване от образование водят до отказ на правото на образование, като разглежда фактори като процесуалните гаранции, продължителността на изключването, усилията за реинтеграция и адекватността на предоставеното алтернативно образование⁴⁵⁵. Децата могат също така да бъдат изключени от учебно заведение от съображения, свързани със здравето и безопасността, например ако има опасения, че са носители на заразно заболяване, при условие че решението за изключването им остава в сила само докато е необходимо⁴⁵⁶.

Като елемент от правото на образование родителите имат право на зачитане на техните религиозни и философски убеждения. Въпреки това „определянето и планирането на учебната програма по принцип е от компетентността“ на държавата⁴⁵⁷.

⁴⁵¹ ЕС (2017 г.), [Европейски съдебен акт на социалните права](#), 16 ноември 2017 г.

⁴⁵² ЕСПЧ, [Относно някои аспекти на законодателството относно използването на езици в системата за образование в Белгия срещу Белгийската държава](#), №№ 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 и 2126/64, 23 юли 1968 г., точка 4.

⁴⁵³ *Пак там*

⁴⁵⁴ ЕСПЧ, [С.Р. срещу Обединеното кралство](#), № 300/11, 6 септември 2016 г.

⁴⁵⁵ ЕСПЧ, [Ай срещу Обединеното кралство](#), № 40385/06, 11 януари 2011 г., точка 58.

⁴⁵⁶ ЕСПЧ, [Метлика срещу Гърция](#), № 37991/12, 6 октомври 2015 г.

⁴⁵⁷ ЕСПЧ, [Folgerø и други срещу Норвегия](#) [ГС], № 15472/02, 29 юни 2007 г., точка 84.

Освен това държавата може да включи в учебната програма информация или знания с религиозен или философски характер, при условие че „тази информация се преподава по обективен, критичен и плуралистичен начин“⁴⁵⁸. За осигуряване на плурализма е необходимо разликите по отношение на преподаването на определена религия или философия да бъдат балансирани, като на родителите бъде предложена възможността за частично или пълно освобождаване на децата им от изучаването на съответния предмет, например възможността децата да не участват в определени учебни часове или в целия курс на религиозно обучение⁴⁵⁹. Подходът на ЕСПЧ към този проблем от гледна точка на недискриминацията е разгледан в [раздел 2.1](#) и [раздел 2.2](#)⁴⁶⁰.

Съгласно член 17, параграф 2 от [ревизираната ЕСК](#), държавите се задължават „да предприемат всички подходящи и необходими мерки, предназначени [...] да осигурят на децата и младежите безплатно начално и средно образование, както и да насърчават редовното посещение на училищата“⁴⁶¹. Освен това ЕКСП е постановил, че съгласно тази разпоредба държавите страни по конвенцията, следва да гарантират достъп до образование и на децата, които пребивават незаконно на тяхната територия⁴⁶².

Наред с горното, образователните заведения трябва да са достъпни за всички без дискриминация.⁴⁶³ ЕКСП застъпва позицията, че „интегрирането на децата с увреждания в масовите училища [...] следва да е нормалната практика, а обучението в специализирани училища следва да е изключение“.⁴⁶⁴ Държавите не се ползват с широка свобода на преценка по отношение на избора на вида на училищата, в които да се обучават лица с увреждания: те трябва да посещават масови училища.⁴⁶⁵ Случаи, свързани с диференцирано третиране в областта на образованието на основания като гражданство, имиграционен статут или етнически произход, са разгледани в [глава 3](#).

⁴⁵⁸ *Пак там*, точка 84.

⁴⁵⁹ *Пак там*, точки 85–102 и особено мнение.

⁴⁶⁰ ЕСПЧ, *Grzelak срещу Полша*, № 7710/02, 15 юни 2010 г.

⁴⁶¹ ЕСК от 1961 г. не съдържа разпоредба относно правото на образование.

⁴⁶² ЕКСП, *Médecins du Monde – International срещу Франция*, жалба № 67/2011, 11 септември 2012 г.

⁴⁶³ По въпроса за децата с увреждания вж. [глава 3](#) и [глава 7](#).

⁴⁶⁴ ЕКСП, *Mental Disability Advocacy Center срещу България*, жалба № 41/2007, 3 юни 2008 г., точка 35.

⁴⁶⁵ ЕКСП, *European Action of the Disabled (АЕН) срещу Франция*, жалба № 81/2012, 11 септември 2013 г., точка 78; ЕКСП, *International Federation for Human Rights (FIDH) и Inclusion Europe срещу Белгийската държава*, жалба № 141/2017, 9 септември 2020 г.

Съгласно съдебната практика на ЕКСП държавите се ползват с широка свобода на преценка по отношение на определянето на културната уместност на използваните учебни материали в областта на сексуалното и репродуктивното здраве, но те се дължат да гарантират недискриминационно образование в областта на сексуалното и репродуктивното здраве, „което не утвърждава и не засилва социалното изключване и лишаването от човешко достойнство“⁴⁶⁶. Образователните материали не трябва да „утвърждават унизителни стереотипи“, например относно лицата с нехетеросексуална ориентация⁴⁶⁷.

И накрая, адаптивността на образованието спрямо потребностите на всички деца предполага например за децата с увреждания, които са интегрирани в масовите училища, „да се предприемат мерки за удовлетворяване на техните специални потребности“⁴⁶⁸ (вж. също [раздел 3.5](#)).

В съответствие с член 12, алинея 3 от [ПКЗНМ](#) държавите страни по конвенцията, се задължават да утвърждават равни възможности за достъп до образование на всички степени за лицата, принадлежащи към национални малцинства (вж. също [глава 3](#)).⁴⁶⁹ За децата, принадлежащи към национални малцинства, член 14 от [ПКЗНМ](#) гарантира правото да учат и да бъдат обучавани на собствения им език⁴⁷⁰. ЕСПЧ констатира също така, че правото на образование включва и правото на лицата да получават образование на националния език (един от националните езици)⁴⁷¹.

Като се има предвид нарастващото значение на цифровата среда, в тази област бяха приети редица документи на Съвета на Европа, в които държавите се приканват да гарантират, че децата имат достъп до цифровата среда по начин, който е приобщаващ и отчита развитието в способностите на децата и особеното положение на деца в необлагодетелствано положение⁴⁷².

⁴⁶⁶ ЕКСП, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) срещу Хърватия*, жалба № 45/2007, 30 март 2009 г., точка 47.

⁴⁶⁷ *Пак там*, точки 59 и 61; вж. също ЕСПЧ, *Ваев и други срещу Русия*, № 67667/09, 13 ноември 2017 г.; ЕСПЧ, *A.R. и L.R. срещу Швейцария*, № 22338/15, 19 декември 2017 г.

⁴⁶⁸ ЕКСП, *Mental Disability Advocacy Center срещу България*, жалба № 41/2007, 3 юни 2008 г., точка 35.

⁴⁶⁹ Вж. Съвет на Европа, Консултативен комитет за Рамковата конвенция за защита на националните малцинства (2006 г.), *Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (Коментар за образованието в обхвата на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства), ACFC/25DOC(2006)002, 2 март 2006 г., част 2.1.

⁴⁷⁰ За допълнителна информация вж. Съвет на Европа, Консултативен комитет по Рамковата конвенция за защита на националните малцинства, *Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (Коментар за образованието в обхвата на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства), ACFC/25DOC(2006)002, 2 март 2006 г., част 2.3, и *Thematic Commentary No. 3* (Тематичен коментар № 3): *The language rights of persons belonging to national minorities under the Framework Convention* (Езиковите права на лицата, принадлежащи към национални малцинства, съгласно Рамковата конвенция), ACFC/44DOC(2012)001 rev, 5 юли 2012 г., част VI.

⁴⁷¹ ЕСПЧ, *Catan и други срещу Молдова и Русия* [голям състав], № 43370/04, 8252/05 и 18454/06, 19 октомври 2012 г., точка 137.

⁴⁷² Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), *Препоръка CM/Rec(2018)7 на Комитета на министрите до държавите членки относно насоки за зачитане, защита и изпълнение на правата на детето в цифровата среда*, 4 юли 2018 г.

В тях също така се отправят препоръки образованието в областта на цифровата грамотност да бъде включено в основната образователна програма от най-ранна възраст, като се взема предвид развитието в способностите на децата⁴⁷³.

8.2.1. Право на образование на децата мигранти

Съгласно правото на ЕС основното право на децата на образование независимо от миграционния им статут е признато на практика във всички аспекти на миграционното право на Съюза⁴⁷⁴. **Директивата за единно разрешение**⁴⁷⁵ предвижда равно третиране на лицата, притежаващи разрешение за пребиваване, а **Директивата за дългосрочното пребиваване** предвижда равно третиране на дългосрочно пребиваващите граждани на трети страни⁴⁷⁶. ЕС няма обаче правомощия да определя съдържанието или обхвата на националните разпоредби в областта на образованието. Вместо това ЕС защитава правото на децата мигранти на достъп до образование при условия, които са еднакви или, в зависимост от техния статут, сходни на условията, приложими към местните граждани. **Директива за студентите (2004/114/ЕО)** урежда условията за влизане и пребиваване на граждани на трети страни за период над три месеца с цел образование, ученически обмен, безвъзмездно обучение или доброволческа дейност⁴⁷⁷. Общите условия за прием на деца включват предоставяне на валиден пътнически документ, разрешение от родителите за придвижвания престой и здравна застраховка, както и, съобразно изискванията на държавата членка, заплащане на такси, дължими за разглеждането на молбата за прием⁴⁷⁸.

⁴⁷³ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2019 г.), Препоръка CM/Rec(2019)10 относно развитие и насърчаване на образованието за цифрово гражданство, 21 ноември 2019 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (2016 г.), Препоръка CM/Rec(2016)2 относно интернет на гражданите, 10 февруари 2016 г.

⁴⁷⁴ Вж. например ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), Директива 2011/95/ЕС относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила (переработен текст)(Директива относно признаването), ОВ L 337/9, 2011 г., член 27.

⁴⁷⁵ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), Директива 2011/98/ЕС относно единна процедура за кандидатстване на граждани на трети държави за единно разрешение за пребиваване и работа на територията на държава членка и относно общ набор от права за работници от трети държави, законно пребиваващи в държава членка, ОВ L 343, 2011 г.

⁴⁷⁶ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2003 г.), Директива 2003/109/ЕО на Съвета от 25 ноември 2003 г. относно статута на дългосрочно пребиваващи граждани на трети страни, ОВ L 16, 2003 г.

⁴⁷⁷ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2004 г.), Директива 2004/114/ЕО на Съвета относно условията за прием на граждани на трети страни с цел образование, ученически обмен, безвъзмездно обучение или доброволческа дейност (Директива за студентите), ОВ L 375/12, 2004 г.

⁴⁷⁸ Пак там, член 6.

Икономически, социални и културни права и достатъчен жизнен стандарт Учениците например са длъжни да предоставят доказателства за участие в програма за ученически обмен, провеждана от призната за целта организация в съответната държава членка⁴⁷⁹. Стажантите без възнаграждение са длъжни да предоставят изискваните от държавата членка доказателства, че за времето на своя престой разполагат с достатъчно средства за покриване на разноските си за издръжка, обучение и завръщане⁴⁸⁰. Достъпът на студентите, обучаващи се във висши учебни заведения, до икономически дейности, включително платена работа, подлежи на ограничения⁴⁸¹.

Деца на мигранти от ЕС, които се преместват в друга държава членка на ЕС по силата на правилата за свободно движение, се ползват от най-благоприятно третиране в това отношение. Те имат право на достъп до общата образователна система и до курсове за чиракуване и професионално обучение в тази държава при равни условия с местните граждани⁴⁸². Това включва обществените и частните училища, както и задължителното и незадължителното образование. СЕС винаги е тълкувал разширително това право, за да гарантира равния достъп до образование, както и до по-широк кръг социални плащания, свързани с образованието, а също и до всички помощи, чието предназначение е да улеснят участието в образованието. Например по делото *Casagrande* детето на работник мигрант от ЕС получава право на достъп до помощ за образование, отпускана въз основа на проверка на доходите, по силата на правилата на ЕС за свободно движение⁴⁸³.

Наред с горното, законодателство, прието през седемдесетте години на миналия век, задължава държавите членки да предоставят допълнително езиково обучение на децата на работници мигранти от ЕС, както на езика на приемащата държава, така и на майчиния им език, с цел улесняване на тяхното интегриране в приемащата държава и в тяхната държава на произход, ако в следствие те се завърнат там⁴⁸⁴.

⁴⁷⁹ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2004 г.), Директива 2004/114/ЕО относно условията за прием на граждани на трети страни с цел образование, ученически обмен, безвъзмездно обучение или доброволческа дейност (Директива за студентите), ОВ L 375/12, член 7, 2004 г.

⁴⁸⁰ *Пак там*, член 10.

⁴⁸¹ *Пак там*, член 17.

⁴⁸² ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), Регламент (ЕС) № 492/2011 относно свободното движение на работници в Съюза, ОВ L 141/1, член 10, 2011 г.; Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2004 г.), Директива 2004/38/ЕО относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО (Директива за свободното движение), ОВ L 158, 30.4.2004 г., член 24, параграф 1.

⁴⁸³ СЕС, С-9/74, *Donato Casagrande срещу Landeshauptstadt München*, 3 юли 1974 г. Решението е потвърдено с по-късни решения, като например СЕС, С-3/90, *M.J.E. Bernini срещу Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, 26 февруари 1992 г.

⁴⁸⁴ ЕС, Съвет на Европейския съюз (1977 г.), Директива 77/486/ЕИО относно образованието на децата на мигриращи работници (Следва да се има предвид, че децата мигранти, които са граждани на трети държави, са изключени от нейното приложно поле).

Макар да изглежда, че тези мерки гарантират щедра и полезна допълнителна подкрепа на децата, обучаващи се в училище в приемащата държава, тяхното прилагане в отделните държави членки е силно фрагментирано и все по-трудно осъществимо с оглед на големия брой различни езици, които трябва да бъдат обхванати⁴⁸⁵.

Пример: Делото *Baumbast и R срещу Secretary of State for the Home Department*⁴⁸⁶ се отнася до това дали двете дъщери на работник мигрант от Германия, който се е преместил в Обединеното кралство със своята съпруга и дъщерите от Колумбия, могат да продължат да посещават училище след като баща им напуска Обединеното кралство и заминава в държава извън ЕС, като оставя там съпругата и дъщерите си. Пред СЕС е стоял въпросът дали съпругата и дъщерите му могат да останат в приемащата държава на собствено основание, въпреки факта, че г-н Baumbast (чрез когото те са получили производни права на пребиваване) на практика се е отказал от статута си на работник мигрант в ЕС. За СЕС решаващ довод е обстоятелството, че децата са интегрирани в образователната система на приемащата държава и би било вредно и непропорционално те да бъдат отстранени на този решаващ етап от тяхното образование. Съдът потвърждава, че значението на постигането на трайност и приемственост в образованието на децата е толкова голямо, че то може да послужи като основание за продължаване на разрешението за пребиваване на семейството (за което липсват други основания) в приемащата държава за периода на обучението на детето мигрант.

Решението по делото *Baumbast* е последвано от други дела⁴⁸⁷ и е кодифицирано в член 12, параграф 3 от [Директива 2004/38/ЕО](#) ([Директивата за свободното движение](#)).⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ ЕС, Комисия на Европейските общности (1984 г.), [Директива 77/486/ЕИО](#), COM(84) 54 final и COM(88) 787 final, 10 февруари 1984 г.

⁴⁸⁶ СЕС, C-413/99, *Baumbast и R срещу Secretary of State for the Home Department*, 17 септември 2002 г.

⁴⁸⁷ СЕС, C-480/08, *Maria Teixeira срещу London Borough of Lambeth и Secretary of State for the Home Department*, 23 февруари 2010 г.; СЕС, C-310/08, *London Borough of Harrow срещу Nimco Hassan Ibrahim и Secretary of State for the Home Department*, 23 февруари 2010 г.

⁴⁸⁸ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2004 г.), [Директива 2004/38/ЕО](#) относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и за отмяна на Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО, 30.4.2004 г., 2004 г., член 2, параграф 2, буква в) и член 12, параграф 3.

Икономически, социални и културни права и достатъчен жизнен стандарт Децата, които са граждани на трети държави, имат право на достъп само до *обществено финансираното* образование при равни условия с местните граждани и са изключени от свързаните с тази област придобивки като стипендии.⁴⁸⁹ Някои правни инструменти на ЕС в областта на имиграцията изискват от държавите членки да въведат механизми, гарантиращи съответно признаване и прехвърлимост на чуждестранните квалификации, дори когато липсват съответни удостоверителни документи (член 28 от [Директивата относно признаването](#))⁴⁹⁰.

Правата на образование на децата, търсещи убежище, са още по-ограничени: приемащата държава е длъжна да предостави на тези деца достъп до образователната си система при условия, които са *подобни*, но не непременно *еднакви* с условията, приложими към собствените ѝ граждани.⁴⁹¹ На това основание се допуска образованието да се предоставя в центрове за настаняване, вместо в училища, а компетентните органи могат да отлагат пълноценния достъп на търсещите убежище деца до училище за срок до три месеца от датата на подаване на молбата за убежище. В случаите, когато предоставянето на достъп до образователната система е невъзможно поради особеното положение на детето, държавите членки са длъжни да осигурят алтернативни условия на обучение (член 14, параграф 3 от [Директивата относно условията на приемане](#))⁴⁹².

Съгласно правото на Съвета на Европа член 2 от Протокол № 1 се използва във връзка с член 14 като основание за осигуряване на достъп до образование за децата мигранти (вж. също [раздел 3.3](#)).

Пример: По делото *Пономарьови срещу България*⁴⁹³ ЕСПЧ разглежда изискването двама руски ученици без постоянно местожителство да плащат такси за средно образование. Съдът заключава, че налагането на заплащане на такси за обучение в средно училище в този случай е дискриминационно и съответно представлява нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ.⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива относно признаването \(Директива 2011/95/ЕС\)](#), ОВ L 337, 2011 г., член 11; Съвет на Европейския съюз (2003 г.), [Директива за дългосрочното пребиваване \(Директива 2003/109/ЕО\)](#), ОВ L 016, 2003 г., член 14; Съвет на Европейския съюз (2003 г.), [Директива 2003/86/ЕО за правото на събиране на семейството](#), ОВ L 251, 2003 г., член 14; Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директива относно условията на приемане \(2013/33/ЕС\)](#), ОВ L 180, 2013 г., член 14, буква в).

⁴⁹⁰ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/95/ЕС относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила \(преработен текст\) \(Директива относно признаването\)](#), ОВ L 337/9, 2011 г.

⁴⁹¹ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директивата относно условията на приемане \(2013/33/ЕС\)](#), ОВ L 180, 2013 г. (Следва да се обърне внимание, че съгласно [Директивата относно признаването \(2011/95/ЕС\)](#), член 27, на децата бежанци, които са придобили право на дългосрочно пребиваване се гарантира достъп до образование при същите условия, както за местните граждани)

⁴⁹² ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директивата относно условията на приемане \(2013/33/ЕС\)](#), ОВ L 180, 2013 г.

⁴⁹³ ЕСПЧ, *Пономарьови срещу България*, № 5335/05, 21 юни 2011 г.

⁴⁹⁴ Вж. също [раздел 3.3](#).

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
ЕСХ осигурява защита на правата на децата мигранти на образование, както пряко (член 17, алинея 2), така и непряко, като налага ограничения върху правата на децата да упражняват трудова дейност, с цел да получат възможност да се възползват пълноценно от задължителното образование (член 7).⁴⁹⁵

Освен това [Европейската конвенция за правния статут на работниците мигранти](#)⁴⁹⁶ потвърждава правото на децата мигранти на достъп „на същото основание и при същите условия, както местните граждани“ до общо образование и професионално обучение в приемащата държава (член 14, параграф 1).

В сферата на международното право правото на децата мигранти на равен достъп до образование е подкрепено от [Международната конвенция за защита на правата на всички работниците мигранти и членовете на техните семейства](#) (член 30).⁴⁹⁷

В член 28 от [КПД](#) е предвидено, че всички деца имат право на безплатно задължително образование. Съгласно член 29, алинея 1, буква в) от конвенцията съдържанието на това право надхвърля значително равенството на достъпа до образование и включва разпоредбите относно развитието на културната идентичност и езика на детето, както и ценностите на неговата държава на произход.

8.3. Право на здраве

Основни точки

- Държавите имат позитивни задължения да предприемат мерки срещу застрашаващи живота рискове за здравето, за които компетентните органи разполагат или трябва да разполагат с информация.
- Държавните органи трябва да проведат ефективно разследване в случай на смърт на лице.
- Съгласно ЕСХ децата, които пребивават незаконно в страната, имат право на здравни грижи, които надхвърлят спешната медицинска помощ.
- Приемливостта на здравните грижи предполага получаване на информирано съгласие или разрешение.
- Съгласно законодателството на ЕС и ЕСХ и при съблюдаване на няколко ограничения децата мигранти имат право на достъп до социално подпомагане и здравни грижи.

⁴⁹⁵ Вж. напр. ЕКСП, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) срещу Франция*, жалба № 114/2015, 24 януари 2018 г.

⁴⁹⁶ Съвет на Европа (1977 г.), *Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти*, CETS № 93, 24 ноември 1977 г.

⁴⁹⁷ Организация на обединените нации (1990 г.), *Конвенция за защита на правата на всички работници мигранти и членовете на техните семейства*, 18 декември 1990 г.

Съгласно правото на ЕС, член 35 от [Хартата на основните права на ЕС](#) гарантира на право на достъп до здравни грижи

Децата на мигранти, които са граждани на ЕС, имат достъп до социално подпомагане и здравни грижи при същите условия, както местните граждани, след като са пребивавали три месеца в приемащата държава⁴⁹⁸. Сходни права са гарантирани и на децата на онези, които са получили разрешение за дългосрочно пребиваване в държава членка, макар че обхватът на тези права може да бъде ограничен до т.нар. „основни обезщетения“⁴⁹⁹. Що се отнася до децата бежанци и децата, търсещи убежище, държавите членки са длъжни да предоставят достъп до подходящо социално подпомагане при равни условия с гражданите на приемащата държава, но и в този случай това право може да бъде ограничено до получаване на „основни обезщетения“ (член 29 от [Директивата относно признаването](#)). Законодателството задължава държавите членки да предоставят на уязвимите деца мигранти достъп до достатъчно здравни грижи. Например децата, които са били жертва на насилие или изтезания, трябва да получат достатъчна подкрепа за удовлетворяване на техните физически и психологически потребности (глава IV от [Директивата относно условията за приемане](#) (преработен текст), член 21, член 23, параграф 4 и член 25). Директивата относно приемането съдържа сходни разпоредби относно уязвимите деца мигранти.

Съгласно правото на СЕ ЕКПЧ не съдържа изрични гаранции за правото на здравни грижи или правото на здраве. ЕСПЧ обаче е разгледал редица дела, свързани със здравето, включващи разнообразни обстоятелства. Първо, съдът разглежда случаи на здравословни проблеми, в които е застрашен животът на деца. В него се посочват позитивните задължения на държавата да предприеме превантивни мерки срещу животозастрашаващи рискове за здравето, за които тя знае или би трябвало да знае.

Пример: По делото *Oyal срещу Турция* държавата не е предприела превантивни мерки срещу разпространението на ХИВ чрез преливане на кръв. В резултат на това новородено бебе е било заразено с вируса ХИВ при кръвопреливане в държавна болница. Макар че в случая е било предоставено известно обезщетение, ЕСПЧ констатира, че предвид факта, че не е осигурено пълно покритие на разходите за лечение и медикаменти през целия живот на пострадалото дете, държавата не е изпълнила задължението си да предостави приемливо обезщетение, с което е нарушила правото на живот (член 2 от ЕКПЧ)⁵⁰⁰.

⁴⁹⁸ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2004 г.), [Директива 2004/38/ЕО относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки](#), ОВ L 158, 30.4.2004 г., член 24.

⁴⁹⁹ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2003 г.), [Директива 2003/109/ЕО от 25 ноември 2003 г. относно статута на дългосрочно пребиваващи граждани от трети страни](#), ОВ L 16, 2003 г., член 11, параграф 4).

⁵⁰⁰ ЕСПЧ, *Oyal срещу Турция*, № 4864/05, 23 март 2010 г., точки 71–72.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Наред с това Съдът нарежда на турската държава да предостави безплатно и пълно покритие на разходите за лечение през целия живот на жертвата.

Пример: По делото *Илия Петров срещу България*⁵⁰¹ 12-годишно момче е пострадало тежко в електрически трансформаторен пост. Трансформаторният пост е бил разположен в обществен парк, където обичайно са се събирали деца и младежи, а вратата не е била заключена. ЕСПЧ приема, че експлоатацията на електрическата мрежа е дейност, която е свързана с повишен риск за лицата, които се намират в близост до съответните съоръжения. Държавата е длъжна да приеме подходящи регулаторни механизми, включително система за контрол на ефективното прилагане на правилата за сигурност. Съдът постановява, че пропускът на държавата да осигури безопасността на трансформаторния пост, макар че е знаела за проблемите, свързани с безопасността, представлява нарушение на правото на живот (член 2 от ЕКПЧ)⁵⁰².

Наред с горното, държавите имат позитивното задължение да се отчитат за лечението на деца в уязвимо положение, които са под грижите на държавни органи (вж. също [глава 6](#) и [раздел 7.3](#)).

Пример: Делото *Centre for Legal Resources от името на Valentin Câmpeanu срещу Румъния*⁵⁰³ се отнася до ХИВ-позитивен тийнейджър от ромски произход, страдащ от тежко интелектуално увреждане, туберкулоза, пневмония и хепатит, който е починал на 18-годишна възраст. Той е бил под грижите на държавата през целия си живот. ЕСПЧ установява сериозни пропуски в процеса на вземане на решения относно предоставянето на медикаменти и грижи за пациента, както и трайно неизпълнение на задължението на медицинския персонал да му предоставя подходящи грижи и лечение. Следователно е нарушен член 2 от ЕКПЧ⁵⁰⁴.

По въпроса за съгласието за провеждане на медицинско лечение ЕСПЧ се произнася, че когато не е налице спешен случай, лечението без съгласието на родителите представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

⁵⁰¹ ЕСПЧ, *Илия Петров срещу България*, № 19202/03, 24 април 2012 г.

⁵⁰² *Пак там*

⁵⁰³ ЕСПЧ, *Centre for Legal Resources от името на Valentin Câmpeanu срещу Румъния* [ГС], № 47848/08, 17 юли 2014 г. Вж. също описанието на това решение на основание на ЕКПЧ в [глава 7](#).

⁵⁰⁴ Вж. също [раздел 7](#).

Пример: По делото *Glass срещу Обединеното кралство*⁵⁰⁵ на дете с тежко увреждане е поставен диаморфин въпреки категоричните възражения на неговата майка. ЕСПЧ констатира, че решението на администрацията на болницата да пренебрегне възражението на майката срещу предложеното лечение при липсата на разрешение от съда представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ⁵⁰⁶.

Пример: По делото *М.А.К. и R.К срещу Обединеното кралство*⁵⁰⁷ деветгодишно момиче е подложено на кръвно изследване и заснемане без съгласието на родителите, въпреки изричните указания на баща ѝ да не се извършват никакви изследвания, докато момичето е само в болницата. Констатирано е, че при липсата на неотложна необходимост от медицински характер, така предприетите без родителско съгласие медицински процедури представляват нарушение на правото на пациентката на физическа неприкосновеност съгласно член 8 от ЕКПЧ⁵⁰⁸.

Същевременно ЕСПЧ потвърждава принципа на висшия интерес на детето в здравеопазването дори когато е налице конфликт с интересите или желанията на родителите, включително в контекста на ваксинационните схеми и решенията в терминален стадий.

Пример: По делото *Vavříčka и др. срещу Чешката република*⁵⁰⁹ жалбоподателите се оплакват от последиците от неспазването на общото законово задължение в Чехия за гарантирано редовно ваксиниране на децата срещу заболявания, които са добре познати в медицинската наука. Спазването на задължението не може да бъде наложено физически. Обаче родители, които без основателна причина не изпълняват задълженията си, могат да бъдат глобени, а неваксинираните деца не се приемат в детските градини (изключение се прави за тези, които не могат да бъдат ваксинирани по здравословни причини). Съдът констатира, че задължението за ваксинация и преките последици от него съставляват акт на намеса по смисъла на член 8 от ЕКПЧ. Държавите обаче са длъжни да поставят висшия интерес на детето, както и на децата като група, в центъра на всички решения, засягащи тяхното здраве и развитие.

⁵⁰⁵ ЕСПЧ, *Glass срещу Обединеното кралство*, № 61827/00, 9 март 2004 г.

⁵⁰⁶ *Пак там*, точка 83.

⁵⁰⁷ ЕСПЧ, *М.А.К. и R.К. срещу Обединеното кралство*, № 45901/05 и 40146/06, 23 март 2010 г.

⁵⁰⁸ *Пак там*, точка 79.

⁵⁰⁹ ЕСПЧ, *Vavříčka и други срещу Чешката република*, № 47621/13, 8 април 2021 г.

Що се отнася до имунизацията, целта трябва да бъде всяко дете да бъде защитено от тежки заболявания чрез ваксинация или непряко чрез колективния имунитет. На това основание съдът приема, че здравната политика на държавата е в съответствие с висшия интерес на детето и тъй като въпросното задължение за ваксинация също така е и пропорционално в разумна степен на преследваните законни цели, в този случай държавата не е превишила свободата си на преценка, нито е нарушила ЕКПЧ.

Пример: По делото *Parfitt срещу Обединеното кралство*⁵¹⁰ петгодишната дъщеря на жалбоподателката страда от остра некротизираща енцефалопатия и е била в постоянно вегетативно състояние без изгледи за подобрение. Върховният съд на Обединеното кралство постановява, че не би било незаконосъобразно болничното заведение, което се грижи за дъщерята на жалбоподателката, да прекрати лечението. Предвид свободата на преценка, предоставена на органите в такива случаи, съдът не установява нарушение на член 2 от ЕКПЧ. Националният съд е взел предвид показанията на 12 уважавани лекари специалисти. Съдът е разгледал надлежно и внимателно желанието на жалбоподателката, но прави заключението, че режимът на инвазивни грижи за дъщеря ѝ е продължил дълго време и представлява тежест, без да има никаква полза за нея. Независимо от презумпцията, че животът трябва да бъде запазен, националният съд е счел, че не е във висш интерес на детето живот му да продължава. Поради това жалбата е обявена за недопустима⁵¹¹.

В съответствие с членове 6 и 8 от [Конвенцията от Овиедо](#)⁵¹², когато дете няма юридическа дееспособност да даде съгласието си за провеждане на медицинска интервенция, това може да стане само с разрешението на негов представител, освен при спешни случаи. Макар че в Конвенцията от Овиедо не се изисква съгласието на детето, когато то няма юридическа дееспособност да го даде, в нея е посочено, че все пак мнението на детето трябва да бъде взето предвид „като фактор, чиято определяща сила нараства с възрастта и степента на зрялост на лицето“ (член 6, алинея 2). Съветът на Европа отчита необходимостта да бъде вземан предвид развиващият се характер на способността на децата за вземане на решения, включително по въпроси, свързани със собственото им здраве. В тази връзка той подготвя ръководство, съдържащо принципи и добри практики за включване на децата в процеса на вземане на решения по медицински въпроси⁵¹³.

⁵¹⁰ ЕСПЧ, *Parfitt срещу Обединеното кралство*, № 18533/21, 20 април 2021 г.

⁵¹¹ Вж. също ЕСПЧ, *Gard и други срещу Обединеното кралство*, № 39793/17, 27 юни 2017 г.

⁵¹² Съвет на Европа (1997 г.), Конвенция за защита на правата на човека и на човешкото достойнство във връзка с прилагането на постиженията на биологията и медицината (Конвенция за правата на човека и биомедицината), CETS № 164, 4 април 1997 г.

⁵¹³ За повече информация вж. [Уебстраницата на Съвета на Европа за ръководството](#).

Генетичните изследвания на деца трябва да бъдат отлагани до достигането на дееспособност за вземане на решения от детето, освен ако такова забавяне би навредило на неговото здраве или благосъстояние⁵¹⁴.

Освен това съгласно член 11 от ЕСХ, държавите страни по конвенцията, се задължават да предприемат подходящи мерки за създаване на служби за консултации и образование с цел подобряване на здравето и развиване на чувство за индивидуална отговорност по въпросите на здравеопазването⁵¹⁵. Медицинската помощ и грижи са гарантирани съгласно член 13 от ЕСХ на лицата, които не разполагат с достатъчно средства и не са в състояние да си осигурят тези средства със собствени сили или да ги получат от друг източник. Накрая, през 2011 г. Комитетът на министрите прие *Насоки за здравеопазване, съобразено с интересите на детето*⁵¹⁶.

Както е видно от долните примери, ЕКСП поддържа позицията, че децата мигранти, които пребивават незаконно в дадена държава, имат право на здравни грижи отвъд медицинската помощ в спешни случаи. ЕСХ съдържа множество позовавания на правото на децата на социално подпомагане и здравни грижи (членове 11, 12, 13, 14, 16 и 17), които са приложими независимо от миграционния статут на децата.

Пример: Решението на ЕКСП по делото *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) срещу Франция*⁵¹⁷ е свързано с приемането от Франция на закон, по силата на който е прекратено освобождаването на имигрантите с нередовен статут с много ниски доходи от заплащане на лечение и са въведени такси за здравни грижи. ЕКСП се произнася, че на физическите лица, които не са навършили пълнолетие, включително непридружените деца, трябва да бъдат предоставяни безплатни здравни грижи.

Пример: По делото *Defence for Children International (DCI) срещу Белгия*⁵¹⁸, ЕКСП установява нарушение на член 17 от ЕСХ с мотива, че са наложени ограничения върху медицинската помощ, предоставяна на децата мигранти без документи.

⁵¹⁴ Съвет на Европа (2008 г.), *Допълнителен протокол към Конвенцията за правата на човека и биомедицината относно генетичните изследвания за здравни цели*, CETS № 203, 27 ноември 2008 г.

⁵¹⁵ За информация относно образованието в областта на сексуалното и репродуктивното здраве вж. също в раздела, посветен на образованието ([раздел 8.2](#)).

⁵¹⁶ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), *Насоки за здравеопазване, съобразено с интересите на детето*, 21 септември 2011 г.

⁵¹⁷ ЕКСП, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) срещу Франция*, жалба № 14/2003, 8 септември 2004 г., параграфи. 35–37.

⁵¹⁸ ЕКСП, *Defence for Children International (DCI) срещу Белгийската държава*, жалба № 69/2011, 23 октомври 2012 г.

Комитетът потвърждава, че „правото на непълнолетните мигранти, които пребивават незаконно в дадена държава, да получават здравни грижи обхваща не само медицинската помощ в спешни случаи, а също така и първични и вторични здравни грижи, както и психологическа помощ“. Освен това комитетът изтъква, че липсата на центрове за приемане на деца чужденци, пребиваващи незаконно в страната, затруднява достъпа до здравни грижи. Наред с горното той констатира, че причините за влошеното здраве могат да бъдат отстранени, само доколкото за децата се осигуряват жилища и се настаняват в приемна грижа. Във връзка с това комитетът се произнася, че е налице нарушение на член 11, алинеи 1 и 3 от ЕСХ поради липсата на жилища и приемни домове⁵¹⁹.

Европейската конвенция за правния статут на работниците мигранти⁵²⁰ също предвижда, че работниците мигранти, които работят на законно основание на територията на друга държава, както и техните семейства, следва да получават равен достъп до социално подпомагане и здравни грижи (член 19). В областта на международното право по-подробни разпоредби относно правото на здраве се съдържат в член 12 от [Международния пакт за икономически, социални и културни права](#)⁵²¹ и в член 24 от [КПД](#). Тези правни инструменти поставят акцент върху превенцията и лечението. Комитетът на ООН по правата на детето подчертава значението на достъпа до най-високия достижим стандарт на здравни грижи и хранене през ранното детство⁵²², както и на достъпа на юношите до информация за сексуалното и репродуктивното здраве⁵²³. Освен това Комитетът уточнява, че правото на децата на здраве включва „правото на контрол над собственото здраве и тяло, включително свързаната със сексуалното и репродуктивното здраве свобода да се прави отговорен избор“⁵²⁴. Той насърчава държавите да „обмислят възможността да позволят на децата да се съгласяват за определени видове лечение и интервенции без разрешение от родител, грижещо се за детето лице или настойник, например изследване за ХИВ и услуги за сексуалното и репродуктивното здраве, включително образование и напътствия в областта на сексуалното здраве, използването на контрацептиви и безопасния аборт“⁵²⁵.

⁵¹⁹ Вж. също ЕКСП, *European Committee for Home-based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) срещу Франция*, жалба № 114/2015, 24 януари 2018 г.

⁵²⁰ Съвет на Европа (1977 г.), *Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти*, CETS № 93, 24 ноември 1977 г.

⁵²¹ Организация на обединените нации, Общо събрание (Генерална асамблея) (1966 г.), *Международен пакт за икономически, социални и културни права*, 16 декември 1966 г., Организация на обединените нации, Treaty Series, том 993, стр. 3.

⁵²² Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2006 г.), *Общ коментар № 7 (2005 г.): Прилагане на правата на детето в ранна детска възраст*, CRC/C/GC/7/Rev.1, 20 септември 2006 г., точка 27.

⁵²³ Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2003 г.), *Общ коментар № 4 (2003 г.): Здраве и развитие на юношите в контекста на Конвенцията за правата на детето*, CRC/GC/2003/4, 1 юли 2003 г., точка 28.

⁵²⁴ Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2013 г.), *Общ коментар № 15 (2013 г.): Правото на детето да се ползва от най-високия достижим стандарт на здравословно състояние (член 24)*, CRC/C/GC/15, 17 април 2013 г., точка 24.

⁵²⁵ *Пак там*, точка 31.

84. Право на жилище

Основни точки

- Правото на подходящо жилище е гарантирано в член 31 от ЕСХ.
- На децата, които пребивават с нередовен статут в дадена държава, следва да бъде предоставен адекватен подслон, а условията на живот в местата за настаняване трябва да зачитат човешкото достойнство.
- ЕСПЧ приема, че неподходящите жилищни условия не са основание за настаняване в обществена институция за полагане на грижи.

В рамките на правото на ЕС, член 34, параграф 3 от [Хартата на основните права на ЕС](#) съдържа позоваване на правото на помощ за жилище като елемент от борбата срещу социалното изключване и бедността. [Директивата за расовото равенство](#) посочва жилищното настаняване сред стоките и услугите, които са на разположение на обществеността, по отношение на които следва да бъде предоставен недискриминационен достъп и предлагане⁵²⁶. По отношение на дългосрочно пребиваващи граждани на трети държави се прилага недиференцирано третиране по отношение на помощите за жилищно настаняване. Законодателството на ЕС си поставя за цел да гарантира, че членовете на семейството на граждани на трети държави няма да бъдат в тежест на системите за социално подпомагане на държавите членки⁵²⁷. [Директивата относно събиране на семейството](#) съдържа изискването молбите за събиране на семейството да съдържат доказателства, че лице, което има статут на кандидат за събиране на семейството (т.е. което е гражданин на трета страна и притежава разрешение за пребиваване, издадено със срок на валидност една година или повече, и с основание може да очаква да получи право на постоянно пребиваване), разполага с жилищни условия, считани за нормални за сравнимо семейство, живеещо в същия район. Жилищните условия следва да покриват изискванията на общите здравни норми и нормите за безопасност, които са в сила във въпросната държава членка⁵²⁸.

[Директивата за условията на приемане](#) (член 24, параграф 2) определя задължение за държавите членки да настаняват непридружени деца, търсещи убежище, при техни родственници, в приемни семейства или в подходящи условия за настаняване. Съдът на ЕС е постановил, че материалните условия на приемане, включително жилищното настаняване, не могат да бъдат отнети като санкция, тъй като това би лишило кандидатите от основните им нужди.

⁵²⁶ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2000 г.), [Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 г. относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход](#), ОВ L 180, 2000 г., стр. 3.

⁵²⁷ Вж. също FRA и ЕСПЧ (2020 г.), [Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията](#), 17 декември 2020 г.

⁵²⁸ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2003 г.), [Директива 2003/86/ЕО от 22 септември 2003 г. относно правото на събиране на семейството от 22 септември 2003 г. \(Директива относно събиране на семейството\)](#), ОВ L 251, 3.10.2003 г., стр. 12–18, член 7, параграф 1, буква а).

Пример: Делото *Zubair Haqbin*⁵²⁹ се отнася до преюдициално запитване, отправено в рамките на спор между г-н Zubair Haqbin и Federal Agency for the Reception of Asylum Seekers, Белгия (Fedasil), по повод на иск за обезщетение, предявен от г-н Haqbin срещу Fedasil вследствие на две решения на организацията, с които той временно е бил лишен от материалните условия на приемане. Г-н Haqbin е афганистански гражданин, пристигнал в Белгия като непридружено дете и подава молба за международна закрила. Настанен е в приемен център, където е участвал в сбиване с други настанени в центъра. Вследствие на този инцидент директорът на приемния център решава да лиши г-н Haqbin от материална помощ за срок от 15 дни. СЕС се произнася за първи път относно обхвата на правото, предоставено на държавите членки с член 20, параграф 4 от Директива 2013/33/ЕС за определяне на стандарти относно приемането на кандидати за международна закрила. Въз основа на тълкуването на Съда на ЕС държава членка не може да прилага санкция, състояща се в отнемане, дори временно, на материалните условия на приемане, свързани с жилище, храна или облекло, доколкото това би довело до лишаване на кандидата от възможността да задоволява най-основните си нужди. Налагането на други санкции трябва при всички обстоятелства да отговаря на условията, свързани с принципа на пропорционалност и зачитане на достойнството. В случая на непридружено дете тези санкции трябва да се определят, в този контекст, като се обърне специално внимание на висшия интерес на детето.

В рамките на правото на Съвета на Европа ЕКПЧ не гарантира право на жилищно настаняване, но ако дадена държава вземе решение да предоставя жилище, тя трябва да организира жилищното настаняване по недискриминационен начин.

Пример: По делото *Vah срещу Обединеното кралство*⁵³⁰ жалбоподателката, която пребивава на законно основание в Обединеното кралство, е получила разрешение към нея да се присъедини синът ѝ, при условие че няма да разчита на публични средства. Скоро след пристигането на сина ѝ жалбоподателката подава молба за помощ за жилищно настаняване. Тъй като обаче нейният син подлежи на имиграционен контрол, ѝ е отказано предимството, което ѝ се полага на основание на нейния статут на лице с непълнолетно дете, което е останало без жилище не по собствена воля. В крайна сметка властите ѝ помагат да си намери ново жилище, а по-късно ѝ предоставят социално жилище.

⁵²⁹ СЕС, C-233/18, *Zubair Haqbin срещу Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers*, 12 ноември 2019 г.

⁵³⁰ ЕСПЧ, *Vah срещу Обединеното кралство*, № 56328/07, 27 септември 2011 г.

Жалбоподателката твърди, че отказът да ѝ бъде предоставено предимство е дискриминационен. ЕСПЧ приема, че въвеждането на критерии за разпределение на ограничените ресурси, каквито са социалните жилища, е законосъобразно, при условие че тези критерии не са произволни или дискриминационни. Отказът за предоставяне на предимство на жалбоподателката не съдържа произволни елементи, тъй като тя е разбирала добре условието, под което е получила разрешение за влизане на нейния син в страната. Освен това жалбоподателката никога не е била действително бездомна и законодателството предвижда други задължения за органите на местната администрация, въз основа на които те биха ѝ предоставили помощ на нея и сина ѝ при възникване на реален риск тя и синът ѝ да останат без жилище. На горните основания съдът приема, че в случая няма нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.

ЕСПЧ разглежда и случаи на принудително извеждане на пътуващи семейства от площадки за каравани⁵³¹.

Пример: Делото *Winterstein и други срещу Франция*⁵³² се отнася до производства за съдебно отстранение, образувани срещу редица пътуващи семейства, които от много години живеят на едно и също място. Националните съдилища са издали разпореждания за съдебно отстранение на семействата, с възможност за налагане на санкции за неизпълнение. Въпреки че разпорежданията не са били приведени в принудително изпълнение, много от семействата са се преместили. Само на четири семейства е предоставено алтернативно настаняване в социални жилища; така наречените семейни площадки, където е трябвало да бъдат настанени останалите семейства, не са били създадени. При конкретните обстоятелства по това дело принципът на пропорционалност изисква да се обърне специално внимание на последиците от съдебното отстранение и на риска семействата да останат без дом. Националните органи първоначално не са изпълнили това си задължение. Освен това в множество международни инструменти и инструменти на Съвета на Европа се подчертава необходимостта да се осигури алтернативно настаняване в случай на принудително отстранение на роми или пътуващи лица, като се има предвид, че те принадлежат към уязвимо малцинство. Поради това съдът констатира, че е налице нарушение на правата на жалбоподателите по член 8.

Съдът е разгледал непряко въпроса за качеството на жилищата, като е посочил, че неподходящите жилищни условия не са основание за настаняване на деца в обществена институция за полагане на грижи⁵³³ (вж. също [раздел 5.2.](#) и [раздел 6.2.](#)).

⁵³¹ ЕСПЧ, *Connors срещу Обединеното кралство*, № 66746/01, 27 май 2004 г.

⁵³² ЕСПЧ, *Winterstein и други срещу Франция*, № 27013/07, 17 октомври 2013 г.

⁵³³ ЕСПЧ, *Wallová и Walla срещу Чешката република*, № 23848/04, 26 октомври 2006 г., точки 73–74; ЕСПЧ, *Havelka и други срещу Чешката република*, № 23499/06, 21 юни 2007 г., точки 57–59.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
ЕСПЧ също така е имал възможност да разгледа позитивните задължения на дадена държава, в контекста на грижите и условията на живот, към непридружените деца чужденци, дори когато те пребивават с нередовен статут в държавата.

Пример: Делото *Khan срещу Франция*⁵³⁴ се отнася до непредоставянето от страна на френските органи на грижи на непридружено дете чужденец преди и след демонтирането на временните палаткови лагери, създадени в южната част на lande de Calais („Calais heath“). Жалбоподателят, пристигнал във Франция като 11-годишен, живее в лагера в продължение на шест месеца в среда, явно неподходяща за деца и характеризираща се по-специално с нездравословни, несигурни и опасни условия. Положението се влошава след демонтирането на палатковия лагер, в резултат на което е демонтирана палатката, в която е живял жалбоподателят, и настъпва цялостно влошаване на условията на живот на площадката. Въпреки че спрямо жалбоподателя е издадена заповед за настаняване в структура за полагане на грижа, органите не са предприели никакви действия за неговата защита. Макар националните органи да са били изправени пред сложната задача да идентифицират децата сред всички присъстващи на площадката и да им осигурят подходящи грижи, за съда няма убедителни доказателства, че органите са направили всичко, което разумно може да се очаква от тях за изпълнението на позитивното им задължение в настоящия случай, предвид обстоятелството, че жалбоподателят, в качеството си на непълнолетно непридружено дете чужденец, което се намира незаконно на територията на държавата, следователно е принадлежал към една от най-уязвимите категории в обществото. Съчетанието от средата, в която живеел жалбоподателят и непривеждането в изпълнение на заповедта за защита представлява унизително отношение и нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

Правото на подходящо жилище е гарантирано в член 31 от [ESC \(Европейската социална харта\)](#). ЕКСП приема, че „[п]одходящо жилище по смисъла на член 31, алинея 1 е жилище, което е безопасно от санитарна и здравна гледна точка, т.е. трябва да е оборудвано с всички необходими условия като водопровод, отоплителна инсталация, събиране на отпадъците, санитарен възел и електрическа инсталация, а също така трябва да е безопасно от конструктивна гледна точка, да не е пренаселено и да е предоставено в постоянно владение, защитено от закона“⁵³⁵.

⁵³⁴ ЕСПЧ, *Khan срещу Франция*, № 12267/16, 28 май 2019 г.

⁵³⁵ ЕКСП, *Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия*, жалба № 47/2008, 20 октомври 2009 г., точка 43.

Икономически, социални и културни права и достатъчен жизнен стандарт Съдебното отстранение е допустимо, ако е обосновано, осъществява се при условия, които зачитат достойнството, и когато е осигурено алтернативно жилище⁵³⁶. Условията в подслон за настаняване „следва да осигуряват зачитане на човешкото достойнство [...] [и] трябва да отговарят на изискванията относно безопасността, здравето и хигиената, като включват най-необходимите санитарни условия, т.е. чиста вода и достатъчно осветление и отопление. Основните изисквания по отношение на временното жилищно настаняване включват също сигурност на района около жилището.“⁵³⁷

По отношение на жилищното настаняване на деца чужденци с нередовен статут ЕКСП застъпва позицията, че както отказът от предоставяне на каквото и да е жилищно настаняване, така и осигуряването на неподходящо жилищно настаняване в хотели, е нарушение на член 17, алинея 1 от ЕСХ.⁵³⁸ Освен това съгласно член 31, алинея 2 от ЕСХ относно предотвратяването на бездомничеството държавите са длъжни да предоставят подходящ подслон на децата в нередовно положение, без да прибегват до задържането им⁵³⁹.

8.5. Право на достатъчен жизнен стандарт и право на социална сигурност

Основни точки

- Достъпът до помощи за отглеждане на деца и отпуск за отглеждане на дете трябва да е недискриминационен.
- Съгласно правото на ЕС социалноосигурителното покритие на младите работници, работещи по договори за стаж, не може да бъде толкова ниско, че да ги изключва от общото ниво на защита.

В рамките на правото на ЕС, член 34, параграф 1 от [Хартата на основните права на ЕС](#) е предвидено, че „Съюзът признава и зачита правото на достъп до обезщетенията за социална сигурност и до социалните служби“ в случаи, които

⁵³⁶ ЕКСП, *European Roma Rights Centre (ERRC) срещу Италия*, жалба № 27/2004, 7 декември 2005 г., точка 41; ЕКСП, *Médecins du Monde – International срещу Франция*, жалба № 67/2011, 11 септември 2012 г., точки 74-75 и 80.

⁵³⁷ ЕКСП, *Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия*, жалба № 47/2008, 20 октомври 2009 г., точка 62; ЕКСП, *European Federation of National Organisations Working with the Homeless (FEANTSA) срещу Нидерландия*, жалба № 86/2012, 20 юли 2014 г.

⁵³⁸ ЕКСП, *Defence for Children International (DCI) срещу Белгийската държава*, жалба № 69/2011, 23 октомври 2012 г., точки 82–83. Вж. също FRA (2010 г.), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States (Разделени от семействата им деца, търсещи убежище в държавите членки на Европейския съюз)*, 7 декември 2010 г., стр. 30.

⁵³⁹ ЕКСП, *Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия*, жалба № 47/2008, 20 октомври 2009 г., точка 64.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето отговарят на традиционните области на социалната сигурност (майчинство, заболяване, трудова злополука, зависимо положение или старост и загуба на работа).

Правата са гарантирани на всички лица, които пребивават или се движат на законно основание в ЕС. Правото на социално подпомагане е признато с цел осигуряване на достойно съществуване на лицата, които не разполагат с достатъчно средства, и с цел борба срещу социалното изключване и бедността. Всички тези аспекти се определят въз основа на „правилата, установени от правото на Съюза и от националните законодателства и практики“ (член 34, параграф 1 от хартата). Член 10, параграф 3 от [Директивата относно равновесието между професионалния и личния живот](#) определя правото на отпуск по бащинство, отпуск за отглеждане на дете и гъвкаво работно време⁵⁴⁰. Член 11 от [Директивата относно дългосрочното пребиваване](#)⁵⁴¹ се посочва, че дългосрочно пребиваващите лица се ползват от равно третиране с гражданите на съответната държава по отношение на социалната сигурност, социалното подпомагане и социалната закрила, както те са определени в националното законодателство. Въз основа на член 29 от [Директивата относно признаването](#)⁵⁴², лицата, на които е предоставена международна закрила, получават в държавата членка, която е предоставила такава закрила, необходимото социално подпомагане, предоставяно на гражданите на тази държава членка. Държавите членки трябва да гарантират, че материалните условия на приемане са на разположение на кандидатите, когато кандидатстват за международна закрила⁵⁴³.

СЕС приема, че когато единственото изискване към гражданите на една държава членка, за да получат право на помощи за отглеждане на дете, е да пребивават на нейната територия, от гражданите на други държави членки на ЕС не може да се изисква да предоставят официално разрешение за пребиваване, за да получат достъп до същите обезщетения⁵⁴⁴. Отказът да се предостави отпуск за отглеждане на дете на някои категории лица, като например жени, които имат дете при условията на заместващо майчинство, е дискриминационен.⁵⁴⁵

⁵⁴⁰ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2019 г.), [Директива \(ЕС\) 2019/1158 на Европейския парламент и на Съвета от 20 юни 2019 г. относно равновесието между професионалния и личния живот на родителите и лицата, полагащи грижи, и за отмяна на Директива 2010/18/ЕС на Съвета](#), ОВ L 188, 2019 г.

⁵⁴¹ ЕС, Съвет на Европейския съюз, [Директива 2003/109/ЕО на Съвета от 25 ноември 2003 г. относно статута на дългосрочно пребиваващи граждани от трети страни](#), ОВ L 16, 2004 г.

⁵⁴² ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2019 г.), [Директива 2011/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила \(преработен текст\)](#), ОВ L 337, 2011 г.

⁵⁴³ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директива 2013/33/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 г. за определяне на стандарти относно приемането на кандидати за международна закрила \(преработен текст\)](#), ОВ L 180, 2013 г.

⁵⁴⁴ СЕС, C-85/96, *Mariá Martínez Sala срещу Freistaat Bayern*, 12 май 1998 г., точки 60–65.

⁵⁴⁵ СЕС, C-363/12, *Z срещу A Government Department и The Board of Management of a Community School* [голям състав], 18 март 2014 г.

Същото се отнася до държавни служители мъже, на които е отказан родителски отпуск, на основание, че техните съпруги не работят или не упражняват професия, освен ако съпругите не са в състояние да удовлетворят потребностите, свързани с отглеждането на детето поради тежко заболяване или нараняване.⁵⁴⁶ Аналогично държавите членки трябва да въведат уредба на родителския отпуск в случаи на раждане на близнаци, която гарантира, че тези родители получават подкрепа, съобразена с техните потребности. Това може да се постигне посредством определяне на продължителността на родителския отпуск съобразно броя на родените деца и въвеждане на други мерки, като например подпомагане в натура или финансова помощ⁵⁴⁷.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е разгледал твърдения за дискриминация при предоставянето на отпуск за отглеждане на дете и помощи за родители по няколко дела.

Пример: По делото *Konstantin Markin срещу Русия*⁵⁴⁸ на военнослужещ в руската армия е отказан родителски отпуск, докато жените военнослужещи имат право на такъв отпуск. Съдът приема, че изключването на военнослужещите мъже от обхвата на правото на отпуск за отглеждане на дете не е разумно обосновано. Той отбелязва, че нито особеният контекст на въоръжените сили и твърденията относно риск за боеспособността на частите, нито доводите за специалната роля на жените при отглеждането на децата или преобладаващите традиции в страната обосновават диференцираното третиране. Съдът заключава, че е налице нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Йочева и Ганева срещу България*⁵⁴⁹ първата жалбоподателка се оплаква, че е дискриминирана като самотна майка. Отказана ѝ е месечна надбавка, предоставяна на семейства, в които децата имат само един жив родител, тъй като бащата на децата ѝ е неизвестен. ЕСПЧ констатира, че съответният закон се основава на остаряло и стереотипно разбиране за семействата като състоящи се по необходимост от двама законни родители. Същевременно децата, чийто баща е неизвестен, обективно са били лишени от грижите и закрилата на единия от родителите си по същия начин като децата, единият от чиито родители е починал. Съдът стига до извода, че първата жалбоподателка е дискриминирана на основание както на нейното семейно положение, така и на пола ѝ, и че е налице нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.

⁵⁴⁶ СЕС, C-222/14, *Konstantinos Maistrellis срещу Ypourgos Dikaiosisynis, Diafaneias kai Anthroponon Dikaiomaton*, 16 юли 2015 г., точка 53.

⁵⁴⁷ СЕС, C-149/10, *Zoi Chatzi срещу Ypourgos Oikonomikon*, 16 септември 2010 г., точки 72–75.

⁵⁴⁸ ЕСПЧ, *Konstantin Markin срещу Русия* [голям състав], № 30078/06, 22 март 2012 г.

⁵⁴⁹ ЕСПЧ, *Йочева и Ганева срещу България*, №№ 18592/15 и 43863/15, 11 май 2021 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

По-подробни разпоредби относно правото на социална сигурност, правото на социална и медицинска помощ и правото на използване на услугите на службите за социални грижи, се съдържат в членове 12—14 от ЕСХ. В член 16 от ЕСХ са посочени изрично социалните и семейните помощи като механизъм, посредством който може да се подобри икономическата, правната и социалната защита на семейния живот. В член 30 от ЕСХ е предвидено правото на закрила срещу бедност и социална изолация.⁵⁵⁰ Някои искания за социални помощи могат да попаднат в обхвата на член 1 от [Протокол № 1 към ЕКПЧ](#), при условие че националното законодателство породи съответния имуществен интерес, като уреди плащането като право на социална помощ, независимо дали възникването му зависи от предварителното плащане на осигурителни вноски⁵⁵¹.

Член 12 от ЕСХ съдържа изискването държавите да създадат или поддържат система за социално осигуряване, както и да полагат усилия за постепенно повишаване на равнището на тази система.

Член 16 от ЕСХ задължава държавите да съдействат за икономическата, правната и социалната защита на семейния живот с подходящи средства. Основните средства следва да са семейни помощи или помощи за деца, отпускани в рамките на системата за социално осигуряване и достъпни за всички граждани или въз основа на доходите. Тези помощи трябва да осигуряват достатъчно допълнение на доходите за значителен брой семейства. ЕКСП оценява адекватния характер на семейните (родителските) помощи въз основа на медианния приравнен доход (Евростат)⁵⁵². ЕКСП заключава, че липсата на обща система за семейни помощи представлява несъответствие с изискванията на ЕСХ⁵⁵³.

ЕКСП приема обаче, че плащането на помощи за отглеждане на деца може да бъде поставено под условие, свързано с местопребиваването на детето⁵⁵⁴. Той застъпва позицията, че въвеждането на силно ограничена защита срещу социални и икономически рискове за деца (на възраст между 15 и 18 години), работещи на основание на специални договори за стаж (тези стажанти са имали право единствено на помощи в натура при болест и покритие в случай на трудови злоупотреки в размер на 1 %), на практика изключва определена категория (деца) работници от „общия обхват на защитата, предоставяна от системата за социално осигуряване като цяло“.

⁵⁵⁰ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2019 г.), [Декларация на Комитета на министрите относно справянето с детската бедност](#), 11 декември 2019 г.

⁵⁵¹ ЕСПЧ, *Stummer срещу Австрия* [голям състав], № 37452/02, 7 юли 2011 г., точка 82.

⁵⁵² ЕКСП(2020), *Заключение 2019 – Австрия*, март 2020 г., стр. 21.

⁵⁵³ ЕКСП (2011 г.), *Заключения 2011 г. – Турция (член 16)*, 2011/def/TUR/16/EN, 9 декември 2011 г.

⁵⁵⁴ ЕКСП (2014 г.), *Заключения ХХ-2 (Испания)*, ноември 2014 г., стр. 23.

Следователно тази практика е в нарушение на задължението на държавата за постепенно повишаване на равнището на системата за социално осигуряване⁵⁵⁵.

Спирането на семейните помощи в случаи на отсъствия от училище също е непропорционално ограничение на правото на семейството на икономическа, социална и правна защита.

Пример: В жалба срещу Франция организацията „European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family“ (EUROCEF) твърди, че спирането на семейните помощи като мярка, насочена срещу отсъствията от училище, представлява нарушение на правото на семействата на социална, правна и икономическа защита съгласно член 16 от ЕСХ. В мотивите към становището си, че мярката е непропорционална на преследваната цел комитетът посочва, че „оспорваната мярка, изразяваща се в спиране и вероятно отнемане на правото на семейни помощи възлага цялата отговорност за полагане на усилия за намаляване на отсъствията от училище върху родителите и увеличава икономическата и социалната уязвимост на засегнатите семейства“⁵⁵⁶.

Европейската конвенция за правния статут на работниците мигранти⁵⁵⁷ предвижда, че работниците мигранти, които работят на законно основание на територията на друга държава, както и техните семейства, следва да получават равен достъп до социално подпомагане (член 18) и други „социални услуги“, които улесняват интегрирането им в приемащата държава (член 10). Аналогично Европейската конвенция за социално осигуряване гарантира защита на правата на бежанците и лицата без гражданство на достъп до социално осигуряване в приемащата държава (включително до семейни помощи за деца)⁵⁵⁸.

Съгласно международното право правото на достатъчен жизнен стандарт е гарантирано в член 11 от [Международния пакт за икономически, социални и културни права](#) и член 27 от [КПД](#).

⁵⁵⁵ ЕКСП, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) и Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) срещу Гърция*, жалба № 66/2011, 23 май 2012 г., точка 48.

⁵⁵⁶ ЕКСП, *European Committee for Home-based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) срещу Франция*, жалба № 82/2012, 19 март 2013 г., точка 42.

⁵⁵⁷ Съвет на Европа (1977 г.), *Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти*, CETS № 93, 24 ноември 1977 г.

⁵⁵⁸ Съвет на Европа, *Европейска конвенция за социално осигуряване*, CETS № 78, 14 декември 1972 г.

9

Миграция и убежище

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>ДФЕС, член 21</p> <p>Харта на основните права, член 7 (семеен живот) член 45 (свобода на движение)</p> <p>Директива за свободното движение (2004/38/ЕО)</p> <p>Директива за процедурите за убежище (2013/32/ЕС)</p> <p>Регламент "Дъблин" (№ 604/2013)</p> <p>Регламент за Кодекса на шенгенските граници (562/2006), приложение VII, 6</p> <p>СЕС, С-129/18, <i>SM срещу Entry Clearance Officer</i>, 2019 г.</p> <p>СЕС, С-91/20, <i>LW срещу Федерална република Германия</i>, 9 ноември 2021 г.</p>	<p>Влизане и пребиваване</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 (семеен живот)</p> <p>ЕСХ, член 19</p>
<p>Директива за процедурите за убежище (2013/32/ЕС), член 25, параграф 5</p>	<p>Определяне на възрастта</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 (личен живот)</p> <p>ЕКСП, <i>European Committee for Home-based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) срещу Франция</i>, жалба № 114/2015, 2018 г.</p>

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>Директива относно събиране на семейството (2003/86/ЕО) Директива относно признаването (2011/95/ЕС), член 31 Директива относно условията на приемане (2013/33/ЕС) Директива за временна закрила (2001/55/ЕО) Регламент „Дъблин“ (№ 604/2013) СЕС, С-550/16, <i>А и S срещу Staatssecretaris van Veiligheids Justitie</i>, 2018 г.</p>	<p>Събиране на семейството и разделени деца</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот) ЕСПЧ, <i>Jeunesse срещу Нидерландия</i> [голям състав], № 12738/10, 2014 г. (семеен живот, висш интерес на детето) ЕСПЧ, <i>Gül срещу Швейцария</i>, № 23218/94, 1996 г. (депортиране на семейство) ЕСПЧ, <i>Tuqubo-Tekle и други срещу Нидерландия</i>, № 60665/00, 2006 г.</p>
<p>Директива относно условията на приемане (2013/33/ЕС), член 11 Директива за връщането (2008/115/ЕО), член 17 СЕС, С-528/15, <i>Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie срещу Salah Al Chodor и други</i>, 2017 г.</p>	<p>Задържане на деца</p>	<p>ЕСПЧ, член 5 (право на свобода) ЕСПЧ, <i>Mubilanzila Mayeka и Kaniki Mitunga срещу Белгия</i>, № 13178/03, 2006 г. (задържане с цел експулсиране) ЕСПЧ, <i>С.Ф. и други срещу България</i>, № 8138/16, 2017 г. ЕСПЧ, <i>А.М. и други срещу Франция</i>, № 24587/12, 2016 г. ЕСПЧ, <i>Bistieva и други срещу Полша</i>, № 75157/14, 2018 г. ЕСПЧ, <i>R.R. и други срещу Унгария</i>, № 36037/17, 2021 г. (задържане в транзитна зона) ЕСПЧ, <i>Moustahi срещу Франция</i>, № 9347/14, 2020 г.</p>
<p>Директива за свободното движение (2004/38/ЕО), преамбюл (точка 24), членове 7, 12, 13 и член 28, параграф 3, буква б) ДФЕС, член 20 Директива за връщането (2008/115/ЕО) Регламент „Дъблин“ (№ 604/2013) СЕС, С-112/20, <i>М.А. срещу Белгия</i>, 2021 г. СЕС, С-441/19, <i>TQ срещу Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid</i>, 2021 г. СЕС, С-648/11, <i>The Queen, по молба на МА и други срещу Secretary of State for the Home Department</i>, 2013 г.</p>	<p>Експулсиране</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот) ЕСПЧ, <i>Üner срещу Нидерландия</i>, № 46410/99, 2006 г. ЕСПЧ, <i>Tarakhel срещу Швейцария</i> [голям състав], № 29217/12, 2014 г. (депортиране на деца)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>Харта на основните права, членове 47—48 (право на ефективни правни средства за защита и право на справедлив съдебен процес, презумпция за невиновност и право на защита)</p> <p>Регламент „Дъблин“ (№ 604/2013)</p> <p>Директива относно признаването (2011/95/ЕС), член 31</p> <p>Директива за процедурите за убежище (2013/32/ЕС), членове 7 и 25</p> <p>Директива за правата на жертвите (2012/29/ЕС), член 8</p>	<p>Достъп до правосъдие</p>	<p>ЕСПЧ, член 13 (право на ефективни правни средства за защита)</p> <p>ЕСХ, член 16</p> <p>Конвенция за правния статут на работниците мигранти, член 6</p> <p>ЕСПЧ, <i>Rahimi срещу Гърция</i>, № 8687/08, 2011 г. (ефективни правни средства за оспорване на условията на задържане)</p>

ЕС разполага с изрична законодателна компетентност в областта на миграцията и убежището и я упражнява в голяма степен. Разпоредбите относно децата мигранти регламентират различни случаи, включително дългосрочната миграция с цел работа, убежище и субсидиарна закрила, както и случаите на мигранти с нередовен статут. Наред със закрилата, предоставена на всички деца, включително децата мигранти, в член 24 от [Хартата на основните права на ЕС](#), членове 18 и 19 от хартата, се урежда конкретно правото на убежище и закрила, експулсиране или екстрадиране. Освен това ЕС е отделил внимание на специфичните потребности на непридружените деца, включително във връзка с правните аспекти, като например законното настояничество и законното представителство, определянето на възрастта, проследяването и събирането на семействата, процедурите за убежище, въпросите, свързани със задържането и експулсирането, както и аспектите, свързани с условията на живот на децата, включително жилищното настаняване, здравните грижи, образованието и обучението, религията, културните норми и ценности, отбиха и свободното време, и социалните взаимодействия и преживяванията, свързани с расизъм⁵⁵⁹. Съдът на ЕС има обширна съдебна практика относно закрилата на децата в контекста на убежището и миграцията.

В рамките на правната система на Съвета на Европа действат по-конкретно четири конвенции, които уреждат правата на децата мигранти в различни ситуации: [ЕКПЧ](#), [ЕСХ](#), [Европейската конвенция за правния статут на работниците мигранти](#) и [Европейската конвенция за гражданството](#).

⁵⁵⁹ Вж. също FRA (2010 г.), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States (Разделени от семействата им деца, търсещи убежище в държавите членки на Европейския съюз)*, 7 декември 2010 г.; FRA (2011 г.), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union who are not removed (Основни права на мигрантите с нередовен статут в Европейския съюз, които не са принудително изведени)*, 7 април 2017 г., стр. 27-38; FRA (2011 г.), *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States (Мигрантите с нередовен статут – достъп до здравни грижи в 10 държави членки на Европейския съюз)*, 11 октомври 2011 г., стр. 26-30; FRA (2018 г.), *Children's rights and justice – Minimum age requirements in the EU (Права на децата и правосъдие – изисквания за минимална възраст в ЕС)*, 25 април 2018 г.; FRA (2020 г.), *Fundamental rights of refugees, asylum applicants and migrants at the European borders (Основни права на бежанците, кандидатите за убежище и мигрантите по европейските граници)*, 27 март 2020 г.

Настоящата глава е посветена основно на прилагането на разпоредбите на ЕКПЧ, и по-специално на член 3 (защита от нечовешко или унижително отнасяне), член 5 (лишаване от свобода) и член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот), разгледани самостоятелно или във връзка с член 14 (недискриминация). Тези разпоредби се използват като основание за защита на правата на събиране на семейството, достъп до правосъдие и текущо пребиваване в приемащата държава, на децата мигранти, бежанци или търсещи убежище и на членовете на техните семейства. Комитетът на министрите на Съвета на Европа също прие препоръка, в която призовава за **ефективно настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца** в контекста на миграцията⁵⁶⁰.

На международно равнище **Конвенцията на ООН относно статута на бежанците**⁵⁶¹, заедно с Протокола към нея от 1967 г., е централен елемент от международната система за закрила на бежанците. Освен това редица разпоредби на **КПД** и общи коментари на Комитета по правата на детето гарантират правата на децата в контекста на миграцията и убежището и са използвани при разработването на законодателни мерки на европейско равнище.⁵⁶² По-конкретно, член 8 защитава правото на детето на самоличност, включително гражданство, име и семейни връзки; член 9 гарантира, че разделените деца могат да поддържат контакт с двамата родители, когато това е в техен висш интерес; член 20 гарантира предоставянето на специална закрила на всяко дете, което временно или постоянно е лишено от семейната си среда; и член 22 гарантира на децата бежанци правото на специална закрила и помощ. Повечето индивидуални жалби, които Комитетът по правата на детето разглежда в рамките на третия протокол към КПД се отнасят до областта на миграцията или убежището.

Следните раздели са посветени на въпросите на влизането и пребиваването (**раздел 9.1**); определянето на възрастта (**раздел 9.2**); събирането на семейството в интерес на разделените деца (**раздел 9.3**); задържането (**раздел 9.4**); експулсирането (**раздел 9.5**) и достъпа до правосъдие (**раздел 9.6**).

⁵⁶⁰ Вж. също Съвет на Европа, Комитет на министрите (2019 г.), **Препоръка CM/Rec(2019)11** относно ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията, 11 декември 2019 г.

⁵⁶¹ Организация на обединените нации, Общо събрание (Генерална асамблея) (1951 г.), **Конвенция относно статута на бежанците**, 28 юли 1951 г., United Nations, Treaty Series, том 189, стр. 137.

⁵⁶² Организация на обединените нации (2017 г.), **Съвместни общи коментари № 3 (2017)** на Комитета за защита на правата на всички работници мигранти и членовете на техните семейства и **№ 22 (2017)** на Комитета по правата на детето в контекста на международната миграция., CMW/C/GC/3CRC/C/GC/22, 16 ноември 2017 г.

9.1. Влизане и пребиваване

Основни точки

- Гражданите на ЕС се ползват с правото на свободно движение на територията на ЕС.
- Решенията относно влизане и пребиваване на деца следва да се вземат в рамките на подходящи механизми и процедури, съобразени с висшия интерес на детето.

Съгласно правото на ЕС характерът и обхватът на правата на детето варират в широки граници в зависимост от гражданството на детето и неговите родители, както и от това дали детето мигрира заедно със своите родители или е непридружено.

Миграцията на граждани на ЕС към друга държава членка на ЕС, се счита за свободно движение и се регулира от различни правни инструменти. Правата, гарантирани на гражданите на ЕС, са широкообхватни и имат за цел да стимулират оптимална мобилност на цялата територия на ЕС. Първо, член 21 от [ДФЕС](#) гласи, че гражданите на ЕС и членовете на техните семейства имат право да се движат и да пребивават свободно в рамките на територията на всички държави членки на ЕС. Освен това, след като пристигнат в приемащата държава, те имат право да бъдат третирани еднакво с гражданите на тази държава по отношение на техния достъп до работа и условия на труд, социални помощи, училища, здравни грижи и т.н. Член 45 от [Хартата на основните права на ЕС](#) също така гарантира свободата на движение на гражданите на ЕС.

Правата на децата, които се движат с родители или обгрижващи лица, които са граждани на ЕС, са уредени от [Директивата за свободното движение](#)⁵⁶³. В тази директива е предвидено, че членовете на семейството имат право да влязат и пребивават в приемащата държава едновременно с преместването на гражданина на ЕС или по-късно (член 5, параграф 1). По смисъла на този нормативен акт членовете на семейството включват всички биологични деца на мигрант — гражданин на ЕС, или на неговия съпруг/съпруга или партньор, които са на възраст под 21 години или които са „лица на издръжка“ (член 2, параграф 2). Тези лица могат да са граждани на ЕС или на държави извън Съюза, но основното лице, при което те се преместват на територията на Съюза, трябва да е гражданин на ЕС.

⁵⁶³ Следва да се обърне внимание, че съответните разпоредби от Директивата се прилагат и в ЕИП. Вж. Споразумението за Европейското икономическо пространство от 2 май 1992 г., част III, Свободно движение на хора, услуги и капитали, и Споразумение между Европейската общност и нейните държави членки, от една страна и Конфедерация Швейцария, от друга, относно свободното движение на хора, подписани в Люксембург на 21 юни 1999 г., влязло в сила на 1 юни 2002 г., ОВ L 114/6, 2002 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
През първите три месеца след преместването на семейството неговото право на пребиваване е безусловно, но след изтичането на този срок гражданите на ЕС, които желаят децата им да останат с тях в приемащата държава, трябва да докажат, че разполагат с достатъчно финансови средства и пълно здравно застрахователно покритие, за да ги издържат (член 7). Децата и други членове на семейството придобиват автоматично право на постоянно пребиваване, след като са пребивавали в приемащата държава в продължение на пет последователни години заедно с гражданин на ЕС (член 16, параграф 2 и член 18). С придобиването на това право, към тях вече не се прилагат ограничения по отношение на разполагаемите средства и здравното застрахователно покритие.

Съдът на ЕС също така се е произнесъл относно правата на влизане и пребиваване на деца на граждани на трети държави под режим „кафала“ с гражданин на ЕС.

Пример: По делото *SM срещу Entry Clearance Officer (служител по разрешаване на влизането)*⁶⁶⁴ на алжирския гражданин SM е отказано разрешение за влизане на територията на Обединеното кралство като осиновено дете на гражданин на Европейското икономическо пространство (ЕИП) под режим „кафала“ съгласно алжирската система. Според СЕС понятието за „пряк низходящ“ на гражданин на Съюза съгласно Директива 2004/38/ЕО „трябва да се тълкува в смисъл, че не обхваща дете, което е поставено под постоянно законно настойничество или попечителство на гражданин на Съюза при условията на алжирския режим *кафала*, тъй като в такъв случай между тях не възниква никаква родствена връзка“. Компетентните национални органи обаче имат функцията да улесняват влизането и пребиваването на дете, поставено под законното настойничество или попечителство на граждани на ЕС съгласно алжирската система *кафала* като един от „други членове на семейството“ на гражданин на ЕС, съгласно член 3, параграф 2 от Директива 2004/38/ЕО и член 24, параграф 2 от Хартата на основните права. Това следва да се направи чрез извършване на балансирана и разумна оценка на всички обстоятелства по случая, която отчита висшия интерес на детето. Ако оценката установи, че се счита, че детето и настойникът водят истински семеен живот и че детето е на издръжка на настойника, то на това дете следва да се предостави право на влизане и пребиваване.

Свободата на движение на граждани на трети държави, които не са членове на семейството на мигрант, който е гражданин на ЕС, е под условието на повече ограничения. Тази сфера е отчасти уредена от законодателството на ЕС и съответно от националното законодателство на отделните държави в областта на имиграцията⁶⁶⁵.

⁶⁶⁴ СЕС, C-129/18, *SM срещу Entry Clearance Officer (служител по разрешаване на влизането)*, 26 март 2019 г.

⁶⁶⁵ Съвет на Европейския съюз (2003 г.), Директива 2003/86/ЕО на Съвета от 22 септември 2003 г. относно правото на събиране на семейството, ОВ L 251, 2003 г.

В контекста на процедурите за предоставяне на международна закрила децата се ползват със статут на „уязвими лица“, чието конкретно положение държавите членки са длъжни да вземат предвид, когато прилагат законодателството на ЕС.⁵⁶⁶ Във връзка с това държавите трябва да установят и удовлетворят потенциалните специални потребности на търсещите убежище деца, когато те влязат в приемащата държава. Член 24 на Хартата на основните права на Европейския съюз се прилага към изискванията на достиженията на правото на ЕС в областта на убежището по отношение на влизането и пребиваването на деца. Тази разпоредба съдържа изискването към държавите членки на ЕС, да гарантират, че при всички действия, които се предприемат от публичните органи или от частни институции по отношение на децата, висшият интерес на детето е от първостепенно значение.

Пример: По дело *LW срещу Федерална република Германия*⁵⁶⁷ преюдициалното запитване се отнася до тълкуването на Директива 2011/95/ЕС във връзка със статута на пребиваване на дете с тунизийско гражданство, родено в Германия от баща сириец със статут на бежанец и майка тунизийка, всички живеещи в Германия. Съдът постановява, че не може да се допусне по силата на по-благоприятни национални разпоредби държава членка да не предостави статут на бежанец на непълнолетното дете на гражданин на трета държава, на когото този статут е признат. Това включва случаите, когато това дете е родено на територията на посочената държава членка и дори ако детето притежава гражданството на друга трета държава, на територията на която не би било изложено на опасност от преследване, при условие че спрямо детето не е налице основание за изключване (член 12, параграф 2 от директивата) и че детето няма право на по-добро третиране в тази държава членка по силата на гражданство или друг елемент от личния си правен статут, от произтичащото от предоставянето на статут на бежанец.

По-конкретно принципът на висшия интерес на детето има значение за прилагането на [Директива 2013/32/ЕС](#) относно общите процедури за предоставяне и отнемане на международна закрила (Директивата за процедурите за убежище)⁵⁶⁸ и Регламента за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство ([Регламента „Дъблин“](#)), по отношение на децата⁵⁶⁹.

⁵⁶⁶ Вж. по-специално ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директива 2013/33/ЕС](#) от 26 юни 2013 година за определяне на стандарти относно приемането на кандидати за международна закрила ([преработен текст](#)) (Директива относно условията на приемане (преработен текст)), ОВ L 180, член 21, 2013 г., и Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2008 г.), [Директива 2008/115/ЕО](#) от 16 декември 2008 г. относно общите стандарти и процедури, приложими в държавите членки за връщане на незаконно пребиваващи граждани на трети страни (Директива за връщането), ОВ L 348, 2008 г., член 3, параграф 9.

⁵⁶⁷ СЕС, С-91/20, *LW срещу Федерална република Германия*, 9 ноември 2021 г.

⁵⁶⁸ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директива 2013/32/ЕС](#) от 26 юни 2013 г. относно общите процедури за предоставяне и отнемане на международна закрила, ОВ L 180/60, 2013 г. член 25, параграф 6.

⁵⁶⁹ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Регламент \(ЕС\) № 604/2013](#) от 26 юни 2013 г. за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
Двата документа съдържат и специфични гаранции за непридружените деца, включително по отношение на тяхното законно представителство. Регламентът (562/2006) за създаване на Кодекс на шенгенските граници съдържа изискването към служителите на граничната охрана да проверяват дали лицата, придружаващи деца, имат родителски права, особено когато децата се придружават само от едно възрастно лице и съществуват сериозни основания да се предполага, че те могат да са незаконно отстранени от попечителството на лицето или лицата, които законно упражняват родителски права над тях. В такива случаи граничните служители трябва да извършат допълнително разследване за установяване на всякаква непоследователност или противоречия в предоставената информация. Когато деца пътуват без придружител, граничната охрана обезпечава чрез цялостна проверка на пътните и подкрепящите документи, че децата не напускат територията против волята на лицето/ата, което има родителски права над тях⁵⁷⁰.

Съгласно правото на Съвета на Европа гарантираното в член 8 от ЕКПЧ право на зачитане на личния и семейния живот често се използва като гаранция срещу експулсиране в случаи на деца, за които иначе би било преценено, че не се нуждаят от международна закрила, включително субсидиарна закрила. Нарушения на член 8 са установявани в случаи, свързани с деца, тъй като принудителното отделяне от близки членове на семейството може да окаже тежко въздействие върху тяхното образование, социална и емоционална стабилност и самоличността им⁵⁷¹.

Член 19 от ЕСХ задължава държавите членки да улесняват, доколкото е възможно, събирането на семейството на чуждестранен работник, на когото е разрешено да се установи на територията.

В допълнение към това, в Препоръката на Комитета на министрите на Съвета на Европа относно ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията се определят ясни ръководни принципи за поставяне на преден план на закрилата, подпомагането и безопасността на децата мигранти чрез настойничество, въз основа на убеждението, че бързото назначаване на настойници и тяхната роля са от първостепенно значение за предприемането на действия във висшия интерес на детето и за гарантиране на зачитането на правата и благосъстоянието на детето⁵⁷².

разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство, ОВ L 180/31-180/59, член 6.

⁵⁷⁰ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2006 г.), Регламент (ЕО) № 562/2006 от 15 март 2016 г. за създаване на Кодекс на Общността за режима на движение на лица през границите (Кодекс на шенгенските граници), ОВ L 105, 2006 г., приложение VII, 6.

⁵⁷¹ ЕСПЧ, *Şep срещу Нидерландия*, № 31465/96, 21 декември 2001 г.; ЕСПЧ, *Tuqubo-Tekle и Други срещу Нидерландия*, № 60665/00, 1 декември 2005 г.

⁵⁷² Съвет на Европа, Комитет на министрите (2019 г.), Препоръка CM/Rec(2019)11 относно ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията, 11 декември 2019 г.

9.2. Определяне на възрастта

Основни точки

- Под определяне на възрастта се разбират процедури, които компетентните органи предприемат, за да установят правно-значимата възраст на мигрант, с цел да определят кои имиграционни процедури и правила следва да бъдат приложени спрямо него.⁵⁷³
- Процедурите по определяне на възрастта трябва да бъдат съобразени с правата на детето.

Съгласно правото на ЕС, член 25, параграф 5 от [Директивата за процедурите за убежище](#) допуска държавите членки да извършват медицински прегледи, но посочва изискването тези прегледи да се извършват „при пълно зачитане на човешкото достойнство, като се избират най-малко инвазивните начини за преглед, и се провеждат от квалифицирано медицинско лице“⁵⁷⁴. Наред с горното, тази разпоредба съдържа изискването лицата да бъдат информирани на език, който разбират, за възможността да бъдат подложени на медицински преглед за определяне на възрастта им и следва да бъде получено тяхното съгласие или съгласието на законния представител. Отказът на лицето да се подложи на процедура за определяне на възрастта не може да послужи като основание за отхвърляне на молбата за международна закрила. Практиките по отношение на съгласието за медицински преглед в контекста на определянето на възрастта се различават в отделните държави членки, като понякога се изисква само съгласието на детето или само на настойника, или и двете⁵⁷⁵.

⁵⁷³ Вж. също FRA и ЕСПЧ (2020 г.), *Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията*, 17 декември 2020 г., раздел 10.

⁵⁷⁴ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), Директива 2013/32/ЕС от 26 юни 2013 г. относно общите процедури за предоставяне и отнемане на международна закрила, ОВ L 180, 2013 г.

⁵⁷⁵ FRA (2018 г.), *Age assessment and fingerprinting of children in asylum procedures – Minimum age requirements concerning children's rights in the EU (Оценка на възрастта и снемане на пръстови отпечатъци на деца в рамките на процедури за убежище – изисквания за минимална възраст относно правата на децата в ЕС)*, 25 април 2018 г.; вж. също Европейската служба за подкрепа в областта на убежището, *Age assessment practices in EU+ countries: updated findings (Практики за оценка на възрастта в държавите от ЕС+: актуализирани констатации)*, юли 2021 г. За преглед на различните методи, прилагани във всяка държава, вж. Европейска служба за подкрепа в областта на убежището (2018 г.), *Практическо ръководство за оценка на възрастта*, март 2018 г.; Европейска служба за подкрепа в областта на убежището (2021 г.), *Доклад за убежището за 2021 г.*, точка 5.1.2.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Съгласно правото на Съвета на Европа, особено инвазивните практики, използвани в контекста на процедури за определяне на възрастта, могат да повдигнат въпрос по членове 3 или 8 от **ЕКПЧ**. Съгласно тълкуванията на съда член 3 включва широк спектър от сценарии, които могат да бъдат определени като нечовешко или унижително отношение, включително инвазивни физически прегледи на деца.⁵⁷⁶ Съгласно член 8, приложен към контекста на имиграцията, компетентните органи могат на законно основание да се намесят в правото на детето на неприкосновеност и да извършват действия за определяне на възрастта при спазване на приложените законодателни изисквания и ако това е необходимо за обезпечаване на една от легитимните цели, посочени в член 8, алинея 2 от **ЕКПЧ**.

В рамките на **ЕКСП** са разгледани няколко случая на нарушаване на човешките права на деца в контекста на определянето на възрастта.

Пример: По делото *EUROCEF срещу Франция*⁵⁷⁷ **ЕКСП** извършва анализ на използването на оценка на зрелостта на костната система, за да се определи възрастта на непридружени деца във Франция и установява нарушение на член 17, параграф 1 от **ЕСХ**. По-специално **ЕКСП** счита, че използването на такива медицински изследвания е много спорно, тъй като те са ненадеждни и подкопават достойнството и физическата неприкосновеност на децата.

В **Препоръка на Комитета на министрите относно настойничеството** е предвидено, че когато не е сигурно дали дадено лице е дете дори след провеждане на определените в държавата процедури за определяне на възрастта, държавите членки следва да гарантират, че то има настойник или че компетентен орган гарантира за зачитането на неговите права⁵⁷⁸. Парламентарната асамблея на Съвета на Европа също е приела препоръка, в която се предоставят принципи и насоки за определяне на възрастта на непридружени деца мигранти⁵⁷⁹.

Съгласно международното право, член 8 от **КПД** задължава държавите да зачитат правото на детето на самоличност. Това включва задължение на детето да бъде оказано съдействие за възстановяване на неговата самоличност, като за тази цел може да е необходимо да бъде потвърдена неговата възраст. Процедурите за оценка на възрастта обаче трябва да бъдат крайна мярка.

⁵⁷⁶ ЕСПЧ, *Yazgül Yılmaz срещу Турция*, № 36369/06, 1 февруари 2011 г.

⁵⁷⁷ ЕКСР, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) срещу Франция*, жалба № 114/2015, 24 януари 2018 г.

⁵⁷⁸ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2019 г.), *Препоръка CM/Rec(2019)11 относно ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията*, 11 декември 2019 г.

⁵⁷⁹ Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (2017 г.), *Препоръка 2117, Подходяща за деца възраст за непридружените деца мигранти*, 24 ноември 2017 г.

Във всеки случай принципът на висшия интерес на детето следва да бъде в основата на националните процедури за определяне на възрастта. Комитетът на ООН по правата на детето изтъква, че при оценката на възрастта следва да бъде взет предвид външният вид на детето и неговата физиологична зрялост. Определянето следва да се извършва по научен, безопасен и безпристрастен начин, адаптиран към особеностите на детето и съобразен с пола, като се избягва всеки риск от нарушаване на физическата неприкосновеност на детето и се зачита човешкото му достойнство⁵⁸⁰. Комитетът на ООН по правата на детето е разгледал няколко индивидуални жалби във връзка с определянето на възрастта. Той подчертава необходимостта да има настойник или законен представител, който да оказва подкрепа на детето в процеса на определяне на възрастта, и отправя критики към огледа на гениталиите като метод за определяне на възрастта⁵⁸¹.

9.3. Събиране на семейството и разделени деца

Основни точки

- Разпоредбите на европейско равнище са посветени основно на безопасното събиране на децата с техните родители в приемащата държава или в тяхната държава на произход.
- Когато се взема решение кои членове на семейството следва да получат разрешение за събиране, с предимство се ползват родителите на детето и/или основните лица, които полагат грижи за него.

В областта на правото на ЕС най-важният правен инструмент е [Директивата относно събиране на семейството](#), която задължава държавите членки да разрешават влизането и пребиваването на родителите на непридружени деца, граждани на трети държави, в случаите, когато не е във висшия интерес на детето то да се събере с родителите си в чужбина. Когато детето няма родители, държавите членки разполагат със свобода на преценка да разрешат влизането и пребиваването на законния настойник на детето или на друг член на семейството⁵⁸².

⁵⁸⁰ Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2005 г.), *Общ коментар № 6 (2005 г.): Третиране на непридружени и разделени от семействата си деца извън тяхната държава на произход*, CRC/GC/2005/6, 1 септември 2005 г., точка 31 (А).

⁵⁸¹ Организация на обединените нации (2021 г.), *Становище, одобрено от Комитета във връзка с Факултативния протокол към Конвенцията за правата на детето относно процедурата за комуникация във връзка със съобщение № 76/2019, CRC/C/86/D/76/2019*, 17 август 2021 г.

⁵⁸² ЕС, Съвет на Европейския съюз, *Директива 2003/86/ЕО от 22 септември 2003 г. относно правото на събиране на семейството*, ОВ L 251, 2003 г., член 10, параграф 3, букви а) и б), съответно.

Следователно определението за „семейство“ и правата, които произтичат от семейните връзки, се тълкуват по-широко в контекста на непридружените деца, отколкото във връзка с повечето от останалите категории деца мигранти⁵⁸³. Принципът на висшия интерес на детето трябва да се съблюдава винаги, когато се обсъжда решение относно събирането на семейството.⁵⁸⁴

Според СЕС приложимата дата за определяне на възрастта на членовете на семейството, отправили искане за събиране на семейството, не следва да се влияе от продължителността на процедурата. По-конкретно, датата, която е приложима по отношение на определянето на това дали даден бежанец е непридружено ненавършило пълнолетие лице по смисъла на Директивата за събиране на семейството, е датата, на която лицето е влязло в държавата членка на ЕС, и е подало молбата за убежище, а не датата на заявлението за събиране на семейството⁵⁸⁵.

Пример: Делото *A и S срещу Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*⁵⁸⁶ се отнася до заявление за събиране на семейството на непридружено дете, навършило пълнолетие по време на процедурата за предоставяне на убежище. Държавният секретар отхвърля това искане, тъй като към момента на предоставяне на статут на бежанец детето вече е навършило пълнолетие. СЕС постановява, че член 2, буква е) от Директивата за събиране на семейството трябва да се тълкува в смисъл, че гражданин на трета държава или лице без гражданство, което е на възраст под 18 години към момента на влизане на територията на държава членка и подава молба за убежище в тази държава, но което в хода на процедурата по предоставяне на убежище навършва пълнолетие и след това получава статут на бежанец, трябва да се счита за ненавършило пълнолетие лице по смисъла на тази разпоредба.

Що се отнася до децата, търсещи убежище [Директивата относно признаването](#) подчертава необходимостта да се гарантира, когато е възможно, че непридруженото дете ще бъде настанено при пълнолетни роднини в приемащата държава, че то ще продължи да живее заедно със своите братя и сестри, ако има такива, и че отсъстващите членове на семейството на детето ще бъдат издирени по дискретен и безопасен начин във възможно най-кратък срок (член 31).

⁵⁸³ Вж. също FRA и ЕСПЧ (2020 г.), *Наръчник по европейско право, относно убежището, границите и имиграцията*, 17 декември 2020 г., Раздел 6.3 относно събирането на семейството.

⁵⁸⁴ ЕС, Съвет на Европейския съюз, *Директива 2003/86/ЕО от 22 септември 2003 г. относно правото на събиране на семейството*, ОВ L 251, 2003 г., член 5, параграф 5.

⁵⁸⁵ Същото тълкуване е възприето и от Съда на ЕС по отношение на възрастта на децата на пълнолетен кандидат, който иска събиране с малолетните си деца, в решение по *Съединени дела C-133/19, C-136/19 и C-137/19 В. М. М. (C-133/19 и C-136/19), В. С. (C-133/19), В. М. (C-136/19), В. М. О. (C-137/19) срещу Etat belge*, 16 юли 2020 г.

⁵⁸⁶ СЕС, C-550/16, *A и S срещу Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*, 12 април 2018 г., точки 55-60 и 64.

Директивата относно условията на приемане съдържа сходни разпоредби относно непридружените деца, на които все още не е предоставен статут на бежанец (член 24).

Директива 2001/55/ЕО на Съвета относно минималните стандарти за предоставяне на временна закрила в случай на масово навлизане на разселени лица и за мерките за поддържане на баланса между държавите членки в полагането на усилия за прием на такива лица и понасяне на последиците от този прием (Директивата за временна закрила), също преследва целта за ускоряване на събирането на членовете на семейството (включително децата), които са били разделени в резултат на внезапна евакуация от тяхната държава на произход (член 15)⁵⁸⁷. До момента обаче тази директива не е прилагана, тъй като все още не е взето решение от Съвета относно наличието на масов приток на разселени лица, което е необходимо условие за нейното прилагане.

Разпоредбата на член 24, параграф 3 от Директивата относно условията на приемане също изисква от държавите членки при необходимост да започнат да издирват членовете на семейството на непридруженото дете. Тези усилия се предприемат със съдействието на международни или други компетентни организации, веднага щом това е възможно след подаването на молба за международна закрила, като същевременно се защитава висшият интерес на детето. В случай че съществува заплаха за живота или физическата неприкосновеност на дете или на неговите близки роднини, по-специално ако те са останали в държавата по произход, трябва да се осигури събирането, обработването и разпространението на информация относно тези лица да се осъществяват при условията на поверителност, за да се избегне заплахата за тяхната сигурност. Освен това, в съответствие с член 31, параграф 5 от Директивата относно признаването (преработен текст) предоставянето на международна закрила на детето не трябва да спъва предприемането или продължаването на процедурата по издирване.

Наред с горното, в регламента „Дъблин“ е предвидено, че когато непридружено дете има роднина или роднини, които живеят в друга държава членка, които могат да се грижат за него, държавите членки са длъжни, когато е възможно, да съберат детето с тези лица, освен ако това противоречи на неговия висш интерес (член 8)⁵⁸⁸. Освен това регламентът съдържа задължение за издирване на роднините на територията на държавите членки при съблюдаване на висшия интерес на детето (член 6).

⁵⁸⁷ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2001 г.), Директива 2001/55/ЕО от 20 юли 2001 г. относно минималните стандарти за предоставяне на временна закрила в случай на масово навлизане на разселени лица и за мерките за поддържане на баланса между държавите членки в полагането на усилия за прием на такива лица и понасяне на последиците от този прием, ОВ L 212, 2001 г.

⁵⁸⁸ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), Регламент (ЕС) № 604/2013 от 26 юни 2013 г. за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство, ОВ L 180, 2013 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

В допълнение към това, Директивата относно условията за приемане съдържа и задължение да бъде предприето издирване на членовете на семейството на детето, при необходимост със съдействието на международни или други компетентни организации (член 24). Този вид съдействие е предвиден и в регламента „Дъблин“ (член 6).

Принципът на висшия интерес трябва да се прилага винаги, когато се разглежда решение относно събирането на семейството. Например родителите трябва да могат да докажат, че са способни да изпълняват родителските си задължения в интерес на детето. Националните съдилища ще сметат за незаконосъобразно връщането на дете в неговата държава на произход, ако компетентните органи не са успели за съберат доказателства, че в тази държава съществуват подходящи условия детето да бъде прието и за него да се полагат необходимите грижи (член 10, параграф 2).

Съгласно правото на Съвета на Европа член 8 от ЕКПЧ не гарантира на родителите мигранти и на техните деца абсолютно право на избор на място за заселване. Националните органи могат на законно основание да депортират или да откажат влизане на членове на семейството, когато няма непреодолими препятствия семейството да се установи на друго място⁵⁸⁹. Такива решения трябва винаги да са пропорционални ответни действия, свързани с важни съображения за обществения ред, включително когато се цели депортиране или недопускане влизането на родител, който е бил замесен в престъпна дейност.

Пример: Делото *Jeunesse срещу Нидерландия*⁵⁹⁰ се отнася до отказа на нидерландските органи да разрешат на жена от Суринам, омъжена за нидерландски гражданин, с когото имат три деца, да пребивава в Нидерландия на основание на нейния семеен живот в страната. ЕСПЧ приема, че компетентните органи не са отделили достатъчно внимание на въздействието на техния отказ върху децата на жалбоподателката и на техния висш интерес. Съдът установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ, тъй като не е постигнат справедлив баланс между личните интереси на жалбоподателката и нейното семейство от продължаване на семейния им живот в Нидерландия и свързания с обществения ред интерес на правителството да осъществява контрол върху имиграцията.

Пример: Делото *Gül срещу Швейцария*⁵⁹¹ се отнася до жалбоподател, който е живял в Швейцария със съпругата и дъщеря си, на които са били издадени разрешения за пребиваване по хуманитарни съображения. Той също така желае да заведе малолетния им син в Швейцария; оставили са сина си в Турция. Швейцарските

⁵⁸⁹ ЕСПЧ, *Baj Sultanov срещу Австрия*, № 54131/10, 12 юни 2012 г.; ЕСПЧ, *atifa Benamar и други срещу Нидерландия*, № 43786/04, 5 април 2005 г.

⁵⁹⁰ ЕСПЧ, *Jeunesse срещу Нидерландия* [голям състав], № 12738/10, 3 октомври 2014 г.

⁵⁹¹ ЕСПЧ, *Gül срещу Швейцария*, № 23218/94, 19 февруари 1996 г.

органи отказват да уважат това искане, главно с мотива, че жалбоподателят не разполага с достатъчно средства да издържа семейството си. ЕСПЧ приема, че напускането на Турция, жалбоподателят сам е предизвикал раздялата със сина си. Неотдавнашните му посещения в Турция са показали, че първоначалните основания, на които е кандидатствал за политическо убежище в Швейцария, вече са отпаднали. Съдът констатира, че няма пречки семейството да се установи в държавата си на произход, където непълнолетният им син винаги е живял. Съдът не установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: От друга страна, по делото *Tiquabo-Tekle и други срещу Нидерландия*⁵⁹² е подадено заявление за събиране на семейството от майката, нейният съпруг и три от нейните деца, които живеят в Нидерландия, с искане към тях да се присъедини дъщеря на майката, живееща в Еритрея. Майката първа е получила право да пребивава в Норвегия и да доведе своите деца, по причини от хуманитарен характер. Единствено нейният най-голям син е дошъл при нея в Норвегия, година по-късно, докато другите ѝ две деца са останали да живеят в Еритрея, като са щели да се присъединят към нея в по-късен етап. След това тя се премества в Нидерландия със сина си, за да живее със съпруга си, и двойката има две деца. Впоследствие г-жа Tiquabo-Tekle и нейният съпруг са получили нидерландско гражданство. Няколко години по-късно тя кандидатства за временно разрешение за пребиваване за нейната 14-годишна дъщеря, която все още е пребивавала в Еритрея. Нидерландските органи са отхвърлили искането на основание, че тесните семейни връзки между майката и детето междуременно са били прекъснати. Съдът постановява, че държавата е нарушила правата по член 8 от ЕКПЧ. Вземайки предвид факта, че жалбоподателите са създали силни връзки в Нидерландия и са поддържали единствено слаби връзки със своята държава на произход, съгласно ЕСПЧ най-добрият начин да се поддържа семеен живот е бил, на дъщерята да се предостави правото на установяване в Нидерландия⁵⁹³.

Съгласно международното право детето има право да не бъде разделяно от семейството си, освен когато е направена преценка, че разделянето е във висшия интерес на детето (член 9, параграф 1 от КПД). В член 10 от КПД е предвидено, че дете, чийто родители живеят в различни държави, следва да бъде допуснато да пътува между тези държави, за да поддържа лични контакти с двамата си родители или за да се събере с тях, като се съблюдава националното законодателство в областта на имиграцията.

⁵⁹² ЕСПЧ, *Tiquabo-Tekle и други срещу Нидерландия*, № 60665/00, 1 март 2006 г.

⁵⁹³ ЕСПЧ, *Tiquabo-Tekle и други срещу Нидерландия*, № 60665/00, 1 март 2006 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
Принципът на висшия интерес на детето, който е залегнал в член 3 от КПД, се съблюдава при вземането на всички решения, свързани със събиране на дете или непридружено дете със семейството му.

94. Задържане

Основни точки

- Европейското право разрешава задържането на деца в контекста на имиграцията само като крайна мярка и за възможно най-кратък период от време.
- Националните органи са длъжни да настаняват децата в подходящи алтернативни места за настаняване⁵⁹⁴.

Съгласно правото на ЕС член 11 от Директивата относно условията за приемане и член 17 от Директивата за връщането съдържат изискването децата да бъдат задържани единствено като крайна мярка и след като се установи, че по-леки алтернативни принудителни мерки не могат да бъдат ефективно приложени. Такова задържане следва да е с възможно най-кратък срок и следва да се полагат всички усилия за освобождаването на задържаните лица и за настаняването им на подходящи места. Когато са задържани деца, те следва да имат възможността да се занимават с дейности за свободното време, включително с игри и с развлекателни дейности, подходящи за възрастта им. Според същия член непридружени деца също се задържат само при изключителни обстоятелства, като следва да се полагат всички усилия за освобождаването им възможно най-скоро. Децата никога не следва да се задържат в затвор, а доколкото е възможно се настаняват в институции, които разполагат с персонал и оборудване, съобразено с нуждите на лицата на тяхната възраст. Децата се настаняват отделно от пълнолетни лица.

Задържаните деца в очакване на принудително отвеждане се настаняват в институции, които разполагат със служители и оборудване, съобразени с потребностите на лица на тяхната възраст (член 17, параграф 4 от [Директивата за връщането](#)).

Пример: По делото *Al Chodor*⁵⁹⁵ чешката полиция задържа жалбоподателя и двете му ненавършили пълнолетие деца до прехвърлянето им в Унгария съгласно правилата на Регламента „Дъблин“.

⁵⁹⁴ За повече информация вж. FRA (2017 г.), *European legal and policy framework on immigration detention of children (Европейска правна и политическа рамка относно задържането на деца в контекста на имиграцията)*, юни 2017 г.

⁵⁹⁵ СЕС, C-528/15, *Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie срещу Salah Al Chodor*

Съдът на ЕС счита, че кандидат за международна закрила може да бъде задържан съгласно Регламента „Дъблин“ единствено ако националното законодателство предвижда обективни критерии за установяване на това дали е налице опасност от укриване. Той отбелязва, че всички мерки за лишаване от свобода трябва да бъдат достъпни, точни и предвидими, съгласно изискванията на член 6 от Хартата на основните права на ЕС. СЕС заключава, че при липсата на тези обективни критерии в задължителна разпоредба с общо приложение съгласно националното законодателство, задържането е незаконно.

В рамките на правото на Съвета на Европа задържането на деца мигранти е разглеждано в контекста на членове 3 и 5 от ЕКПЧ⁵⁹⁶. ЕСПЧ последователно е постановявал, че задържането на деца със семействата им следва да бъде крайна мярка и националните органи следва да проучват всички други осъществими възможности в съответствие с член 5, параграф 1 от ЕКПЧ⁵⁹⁷.

Пример: *Mubilanzila Mayeka и Kaniki Mitunga срещу Белгия*⁵⁹⁸ се отнася до непридружено петгодишно дете, задържано в транзитен център за възрастни в продължение на два месеца без подходяща подкрепа. Детето е пътувало от Демократична република Конго без необходимите пътни документи с надеждата, че ще може да се събере с майка си, която е получила статут на бежанец в Канада. Впоследствие детето е върнато в Демократична република Конго, въпреки че в тази страна не живеят членове на семейството му, които биха могли да се грижат за него. ЕСПЧ постановява, че с оглед на липсата на риск детето да се укрие от надзора на белгийските органи, задържането му в център от затворен тип за възрастни е било ненужно. ЕСПЧ отбелязва също така, че е било възможно да бъдат предприети други мерки, като например настаняване на детето в специализиран център или в приемно семейство, които биха били по-благоприятни за висшия му интерес, който е гарантиран в член 3 от КПД. ЕСПЧ установява нарушения на членове 3, 5 и 8 от ЕКПЧ.

Законността на задържането също е била проверена в съда, където въпросното дете е било придружено от родител.

и други, 15 март 2017 г.

⁵⁹⁶ Вж. например ЕСПЧ, *Н.А. и други срещу Гърция*, № 19951/16, 28 февруари 2019 г.; ЕСПЧ, *Bilalova и други срещу Полша*, № 23685/14, 26 март 2020 г.

⁵⁹⁷ Вж. също ЕКСП (2020), *Годишни заключения 2019 г.*, 24 март 2020 г.; Съвет на Европа (2018 г.), *Legal and practical aspects of effective alternatives to detention in the context of migration – Analysis by the Steering Committee for Human Rights (CDDH)* (*Правни и практически аспекти на ефективните алтернативи на задържането в контекста на миграцията – анализ на управителния комитет за правата на човека (CDDH)*), 7 декември 2017 г.

⁵⁹⁸ ЕСПЧ, *Mubilanzila Mayeka и Kaniki Mitunga срещу Белгийската държава*, № 13178/03, 12 октомври 2006 г.

Пример: По делото *С.Ф. и други срещу България*⁵⁹⁹ ЕСПЧ разглежда задържането на семейство с три деца в център за задържане на гранична полиция и продължителността на престоя им. Съдът отбелязва, че имиграционното задържане на деца, без значение дали са непридружени, създава определени опасения, тъй като децата са изключително уязвими и имат специфични нужди. Без оглед на продължителността на задържането, условията в центъра за задържане на полицията не са били подходящи за деца. ЕСПЧ констатира нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *А.М. и други срещу Франция*⁶⁰⁰ се отнася до административното задържане на деца, придружавани от техните родители, в контекста на процедура за депортиране. ЕСПЧ констатира, че макар материалните условия в центровете за задържане преди извеждане като цяло да са подходящи, условията в тях са повод за безпокойство за малките деца, по-специално поради шума и съобщенията по високоговорителите, на които са били изложени. Настаняването на деца в центрове за задържане представлява нечовешко и унижително отношение в нарушение на член 3 от ЕКПЧ поради съчетанието от три фактора: малката възраст на децата, продължителността на задържането им и фактът, че съответните помещения не са били пригодени за деца⁶⁰¹.

Пример: По делото *Bistieva и други срещу Полша*⁶⁰² жалбоподателката, заедно с нейния съпруг и децата им, са пристигнали в Полша и са кандидатствали за убежище. Молбата за убежище е отхвърлена и семейството бяга в Германия. От там семейството е върнато в Полша, където е задържано за повече от пет месеца. Въпреки че е имало опасност семейството да се укрие, становището на съда е, че органите не са представили достатъчни и относими основания за задържането на семейството за толкова дълъг период от време. Следователно е налице нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *R.R. и други срещу Унгария*⁶⁰³ семейство с три деца е задържано за почти четири месеца в транзитна зона на границата докато се чакал резултатът от разглеждането на техните молби за убежище.

⁵⁹⁹ ЕСПЧ, *С.Ф. и други срещу България*, № 8138/16, 7 декември 2017 г.

⁶⁰⁰ ЕСПЧ, *А.М. и други срещу Франция*, № 24587/12, 12 юли 2016 г.

⁶⁰¹ Вж. също подобни дела: ЕСПЧ, *А.В. и други срещу Франция*, № 11593/12, 12 юли 2016 г.; ЕСПЧ, *Р.К. и други срещу Франция*, № 68264/14, 12 юли 2016 г.; ЕСПЧ, *Р.С. и други срещу Франция*, № 76491/14, 12 юли 2016 г.

⁶⁰² ЕСПЧ, *Bistieva и други срещу Полша*, № 75157/14, 10 април 2018 г.

⁶⁰³ ЕСПЧ, *R.R. и други срещу Унгария*, № 36037/17, 2 март 2021 г.

Съдът приема, че това е равнозначно на фактическо лишаване от свобода, наред с другото, с оглед на естеството и степента на действително наложените им ограничения. Тъй като задържането не почива на строго определено законово основание, то представлява нарушение на член 5, параграф 1 от ЕКПЧ. Съдът разглежда и условията, при които децата са били държани. Въпреки че правото на ЕС задължава органите да вземат предвид всички специални потребности за приемане, свързани с уязвимия статут на кандидатите, условията не са били подходящи за деца и са липсвали медицински услуги. Наличието на елементи, които наподобяват затворническа среда, и присъщите ограничения по време на изолацията вероятно също са предизвикали тревожност и психологически смущения у децата и са принизили представата за родителите в очите на децата. С оглед на дългата продължителност на престоя на семейството, повторението и съчетаването на горепосочените условия неизбежно са имали вредни последици за лицата, които са били изложени на тях. Следователно децата и майката жалбоподатели са били подложени на унизително отношение, което представлява нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

Законността на задържането, когато въпросното дете е било придружено от пълнолетно лице, с което не е в родствена връзка, също е била проверена в съда.

Пример: По делото *Moustahi срещу Франция*⁶⁰⁴ френските органи залавят две деца, пътуващи до Майот в импровизирана лодка. Те са задържани заедно с пълнолетни лица преди незабавното им извеждане. През този период децата са свързани с пълнолетно лице, с което не са имали родствена връзка, и са включени в разпореждането за неговото извеждане от страната. Съдът констатира, че децата жалбоподатели са били произволно свързани с пълнолетно лице и това не е било с цел да бъде защитен висшият им интерес, а за да се улесни бързото им депортиране. Това е относим фактор, на основание на който съдът определя, наред с другото, че условията и задържането на децата представляват нарушение на член 3 и член 5, параграфи 1 и 4 от ЕКПЧ.

В областта на международното право член 37 от КПД определя, че никое дете не може да бъде лишено от неговата свобода незаконно или произволно и че това следва да бъде само крайна мярка и за най-краткия възможен срок.

⁶⁰⁴ ЕСПЧ, *Moustahi срещу Франция*, № 9347/14, 25 юли 2020 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
При разглеждането на въпроса за задържането на деца трябва да се вземат предвид висшият интерес на детето и задължението на държавите членки да защитават децата и да гарантират тяхното благосъстояние⁶⁰⁵. Комисията по правата на детето е предложила всякакъв вид задържане на деца в контекста на миграцията да бъде забранено по закон⁶⁰⁶.

9.5. Експулсиране

Основни точки

- Опасността за децата мигранти от експулсиране е свързана със статута на пребиваване на техните родители в приемащата държава.
- Принципът на висшият интерес на детето следва да се отчита при вземането на всички решения, свързани с експулсиране на деца мигранти и членове на техните семейства/ основни лица, които полагат грижи за тях.
- Съгласно правото на ЕС при определени обстоятелства се допуска децата мигранти да останат в приемащата държава, без значение на правния статут на техните родители, например с цел да завършат образованието си или когато установяването на семейния живот на друго място би било трудно⁶⁰⁷.

Съгласно правото на ЕС, както и в други области на правото на ЕС в областта на миграцията, правилата относно експулсирането на деца са различни в зависимост от тяхното гражданство, гражданството на техните родители и обстоятелствата, при които те са мигрирали. Когато едно дете получи достъп до държава членка въз основа на законодателството на ЕС за свободното движение, то вероятно ще може да остане в тази държава членка, дори ако родителят мигрант от ЕС, с когото е пристигнало детето, изгуби правото си на постоянно пребиваване или реши да напусне страната.

По-конкретно, съгласно **Директивата за свободното движение** деца и други членове на семейството могат да останат в приемащата държава след смъртта на своя родител — гражданин на ЕС, с когото са пристигнали (член 12, параграф 2), ако са живели в приемащата държава в продължение на поне 12 месеца преди смъртта на родителя им. Също така, по принцип те имат право да останат в приемащата държава след заминаването на родителя им.

⁶⁰⁵ Вж. Организация на обединените нации (2019 г.), *Children Deprived of Liberty – The United Nations Global Study (Деца, лишени от свобода – световно изследване на ООН)*, 2019 г.

⁶⁰⁶ Организация на обединените нации (2017 г.), *Съвместен общ коментар № 4 (2017 г.) на Комитета за защита на правата на всички работници мигранти и членовете на техните семейства и № 23 (2017) на Комитета по правата на детето относно задълженията на държавата по отношение на човешките права на децата в контекста на международната миграция в държавите на произход, на транзитно преминаване, на крайна дестинация и на връщане*, CMWJ/C/GC/4-CRC/C/GC/23, 16 ноември 2017 г.

⁶⁰⁷ В текста на настоящата глава с понятието „експулсиране“ е обозначено законното извеждане от територията на държавата на лица, които не са нейни граждани, или на други лица. Това понятие се замества и с понятията „връщане“, „извеждане“, „репатриране“, „екстрадиция“ или „депортиране“, в зависимост от правния контекст. Вж. също FRA и ЕСПЧ (2020 г.), *Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията — издание 2020 г.*, 17 декември 2020 г., раздел 6.4.

И в двата случая обаче, ако детето или член на семейството е гражданин на трета държава, тяхното по-нататъшно пребиваване зависи от това дали те могат да докажат, че разполагат с достатъчно финансови средства, за да се издържат. Те трябва да имат и здравна осигуровка (член 7).

Правилата са дори още по-облекчени за децата, които са записани в учебни заведения в приемащата държава. В такива случаи детето и родителят, който упражнява родителските права или лицето, което се грижи за детето, имат право да останат в приемащата държава след смъртта или заминаването на гражданина мигрант на ЕС, с когото са пристигнали, независимо от гражданството на детето (член 12, параграф 3). Макар че първоначално това облекчение, свързано с образованието, се прилага само към деца, чиито семейства разполагат с достатъчно средства, за да се издържат,⁶⁰⁸ последвалата съдебна практика потвърждава, че то обхваща и обучаващите се деца, които се издържат от социални помощи⁶⁰⁹.

Освен това, членовете на семействата и по-специално родителите, които са граждани на трети държави, имат право да останат в ЕС, ако упражняват настойничество или попечителство върху децата на двойката или ако им е предоставено право на посещаване на децата, което трябва да се упражнява в приемащата държава (член 13, параграф 2, буква б) и член 13, параграф 2, буква г). Членовете на семейството, които са граждани на трети държави, запазват правото си на пребиваване в случай на смърт на гражданина на ЕС, ако са пребивавали в приемащата държава членка като членове на семейството най-малко една година преди смъртта (член 12, параграф 2 от директивата). В противен случай, ако гражданинът на ЕС от приемащата държава членка напусне ЕС, членовете на семейството от трети държави не запазват правото си на пребиваване или поне директивата не предвижда точни правила за такава ситуация. Член 13 от директивата позволява при определени условия членовете на семейството да запазят правото си на оставане в случай на прекратяване на семейни връзки (развод, обявяване на брака за недействителен или прекратяване на регистрирано съжителство)⁶¹⁰.

Съдът на ЕС се позовава на статута на дете като гражданин на ЕС съгласно член 20 от ДФЕС.

⁶⁰⁸ СЕС, С-413/99, *Baumbast и R срещу Secretary of State for the Home Department*, 17 септември 2002 г.

⁶⁰⁹ СЕС, С-480/08, *Maria Teixeira срещу London Borough of Lambeth и Secretary of State for the Home Department*, 23 февруари 2010 г.; СЕС, С-310/08, *London Borough of Harrow срещу Nimco Hassan Ibrahim и Secretary of State for the Home Department* [ГС], 23 февруари 2010 г. Образованието на децата мигранти е разгледано по-подробно в раздел 8.2.

⁶¹⁰ За повече подробности вж. FRA (2018 г.), *Making EU citizens' rights a reality: National courts enforcing freedom of movement and related rights (Превръщане на правата на гражданите на ЕС в реалност – националните съдилища, които прилагат правото на свободното движение и свързаните с него права)*, 20 август 2018 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Съдът констатира, че предоставянето на разрешение на родителите на детето, които са граждани на трета държава, да работят и пребивават в държавата членка на ЕС, чийто гражданин е детето, позволява на детето ефективно да се ползва от правата, свързани със статута му на гражданин на ЕС, доколкото в противен случай детето би трябвало да напусне ЕС, за да придружава родителите си⁶¹¹. Съгласно последвалата практика на СЕС обаче, „макар да е възможно по икономически съображения или с цел запазване на единството на семейството на територията на Съюза за гражданина на държава членка да изглежда желателно членовете на семейството му, които не са граждани на някоя от държавите членки, да могат да пребивават с него на територията на Съюза, само по себе си това обстоятелство не е достатъчно, за да се приеме, че гражданинът на Съюза ще бъде принуден да напусне територията на Съюза, ако не им бъде предоставено такова право“⁶¹². Съдът на ЕС е постановил, че преценката за висшия интерес на детето трябва да се извършва във всеки отделен случай, дори ако решението за връщане се отнася само до родителя⁶¹³.

Пример: По В делото *М. А. срещу Белгия*⁶¹⁴ СЕС разглежда случая на гражданин на трета държава с дъщеря, родена в Белгия. На родителя е наложена забрана за напускане на Белгия и забрана за влизане в страната поради извършени престъпления. СЕС постановява, че член 5 от Директивата за връщането (2008/115/ЕО) във връзка с член 24 от Хартата на основните права на ЕС трябва да се тълкува в смисъл, че държавите членки са длъжни да вземат надлежно предвид висшия интерес на детето, преди да приемат решение за връщане, придружено от забрана за влизане, дори когато адресатът на това решение не е малолетно или непълнолетно лице, а баща на детето.

В Директивата за свободното движение е изрично посочено, че експулсирането на деца, предприемано като извънредна мярка, трябва да е в съответствие с разпоредбите на КПД (съображение 24). Освен това член 28, параграф 3, буква б) утвърждава имунитета на децата от експулсиране, освен ако е направена преценка, че експулсирането отговаря на висшия интерес на детето и е в съответствие с КПД.

В [Директивата за връщането](#) се посочва, че решенията, свързани с връщането на непридружени деца, следва да се основават на преценка за висшия интерес на детето (член 10).

⁶¹¹ СЕС, С-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano срещу Office National de l'Emploi (ONEm)*, 8 март 2011 г.

⁶¹² СЕС, С-256/11, *Murat Dereci и други срещу Bundesministerium für Inneres*, 15 ноември 2011 г., точка 68. Вж. също СЕС, С-40/11, *Yoshikazu Iida срещу Stadt Ulm*, 8 ноември 2012 г. Вж. също FRA и ЕСПЧ (2020 г.), *Наръчник по европейско право, относно убежището, границите и имиграцията*, 17 декември 2020 г.

⁶¹³ СЕС, С-112/20, *М.А. срещу État belge*, 11 март 2021 г.

⁶¹⁴ *Пак там*

Наред с това, преди извеждане на непридружено дете от държава членка органите трябва да се уверят, че детето ще бъде върнато на член на неговото семейство, на определен настойник или в подходящи приемни центрове в държавата на връщане (член 10, параграф 2). Когато държавите членки прилагат Директивата за връщането, те „вземат надлежно предвид: а) висшия интерес на детето; б) семейния му живот; в) здравословното състояние на съответния гражданин на трета страна, и спазват принципа на забрана за връщане“⁶¹⁵. СЕС се е произнесъл относно необходимостта да се оценява доколко условията в приемните центрове в държавата на връщане са подходящи, преди да се вземе решение за връщане на непридружено дете. Ако според преценката приемните центрове са подходящи и решението за връщане е уместно, СЕС подчертава значението на това решението за връщане да бъде изпълнено така, че да се избегнат ситуации на правна неопределеност.

Пример: По делото *T.Q. срещу Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid*⁶¹⁶ СЕС разглежда случая на непридружено дете от Гвинея, което е влязло в Нидерландия, когато е било на 15 години и четири месеца, и е било задължено да напусне страната, тъй като не му е предоставено разрешение за пребиваване. СЕС е постановил, че държавите членки трябва да извършат оценка на висшия интерес на детето, преди да издадат решение за връщане, независимо от възрастта на непридруженото дете. В този контекст държавата членка трябва да гарантира, че непридруженото ненавършило пълнолетие лице ще разполага с подходящи приемни условия в държавата на връщане. СЕС също така е постановил, че когато дадена държава членка се е уверила в наличието на подходящи приемни условия и е взела решение за връщане по отношение на непридружено дете, член 8, параграф 1 от Директивата за връщане не допуска впоследствие тази държава членка да отложи извеждането на това дете до навършване от негова страна на 18-годишна възраст. Съдът на ЕС пояснява, че в такъв случай детето трябва да бъде изведено, освен ако не настъпят промени в неговото положение.

В случай на връщане на търсеци убежище деца в друга държава членка, където да бъде разгледана тяхната молба за убежище, съгласно Регламента „Дъблин“ изпълнението на тези решения трябва да се ръководи от висшия интерес на детето (член 6).⁶¹⁷ Наред с това, в регламента е поместен списък с фактори, които компетентните органи трябва да вземат предвид, когато определят кои мерки са във висшия интерес на детето.

⁶¹⁵ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2008 г.), Директива 2008/115/ЕО от 16 декември 2008 г. относно общите стандарти и процедури, приложими в държавите членки за връщане на незаконно пребиваващи граждани на трети страни, ОВ L 348, 2008 г., член 5.

⁶¹⁶ ЕС, С-441/19, *TQ срещу Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid*, 14 януари 2021 г.

⁶¹⁷ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), Регламент (ЕС) № 604/2013 от 26 юни 2013 г. за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство, ОВ L 180, 2013 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Този списък включва надлежно отчитане на възможността за събиране на семейството, благосъстоянието и социалното развитие на детето, съображения за сигурност и безопасност, по-специално когато съществува риск детето да е жертва на трафик на хора, и мнението на детето в съответствие с неговата възраст и зрялост.

Пример: По делото *The Queen, по молба на МА и други срещу Secretary of State for the Home Department*⁶¹⁸ СЕС е трябвало да определи коя държава е отговорна за непридружено дете, което е подало молба за убежище в различни държави членки на ЕС, и няма семейство или роднини в други държави членки на ЕС. СЕС уточнява, че когато нито един член от семейството на детето не се намира законно на територията на една от държавите членки, компетентна да разгледа молбата за убежище е държавата, където се намира детето. Съдът мотивира това заключение с разпоредбата на член 24, параграф 2 от Хартата на основните права на ЕС, съгласно която при всички действия, които се предприемат по отношение на децата, висшият интерес на детето трябва да бъде от първостепенно значение⁶¹⁹.

Съгласно правото на Съвета на Европа държавите при определени условия могат да се намесват в упражняването на правото на зачитане на семейния живот в съответствие с член 8, алинея 2 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Üner срещу Нидерландия*⁶²⁰ ЕСПЧ потвърждава, че е необходимо да се отчита потенциалното въздействие на експулсирането върху децата в семейството, когато се преценява дали това е подходяща мярка. За тази цел следва да се вземе предвид: „висшият интерес и благосъстоянието на децата, и особено тежестта на трудностите, с които децата [...] вероятно ще се сблъскат в държавата, където ще бъде експулсиран молителят, както и здравината на социалните, културните и семейните връзки с приемащата държава и с държавата на назначение“⁶²¹.

Пример: Делото *Tarakhel срещу Швейцария*⁶²² се отнася до отказ на швейцарските органи да разгледат молбата за убежище на двойка от Афганистан и шестте им деца, и тяхното решение да изпратят молителите обратно в Италия.

⁶¹⁸ CJEU, C-648/11, *The Queen, по молба на МА и други срещу Secretary of State for the Home Department*, 6 юни 2013 г.

⁶¹⁹ Вж. също Решение на СЕС по дело C-441/19, *TQ срещу Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid*, 14 януари 2021 г.

⁶²⁰ ЕСПЧ, *Üner срещу Нидерландия*, № 46410/99, 18 октомври 2006 г., точки 57–58. Вж. също ЕСПЧ, *Boultif срещу Швейцария*, № 54273/00, 2 август 2001 г.

⁶²¹ Вж. също ЕСПЧ, *Assem Hassan Ali срещу Дания*, № 25593/14, 23 октомври 2018 г.

⁶²² ЕСПЧ, *Tarakhel срещу Швейцария* [ГС], № 29217/12, 4 ноември 2014 г.

ЕСПЧ установява, че с оглед на текущото положение по отношение на системата за приемане в Италия и на липсата на подробна и надеждна информация относно конкретния център, където ще бъдат изпратени молителите, швейцарските органи не са имали достатъчни гаранции, че при връщането им в Италия молителите ще получат грижи, съобразени с възрастта на децата. На това основание ЕСПЧ констатира, че потенциалното решение на швейцарските органи да изпратят молителите обратно в Италия по реда на Регламента „Дъблин II“, без да са получили предварителни индивидуални гаранции от италианските органи, че молителите ще получат грижи, съобразени с възрастта на децата, и че семейството ще живее заедно, би представлявало нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

Съгласно международното право държавата е длъжна да предостави при поискване от родителя (родителите) или от детето необходимата информация относно местопребиваването на липсващия член (членове) на семейството в случаи на задържане, затвор, изселване, депортиране или смърт, освен ако предоставянето на информация би навредило на благосъстоянието на детето (член 9, алинея 4 от КЛД).

9.6. Достъп до правосъдие

Основни точки

Децата мигранти имат право на ефективни правни средства за защита и правна помощ в някои производства⁶²³.

Съгласно правото на ЕС правата на децата на достъп до правосъдие в имиграционен контекст са уредени в различни правни инструменти. Първо, правото на ефективни правни средства за защита и на справедлив съдебен процес е гарантирано в член 47 от [Хартата на Основните права](#) на ЕС. Това включва право на справедливо и публично гледане на делото в разумен срок от независим и безпристрастен съд, включително лицето да бъде съветвано, защитавано и представлявано в съответствие с член 48. По отношение на децата мигранти тези права са допълнително разширени посредством различни вторични законодателни разпоредби.

⁶²³ Вж. също FRA и ЕСПЧ (2020 г.), *Наръчник по европейско право, относно убежището, границите и имиграцията*, 17 декември 2020 г., раздел 5.5 относно правната помощ в процедурите за предоставяне на убежище и за връщане.

По-конкретно, Регламентът „Дъблин“ задължава държавите членки да гарантират, че непридруженото дете е представявано от професионалист с подходяща квалификация, който има достъп до съдържанието на съответните документи в досието на детето (член 6). Паралелни разпоредби, включително относно правната помощ, се съдържат в Директивата относно признаването (член 31) и в Директивата за процедурите за убежище (член 25). В подкрепа на правото на децата на законно представителство е и правото им на достъп до услуги за жертвите на престъпления и специални услуги за поверителна подкрепа съгласно член 8 от Директивата за правата на жертвите⁶²⁴.

Правата на достъп до правосъдие обаче не са неограничени и в някои случаи се подчиняват на условия, свързани с възрастта. Например, съгласно Директивата за процедурите за убежище държавите членки могат да „се въздържат да посочат [законен] представител, когато непридруженият непълнолетен по всяка вероятност ще навърши пълнолетие, преди да бъде взето решението на първа инстанция“ (член 25, параграф 2).

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ се е произнесъл, че разпоредбата на член 6 (право на справедлив съдебен процес) не е приложима по отношение на решения за влизане, престой и депортиране на чужденци⁶²⁵. В определени случаи обаче лицата се позовават на член 13 от ЕКПЧ (право на ефективни правни средства за защита).

Пример: Делото *Rahimi срещу Гърция*⁶²⁶ се отнася до условията, при които дете мигрант от Афганистан, което е влязло незаконно в Гърция, е било задържано в център за задържане и впоследствие е било освободено с цел експулсиране. ЕСПЧ установява нарушение на член 13 от ЕКПЧ и отбелязва, че предоставената на жалбоподателя информационна брошура не е съдържала информация за приложимата процедура за подаване на жалба пред полицейския началник. Освен това жалбоподателят не е бил уведомен на език, който той разбира, за достъпните правни средства за защита, които той е можел да използва, за да подаде жалба срещу условията на задържането му. Позовавайки се на докладите на Европейския комитет против изтезанията и нечовешкото или унижително отношение или наказание (СРТ), ЕСПЧ отбелязва, че в Гърция липсва независим орган за контрол на условията в центровете за задържане, управлявани от правоприлагащите агенции. Съдът отбелязва също така, че липсва безпристрастен орган, който да осигури ефективност на средството за защита.

⁶²⁴ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2012 г.), Директива 2012/29/ЕС от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления, ОВ L 315/55, 2012 г.

⁶²⁵ ЕСПЧ, *Maouiа срещу Франция* [голям състав], № 39652/98, 5 октомври 2000 г.

⁶²⁶ ЕСПЧ, *Rahimi срещу Гърция*, № 8687/08, 5 април 2011 г.

На горните основания съдът установява нарушение на член 3, член 5, алинеи 1 и 4 и член 13 от ЕКПЧ⁶²⁷.

В член 16 от [ECX](#) се определя изискване към държавите да осигурят необходимите условия за пълноценно развитие на семейството, като насърчават икономическата, правната и социалната закрила на семейния живот. Освен това разпоредбата на член 19, алинея 1 съдържа изискването държавите да поддържат „подходящи и безплатни услуги“, както и да гарантират, че работниците мигранти и техните семейства получават точна информация във връзка с емиграцията и имиграцията. Подобно изискване за предоставяне на „информация“ (което има ключово значение за достъпа на мигрантите до правосъдие) се съдържа в член 6 от [Европейската конвенция за правния статут на работниците мигранти](#), но по-подробните разпоредби, регламентиращи „правото на достъп до съдилищата и административните органи“ (член 26) са адресирани изключително към работниците мигранти, но не и към членовете на семействата им⁶²⁸.

Освен това разработените от Съвета на Европа много подробни *насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето* съдържат указания за адаптиране на всички съдебни и административни производства, включително имиграционните процедури, съобразно потребностите на децата⁶²⁹. Също така през 2018 г. в [Препоръката на Комитета на министрите относно ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията](#) се признава, че назначеният от държавата настойник има важна роля за защитата на правата и висшия интерес на непридружените и разделени от семействата им деца, като ги информира, подпомага, подкрепя и, когато това е предвидено от закона, ги представлява в процесите, които ги засягат⁶³⁰.

В областта на международното право, член 37 от [КПД](#) е в особена степен относим към децата мигранти, лишени от свобода, тъй като гарантира на тези деца правото на незабавен достъп до правна и друга необходима помощ, както и правото да оспорват законността на лишаването си от свобода пред съд или друг компетентен, независим и безпристрастен орган, чието решение също трябва да е бързо.

⁶²⁷ Вж. също ЕСПЧ, *Abdullahi Elmi и Aweys Abubakar срещу Малта*, № 25794/13 и 28151/13, 22 ноември 2016 г.; също така ЕСПЧ, *Moustahi срещу Франция* 9347/14, 25 юни 2020 г., точки 65–67.

⁶²⁸ Съвет на Европа (1997 г.), [Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти](#), CETS № 93, 24 ноември 1977 г.

⁶²⁹ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г.

⁶³⁰ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2020 г.), [Препоръка Rec\(2019\)11 относно ефективното настойничество за непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията](#), 11 декември 2019 г.

10

Лични данни и защита на потребителите

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>Харта на основните права, членове 7 (зачитане на личния и семейния живот), 8 (защита на личните данни) и 52 (приложно поле и тълкуване на правата и принципите)</p> <p>ДФЕС, член 16</p> <p>Общ регламент за защита на данните (ОРЗД) (2016/679/ЕС)</p>	<p>Деца и защита на данните</p>	<p>ЕСПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот)</p> <p>Конвенция за защита на лицата по отношение на Автоматичната обработка на лични данни (Конвенция 108+)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Avilkina и други срещу Русия</i>, № 1585/09, 2013 г. (разкриване на медицинска документация)</p> <p>ЕСПЧ, <i>S. и Marper срещу Обединеното кралство</i> [ГС], № 30562/04 и 30566/04, 2008 г.</p>
<p>Харта на основните права, член 38</p> <p>ДФЕС, член 169</p> <p>Директива относно правата на потребителите (2011/83/ЕС)</p> <p>Директива за изискванията за достъпност на продукти и услуги (2019/882)</p> <p>Директива за нелоялни търговски практики (2005/29/ЕО)</p> <p>Директива относно общата безопасност на продуктите (2001/95/ЕО)</p> <p>Регламент относно клиничните изпитвания (536/2014/ЕС)</p>	<p>Защита на децата като потребители</p>	<p>Конвенция за разработването на Европейска фармакопея</p> <p>Конвенция за правата на човека и биомедицината, член 17, и неговият Допълнителен протокол към Конвенцията за правата на човека относно биомедицинските изследвания, глава V</p> <p>Европейска конвенция за трансгранична телевизия</p>

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>Регламент относно храните, предназначени за кърмачета и малки деца, храните за специални медицински цели и заместителите на целодневния хранителен прием за регулиране на телесното тегло (609/2013/ЕС)</p> <p>Директива относно безопасността на детските играчки (2009/48/ЕО)</p> <p>Директива относно продуктите чийто външен вид се различава от съдържанието им и които застрашават здравето или безопасността на потребителите (87/357/ЕИО)</p> <p>Аудиовизуални медийни услуги Директива (преработена) (2018/1808)</p> <p>СЕС, С-244/06, <i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG</i>, 2008 г. (продажба по интернет на DVD дискове)</p> <p>СЕС, С-36/02, <i>Omega Spiel- hallenund Automatenaufstel- lungs-GmbH срещу Oberbürger- meisterin der Bundesstadt Bonn</i>, 2004 г. (лиценз за игра)</p>		

В тази глава се разглеждат европейското законодателство и съдебната практика в областта на защитата на потребителите и данните. Съществуват множество законодателни актове и съдебна практика на равнище ЕС, тъй като ДФЕС изрично определя компетентността на ЕС по тези въпроси. Приносът на СЕ в тази област е по-ограничен. На договорно ниво съществуват основните конвенции за защита на медиите и данните, а по отношение на защитата на потребителите — [конвенция от 1964 г. за изработване на европейска фармакопея](#). ЕСПЧ е взел решения и по редица дела, свързани със защитата на данните на физическите лица.

Следващите раздели са посветени на конкретни аспекти на защитата на данните ([раздел 10.1](#)) и потребителското право, свързано с деца ([раздел 10.2](#)). За всеки от тези въпроси се анализира общата правна рамка и нейната приложимост към децата, както и конкретните норми за защита на децата, където е уместно.

10.1. Децата и защитата на личните данни

Основни точки

- В правото на ЕС и на СЕ защитата на личните данни е призната за основно право. Съгласно правото на ЕС правото на защита на данните е отделно основно право и се прилага за всички, включително за децата (член 8 от Хартата на основните права).
- За повечето онлайн услуги ще е необходимо родителско съгласие за обработката на лични данни в зависимост от възрастта на децата (възрастовият праг варира в различните държави членки на ЕС между 13 и 16 години).
- Член 8 от ЕКПЧ включва правото на защита на личните данни.

10.1.1. Европейско законодателство за защита на данните

Съгласно правото на ЕС, член 8, параграф 2 от [Хартата на основните права на ЕС](#) защитата на личните данни се признава за отделно основно право. Хартата осигурява защита на личните данни на всички, включително на децата. В член 8, параграф 2 изрично са включени няколко елемента на това право в хартата (добросъвестно обработване за определени цели, съгласие или друго законно основание, предвидено в закона, право на достъп и коригиране), докато в член 8, параграф 3 се изисква спазването на правилата за защита на данните да подлежи на контрол от независим орган. Правото на защита на личните данни, установено в член 8, може да бъде ограничено в съответствие със закона. Всички подобни ограничения трябва да са съобразени със същността на правото на защита на личните данни. Те могат да бъдат приложени само ако са необходими и действително отговарят на целите от общ интерес, признати от Съюза, или са необходими за защита на свободите и правата на другите (член 52 от Хартата)⁶³¹. ЕС е компетентен да приема законодателни актове в областта на защитата на данните (член 16 от ДФЕС)⁶³².

⁶³¹ CJEU, Съединени дела C-468/10 и C-469/10, *Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) и Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECOMD) срещу Administración del Estado*, 24 ноември 2011 г., точка 48; CEC, C-275/06, *Productores de Música de España (Promusicae) срещу Telefónica de España SAU* [ГО], 29 януари 2008 г., точка 68.

⁶³² За общ преглед на европейското законодателство в областта на защитата на данните вж. СЕ, Комитет на министрите (2018 г.), *дванадесети годишен доклад на Комитета на министрите*; FRA (2018 г.), *Наръчник по европейски право за защита на данните — издание за 2018 г.*, Люксембург, Служба за публикации.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Защитата на личните данни се превърна в една от ключовите области на европейското право, свързани със защитата на основните права. ОРЗД, приет през 2016 г., е основният инструмент в тази област⁶³³.

В съображение 75 от ОРЗД децата се определят като уязвими лица и се признава, че те заслужават специална защита по отношение на личните им данни. Те може да не са толкова добре запознати с рисковете, последиците и съответните гаранции, както и с правата си във връзка с обработването на лични данни. За тази цел Европейският комитет по защита на данните (ЕКЗД) разработва насоки за обработката на данни на деца⁶³⁴. „Съгласието на носещия родителска отговорност не следва да е необходимо в контекста на превантивни или консултантски услуги, предлагани директно на детето. [...] Предвид факта, че на децата се полага особена защита, всяка информация и комуникация, когато се обработва за дете, трябва да бъде на ясен и прост език, в лесно разбираема форма за детето.“⁶³⁵ В ОРЗД изрично се изисква защитата на личните данни на децата да бъде взета предвид, когато обработването на лични данни се основава на законния интерес на администратора или на трета страна (член 6, параграф 1, буква е) и когато на дете се предоставя информация за обработването на лични данни (член 12, параграф 1). Обработването на данни, свързани с деца, крие определени рискове и по-нататъшното прилагане на ОРЗД по отношение на защитата на децата може да бъде уточнено в кодекси за поведение. Такива кодекси на поведение могат по-специално да включват правила за начина, по който информацията трябва да бъде предоставена на детето, и за начина, по който се получава съгласието на носещия родителска отговорност (член 41, параграф 2).

При повечето онлайн услуги, когато услугата разчита на съгласието на детето за обработване на неговите данни, се изисква и съгласието на родителя или настойника до определена възраст. Това се отнася за сайтовете за социални мрежи, както и за платформите за изтегляне на музика и закупуване на онлайн игри.

⁶³³ Регламент (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 година относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/ЕО (Общ регламент относно защитата на данните). Директивата относно правоприлагането в областта на защитата на данните (Директива (ЕС) 2016/680) е основният инструмент, който се отнася до обработването на лични данни от компетентните органи за целите на предотвратяването, разследването, разкриването или наказателното преследване на престъпления или изпълнението на наказателни санкции, както и до свободното движение на такива данни.

⁶³⁴ ЕКЗД, Работна програма 2021/2022, 16 март 2021 г.

⁶³⁵ Регламент (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 година относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/ЕО (Общ регламент относно защитата на данните), съображения 38 и 58.

Възрастовият праг за получаване на родителско съгласие варира между 13 и 16 години в различните държави — членки на ЕС⁶³⁶. Съгласно член 4, параграф 11 от ОРЗД съгласието трябва да бъде свободно изразено, конкретно, информирано и недвусмислено, а на децата или техните родители или настойници трябва да се предоставят лесни за използване механизми, за да могат да оттеглят съгласието си по всяко време. Дружествата трябва да положат разумни усилия, като вземат предвид наличните технологии, за да проверят дали именно носещият родителска отговорност за детето дава или изразява съгласието. Разумните усилия, които организациите трябва да положат, зависят и от естеството на обработването и свързаните с него рискове за детето. Тези усилия следва да се преразглеждат в светлината на новите технологии в тази област. Когато се обработват лични данни във връзка с предлагането на услуги на информационното общество на дете и това обработване се основава на съгласието на детето или на носещия родителска отговорност, децата винаги имат право да поискат изтриване на данните си (член 17, параграф 1, буква е) от ОРЗД). Това е известно като правото „да бъдеш забравен“.

Когато деца имат достъп до онлайн услуга, независимо от мерките за проверка на възрастта, които организацията прилага, тя трябва да гарантира, че са въведени специфични за децата мерки за защита на данните, за да се повиши нивото на защита, предоставяно на децата потребители, срещу рисковете, които използването на услугата създава за тях. Някои от тези мерки биха могли да включват гарантиране, че услугата спазва задължението за защита на данните още при проектирането и по подразбиране (член 25 от ОРЗД), извършване на оценка на въздействието върху защитата на данните (член 35), спазване на принципа за свеждане на данните до минимум и преразглеждане на настройките за профилиране. Профилиране означава всяка форма на автоматизирано обработване на лични данни, изразяващо се в използването на лични данни за оценяване на определени лични аспекти, свързани с физическо лице, и по-конкретно за анализиране или прогнозиране на аспекти, отнасящи се до изпълнението на професионалните задължения на това физическо лице, неговото икономическо състояние, здраве, лични предпочитания, интереси, надеждност, поведение, местоположение или движение (член 4, параграф 4).

Такава специална защита следва да се прилага по-специално за използването на лични данни на деца за целите на маркетинга или за създаване на личностни или потребителски профили и събирането на лични данни по отношение на деца при ползване на услуги, предоставяни пряко на деца (съображение 38 от ОРЗД).

⁶³⁶ *Пак там*, член 8.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
В насоките, публикувани от ЕКЗД⁶³⁷ относно таргетирането към потребителите на социални медии, се посочва, че неблагоприятното въздействие на таргетирането може да бъде значително по-голямо върху уязвимите категории лица, като например децата.

Таргетирането може да повлияе на формирането на личните предпочитания и интереси на децата, като в крайна сметка се отрази на свободната им воля и правото им на развитие. Няколко институции считат, че като цяло организациите следва да избягват профилирането на децата за маркетингови цели, тъй като децата са по-уязвими⁶³⁸. Децата могат да бъдат особено податливи в онлайн средата и по-лесно да се повлияват от поведенчески реклами⁶³⁹.

В съображение 71 от ОРЗД се посочва, че единствено автоматизираното вземане на решения, включително профилиране, с правни или сходни значими последици не следва да се прилага по отношение на деца.

Работна група 29, понастоящем ЕКЗД⁶⁴⁰, препоръча изключенията от правилото за забрана на тази форма на обработване по принцип да не се използват при обработването на данни на деца, освен при ограничени обстоятелства, като например когато е необходимо да се защити тяхното благосъстояние. В тези случаи трябва да се прилагат подходящи предпазни мерки, за да се гарантира, че те са подходящи за деца.

Определени категории данни се считат за чувствителни, като например генетични данни, биометрични данни, които идентифицират еднозначно дете, лични данни, свързани с присъди, и лични данни, които разкриват расов или етнически произход, политически възгледи, религиозни или други убеждения, психическо и физическо здраве или сексуален живот. Обработването на данни на деца в такива категории е разрешено само когато се прилагат подходящи изключения (член 9 от ОРЗД).

Директивата за неприкосновеността на личния живот и електронните съобщения⁶⁴¹ защитава поверителността на съобщенията и крайното оборудване на потребителя, включително на децата. С нея се осъществява основното право на зачитане на личния живот по отношение на комуникациите (член 7 от Хартата на основните права).

⁶³⁷ ЕКЗД (2020 г.), *Насоки 8/2020 относно целевото насочване към потребителите на социални медии*, 2 септември 2020 г.

⁶³⁸ Вж. например Съвет на Европа (2018 г.), *Насоки за зачитане, защита и изпълнение на правата на детето в цифровата среда*, CM/Rec(2018)7, стр. 17; Ирландска комисия за защита на данните (2020 г.), *Децата на преден план и в центъра на вниманието: Основи за ориентиран към децата подход към обработката на данни*, декември 2020 г., стр. 54.

⁶³⁹ Работна група за защита на данните по член 29 (2018 г.), *Насоки относно автоматизираното вземане на индивидуални решения вземане на решения и профилиране за целите на Регламент 2016/679*, 22 август 2018 г.

⁶⁴⁰ Работна група за защита на данните по член 29 (2018 г.), *Насоки относно автоматизираното вземане на индивидуални решения вземане на решения и профилиране за целите на Регламент 2016/679*, 22 август 2018 г.

⁶⁴¹ ЕС, Европейски парламент (2002 г.), *Директива 2002/58/ЕО относно обработката на лични данни и защита на правото на неприкосновеност на личния живот в сектора на електронните комуникации (Директива за правото на неприкосновеност на личния живот и електронни комуникации)*, ОВ 2002 L 201.

Съгласно правото на СЕ ЕСПЧ е прочел правото на защита на личните данни в член 8 от ЕКПЧ. Съдът разглежда ситуации, в които възниква въпросът за защита на данните, включително прихващане на комуникации⁶⁴², различни форми на наблюдение⁶⁴³ и защитата срещу съхраняването на лични данни от публичните органи⁶⁴⁴. Освен това ЕСПЧ постановява, че в националното законодателство трябва да се предвидят подходящи мерки за осигуряване на средства за правна защита срещу нарушения на правата за защита на данните.

Пример: *Avilkina и други срещу Русия*⁶⁴⁵ се отнася до разкриването на медицинските картони на двегодишно момиченце пред прокурор, след като той е поискал да бъде информиран за всички откази на Свидетели на Йехова относно кръвопреливане. Като признава, че интересите на пациента и на обществото като цяло за защита на поверителността на медицинските данни могат да надделеят над интересите на разследването на престъпления, Съдът отбелязва, че жалбоподателят не е бил заподозрян или обвиняем в наказателно производство. Освен това медицинските специалисти, които са лекували жалбоподателя, са могли да поискат съдебно разрешение за кръвопреливане, ако са смятали, че тя е в животозастрашаваща ситуация. При липсата на каквато и да е належаща социална необходимост да се поиска разкриването на поверителната медицинска информация, отнасяща се до жалбоподателя, ЕСПЧ установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: В делото *S. и Marper срещу Обединеното кралство*⁶⁴⁶ дактилоскопичните отпечатащи и ДНК на 11-годишно дете, взети във връзка с подозрение за опит за грабеж, са били запазени безсрочно, въпреки че в крайна сметка то е било оправдано. Предвид естеството и обема на личната информация, съдържаща се в клетъчните проби и ДНК профилите, тяхното задържане само по себе си представлява намеса в правото на първия жалбоподател на зачитане на личния живот. Основните принципи на съответните инструменти на СЕ, както и законодателството и практиката на другите договарящи се държави изискват запазването на данни да бъде пропорционално на целта на събирането им и ограничено във времето, особено в полицейския сектор. Защитата, предоставена от член 8 от ЕКПЧ, би била неприемливо отслабена, ако използването на съвременни научни техники в системата на наказателното правосъдие бъде разрешено на всяка цена и без внимателно да се балансират потенциалните ползи от тях с важни интереси на личния живот. В това отношение особено поразителен

⁶⁴² Вж. например ЕСПЧ, *Malone срещу Обединеното кралство*, № 8691/79, 2 август 1984 г.; ЕСПЧ, *Copland срещу Обединеното кралство*, № 62617/00, 3 април 2007 г.

⁶⁴³ Вж. например ЕСПЧ, *Klass and Others срещу Германия*, № 5029/71, 6 септември 1978 г.; ЕСПЧ, *Uzun срещу Германия*, № 35623/05, 2 септември 2010 г.

⁶⁴⁴ Вж. например ЕСПЧ, *Leander срещу Швеция*, №. 9248/81, 26 март 1987 г.; ЕСПЧ, *S. и Marper срещу Обединеното кралство* [ГС], № 30562/04 и 30566/04, 4 декември 2008 г.

⁶⁴⁵ ЕСПЧ, *Avilkina и други срещу Русия*, № 1585/09, 6 юни 2013 г.

⁶⁴⁶ ЕСПЧ, *S. и Marper срещу Обединеното кралство* [ГО], № 30562/04 и 30566/04, 4 декември 2008 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

е общият и безразборен характер на правомощието за запазване на данни в Англия и Уелс, тъй като то позволява запазването на данни за неограничен период от време и независимо от естеството или тежестта на престъплението или от възрастта на заподозрения. Задържането би могло да бъде особено вредно за децата, като се има предвид особеното им положение и значението на тяхното развитие и интеграция в обществото. В заключение, запазването на данните представлява непропорционална намеса в правото на жалбоподателя на зачитане на личния живот.

Модернизираната Конвенция на СЕ за защита на лицата при автоматизирана обработка на лични данни⁶⁴⁷ (Конвенция 108+) се прилага за всички видове обработване на данни, извършвани както в частния, така и в публичния сектор, и защитава физическите лица, включително децата, от злоупотреби, които могат да съпътстват обработването на лични данни. Към Конвенция 108+ има допълнителен протокол, който урежда създаването на надзорни органи и трансграничния поток от лични данни към държави, които не са страни по конвенцията⁶⁴⁸.

Принципите, заложи в Конвенция 108+, се отнасят до обработката на лични данни, свързани с добросъвестното и законосъобразно събиране и автоматична обработка на данни, които се съхраняват за определени законни цели и не се използват за цели, несъвместими с тези цели, нито се съхраняват за период, по-дълъг от необходимото. Тази принципи се отнасят и до качеството на данните. При липсата на подходящи правни гаранции се забранява обработването на „чувствителни“ данни, като например данни за расата, политическите убеждения, здравето, религията, сексуалния живот, генетични и биометрични данни на дадено лице, както и обработването на данни за разкриване от лицето информация във връзка с членство в синдикални организации, с етнически произход или съдебно минало.

⁶⁴⁷ Съвет на Европа (1981 г.), Конвенция за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни, СЕТS № 108, 28 януари 1981 г.; Съвет на Европа (2001 г.), Допълнителен протокол към Конвенция № 108 относно надзорните органи и трансграничните потоци от данни, СЕТS № 181, 8 ноември 2001 г.; Съвет на Европа (2018 г.), Протокол за изменение на Конвенцията за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни, СЕТS № 223, 10 октомври 2018 г.

⁶⁴⁸ Съвет на Европа (2018 г.), Протокол за изменение на Конвенцията за защита на лицата при автоматичната обработка на лични данни, СЕТS № 223, 10 октомври 2018 г.

Наред с горното конвенцията гарантира правото на физическите лица, включително децата, да получават информация за съхранението на техни данни и при необходимост да искат тяхното поправяне. Ограничаване на правата, гарантирани от конвенцията, е възможно само при необходимост от защита на по-значими интереси, свързани например със защитата на държавната сигурност или отбраната. Консултативният комитет по Конвенция № 108 е приел насоки за защита на данните на децата в образованието, в които се определят⁶⁴⁹ основните принципи и се предоставят съвети на законодателите, създателите на политики, администраторите на данни и организациите как да защитават тези права.

Насоките на Съвета на Европа относно правата на децата в цифровата среда приканват държавите да гарантират, че личните данни на децата се обработват добросъвестно, законосъобразно, точно и сигурно, за конкретни цели и със свободното, изрично, информирано и недвусмислено съгласие на децата и/или техните родители, лица, полагащи грижи, или законни представители, или в съответствие с друго предвидено от закона легитимно основание. Държавите следва да гарантират, че обработването на специални категории данни, които се считат за чувствителни, като например генетични данни, биометрични данни за уникално идентифициране на дете, лични данни, свързани с наказателни присъди, и лични данни, които разкриват расов или етнически произход, политически възгледи, религиозни или други убеждения, психично и физическо здраве или сексуален живот, следва във всички случаи да бъде разрешено само когато в закона са предвидени подходящи гаранции⁶⁵⁰.

Съгласно международното право правото на защита на данните е част от правото на детето на неприкосновеност на личния живот, гарантирано в член 16 от КГД. В тази разпоредба е предвидено, че никое дете не трябва да бъде подлагано на произволна или незаконна намеса в неговия личен живот, семейство, дом или кореспонденция, нито на незаконно посегателство срещу неговата чест и репутация. Това право трябва да бъде зачитано от всички лица, включително от законния представител на детето.⁶⁵¹

⁶⁴⁹ Съвет на Европа, Консултативен комитет по Конвенция № 108, *Защита на данните на децата в контекста на образованието — насоки*, T-PD(2019)06BISrev5, 20 ноември 2020 г.

⁶⁵⁰ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), *Насоки за зачитане, защита и упражняване на правата на детето в цифровата среда, Препоръка CM/Rec(2018)7*, раздел 3.4.

⁶⁵¹ Вж. също Организация на обединените нации (2021 г.), *Общ коментар № 25 (2021 г.) относно правата на децата във връзка с цифровата среда*, 02 март 2021 г.

10.2. Защита на децата като потребители

Основни точки

- Позицията на Съда на ЕС е, че висшият интерес на децата потребители и защитата на техните права надделяват над свързаните с обществения интерес изисквания, които обосновават ограниченията на свободното движение на стоки, хора, услуги и капитал.
- Децата като потребители следва да получават подходяща информация, за да могат да вземат предвид всички относими факти и да направят информиран избор.
- Нелоялните търговски практики са практики, които не съответстват на принципа на дължимата професионална грижа и могат да повлияят върху избора на възрастните и децата потребители при осъществяване на търговски сделки.
- Включване на деца в клинични изпитвания се допуска, само ако прилагането на лекарствения продукт би осигурило на пациента пряка полза, която е по-голяма от рисковете.
- Правото на ЕС и Съвета на Европа ограничават степента, в която се допуска децата да бъдат излагани на маркетингови дейности, без да забранява абсолютно тези дейности.
- Децата имат право на специална закрила, която включва защита от рекламни програми и програми за телевизионно пазаруване, които могат да им причинят

10.2.1. Права на потребителите

Съгласно правото на ЕС основните разпоредби в системата за защита на потребителите са член 169, параграф 1 от [ДФЕС](#) и член 38 от [Хартата на основните права на ЕС](#). СЕС признава, че висшият интерес на детето надделява над съображенията, свързани с обществения интерес, с което обосновава ограничаването на свободите на общия пазар.

Пример: Делото *Dynamic Medien*⁶⁵² се отнася до продажба по интернет в Германия на DVD дискове с японски комикси. Въпросните комикси са одобрени за продажба на деца над 15-годишна възраст в Обединеното кралство. Те не са класифицирани като подходящи от компетентния германски орган. Основният въпрос, отправен към СЕС, е дали забрана на продукта в Германия противоречи на принципа на свободно движение.

⁶⁵²СЕС, решение по дело *Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG* от 14 февруари 2008 г., С-244/06.

СЕС приема, че основната цел на германското законодателство е да предпази децата от информация, която би била вредна за тяхното благосъстояние. Съдът се произнася, че ограничаването на свободата на движение на стоки не е непропорционално, тъй като не надхвърля необходимото за постигане на целта за защита на децата, поставена от заинтересованата държава членка.

Пример: Делото *Omega*⁶⁵³ се отнася до функционирането на т.нар. „лазерен купол“ в Германия. Играта, която участниците играят в „лазерния купол“, има за цел поразяване на сензорни мишени, поставени върху жилетки, носени от участниците. Оборудването за играта е доставено от дружество от Обединеното кралство и както оборудването, така и играта се продават законно в Обединеното кралство. Играта е забранена в Германия на основание, че противоречи на основни ценности като човешкото достойнство. СЕС установява, че наложеното от германските органи ограничение не противоречи на правото на ЕС, тъй като е обосновано със съображения, свързани с обществения ред.

В резултат на най-новия преглед на законодателството на ЕС за защита на потребителите беше приета [Директивата за правата на потребителите 2011/83/ЕС \(ДПП\)](#), чиято цел е да хармонизира изцяло националните разпоредби относно договорите от разстояние и договорите извън търговския обект, както и други видове потребителски договори⁶⁵⁴. Целта е да се постигне справедлив баланс между високото равнище на защита на потребителите и конкурентоспособността на предприятията. Съгласно член 3, параграф 3, буква а) Директивата за правата на потребителите не се прилага за договори за социални услуги, включително социално настаняване, грижи за деца и подкрепа за семейства и лица, които постоянно или временно са в нужда, включително дългосрочни грижи. Социалните услуги включват услуги за деца и младежи, услуги в помощ на семейства, самотни родители и възрастни хора, както и услуги в полза на мигранти. Директивата отделя специално внимание на преддоговорната информация. Ако на потребителите, включително на децата, се предоставя подходяща и достатъчна информация, те ще могат да вземат предвид всички относими факти и да направят информиран избор; тези „изисквания за предоставяне на информация“ са определени в КПД. Въз основа на [Директива \(ЕС\) 2019/882](#) за изискванията за достъпност на продукти и услуги тези изисквания се прилагат и за непълнолетни потребители⁶⁵⁵.

⁶⁵³ СЕС, решение по дело *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH срещу Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn* от 14 октомври 2004 г., 14 октомври 2004 г., С-36/02.

⁶⁵⁴ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), Директива 2011/83/ЕС от 25 октомври 2011 година относно правата на потребителите за изменение на Директива 93/13/ЕИО на Съвета, ОВ 2011 L 304/64.

⁶⁵⁵ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2019 г.), Директива 2019/882/ЕС от 17 април 2019 година за изискванията за достъпност на продукти и услуги, ОВ 2019 L 151/70.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

10.2.2. Нелоялни търговски практики, насочени към деца

В рамките на правото на ЕС [Директива 2005/29/ЕО](#) относно нелоялни търговски практики от страна на търговци към потребители на вътрешния пазар⁶⁵⁶ обхваща всички сделки между предприятия и потребители (осъществени онлайн или офлайн и отнасящи се до стоки и услуги). Децата са включени в персоналният обхват на директивата в категорията „уязвими потребители“ (член 5, параграф 3). Не е допустимо решения, отнасящи се до избор на продукти, да се вземат в резултат на тормоз, принуда или непозволено въздействие или подвеждаща информация, а децата потребители имат право да вземат тези решения свободно. Директивата забранява дейности по предлагане и реклама на продукти, които създават объркване с друг продукт или марка на конкурент, и изисква цялата информация, която е необходима на потребителите, да им бъде предоставяна по ясен и разбираем начин, както и в подходящ момент (членове 6 и 7).

Комитетът на министрите на Съвета на Европа публикува насоки относно зачитането, защитата и упражняването на правата на детето в цифровата среда. Въз основа на тях държавите следва да предприемат мерки, за да гарантират, че децата са защитени от търговска експлоатация в цифровата среда, включително излагане на неподходящи за възрастта форми на реклама и маркетинг. Това включва гарантиране, че стопанските предприятия не участват в нелоялни търговски практики спрямо децата, изискване цифровата реклама и маркетинга по отношение на деца да могат да бъдат ясно разграничавани от тях като такива и изискване всички съответни заинтересовани страни да ограничават обработването на лични данни на деца за търговски цели⁶⁵⁷.

10.2.3. Безопасност на продуктите

Правото на ЕС съдържа подробна рамка, гарантираща, че за продажба се предлагат само безопасни и отговарящи на изискванията продукти. По-специално [Директива 2001/95/ЕО относно общата безопасност на продуктите](#) отделя специално внимание на безопасността на децата, като ги включва в категорията на потребителите, които са изложени в особена степен на рисковете, произтичащи от разглежданите продукти (съображение 8 от директивата).

⁶⁵⁶ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2005 г.), [Директива 2005/29/ЕО от 11 май 2005 г. относно нелоялни търговски практики от страна на търговци към потребители на вътрешния пазар](#) и за изменение на [Директива 84/450/ЕИО](#) на Съвета, [директиви 97/7/ЕО, 98/27/ЕО и 2002/65/ЕО](#), и Регламент (ЕО) № 2006/2004 на Европейския парламент и на Съвета, ОВ L 149, 11.6.2005 г., стр. 22.

⁶⁵⁷ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), [Насоки за зачитане, защита и упражняване на правата на детето в цифровата среда](#), Препоръка CM/Rec(2018)7.

Във връзка с това безопасността на продуктите следва да се оценява, като се вземат предвид всички свързани с нея въпроси, в частност категориите потребители, за които е предназначен продуктът. Европейската комисия публикува предложение за нов регламент относно общата безопасност на продуктите⁶⁵⁸.

Директива 87/357/ЕИО на Съвета е специална директива за безопасност на продуктите, която регламентира сближаването на законодателствата на държавите членки във връзка с продукти, чийто външен вид се различава от съдържанието им и които застрашават здравето или безопасността на потребителите⁶⁵⁹. Директивата забранява предлагането, вноса и производството на продукти, които наподобяват хранителни стоки, без да са такива. Държавите членки са длъжни да извършват проверки, за да гарантират, че на пазара не се предлагат такива продукти. Всяка държава членка, която налага забрана върху продукт по реда на тази директива, трябва да уведоми Комисията и да предостави подробна информация на останалите държави членки. Въпросът за безопасността на детските играчки е разгледан по-подробно в [раздел 10.2.6](#).

В *насоките* на Комитета на министрите на Съвета на Европа *за зачитане, защита и упражняване на правата на детето в цифровата среда* е предвидено, че държавите следва да съдействат и насърчават предприятията да прилагат безопасността и неприкосновеността на личния живот още при проектирането на продуктите си и характеристиките и функционалните възможности на услугите си, насочени към деца или използвани от тях⁶⁶⁰.

10.2.4. Клинични изпитвания с участието на деца

Съгласно правото на ЕС, Регламент (ЕС) № 536/2014 относно клиничните изпитвания на лекарствени продукти за хуманната употреба включва специални разпоредби за децата от категорията на уязвимото население (член 10, параграф 1)⁶⁶¹. Той съдържа изискването заявленията за разрешение за клинични изпитвания с участието на деца да са предмет на внимателна оценка. За провеждането на клиничното изпитване е необходимо съгласието на законен представител на

⁶⁵⁸ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2021 г.), [Предложение за регламент относно общата безопасност на продуктите](#), за изменение на Регламент (ЕС) № 1025/2012 на Европейския парламент и на Съвета и за отмяна на Директива 87/357/ЕИО на Съвета и Директива 2001/95/ЕО на Европейския парламент и на Съвета, COM(2021) 346 окончателен, 30 юни 2021 г.

⁶⁵⁹ ЕС, Съвет на Европейския съюз, [Директива 87/357/ЕИО от 25 юни 1987 година относно сближаването на законодателствата на държавите членки във връзка с продукти, чийто външен вид се различава от съдържанието им и които застрашават здравето или безопасността на потребителите](#), ОВ 1987 L 192, стр. 49.

⁶⁶⁰ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), [Насоки за зачитане, защита и изпълнение на правата на детето в цифровата среда](#), Препоръка CM/Rec(2018)7, параграф 54.

⁶⁶¹ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2014 г.), [Регламент \(ЕС\) № 536/2014 от 16 април 2014 година относно клиничните изпитвания на лекарствени продукти за хуманна употреба](#), ОВ 2014 L 158, стр. 1.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето детето, както и на самото дете, ако то е способно да си състави мнение (член 29, параграфи 1 и 8). Регламентът съдържа специфични условия за провеждане на безопасни клинични изпитвания върху деца и получаване на тяхното информирано съгласие (член 32). Тези условия са, както следва: на участника или на законно определения му представител не е предоставен никакъв стимул, нито финансова изгода, освен обезщетение за разносните и загубата на приходи, пряко свързани с участието в клиничното изпитване; клиничното изпитване има за цел да изследва методи за лечение на заболяване, което се среща само при децата; налице са научни основания да се очаква, че участието в клиничното изпитване ще донесе: преки ползи за засегнатото малолетно или непълнолетно лице, надхвърлящи свързаните с него рискове и неудобства; някои ползи за популацията, представлявана от засегнатото малолетно или непълнолетно лице, и такова клинично изпитване ще предизвиква само минимален риск за засегнатото малолетно или непълнолетно лице, и ще му причини минимално неудобство, в сравнение със стандартното лечение на заболяването на засегнатото малолетно или непълнолетно лице. Участие на деца в клинично изпитване, без преди това да е получено тяхното съгласие или съгласието на законния им представител, се допуска само в спешни ситуации (член 35, параграф 1).

В областта на правото на Съвета на Европа член 17 от [Конвенцията за правата на човека и биомедицината](#) съдържа сходни принципи⁶⁶², както и глава V от [Допълнителния протокол към нея относно биомедицинските изследвания](#)⁶⁶³.

10.25. Хранителни продукти, предназначени за кърмачета и малки деца

В областта на правото на ЕС Регламент (ЕО) № 609/2013 относно храните, предназначени за кърмачета и малки деца, храните за специални медицински цели и заместителите на целодневния хранителен прием за регулиране на телесното тегло е насочен към хранителния състав и безопасността на храните, произведени специално за кърмачета и малки деца на възраст под три години⁶⁶⁴. Той урежда пускането на продукти на пазара, необходимата информация за състава на храните, изискванията за храните за кърмачета и напитките на млечна основа за малки деца и др.

⁶⁶² Съвет на Европа (1999 г.), [Конвенция за защита на правата на човека и на човешкото достойнство във връзка с прилагането на постиженията на биологията и медицината: Конвенция за правата на човека и биомедицината](#) (Конвенция от Овиедо), № 164, 1 декември 1999 г.

⁶⁶³ Съвет на Европа (2007 г.), [Допълнителен протокол към Конвенцията за правата на човека и биомедицината относно биомедицинските изследвания](#), № 195, 1 септември 2007 г.

⁶⁶⁴ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2014 г.), [Регламент \(ЕС\) № 609/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 12 юни 2013 година относно храните, предназначени за кърмачета и малки деца, храните за специални медицински цели и заместителите на целодневния хранителен прием за регулиране на телесното тегло и за отмяна на Директива 92/52/ЕИО на Съвета, директиви 96/8/ЕО, 1999/21/ЕО, 2006/125/ЕО и 2006/141/ЕО на Комисията, Директива 2009/39/ЕО на Европейския парламент и на Съвета и регламенти \(ЕО\) № 41/2009 и \(ЕО\) № 953/2009 на Комисията, ОВ L 181, 29.6.2013 г., стр. 35.](#)

Регламентът също така регламентира дефиниции на храните за кърмачета и преходните храни, преработените храни на зърнена основа и детските храни, храните за специални медицински цели и цялостното заместване на диетата за контрол на теглото.

102.6. Безопасност на детските играчки

В рамките на правото на ЕС Директива 2009/48/ЕО⁶⁶⁵ съдържа в член 2 следното определение за детски играчки: „продукти, проектирани или предназначени за ползване изключително или не при игра от деца под 14-годишна възраст“⁶⁶⁶. В приложение I към директивата е поместен неизчерпателен списък на артикули, които не се считат за детски играчки, но могат да породят объркване. В член 2, параграф 2 са изброени и някои детски играчки, които са изключени от приложното поле на директивата. Наред с горното в директивата са завишени изискванията за здраве и безопасност, като са въведени ограничения за съдържанието на определени химикали, които може да се съдържат в материали, използвани в производството на детски играчки (член 10)⁶⁶⁷.

102.7. Децата и рекламата

В рамките на правото на ЕС преразгледаната през 2018 г. Директива за аудиовизуалните медийни услуги⁶⁶⁸ въвежда ограничения по отношение на обема, качеството и съдържанието на рекламните програми, на които се допуска да бъдат изложени децата, като регулира продължителността на рекламните блокове (членове 20, 24 и 27). Забранява се позициониране на продукти в детски предавания (член 11) и се оправомощават държавите членки да забраняват показването на логото на спонсор при излъчване на детски предавания (член 10, параграф 4). С преразглеждането на директивата през 2018 г. бе разширен обхватът на тези правила в аудиовизуалния сектор и за платформите за споделяне на видеоклипове като YouTube и други.

В рамките на правото на Съвета на Европа Европейската конвенция за трансгранична телевизия⁶⁶⁹ е първият международен договор, с който е въведена

⁶⁶⁵ Европейски съюз (2009 г.), Директива 2009/48/ЕО от 18 юни 2009 г. относно безопасността на детските играчки, ОВ L 170.

⁶⁶⁶ *Пак там*, член 2, параграф 1.

⁶⁶⁷ Освен това Европейската комисия сключва „доброволни споразумения“ с европейски производители/търговци на детски играчки, насочени към повишаване на безопасността на детските играчки. За допълнителна информация вж. [уеб страницата на Комисията по темата](#).

⁶⁶⁸ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2018 г.), Директива (ЕС) 2018/1808 на Европейския парламент и на Съвета от 14 ноември 2018 година за координиране на някои разпоредби, установени в закони, подзаконови и административни актове на държавите членки, отнасящи се до предоставянето на аудиовизуални медийни услуги (Директива за аудиовизуалните медийни услуги), ОВ 2018 L 303.

⁶⁶⁹ Съвет на Европа (2002 г.), Европейска конвенция за трансгранична телевизия, CETS № 132, 5 май 1989 г. Изменена в съответствие с разпоредбите на Протокола, CETS № 171, 2002 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
правна рамка за свободното разпространение на трансгранични телевизионни програми в Европа. Конвенцията съдържа специфични разпоредби за защита на децата и юношите (член 7, алинея 2), като въвежда например забрана за излъчване на материали, съдържащи порнография и насилие, както и програми, които подстрекават към расова ненавист.

Конвенцията определя правила за излъчване на реклами, за продължителността на излъчването на реклами и рекламните паузи. В Насоките на Комитета на министрите относно правата на детето в цифровата среда държавите се приканват да гарантират, че децата са защитени от търговска експлоатация в цифровата среда, включително излагане на неподходящи за възрастта форми на реклама и маркетинг⁶⁷⁰.

⁶⁷⁰ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), *Насоки за зачитане, защита и изпълнение на правата на детето в цифровата среда*, Препоръка CM/Rec(2018)7, параграф 57.

11

Права на децата в рамките на наказателното правосъдие и алтернативните извънсъдебни производства

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
<p>Харта на основните права, член 47 (право на ефективни правни средства за защита и на справедлив съдебен процес), член 48 (презумпция за невинност и право на защита) и член 49 (принципи на законност и пропорционалност на престъплението и наказанията)</p> <p>Право на устен превод и писмен превод (2010/64/ЕС)</p> <p>Директива относно правото на информация (2012/13/ЕС)</p> <p>Директива относно правото на достъп до адвокат (2013/48/ЕС)</p> <p>Директива относно процесуалните гаранции (2016/800)</p>	<p>Гаранции за справедлив съдебен процес</p>	<p>ЕКПЧ, член 6 (справедлив съдебен процес) ESC, член 17</p> <p>Конвенция от Ланзароте</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>T. срещу Обединеното кралство</i> [ГС], 1999 г. (жалба № 24724/94), (участие на деца в съдебни производства)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Panovits срещу Кипър</i>, 2008 г. (жалба № 4268/04) (достъп до адвокат)</p>
<p>Харта на основните права, членове 4 (забрана на изтезанията, нечовешкото или унизително отношение) и 6 (право на свобода)</p> <p>Директива относно процесуалните гаранции (2016/800)</p>	<p>Задържане</p>	<p>ЕСПЧ, членове 3 (забрана на изтезанията, нечовешкото или унизително отношение) и 5 (право на свобода)</p> <p>ESC, член 17</p> <p>Европейска конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унизително отношение или наказание</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Nart срещу Турция</i>, 2008 г. (жалба № 20817/04) (задържане под стража)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Blokhin срещу Русия</i>, 2016 г. (жалба № 47152/06)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	Съвет на Европа
		<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Voiamar срещу Белгия</i>, 1988 г. (жалба № 9106/80) (задържане с цел осигуряване на надзор с възпитателна цел)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>D.G. срещу Ирландия</i>, 2002 г. (жалба № 39474/98) (задържане с цел осигуряване на надзор с възпитателна цел)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Güveç срещу Турция</i>, 2009 г. (жалба № 70337/01) (условия на задържане)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Çoşelav срещу Турция</i>, 2012 г. (жалба № 1413/07)</p>
<p>Директива относно правата на жертвите (2012/29/ЕС)</p> <p>Директива относно сексуалното насилие над деца (2011/93/ЕС)</p> <p>Директива относно борбата с трафика на хора (2011/36/ЕС)</p> <p>СЕС, <i>Наказателно производство срещу Maria Pupino</i>, 2005 г., С-105/03 (процесуална възможност деца да участват като свидетели в съдебно производство)</p>	<p>Деца свидетели и жертви</p>	<p>ЕКПЧ, членове 3 (забрана на изтезанията, нечовешкото или унижително отношение) и 8 (личен живот)</p> <p>Конвенция от Ланзароте, член 31</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Kovač срещу Хърватия</i>, № 503/05, 2007 г. (дете свидетел)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>S.N. срещу Швеция</i>, № 34209/96, № 34209/96, 2002 г. (дете свидетел)</p> <p>ЕСПЧ, <i>R.R. и други срещу Унгария</i>, № 19400/11 и 36037/17, 2012 г. (изключване на семейство от програмата за защита на свидетели)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>X и други срещу България</i>, 2021 г. (жалба № 22457/16) (деца свидетели и жертви)</p>

Правата на детето в контекста на съдебните производства срещу непълнолетни лица засягат децата, обвиняеми, подсъдими или осъдени за извършени от тях престъпления, както и децата, които участват в съдебни производства като жертви и/или свидетели. Правното положение на децата във връзка с правосъдието спрямо непълнолетни лица е регламентирано от общите разпоредби в областта на правата на човека, които се отнасят както за възрастните, така и за децата.

В настоящата глава е представен общ преглед на нормите на европейското право, които са относими към децата, участващи в съдебни и алтернативни производства. Разгледани са гаранциите за справедлив съдебен процес, включително относно ефективното участие и достъпа до адвокат, правата на задържаните млади правонарушители, включително във връзка със задържане под стража (материални и

Права на децата в рамките на наказателното правосъдие и алтернативните извънсъдебни производства процесуални гаранции), условията на задържане и защитата от малтретиране, както и защитата на децата свидетели и жертви.

Аспектите на защитата са особено важни във връзка с несъстезателните алтернативни производства, които следва да се прилагат винаги, когато са по-благоприятни за висшия интерес на детето.⁶⁷¹ По отношение на децата целите на наказателното правораздаване, като например социално интегриране, образование и превенция на престъпността, са основни принципи, на които се отдава важно значение⁶⁷².

11.1. Гаранции за справедлив съдебен процес

Основни точки

- Децата, участващи в наказателни производства, имат право да бъдат третирани справедливо и по начин, съобразен с техните интереси.
- Съдебните производства следва да бъдат адаптирани спрямо потребностите на децата, за да бъде осигурено тяхното ефективно участие.
- Децата имат право на достъп до адвокат още от началните етапи на наказателните производства и от първия разпит пред полицията.

Правото на справедлив съдебен процес има централно значение за демократичното общество. Децата, които са заподозрени или обвинени в извършване на престъпление, имат право на справедлив съдебен процес и се ползват със същите гаранции, както и останалите правонарушители. Гаранциите за справедлив съдебен процес са приложими от първия разпит на детето и през целия период на съдебното производство. Децата правонарушители са обаче особено уязвими и се нуждаят от допълнителна защита. Европейските органи са разработили специфични изисквания, с цел да гарантират удовлетворяването на нуждите на тези деца.

В рамките на правото на ЕС няколко разпоредби на [Хартата на основните права на ЕС](#) гарантират основните права на достъп до правосъдие, които съдържат гаранции за справедлив съдебен процес, приложими както към възрастните, така и към децата. Член 47 от хартата урежда конкретно правата на ефективни правни средства за защита и на справедлив съдебен процес, като въвежда изисквания, които са особено относими към децата, като например изискването за справедливо и публично гледане на делото в разумен срок и правата на обвиняемите да бъдат представлявани, защитавани и съветвани, както и правото на получаване на правна помощ. Също и

⁶⁷¹ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г., параграф 24.

⁶⁷² Вж. също FRA и ЕСПЧ (2016 г.), *Наръчник по европейско право във връзка с достъпа до правосъдие*, 22 юни 2016 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
принципите на законност и пропорционалност на престъплението и наказанието,
прогласени в член 49, имат особено значение за децата.

Наред с горното в няколко директиви на ЕС са предвидени конкретни гаранции за справедлив съдебен процес в рамките на наказателните производства. Това са [Директивата относно правото на устен и писмен превод](#)⁶⁷³, [Директивата относно правото на информация](#)⁶⁷⁴ и [Директивата относно правото на достъп до адвокат](#)⁶⁷⁵. Първите две директиви не включват гаранции, адресирани конкретно към децата, макар че Директивата относно правото на информация съдържа разпоредби, уреждащи по-общо положението на уязвимите заподозрени или обвиняеми лица. Относимите към децата разпоредби на Директивата относно правото на достъп до адвокат са разгледани подробно в [раздел 11.1.2](#).

Дори когато приложимата нормативна уредба не съдържа разпоредби, относими конкретно към децата, държавите членки са длъжни да съблюдават Хартата на основните права на ЕС, когато прилагат разпоредбите на посочените по-горе директиви. Следователно в случаи, когато разпоредби на тези директиви се прилагат към деца, следва да се отдава дължимото значение на принципи като висшия интерес на детето, който е гарантиран в член 24. До момента пред Съда на ЕС не са завеждани дела, свързани с тълкуване на член 24 от хартата във връзка с една от посочените по-горе директиви⁶⁷⁶.

[Директивата относно процесуалните гаранции](#) установява за първи път на равнището на ЕС конкретни процесуални гаранции по отношение на децата, заподозрени или обвиняеми за извършването на престъпление. В нея се предвижда правото на личностна характеристика (член 7) с цел преценка на личността и социално-икономическото, семейното и личното положение на детето, с активното участие на детето. Държавите членки могат да използват личностната характеристика при определяне на мерките по отношение на детето или при вземането на решение по наказателното производство, включително при постановяването на присъда. В тази директива е предвидено също така, че децата имат право да получават незабавно информация за техните права, да получават съдействие от своите родители (или други подходящи лица) и да бъдат разпитвани при закрити врати⁶⁷⁷.

⁶⁷³ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2010 г.), [Директива 2010/64/ЕС от 20 октомври 2010 година относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство](#), ОВ 2010 L 280/1.

⁶⁷⁴ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2012 г.), [Директива 2012/13/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 май 2012 г. относно правото на информация в наказателното производство](#), ОВ 2012 L 142/1.

⁶⁷⁵ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директива 2013/48/ЕС 22 октомври 2013 г. относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане](#), ОВ 2013, L 294/1.

⁶⁷⁶ СЕС е тълкувал разпоредбата на член 24 в рамките на производства, свързани със случаи на международно отвлечане на деца (вж. [раздел 5.4](#)).

⁶⁷⁷ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), [Директива \(ЕС\) 2016/800/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 11 май 2016 година относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство](#), ОВ 2016 L 132, стр 1.

Права на децата в рамките на наказателното правосъдие и алтернативните извънсъдебни производства
Наред с това децата, лишени от свобода, следва да имат право да получават подходящо образование, насоки, обучение и здравни грижи, както и да бъдат държани отделно от пълнолетните⁶⁷⁸.

Що се отнася до правото на Съвета на Европа, ЕКПЧ съдържа гаранции за справедлив съдебен процес в член 6 — разпоредбата, която е основание за най-обширна практика на ЕСПЧ. В член 6, алинея 1 от ЕКПЧ са включени някои изрични гаранции за справедлив съдебен процес: правото на справедливо и публично гледане на процеса/обявяване на решението (освен ако тези права са в противоречие, наред с друго, с интересите на непълнолетни лица), правото на гледане на процеса в разумен срок и от независим и безпристрастен съд⁶⁷⁹, и правото на процес пред съд, създаден в съответствие със закона. Концепцията за справедлив съдебен процес е свързана с наличието на гаранции, които са разработени от ЕСПЧ: принципите на равни процесуални възможности и на състезателност на производството, правото на запазване на мълчание, правото на достъп до адвокат, принципа на ефективно участие, правото на присъствие при гледането на делото и принципа на приемане на обосновани решения.

Съобразно закона (член 6, алинея 2 от ЕКПЧ) всички лица се считат за невиновни до доказване на противното. Наред с горното всяко лице, обвинено в извършване на престъпление, има следните минимални права: да бъде незабавно информирано за характера на обвинението срещу него на разбираем за него език (член 6, алинея 3, буква а) от ЕКПЧ); да има достатъчно време и възможности за подготовка на своята защита (член 6, алинея 3, буква б) от ЕКПЧ); да ползва адвокат по свой избор (член 6, алинея 3, буква в) от ЕКПЧ); да участва в разпита или да изисква разпит на свидетелите (член 6, алинея 3, буква г) от ЕКПЧ) и да ползва безплатно услугите на преводач (член 6, алинея 3, буква д) от ЕКПЧ). Тези гаранции са предоставени както на пълнолетните лица, така и на децата. Въпреки това аспектите, които са породили специфична за детето съдебна практика, се отнасят главно до правото на ефективно участие и правото на достъп до адвокат. С оглед на това тези две специфични гаранции за справедлив съдебен процес са разгледани по-подробно в настоящата глава⁶⁸⁰.

Член 17 от ЕСХ изрично защитава ефективното упражняване на правото на майките и децата на социална и икономическа закрила и предвижда договарящите се страни да предприемат всички подходящи и необходими мерки за тази цел, включително създаване или поддържане на подходящи институции или служби.

⁶⁷⁸ Вж. също [точка 11.2](#). От значение за закрилата на детето е също така ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), [Директива \(ЕС\) 2016/1919 от 26 октомври 2016 година относно правната помощ за заподозрени и обвиняеми в рамките на наказателното производство и за искани за предаване лица в рамките на производството по европейска заповед за арест](#), ОВ 2016 L 297.

⁶⁷⁹ ЕСПЧ, [Nortier срещу Нидерландия](#), № 13924/88, 24 август 1993 г.; ЕСПЧ, [Adamkiewicz срещу Полша](#), № 54729/00, 2 март 2010 г.

⁶⁸⁰ Вж. също Съвет на Европа (2007 г.), [Конвенция за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие](#), CETS № 201, 25 октомври 2007 г., глава VII.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето ЕКСП е установила в своята съдебна практика нарушения на член 17 въз основа на две основания: първото е, че държавата трябва да осигури задължителна правна помощ за деца под възрастта за носене на наказателна отговорност още в досъдебната фаза на производството; второто е, че в повечето случаи предпочитан начин за разглеждане на дела с участието на деца следва да бъде изключване от юрисдикцията на наказателните съдилища (чрез алтернативни производства, като например уреждане на спора или условно прекратяване, или прекратяване на наказателното производство). Възможностите за изключване от юрисдикцията на наказателните съдилища следва да бъдат на разположение възможно най-рано след контакта със системата, преди началото на съдебния процес и по време на цялото производство. Принципът се прилага в още по-голяма степен, когато деца на възраст под минималната за наказателна отговорност остават въввлечени в правосъдната система по отношение на децата⁶⁸¹.

Насоките на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето, са пряко свързани с децата, които са заподозрени или обвиняеми⁶⁸². Макар че не са правно обвързващ документ, те са важен инструмент, който подпомага усилията да се гарантира, че съдебните производства, включително в системата на наказателното правораздаване, се провеждат при отчитане на специфичните потребности на децата. Те се основават на съществуващата съдебна практика на ЕСПЧ и на други европейски и международни правни стандарти, като например **КПД** на ООН, и са полезен инструмент за специалистите, работещи с деца. Съгласно част I, точка 1 от документа той е приложим към децата в условията на съдебните производства (наказателни или ненаказателни), както и в алтернативни форми на такива производства. От конкретно значение за децата в наказателните производства са следните права: правото им да получават информация за обвинения в престъпления, които трябва да бъдат обяснени на детето и на родителите му по такъв начин, че те да разберат конкретния характер на обвинението (раздел IV.A.1.5); правото им да бъдат разпитвани изключително в присъствието на адвокат/родителите или на лице, на което имат доверие (раздел В, точка 30); правото на бързо производство (раздел Г, точка 4) и правото да се ползват от ориентирани към детето техники на разпит и изслушвания (раздел Г, точка 5).

В рамките на международното право разпоредбата на член 40 от КПД признава правото на всяко дете, което е заподозряно, обвинено или признато за виновно в нарушаване на наказателния закон, да бъде третирано по начин, който е справедлив и съобразен с неговата възраст. В съответствие с член 40 от КПД основната цел на правосъдието спрямо непълнолетни лица е реинтеграцията на детето и поемането от него на конструктивна роля в обществото.

⁶⁸¹ ЕКСП, решение по дело *International Commission of Jurists (ICJ) срещу Чешка република* от 20 октомври 2020 г. (жалба № 148/2017 г.).

⁶⁸² Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г.

Права на децата в рамките на наказателното правосъдие и алтернативните извънсъдебни производства

Разпоредбата на член 40, алинея 2 от КПД признава правото на детето на справедлив съдебен процес и някои допълнителни права, включително правото да получава съдействие от родителите, правото на обжалване и правото на защита на неприкосновеността на личния живот на всички етапи на производството.

Други инструменти са развили принципите на КПД за справедлив съдебен процес и правото на съобразено с интересите на детето третиране, включително използването на лишаване от свобода като крайна мярка и само за най-краткия подходящ период от време (вж. член 37, буква б) от КПД), като например [Минималните стандартни правила на ООН относно правораздаването при непълнолетни лица](#) (Правилата от Пекин)⁶⁸³; [Насоките на ООН за превенция на младежката престъпност](#) (Насоки от Рияд)⁶⁸⁴; и [Правилата на ООН за защита на непълнолетните лица, лишени от свобода](#) (Правила от Хавана)⁶⁸⁵. Правилата от Пекин съдържат подробни насоки за прилагането на съдържащите се в член 40 от КПД изисквания за справедлив съдебен процес и съобразено с интересите на детето третиране, включително целите на правосъдието спрямо непълнолетни лица, защита на неприкосновеността на личния живот, разследване и наказателно преследване, задържане под стража, отсъждане и институционално и неинституционално третиране. Правилата от Хавана се отнасят до третирането на непълнолетните лица, лишени от свобода, и включват правила във връзка с определението за лишаване от свобода, полицейското задържане и задържането под стража, условията в институциите за задържане на непълнолетни, дисциплинарните процедури, методите за скрининг и използването на сила, механизмите за обжалване, механизмите за проверки и контрол, и интеграцията на непълнолетните лица. И накрая, насоките от Рияд предоставят подробни насоки относно политиките за превенция на младежката престъпност.

Комитетът на ООН по правата на детето е издал един [общ коментар № 10](#), посветен на децата и правосъдието спрямо непълнолетни лица, който съдържа подробни насоки за тълкуване и прилагане на КПД в областта на правосъдието за непълнолетни лица⁶⁸⁶. В този коментар са разгледани важни принципи на правосъдието спрямо непълнолетни лица, включително правото на ефективно участие като елемент от правото на справедлив съдебен процес (по-подробно вж. в [раздел 11.1.1](#)), прибягването до лишаване от свобода като крайна мярка и за най-краткия възможен срок, прилагането на мерки за решаване на случаите чрез извънсъдебни средства и за превенция на младежката престъпност, интегрирането на принципа на висшия

⁶⁸³ Общо събрание на ООН (1985 г.), [Минимални стандартни правила относно правораздаването при непълнолетни лица](#), UN Doc. GA Res. 40/33, 19 ноември 1985 г.

⁶⁸⁴ Общо събрание на ООН (1990 г.), [Насоки на ООН за превенция на младежката престъпност](#) UN Doc. GA Res. 45/112, 14 декември 1990 г.

⁶⁸⁵ Общо събрание на ООН (1990 г.), [Правила на ООН за закрила на ненавършилите пълнолетие лица, лишени от свобода](#), UN Doc. GA Res. 45/113, 14 декември 1990 г.

⁶⁸⁶ ООН, Комитет по правата на детето (2007 г.), [Общ коментар № 10 \(2007 г.\) относно правата на децата в правосъдието за деца](#), CRC/C/GC/07, 25 април 2007 г.; ООН, Комитет по правата на детето (2016 г.), [Общ коментар № 19 \(2016\) относно финансирането от държавните бюджети на мерки за осъществяване правата на детето](#), CRC/C/GC/19, 20 юли 2016 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
интерес на детето и на принципа на недискриминация в системата на правосъдието
спрямо непълнолетни лица и ограниченията по отношение на възрастта за носене на
наказателна отговорност.

В своя [Общ коментар относно правата на децата в съдебната система \(№ 24\)](#) Комитетът на ООН по правата на детето препоръчва минималната възраст за носене на наказателна отговорност да бъде 14 години или за предпочитане по-висока⁶⁸⁷. Наред с това комитетът препоръчва на всички деца да бъде гарантирано правото случаите им да се разглеждат в рамките на системата за правосъдие спрямо непълнолетни лица и забранява прехвърлянето на лица на 16 и 17-годишна възраст в системата на наказателното правораздаване за пълнолетни в случаи на тежки престъпления⁶⁸⁸. Други общи коментари на Комитета на ООН по правата на детето, например относно правото на изслушване⁶⁸⁹ (което е свързано с правото на ефективно участие в съдебното производство) и защитата от всякакви форми на насилие⁶⁹⁰, също са относими към правосъдието спрямо непълнолетни лица.

11.1.1. Ефективно участие

В рамките на правото на ЕС член 47 от Хартата на основните права на ЕС съдържа гаранции, които са подобни на предвидените в член 6 от ЕКПЧ, включително правото на справедливо и публично гледане на делото в разумен срок от независим и безпристрастен съд, правото на законно представителство и правото на ефективни правни средства за защита. Директивата относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства, включва правото на ефективно участие, включително при определянето на личностната характеристика, както и правото на законно представителство⁶⁹¹.

В областта на правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е развил специфични изисквания във връзка с член 6 от ЕКПЧ за осигуряване на ефективното участие на децата в наказателните производства. Като правило производствата следва да гарантират отчитане на възрастта, степента на зрялост и емоционалния капацитет на детето⁶⁹². Сред конкретните примери за изисквания за „ефективно участие“ са изискванията за присъствие на детето в съда по време на делото, провеждане на съдебни заседания *при закрити врати*, ограничаване на публичния характер на заседанията, предприемане на мерки с цел да се гарантира, че детето разбира

⁶⁸⁷ ООН, Комитет по правата на детето (2019 г.), *Общ коментар № 24* (2019 г.) относно правата на децата при правораздаването по въпроси, свързани с деца, CRC/C/GC/24, 18 септември 2019 г., раздел С.

⁶⁸⁸ *Лак там*.

⁶⁸⁹ ООН, Комитет по правата на детето (2009 г.), *Общ коментар № 12 относно правото на детето на изслушване*, CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.

⁶⁹⁰ ООН, Комитет по правата на детето (2011 г.), *Общ коментар № 13(13 относно правото на детето на свобода от всички форми на насилие*, CRC/C/GC/13, 18 април 2011 г.

⁶⁹¹ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), *Директива (ЕС) 2016/800 от 11 май 2016 година относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство*, ОВ L 132/ 2016 г., стр. 1.

⁶⁹² ЕСПЧ, решение по дело *Т. срещу Обединеното кралство* [голям състав], 16 декември 1999 г. (жалба № 24724/94) 61.

Права на децата в рамките на наказателното правосъдие и алтернативните извънсъдебни производства
положението си, и ограничаване на формалния характер на съдебните заседания. До момента ЕСПЧ не се е произнасял, че определянето на твърде ниска възраст за носене на наказателна отговорност представлява нарушение на член 6 от ЕКПЧ. Когато преценява дали дете е получило възможност да участва ефективно в производството пред националния съд, ЕСПЧ разглежда конкретните обстоятелства по всеки отделен случай.

Пример: Делото *Т. срещу Обединеното кралство*⁶⁹³ се отнася до случай на убийство на двегодишно дете от други две деца на десетгодишна възраст. Те бяха предадени на публичен процес при голямо медийно внимание. В съдебната процедура са внесени известни изменения, изразяващи се в съкращаване на продължителността на заседанията, настаняване на родителите на жалбоподателя в близост до него в съдебната зала, осигуряване на място за игра в паузите между заседанията и т.н. Въпреки това жалбоподателят и другият обвиняем са съдени в съд за пълнолетни и повечето от правилата на наказателното съдопроизводство са спазени. ЕСПЧ приема, че жалбоподателят не е получил възможност да участва ефективно в производството поради публичния характер на заседанията в съчетание с голямото медийно внимание, както и поради ограничените си възможности да дава указания на адвокатите си и да дава адекватни свидетелски показания. На тези основания съдът се произнася, че правата на жалбоподателя по член 6 от ЕКПЧ са нарушени.

Признаването на правото на ефективно участие е централен елемент също и от *Насоките на СЕ за правосъдие, съобразено с интересите на детето*. Правосъдието спрямо деца, включително правосъдието спрямо непълнолетни лица, следва да е „достъпно, съобразено с възрастта, бързо, прилагащо необходимата грижа, приспособено и насочено към потребностите и правата на детето, зачитащо правата на детето, включително правото на справедлив процес, на участие и разбиране на производството, на зачитане на личния и семейния живот и на лична неприкосновеност и достойнство“⁶⁹⁴. Насоките съдържат конкретни указания за третирането на децата в контекста на правосъдието спрямо непълнолетни лица или други съдебни производства. Децата следва да имат достъп до съда и до съдебните производства, а правата им на юридически съветник и процесуален представител, като и да бъдат изслушвани и да изразяват мнението си, следва да бъдат гарантирани; неоснователното забавяне на производството следва да се избягва, производството следва да бъде организирано по начин, съобразен с интересите на детето (което е свързано с обстановката и използвания език) и следва да бъдат осигурени специални гаранции във връзка със събирането на доказателства и снемането на показания от деца.⁶⁹⁵ В *Конвенцията от Ланзароте* е предвидено ефективното участие на децата в производството да „се разглежда приоритетно и се провежда без необосновано

⁶⁹³ ЕСПЧ, решение по дело *Т. срещу Обединеното кралство* [ГС], 16 декември 1999 г.

⁶⁹⁴ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г., параграф II. С.

⁶⁹⁵ *Пак там*, раздел Г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето забавяне“. В нея също така се предвиждат правила за изслушване на детето, което трябва да се провежда без необосновано забавяне от обучени за тази цел специалисти в предназначени за целта помещения.

11.1.2 Достъп до адвокат

В рамките на правото на ЕС в директивата относно правото на достъп до адвокат се съдържат преки позовавания във връзка с децата в съображения 52 и 55 от преамбюла, както и в член 5, параграфи 2—4⁶⁹⁶. В съответствие със съображение 55 и член 5, параграф 2, в случай на лишаване свобода на дете носителят на родителски права следва да бъде уведомен и следва да му бъдат съобщени основанията за задържането, освен ако това противоречи на висшия интерес на детето. В последния случай следва да бъде уведомен друг подходящ възрастен. В член 3, параграф 3 е определено изискване, че правото на достъп до адвокат включва правото на заподозрените/обвиняемите да се срещат насаме и да осъществяват връзка с представляващия ги адвокат, включително преди първия разпит, и присъствие на адвоката по време на разпитите и на следствените действия и действията по събиране на доказателства. Съгласно член 6, параграф 3 от директивата за процесуалните гаранции децата трябва да бъдат подпомагани от адвокат от момента на настъпване на следните събития, в зависимост от това кое от тях настъпва по-рано: преди разпит от полицията или друг правоприлагащ или съдебен орган; когато разследващите или други компетентни органи извършват следствени действия; без неоправдано забавяне след задържането; когато са призовани да се явят пред съд, който е компетентен по наказателни дела, своевременно преди да се явят пред този съд⁶⁹⁷. Ако няма адвокат, компетентните органи трябва да отложат изслушването на детето или други следствени действия или действия по събиране на доказателства за разумен срок, който да позволи пристигането на адвоката, или ако детето не е посочило адвокат, да осигурят адвокат за детето (член 6, параграф 7).

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ счита правото на достъп до адвокат за един от основните елементи на правото на справедлив съдебен процес⁶⁹⁸. Физическите лица, обвинени в извършване на престъпление, имат право на достъп до адвокат от най-ранните етапи на полицейските следствени действия. Това право може да бъде ограничено при извънредни обстоятелства, при условие че ограничението не накърнява необосновано правата на обвиняемия. ЕСПЧ прилага по-строги критерии за преценка дали жалбоподателят е имал ефективен достъп до адвокат в случаите, когато са засегнати деца⁶⁹⁹.

⁶⁹⁶ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), *Директива 2013/48/ЕС* 22 октомври 2013 г. относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане, ОВ 2013, L 294/1.

⁶⁹⁷ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), *Директива (ЕС) 2016/800* от 11 май 2016 година относно процесуалните гаранции за деца, заподозрени или обвиняеми в наказателни производства, ОВ L 132/1, член 6.

⁶⁹⁸ ЕСПЧ, *Salduz срещу Турция* [голям състав], № 36391/02, 27 ноември 2008 г., параграф 51; ЕСПЧ, *Ibrahim и други срещу Обединеното кралство* [ГО], № 50541/08 и други, 13 септември 2016 г.; ЕСПЧ, *Beuze срещу Белгийската държава*, № 71409/10, 9 ноември 2018 г.

⁶⁹⁹ ЕСПЧ, *Salduz срещу Турция* [голям състав], № 36391/02, 27 ноември 2008 г., параграф 60; вж. също ЕКСП, решение по дело *International Commission of Jurists (ICJ) срещу Чешка република* от 20 октомври 2020 г. (жалба

Пример: Делото *Panovits срещу Кипър*⁷⁰⁰ се отнася до 17-годишен младеж, обвинен в убийство и грабеж. Той е бил отведен в полицейския участък, придружен от баща си. В участъка той е бил арестуван и отведен в отделно помещение за разпит в отсъствието на баща му или на адвокат. По време на разпита на жалбоподателя баща му е бил уведомен за правото на жалбоподателя да се свърже с адвокат. Няколко минути по-късно бащата е уведомен, че междуременно синът му признал, че е извършил престъплението. ЕСПЧ приема, че с оглед на възрастта на жалбоподателя не може да се приеме, че той е разбирал правото си на юридическо представителство, когато е дал показания. Също така е малко вероятно, че той е разбирал последиците от разпита в отсъствие на адвокат в рамките на наказателно производство за убийство. Макар да изглежда, че властите са били готови на всички етапи на производството да осигурят на жалбоподателя достъп до адвокат при искане от негова страна, те не са изпълнили задължението си да го уведомят за правото му да поиска назначаване на служебен адвокат, ако това е необходимо. Липсват доказателства, че жалбоподателят или неговият баща са се отказали изрично и недвусмислено от правото си да поискат правна помощ. На горните основания съдът приема, че в случая е налице нарушение на член 6, алинея 3, буква в) във връзка с член 6, алинея 1 от ЕКПЧ.

11.2. Права на младите правонарушители във връзка със задържането

Основни точки

- Лишаване от свобода на деца се допуска само като крайна мярка и за най-краткия възможен срок на всеки етап от съдебното производство.
- При задържане децата трябва да бъдат третираны по начин, подходящ за възрастта им и със зачитане на тяхното достойнство.
- Децата не бива да бъдат задържани заедно с пълнолетни лица.
- Винаги следва да се разглеждат алтернативи на задържането.

Всеки човек има право на свобода. Следователно лишаването от свобода е изключение и включва всички форми на настаняване по решение на съдебни или административни органи в институция, от която непълнолетното лице не може да излиза свободно⁷⁰¹.

№ 148/2017 г.).

⁷⁰⁰ ЕСПЧ, решение по дело *Panovits срещу Кипър* от 11 декември 2008 г. (жалба № 4268/04).

⁷⁰¹ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2008 г.), Препоръка CM/Rec(2008)11 относно Европейските правила за непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки, 5 ноември 2008 г., правило 21.5.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
С оглед на значението на защитата на правата на детето, включително на неговия висш интерес, мярката лишаване от свобода трябва да се разглежда от този конкретен ъгъл, когато засяга деца.

Макар че задържане е възможно при различни обстоятелства, в този раздел въпросът е разгледан във връзка с децата в контакт със системата на наказателното правораздаване.

Действащите международни правни инструменти единодушно прогласяват принципа, че към задържане трябва да се прибегва като крайна мярка. Това означава, че държавните органи, които трябва да преценят дали да задържат дете, следва първо да обмислят задълбочено алтернативните възможности с оглед да защитят висшия интерес на детето, както и да съдействат за реинтеграцията му (член 40, алинея 1 от КПД). Алтернативните възможности могат да включват, например: „грижи, напътствия и наблюдение, съветване, условно осъждане, даване за отглеждане, програми за образование и професионално обучение“ (член 40, алинея 4 от КПД). Само в случаите, когато не е възможно да се предприеме алтернативна мярка, следва да се прибегва до задържане. Освен това задържане следва да се разпорежда само за най-краткия възможен срок и при наличие на подходящи материални и процесуални гаранции. С оглед на тяхната възраст и уязвимо положение децата се ползват със специални права и гаранции при задържане.

11.2.1. Форми на задържане (материални и процесуални гаранции)

Съгласно правото на ЕС член 10 от [Директивата относно процесуалните гаранции](#) задължава държавите членки да гарантират, че задържането на дете на всеки етап от производството е ограничено до най-краткия подходящ срок⁷⁰². Надлежно се вземат предвид възрастта и конкретните обстоятелства по случая. Държавите членки трябва да гарантират, че мярка „задържане“ се налага на деца само като крайна мярка и че всяко задържане се основава на мотивирано решение, подлежащо на съдебен контрол от съда.

Такова решение трябва също така да подлежи на периодичен преглед, през разумни интервали от време, от съда или по служебен път, или след отправено искане. Държавите членки гарантират, че когато е възможно, компетентните органи прибегват до алтернативни на задържането мерки⁷⁰³.

⁷⁰² ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), *Директива 2016/800/ЕС от 11 май 2016 година относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство*, ОВ 2016 L 132/1, член 10.

⁷⁰³ *Пак там*, член 11; вж. също *Харта на основните права на Европейския съюз*, член 6.

Съгласно правото на Съвета на Европа в член 5 от ЕКПЧ е предвидено, че всеки има право на свобода. Мярката задържане представлява изключение, което следва да е предвидено в националното законодателство и да не се налага произволно. Освен това налагането на мярката задържане трябва да е обосновано съгласно една от шестте изчерпателно изброени ситуации в член 5, алинея 1, букви а)–е). Задържане на деца, които са в контакт със системата на наказателното правосъдие, може да бъде обосновано по-конкретно съгласно букви: лишаване от свобода по силата на постановена от компетентен съд присъда; задържане под стража; или г) задържане с цел упражняване на образователен надзор. Последните две възможности следва да бъдат анализирани по-подробно, тъй като те са основанието за възлагане на специфични задължения на държавните органи.

Задържане под стража в досъдебното производство

„Задържане под стража в досъдебното производство“ е налице, когато физически лица са задържани от полицията по подозрение, че са извършили престъпление, или са временно задържани. Тази мярка започва да тече, когато лицето бъде задържано, и изтича с произнасянето по съществото на делото от първоинстанционния съд⁷⁰⁴. Макар че децата се ползват със същите гаранции, както пълнолетните лица, ЕСПЧ е формулирал няколко допълнителни принципа, с цел да стабилизира положението на децата в наказателните производства пред националните съдилища.

Съгласно обичайното тълкуване на ЕСПЧ на член 5, алинея 1, буква в) и член 5, алинея 3, тези разпоредби съдържат изискването лицата да бъдат задържани под стража в досъдебното производство само ако е налице основателно подозрение, че са извършили престъпление. Освен това задържането под стража не следва да надхвърля определен разумен срок и следва да се преразглежда през разумни интервали. Колкото е по-дълъг срокът на задържането, толкова по-убедителни основания трябва да приведат компетентните органи, за да оправдаят продължаването на мярката. Съгласно практиката на ЕСПЧ лице, което е обвинено в престъпление, трябва винаги да бъде освобождавано за периода до началото на наказателния процес, освен ако държавата докаже, че са налице „валидни и достатъчни“ основания, които оправдават продължаването на задържано⁷⁰⁵.

Някои от допустимите основания за отказ от освобождаване под гаранция на лице, което е задържано под стража в досъдебното производство са: риск лицето да се укрие, да повлияе върху съдебния процес, да извърши ново престъпление или да наруши обществения ред.

⁷⁰⁴ ЕСПЧ, *Idalov срещу Русия*, № 5826/03, 22 май 2012, параграф 112.

⁷⁰⁵ ЕСПЧ, *Smirnova срещу Русия*, № 46133/99 и № 48183/99, 24 юли 2003 г., параграф 58.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Наред с горното удължаване на срока на мярката задържане под стража следва да се предприема, само когато е строго необходимо, като държавата трябва да разглежда всички доводи за и против наличието на валидно изискване от обществен интерес, което оправдава продължаването на срока на лишаването от свобода⁷⁰⁶.

В случаите, когато са засегнати деца, ЕСПЧ е задължил държавните органи да отчитат особено внимателно възрастта на детето, когато претеглят съответните аргументи „за“ и „против“ разпореждане на задържане под стража в досъдебното производство, което следва да се налага само като крайна мярка и за най-краткия възможен срок⁷⁰⁷. Това означава, че компетентните органи следва да обмислят алтернативни мерки на задържането под стража.⁷⁰⁸ Освен това държавните органи следва да полагат особена грижа, за да организират съдебния процес с участието на деца във възможно най-кратък срок⁷⁰⁹.

Пример: По делото *Nart срещу Турция*⁷¹⁰ 17-годишен жалбоподател е бил арестуван по подозрение, че е ограбил магазин за зеленчуци. Жалбоподателят е бил задържан под стража в досъдебното производство в затвор за пълнолетни в продължение на 48 дни. Изтъквайки факта, че жалбоподателят е бил дете, ЕСПЧ посочва, че „към задържане под стража на непълнолетни следва да се прибегва само като крайна мярка, която да се налага за най-краткия възможен срок и, когато налагането на такава мярка е строго необходимо, непълнолетните лица следва да бъдат държани отделно от пълнолетните“⁷¹¹. В конкретния случай компетентните органи са се опитали да обосноват задържането под стража на жалбоподателя с „наличните доказателства“, но ЕСПЧ заявява, че това основание само по себе си не оправдава продължителността на задържането на жалбоподателя. На горните основания съдът констатира нарушение на член 5, алинея 3 от ЕКПЧ.

Задържане, за да се осигури надзор с възпитателна цел

Тази форма на мярката задържане е разпореждана в ситуации, когато детето има конкретна нужда от надзор с възпитателна цел поради психологически проблеми и агресивно поведение.

⁷⁰⁶ Пак там, параграфи 58-59; ЕСПЧ, *Ladent срещу Полша*, № 11036/03, 18 март 2008 г., параграф 55.

⁷⁰⁷ ЕСПЧ, решение по дело *Kornejkova срещу Украйна* от 19 януари 2012 г. (жалба № 39884/05), точки 43-44. Вж. също ЕСПЧ, *Selçuk срещу Турция*, № 21768/02, 10 януари 2006 г., точки 35-36; ЕСПЧ, *J.M. срещу Дания*, № 34421/09, 13 ноември 2012 г., параграф 63.

⁷⁰⁸ ЕСПЧ, *Dinç и Çakır срещу Турция*, № 66066/09, 9 юли 2013 г., параграф 63; ЕСПЧ, *Güveç срещу Турция*, № 70337/01, 20 януари 2009 г., параграф 108.

⁷⁰⁹ ЕСПЧ, *Kuptsov и Kuptsova срещу Русия*, № 6110/03, 3 март 2011 г., параграф 91; вж. също Съвет на Европа, Европейски комитет за социални права (2020 г.), *Годишни заключения за 2019 г.*, 24 март 2020 г.

⁷¹⁰ ЕСПЧ, *Nart срещу Турция*, № 20817/04, 6 май 2008.

⁷¹¹ Пак там, параграф 31.

Разпоредбата на член 5, алинея 1, буква г) от ЕКПЧ обхваща предимно форми на лишаване от свобода, които попадат извън правомощията на системата за правосъдие спрямо непълнолетни лица.

Пример: По делото *Blokhin срещу Русия*⁷¹² 12-годишно лице, страдащо от хиперактивност при дефицит на вниманието, е арестувано и отведено в полицейски участък по подозрение за изнудване на друго дете за пари. Тъй като срещу него не може да бъде предприето преследване съгласно националното право, съдът разпорежда настаняването му в център за временно задържане на непълнолетни правонарушители за срок от 30 дни с цел „коригиране на поведението“ и предотвратяване извършването на нови престъпления. Като припомня, че задържането с цел надзор с възпитателна цел трябва да се извършва в подходяща институция, разполагаща с необходимите ресурси, за да бъдат изпълнени необходимите възпитателни цели и изисквания за сигурност, ЕСПЧ отбелязва, че нито един от националните съдилища не е посочил, че настаняването на жалбоподателя в изправителния център е с възпитателна цел. Съдът не счита, че може да се осигури пълноценен надзор с възпитателна цел за промяна на поведението на детето и предлагане на подходящо лечение и рехабилитация за максимален срок от 30 дни. На тези основания съдът констатира нарушение на член 5.

Пример: Делото *Voatjar срещу Белгия*⁷¹³ се отнася до задържане на дете в арест в девет отделни случая за периоди от около 15 дни. Жалбоподателят е бил юноша, за когото е направена оценка, че има психологически проблеми и демонстрира агресивно поведение. Белгийското правителство заявява, че жалбоподателят е бил настанен в арест с цел да му бъде осигурен надзор с възпитателна цел. ЕСПЧ отбелязва, че временното задържане в арест само по себе си не противоречи на член 5, алинея 1, буква г), когато целта на компетентните органи е да настанят непълнолетното лице, за да му осигурят надзор с възпитателна цел. Съдът заключава обаче, че в случая на жалбоподателя органите не са доказали убедително, че са имали намерението или възможността да го настанят в институция, където той да се ползва от надзор с възпитателна цел. На горните основания съдът приема, че в случая е налице нарушение на член 5, алинея 1, буква г) от ЕКПЧ.

Пример: *D.G. срещу Ирландия*⁷¹⁴ се отнася до настаняването на дете в център за задържане, без да му е повдигнато обвинение или да е осъдено. Жалбоподателят страда от тежко разстройство на личността. ЕСПЧ застъпва позицията, че в контекста на задържането на деца понятието „надзор с възпитателна цел“ не следва да се приравнява стриктно към понятия във връзка с преподаването в класната

⁷¹² ЕСПЧ, *Blokhin срещу Русия*, № 47152/06, 23 март 2016 г.

⁷¹³ ЕСПЧ, *Voatjar срещу Белгийската държава*, № 9106/80, 29 февруари 1988 г.

⁷¹⁴ ЕСПЧ, *D.G. срещу Ирландия*, № 39474/98, 16 май 2002 г.

стая.

Надзорът с възпитателна цел предполага упражняване на редица аспекти на родителските права от органите на местната администрация в полза и за защита на детето. ЕСПЧ също така застъпва позицията, че е допустимо националните органи да настаняват временно непълнолетни лица в центрове за задържане до осигуряване на подходящо място за настаняване, при условие че прехвърлянето в алтернативното място за настаняване се осъществява своевременно. В случая на жалбоподателя изискването за своевременност не е изпълнено, тъй като той е бил настанен в подходящо жилище повече от шест месеца след освобождаването му от центъра за задържане. Поради това ЕСПЧ стига до извода, че задържането на жалбоподателя не е съвместимо с член 5, параграф 1, буква г) от ЕКПЧ.

Обжалване на задържането, бързина на прегледа и достъп до адвокат

ЕСПЧ изисква от държавните органи да полагат особена грижа в случаите със задържани деца. Наред със споменатите по-горе гаранции държавните органи са длъжни да гарантират, че децата имат право да оспорят законността на задържането през разумни интервали от време, както и че те имат достъп до адвокат по време на производството за определяне на законността на задържането им. Освен това националните съдилища са длъжни да се произнасят в кратък срок по жалбите срещу законността на задържането. ЕСПЧ обосновава тези процесуални гаранции с текста на член 5, алинея 4 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Voiamar срещу Белгия*⁷¹⁵ ЕСПЧ е установил нарушение на член 5, алинея 4, защото: съдебните заседания за определяне на мярката „задържане“ на жалбоподателя са проведени в отсъствието на неговите адвокати, органите не са се произнесли в кратък срок и не е постановено специално решение по „законността на задържането“, тъй като националните съдилища са отхвърлили жалбите на жалбоподателя като неоснователни.

11.2.2 Условия на задържане

Съгласно правото на ЕС член 4 от [Хартата на основните права](#) забранява изтезанията и нечовешкото или унизително отношение. Тъй като обаче хартата се прилага само в приложното поле на правото на ЕС, тази разпоредба трябва да бъде свързана с друг правен инструмент на ЕС в областта на задържането, чрез който държавите членки да бъдат обвързани с повелителни разпоредби в това отношение.

⁷¹⁵ ЕСПЧ, решение по делото *Voiamar срещу Белгийската държава*, № 9106/80, 29 февруари 1988 г.

Права на децата в рамките на наказателното правосъдие и алтернативните извънсъдебни производства

Директивата относно процесуалните гаранции определя изискване за държавите членки да гарантират, че задържаните деца се настаняват отделно от пълнолетните лица, освен в случаите, когато бъде счетено, че това не е във висш интерес на детето, включително по време на полицейско задържане⁷¹⁶. Когато задържано дете навърши 18 години, държавите членки трябва да предвидят възможността това лице да продължи да бъде държано отделно от други задържани пълнолетни лица само ако това е съвместимо с висшия интерес на децата, които са задържани заедно с навършилото пълнолетие лице. Когато се налага мярка „задържане“ на деца, държавите членки трябва да предприемат подходящи мерки, за да гарантират тяхното здраве и физическото и психическото им развитие, правото им на образование и обучение, на семеен живот, на достъп до програми за реинтеграция, и на зачитане на свободата им на религиозни вярвания или убеждения. Предприетите мерки трябва да бъдат пропорционални и съобразени с продължителността на задържането.

В рамките на правото на Съвета на Европа ЕСПЧ се е произнесъл, че задържането на деца заедно с пълнолетни лица може да представлява нарушение на член 3⁷¹⁷ или член 5 от ЕКПЧ⁷¹⁸. Липсата на адекватни здравни грижи в мястото за задържане също може да има правни последици в обхвата на член 3⁷¹⁹. Други аспекти, които потенциално могат да породят въпроси в обхвата на член 3, включват наличието на достатъчна площ в помещенията за задържане, осветление и възможности за занимания⁷²⁰. Оценявайки съвместимостта на условията на задържане с изискванията, залегнали в член 3 от ЕКПЧ, ЕСПЧ често се опира на стандартите, разработени от Европейския комитет против изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание, който извършва наблюдение на условията в местата за лишаване от свобода по реда на [Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание](#) посредством посещения по места в държавите — членки на Съвета на Европа.

Пример: По делото *Güveç срещу Турция*⁷²¹ петнадесетгодишно момче е било арестувано по подозрение, че членува в Работническата партия на Кюрдистан (РКК). Жалбоподателят е бил задържан от съда за държавна сигурност за срок от пет години в затвор за пълнолетни. ЕСПЧ установява, че това задържане противоречи на турското законодателство и на задълженията по международни договори, включително член 37, буква в) от КПД, който изисква децата да бъдат държани отделно от пълнолетните.

Съдът отбелязва също така, че жалбоподателят е започнал да страда от

⁷¹⁶ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), [Директива \(ЕС\) 2016/800/ЕС от 11 май 2016 година относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство](#), ОВ L 132/1, 2016 г., член 12.

⁷¹⁷ ЕСПЧ, *Güveç срещу Турция*, № 70337/01, 20 януари 2009 г.

⁷¹⁸ ЕСПЧ, *Nart срещу Турция*, № 20817/04, 6 май 2008 г.

⁷¹⁹ ЕСПЧ, *Güveç срещу Турция*, № 70337/01, 20 януари 2009 г.

⁷²⁰ ЕСПЧ, *Kuptsov и Kuptsova срещу Русия*, № 6110/03, 3 март 2011 г., точка 70.

⁷²¹ ЕСПЧ, *Güveç срещу Турция*, № 70337/01, 20 януари 2009 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

психологически проблеми по време на престоя си в затвора, в резултат на които е направил няколко опита за самоубийство. Наред с горното компетентните органи не са предоставили на жалбоподателя адекватни здравни грижи. С оглед на горните обстоятелства и предвид възрастта на жалбоподателя, продължителността на неговото задържане в затвора заедно с пълнолетни лица, отказа на органите да му предоставят адекватни здравни грижи за неговите психологически проблеми и отказа им да предприемат мерки, за да предотвратят неколкостранните му опити за самоубийство, ЕСПЧ заявява, че жалбоподателят несъмнено е бил подложен на нечовешко и унижително отношение. Следователно е налице нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

ЕКСП тълкува последователно разпоредбата на член 17 от ЕСХ в СМИСЪЛ, че ако деца бъдат задържани или лишени от свобода, те трябва да бъдат държани отделно от пълнолетните лица⁷²².

Издадените от Съвета на Европа Европейски правила за малолетни и непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки, съдържат подробни указания относно условията на задържане. В тези правила е предвидено, че непълнолетни лица не следва да бъдат задържани в институции за пълнолетни, а в специално проектирани центрове⁷²³.

В областта на международното право КПД съдържа отделна разпоредба относно лишаването от свобода на деца, в която се посочва, че те трябва да бъдат отделени от възрастните, освен ако се прецени, че висшият интерес на детето изисква да не се прави това (член 37, буква в) от КПД). В тази разпоредба е предвидено също така, че децата по принцип имат правото да поддържат контакти със семейството си чрез кореспонденция и посещения.

11.23. Защита от насилие и малтретиране

В областта на правото на Съвета на Европа ЕСПЧ е изтъквал многократно, че националните органи са отговорни за защитата на задържаните лица от смърт, насилие или малтретиране от страна на други затворници или на самите органи. Задълженията на държавите в това отношение са особено строги, тъй като задържаните лица са под властта и контрола на държавата⁷²⁴.

⁷²² Съвет на Европа, Европейски комитет за социални права (2020 г.), *Годишни заключения от 2019 г.*, 24 март 2020 г., член 17, алинея 1.

⁷²³ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2008 г.), *Препоръка CM/Res (2008)11* относно Европейските правила за непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки, 5 ноември 2008 г., член 59.1.

⁷²⁴ ЕСПЧ, *Ангелова срещу България* от 13 юни 2002 г. (жалба № 38361/97); ЕСПЧ, решение по дело *Н. У. и Ни. У. срещу Турция* от 6 октомври 2005 г. (жалба № 40262/98).

Наред със задължението да предприемат разумни мерки за защитата на задържаните лица, държавните органи са длъжни да извършват ефективни разследвания на твърдения за малтретиране или смърт.

Пример: Делото *Çoşelav срещу Турция* се отнася до самоубийство в затвора на 16-годишен⁷²⁵, който преди това е правил няколко неуспешни опита за самоубийство. След тези опити компетентните органи са прехвърлили младежа от крилото за непълнолетни затворници в център за задържане на пълнолетни лица. Съдът установява, че органите са знаели или са били длъжни да знаят за съществуването на реален и непосредствен риск за живота на сина на жалбоподателя, и посочва, че органите не са изпълнили задължението си да предприемат разумни мерки за предотвратяване на риска от самоубийство. ЕСПЧ изтъква възрастта на починалия и факта, че той е бил задържан заедно с пълнолетни лица. На тези основания ЕСПЧ установява нарушение на материалноправния аспект на член 2 от ЕКПЧ. Освен това съдът установява и нарушение на процесуалния елемент на член 2 поради отказа на органите да проведат ефективно разследване на смъртта на сина на жалбоподателя. Тези констатации почиват на следните основания: неизпълнението от страна на органите на задължението им да уведомят своевременно жалбоподателите за смъртта на техния син, отказа на прокуратурата да разследва твърденията, че не са взети мерки за предотвратяване на самоубийството, и прекомерното протакане на последвалото административно производство.

11.3. Защита на децата жертви и свидетели

Основни точки

- Децата жертви и свидетели имат право на защита от допълнителни страдания, на възстановяване и реинтеграция и на ефективно участие в наказателните и

В областта на правото на ЕС Директивата за правата на жертвите 2012/29/ЕС признава изрично особеното положение на децата жертви. В нея е предвидено, че когато жертвата е дете, висшият интерес на детето е от първостепенно значение и се преценява индивидуално⁷²⁶. Освен това е предвидено, че се възприема адаптиран към детето подход, което означава, че неговата възраст, зрялост, възгледи, нужди и опасения ще бъдат отчетени.

⁷²⁵ ЕСПЧ, решение по дело *Çoşelav срещу Турция*, № 1413/07, 9 октомври 2012 г.

⁷²⁶ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2012 г.), Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления, ОВ 2012 L 315/55.

Наред с горното, директивата предвижда детето и носителят на родителската отговорност (или друг законен представител) да бъдат информирани за всички мерки или права, които са специално насочени към детето (член 1, параграф 2). Децата жертви също имат право да бъдат изслушвани в рамките на наказателни производства и държавите членки трябва да гарантират, че тези деца могат да представят и доказателства. При изслушването на дете жертва надлежно се отчитат неговата възраст и зрялост (член 10, параграф 1). Освен това директивата си поставя за цел защитата на неприкосновеността на личния живот и самоличността на децата жертви в рамките на наказателни производства с цел предотвратяване на вторични страдания, наред с други причини (член 21, параграф 1), вж. също член 26). Директивата съдържа и специална разпоредба относно правото на защита на децата жертви в рамките на наказателни производства (член 24). Тя се отнася до възможността за аудио-визуални записи на разпитите на деца жертви и използването на тези записи като доказателства в наказателните производства, назначаването на специални представители и правото на процесуално представителство от името на детето, когато има конфликт на интереси между детето жертва и лицата, упражняващи родителската отговорност. Директивата съдържа и различни общи разпоредби относно защитата на жертвите, например относно достъпа до услуги за подкрепа на жертвите. На децата или лица от други уязвими групи следва да бъде предоставяна специализирана подкрепа (вж. раздел 38 от резолюцията относно прилагането на директивата)⁷²⁷.

В [Директивата относно сексуалното насилие над деца](#) е определено изискване за всеобхватен подход при тежки престъпления като сексуалната експлоатация на деца и детската порнография⁷²⁸. Държавите членки имат задължение да предприемат необходимите мерки с цел гарантиране, че при наказателни разследвания във връзка със сексуално насилие е налице възможност за аудио-визуални записи на всички разпити на дете жертва или, когато е целесъобразно, на дете свидетел, и че тези записи могат да се използват като доказателства в наказателното производство (член 20, параграф 4).

⁷²⁷ Вж. ЕС, FRA, (2014 г.), *Жертвите на престъпления в ЕС: обхват и естество на подкрепата за жертвите*, 12 януари 2015 г., стр. 36; FRA (2015 г.), *Правосъдие, съобразено с интересите на детето — гледните точки и опитът на работещите с деца, участващи в граждански и наказателни съдебни производства в 10 държави — членки на ЕС*, 5 май 2015 г.; FRA (2017 г.), *Правосъдие, съобразено с интересите на детето — гледните точки и опитът на децата, участващи в съдебното производство като жертви, свидетели или страни в девет държави — членки на ЕС*, 22 февруари 2017 г.; FRA (2018 г.), *Права на децата и правосъдие — минимални възрастови изисквания в ЕС*; FRA (2018 г.), *Определяне на изискванията за минимална възраст: Права на децата и правосъдие*, 25 април 2018 г.

⁷²⁸ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), *Директива 2011/93/ЕС от 13 декември 2011 година относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография и за замана на Рамково решение 2004/68/ПВР на Съвета*, ОВ 2011 L 335.

Права на децата в рамките на наказателното правосъдие и алтернативните извънсъдебни производства

Съгласно [Директивата относно трафика на хора](#) детето жертва трябва да получи правни съвети и процесуално представителство безплатно⁷²⁹. В допълнение към мерките, които са на разположение за всички жертви на трафик, държавите членки следва да осигурят наличието на специални мерки за помощ, подкрепа и защита за децата — жертви на трафик. Децата — жертви на трафик, са особено уязвими, поради което следва да са налице допълнителни мерки за тяхната защита по време на разпити в хода на наказателни разследвания и производства. Например в случаите на непридружени деца следва да се определи настойник и/или представител, за да се защити висшият интерес на детето. Решение относно бъдещето на всяко непридружено дете жертва следва да се взема в най-кратък срок с оглед намирането на трайно решение, основано на индивидуална оценка на висшия интерес на детето, на който следва да се отдава първостепенно значение.

Преди да бъде заменено с Директивата за правата на жертвите, [Рамково решение 2001/220/ПВР](#) относно правното положение в наказателното производство на жертвите на престъпления уреждаше, наред с други аспекти, участието на жертвите, техните права и справедливото им третиране. С решението се признаваше особеното положение на уязвимите жертви, макар че текстът не съдържаше изрично позоваване на децата. В съответствие с това рамково решение СЕС е постановил, че децата могат да бъдат квалифицирани като уязвими при отчитане на тяхната възраст и престъпленията, на които те твърдят, че са жертви. Това им качество им дава право да се ползват от специални мерки за защита, като например изслушване извън съдебната зала и преди гледането на делото от съда⁷³⁰. Наред с горното СЕС е постановил, че всички мерки, предприети за защита на жертвите на престъпления, трябва да са от такъв характер, че да не накърняват правото на обвиняемите на справедлив съдебен процес. Казано по друг начин, не е допустимо защитата на жертвите и свидетелите да поставя под въпрос правото на обвиняемите на справедлив съдебен процес⁷³¹.

Пример: По делото *Pupino*⁷³² италианска учителка е съдена за малтретиране на ученик. Съгласно италианския наказателно-процесуален кодекс свидетелите по правило могат да дават показания пред съда по време на делото. При определени обстоятелства обаче е допустимо техните показания да бъдат дадени пред съдия преди делото в рамките на специална процедура (*incidente probatorio*).

⁷²⁹ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/36/ЕС от 5 април 2011 година относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета, ОВ 2011 L 101.](#)

⁷³⁰ СЕС, C-105/03, [Наказателно производство срещу Maria Pupino](#) [ГС], 16 юни 2005 г., точка 53.

⁷³¹ *Пак там*; вж. също СЕС, решение по дело [Наказателно производство срещу X](#) от 21 декември 2011 г.

⁷³² СЕС, решение по дело [Наказателно производство срещу Maria Pupino](#) [ГС] от 16 юни 2005 г., C-105/03.

В конкретния случай прокурорът е поискал от националния съд да допусне като доказателства дадени предварително свидетелски показания на малки деца, но националният съд е отказал. За първи път в рамките на това дело СЕС тълкува някои от разпоредбите, свързани с правното положение на децата като жертви и свидетели в наказателното производство. Съдът подчертава, че Рамково решение на Съвета 2001/220/ПВР задължава държавите членки да осигурят специфична защита на уязвимите жертви, което означава, че националният съд трябва да има правомощия да допусне участието на уязвимите жертви като свидетели по делото по начин, който гарантира тяхната защита, например извън съдебните заседания по делото и преди неговото начало. СЕС изтъква: „Независимо от въпроса дали обстоятелството, че жертвата е непълнолетна, е по принцип достатъчно основание тази жертва да бъде определена като особено уязвима по смисъла на Рамковото решение обаче, не може да се отрече, че в случаи като настоящия, в които малки деца твърдят, че са били малтретирани, при това от учител, тези деца отговарят на критериите да бъдат квалифицирани по този начин, по-специално с оглед на тяхната възраст и характера и последствията от престъпленията, на които те смятат, че са станали жертва“⁷³³. Освен това СЕС постановява, че всички мерки във връзка със защитата и предотвратяването на вторични страдания за децата трябва да са от такъв характер, че да не накърняват правото на обвиняемата на справедлив съдебен процес⁷³⁴.

Съгласно правото на Съвета на Европа ЕСПЧ се е произнесъл, че държавата има задължение да защитава интересите на жертвите, включително жертвите, които участват като свидетели в наказателното производство. Техните интереси съгласно разпоредбите на ЕКПЧ като членове 2 и 8 трябва да бъдат претеглени спрямо интересите на защитата на обвиняемите⁷³⁵. ЕСПЧ е постановил редица решения във връзка с наказателни производства за сексуални престъпления, в които деца са участвали като свидетели срещу заподозрените за извършители. Съдът признава, че наказателните производства, свързани със сексуални престъпления, „често се възприемат като изпитание от жертвата, особено в случаите, когато тя е принудена да се срещне против волята си с обвиняемия“, като този проблем е дори още по-остър, когато са засегнати деца⁷³⁶. С оглед на горното съдът е приел, че в такива случаи може да се предприемат определени мерки за защита на децата жертви.

⁷³³ *Пак там*, параграф 53.

⁷³⁴ *Пак там*, параграф 59.

⁷³⁵ ЕСПЧ, решение по дело *Doorson срещу Нидерландия*, жалба № 20524/92, 26 март 1996 г.

⁷³⁶ ЕСПЧ, решение по дело *S.N. срещу Швеция*, жалба № 34209/96, 2 юли 2002 г., точка 47.

Права на децата в рамките на наказателното правосъдие и алтернативните извънсъдебни производства

Същевременно е изтъкнал, че не е допустимо подобни мерки да поставят под въпрос адекватното и ефективно упражняване на правата на защитата на обвиняемия, във връзка с което съдебните органи може да бъдат задължени да предприемат мерки, които компенсират затрудненията в работата на защитата⁷³⁷.

Пример: Съгласно обстоятелствата по делото *Kovač срещу Хърватия*⁷³⁸ 12-годишно момиче е дало показания пред съдия-следовател, че жалбоподателят е извършил непристойни действия с нея. Жалбоподателят не е присъствал и не е бил представяван при даването на тези показания, нито му е била дадена възможност да оспори твърденията на жертвата. ЕСПЧ потвърждава, че като правило всички доказателства трябва да се събират в присъствието на обвиняемия в рамките на публично съдебно заседание, с цел да се даде възможност за оспорването им. Използването като доказателства по делото на показания, снети на етапа на полицейското разследване или следствието, само по себе си не е в противоречие с член 6 от ЕКПЧ, ако на обвиняемия е дадена реална и достатъчна възможност да оспори показанията и да зададе въпроси на свидетеля, в момента на даването на показанията или на по-късен етап от производството. В разглеждания случай показанията на жертвата са единственото пряко доказателство за истинността на обвинението срещу жалбоподателя и това доказателство е имало решаващо значение за решението на съда да произнесе осъдителна присъда срещу него. Жалбоподателят обаче не е получил възможност да оспори показанията и не е получил отговор на възраженията си от националните съдилища. Нещо повече, показанията на жертвата не са били прочетени пред съда. Вместо това съдията само е отбелязал, че жертвата поддържа показанията си, дадени пред съдия-следователя. На тези основания ЕСПЧ заключава, че жалбоподателят не е получил справедлив съдебен процес, което е нарушение на член 6, алинея 1 във връзка с член 6, алинея 3, буква г) от ЕКПЧ.

Пример: По делото *S.N. срещу Швеция*⁷³⁹ десетгодишно момче свидетелства пред полицията, че е било жертва на сексуално насилие от страна на жалбоподателя. Момчето е било разпитано два пъти от полицейски следовател със значителен опит в разследването на случаи на насилие срещу деца. По време на първия разпит е направен видеозапис, а по време на втория — звукозапис. Адвокатът на жалбоподателя не е присъствал на втория разпит, но е уговорил с полицейския следовател въпросите, които трябва да бъдат изяснени.

⁷³⁷ ЕСПЧ, решение по дела *Bocos-Cuesta срещу Нидерландия*, жалба № 54789/00, 10 ноември 2005 г.; ЕСПЧ, *A.L. срещу Финландия*, жалба № 23220/04, 27 януари 2009 г.; ЕСПЧ, *W. срещу Финландия*, жалба № 14151/02, 24 април 2007 г.; ЕСПЧ, *Kovač срещу Хърватия*, жалба № 503/05, 12 юли 2007 г.

⁷³⁸ ЕСПЧ, решение по дело *Kovač срещу Хърватия* от 12 юли 2007 г. (жалба № 503/05).

⁷³⁹ ЕСПЧ, решение по дело *S.N. срещу Швеция*, жалба № 34209/96, 2 юли 2002 г.

По време на делото областният съд възпроизвежда записите от разпитите на детето, но не го разпитва лично. Жалбоподателят е осъден почти изцяло въз основа на свидетелските показания на детето. Апелативният съд потвърждава присъдата. Той приема, че полицейските разпити са достатъчно доказателство за установяване на вината на жалбоподателя, въпреки че признава, че липсват веществени доказателства в подкрепа на твърденията на детето, които в някои случаи са неточни. ЕСПЧ приема, че при делата за сексуални престъпления невинаги е възможно да се проведе кръстосан разпит на свидетел и че в такива случаи свидетелските показания трябва да се тълкуват извънредно внимателно. Макар че твърденията на детето в случая са на практика единственото доказателство срещу обвиняемия, процесът е като цяло справедлив. Видеозаписът е възпроизведен по време на първоинстанционното и второинстанционното производство, а протоколът от втория разпит е прочетен пред областния съд. Звукозаписът е възпроизведен пред апелативния съд. Тези действия са дали на жалбоподателя достатъчна възможност да оспори показанията на детето и неговата надеждност като свидетел в рамките на наказателното производство. На горните основания съдът приема, че в случая няма нарушение на член 6, алинея 3, буква г) от ЕКПЧ.

Практиката на ЕСПЧ не се изчерпва с примери за търсене на баланс между защитата на децата жертви и правото на обвиняемите на справедлив съдебен процес, а включва и примери за действия в защита на правото на живот на свидетелите и техните семейства, включително на децата, съгласно член 2 от ЕКПЧ, както е видно от следния пример.

Пример: *Делото R.R. и др. срещу Унгария*⁷⁴⁰ се отнася до затворник, който е свидетелствал в открито съдебно заседание относно своето участие в трафик на наркотици и който е бил включен заедно със съпругата и двете си деца в официалната програма за защита на свидетелите поради риск от отмъщение. Когато компетентните органи са установили, че затворникът все още поддържа контакти с престъпни групи, те са изключили него и семейството му от програмата за защита на свидетелите на основание на нарушение на условията за участие в тази програма. На основание на член 2 от ЕКПЧ семейството е заявило, че изключването им от програмата за защита на свидетелите е изложило живота им на риск от отмъщение от страна на мафията. Съдът посочва, че включването на жалбоподателите в програмата за защита на свидетелите и сътрудничеството на бащата с компетентните органи е достатъчно основание да се приеме, че животът на жалбоподателите е бил изложен на риск, когато мярката е била предприета. Тъй като изключването на жалбоподателите от защитата по тази програма не е било мотивирано от намаляване на този риск, а от нарушаване на условията за

⁷⁴⁰ ЕСПЧ, *R.R. и други срещу Унгария*, № 19400/11, 4 декември 2012 г.

участие в програмата, съдът приема, че органите не са доказали убедително, че рискът е престанал да съществува.

Освен това съдът посочва, че може обосновано да се предположи, че след отмяната на защитената самоличност на семейството информацията за тяхната истинска самоличност и местоживееене е станала достъпна за всички лица, които биха желали да им причинят вреда. По този начин органите потенциално са изложили семейството на опасност за живота в нарушение на член 2 от ЕКПЧ.

Пример: *Делото X и др. срещу България* се отнася до твърдения за сексуално насилие над деца в сиропиталище. По отношение на процесуалната част съдът постановява, че българските органи са нарушили процесуалното си задължение по член 3 от ЕКПЧ, който ги задължава да проведат ефективно разследване на твърдения за изтезания или нечовешко или унизително отнасяне.⁷⁴¹ Въпреки че българските органи са предприели поредица от действия по разследването, съдът е счел, че с тези действия не е постигнато изискваното ниво на „резултатност“. Едно от основанията за тази констатация е непредприемането на каквито и да било стъпки за включване на жертвите в разследването. При тълкуването си на член 3 съдът се е обосновал с други приложими международни правни инструменти, и по-специално Конвенцията от Ланзароте.

В член 31 от Конвенцията от Ланзароте е посочено какви общи мерки за защита трябва да предприемат държавите членки, за да защитят правата и интересите на жертвите, включително техните специфични потребности като свидетели, на всички етапи на разследването и наказателното производство (член 31, алинея 1). Тези мерки включват предоставяне на информация за техните права като жертви, за услугите, които са на тяхно разположение, както и за общия напредък на разследването или наказателното производство, защитата на личната им неприкосновеност и безопасност (включително информация за освобождаването на обвиняемото или осъденото лице) и информация, необходима за избягване на контакт между жертвите и извършителите в съда и в помещенията на правоприлагащите служби. Наред с горното в член 31 от конвенцията е предвидено, че жертвите трябва да получат достъп до правна помощ (член 31, алинея 3). Предоставената информация трябва да бъде адаптирана съобразно възрастта и степента на зрялост на детето, а също така да е на език, който то разбира (член 31, алинея 6).

*Издадените от Съвета на Европа насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*⁷⁴², също отделят внимание на защитата на детето жертва и свидетел, особено

⁷⁴¹ ЕСПЧ, решение по дело *X и други срещу България* от 2 февруари 2021 г. (жалба № 22457/16), точки 192 и 228; вж. също раздел 7.1.1.1.

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето, 17 ноември 2010 г.; вж. също EU, FRA (2015 г.), *Правосъдие, съобразено с интересите на детето — гледните точки и опитът на работещите с деца, участващи в граждански и наказателни съдебни производства в*

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето в ситуациите, когато то дава показания в рамките на съдебно производство.

В насоките се призовават държавите членки да полагат „[в]сички усилия [...] за да могат децата да дават показания във възможно най-благоприятна среда и при възможно най-подходящи условия, като се взема под внимание тяхната възраст, зрелост и равнище на разбиране, както и каквито и да било затруднения в общуването, които те могат да имат“⁷⁴³. За тази цел в производството следва да участват квалифицирани професионалисти, а също така се насърчават мерки, като например даване на показания чрез аудиовизуални технологии. Децата също така трябва да имат възможност да дават показания по наказателни дела в отсъствие на заподозрения извършител. Насоките отчитат, че този съобразен с интересите на детето подход следва да зачита правото на другите страни по делото да оспорят съдържанието на показанията на детето. Наред с горното в насоките се посочва, че личният и семейният живот на децата свидетели следва да бъде защитен (раздел IV, буква а, точка 9), както и че е за предпочитане производствата да се провеждат *при закрити врата*.

В сферата на международното право необходимостта от защита на децата жертви е признато изрично в член 39 от КПД. В тази разпоредба е предвидено, че държавите — страни по конвенцията, трябва да предприемат всички необходими мерки за подпомагане на физическото и психическото възстановяване и социална реинтеграция на децата жертви. Това възстановяване или реинтеграция се извършва в среда, благоприятстваща укрепването на здравето, самоуважението и достойнството на детето.

Също така е важно да се отбележи, че *Организацията на обединените нации е приела насоки за правосъдие по дела, в които участват деца — жертви и свидетели на престъпления*.⁷⁴⁴ Тези насоки призовават децата — жертви и свидетели на престъпления, да бъдат третирани по „съобразен с особеностите на детето начин“, който „отговаря на подход, зачитащ правото на детето на закрила и отчитащ индивидуалните му потребности и мнения“⁷⁴⁵. Насоките съдържат много подробни указания за реализиране на тези аспекти. Комитетът на ООН по правата на детето също е изтъкнал значението на тези насоки на ООН в обхвата на член 12 от КПД (право на изслушване) в свой общ коментар⁷⁴⁶.

¹⁰ държави — членки на ЕС, 5 май 2015 г.

⁷⁴³ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето, 17 ноември 2010 г.*, точка 64.

Икономически и социален съвет на ООН, Резолюция 2005/20, *Насоки относно правосъдието по въпроси, свързани с деца — жертви и свидетели на престъпления*, 22 юли 2005 г.

⁷⁴⁵ *Пак там*, параграф 9, буква г).

⁷⁴⁶ ООН, Комитет по правата на детето (2009 г.), *Общ коментар № 12(12 относно правото на детето на изслушване, CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.*, точки 62– 64; ООН, Комитет по правата на детето (2019 г.), *Общ коментар № 24 относно правата на децата при правораздаването по въпроси, свързани с деца, CRC/C/GC/24, 18 септември 2019 г.*

Права на децата в рамките на наказателното правосъдие и алтернативните извънсъдебни производства

По думите на Комитета децата — жертви и свидетели на престъпления, трябва да получат възможност да упражнят пълноценно правата си на свободно изразяване на мнението си, което по-конкретно „означава, че трябва да се положат максимални усилия и да се гарантира, че дете, което е жертва и/или свидетел, е консултирано по важните въпроси относно участието му в производството и има възможност да изразява свободно, и то по свой начин, възгледите и опасенията си, свързани с неговото участие в съдебния процес“.⁷⁴⁷ Освен това Комитетът заявява, че „правото на детето жертва и свидетел е [...] е свързано също с правото му да бъде информирано относно въпроси като възможността да се възползва от здравни, психологически и социални услуги, ролята на детето жертва и/или свидетел, начините, по които се провежда „разпитът“, съществуващите механизми за подкрепа на детето, когато то подава оплакване и участва в разследвания и съдебни производства, конкретното място и време на провеждане на всяко изслушване, наличието на защитни мерки, възможностите за получаване на обезщетение и реда за обжалване“⁷⁴⁸.

⁷⁴⁷ Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2019 г.), *Общ коментар № 24 (2019 г.) относно правата на децата в системата на детското правосъдие*, CRC/C/ГО/24, 18 септември 2019 г., параграф 63.

⁷⁴⁸ *Пак там*, параграф 64.

ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

Глава 1

Въведение в европейското право в областта на правата на детето — контекст и основни принципи

Съвет на Европа (2016 г.), [Disability strategy 2017—2023](#) (Стратегия за хората с увреждания за периода 2017—2023 г.), 30 ноември 2016 г.

Съвет на Европа (2018 г.), [Стратегия за борба с тероризма \(2018-2022 г.\)](#), 4 юли 2018 г.

Съвет на Европа (2018 г.), [Стратегия за равенство между половете 2018—2023 г.](#), 7 март 2018 г.

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2020 г.), [Стратегически план на Съвета на Европа План за действие за приобщаване на ромите и пътуващите общности \(2020-2025 г.\)](#), 22 януари 2020 г.

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2020 г.), [Стратегия за сектора на младежта до 2030 г.](#), 22 януари 2020 г.

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2022 г.), [Стратегия на Съвета на Европа за правата на детето \(2022—2027 г.\)](#), 23 февруари 2022 г.

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2021 г.), [План за действие за защита на уязвимите лица в контекста на миграцията и убежището в Европа \(2021—2025 г.\)](#), 5 май 2021 г.

Съвет на Европа, Комитет по биоетика (2019 г.), [Стратегически план за действие в областта на правата на човека и технологиите в биомедицината \(2020—2025 г.\)](#), 18 декември 2019 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

ЕКСП (2018 г.), *Digest of the case law of the European Committee of Social Rights (Обзор на съдебната практика на Европейския комитет за социални права)*, декември 2018 г.

ЕС, Съвет на Европейския съюз (2021 г.), *Препоръка на Съвета (ЕС) 2021/1004 за създаване на Европейска гаранция за децата*, ОВ 2021 L 233, 22 юни 2021 г.

ЕС, Европейска комисия (2012 г.), *Европейска стратегия за по-добър интернет за децата* COM(2012) 196 final, 2 май 2012 г.

ЕС, Европейска комисия (2021 г.), *Стратегия на ЕС за правата на детето*, 2021 г.

ЕС, Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз, Европейска комисия (2007 г.), *Разяснения относно Хартата на основните права*, ОВ С 303, 14.12.2007 г.

FRA, (2010 г.), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union (Разработване на показатели за защита, зачитане и насърчаване на правата на детето в Европейския съюз)*, Люксембург, Служба за публикации на Европейския съюз (Служба за публикации), октомври 2010 г.

УНИЦЕФ, Изследователски център Innocenti (2007 г.), *Law reform and the implementation of the Convention on the rights of the child* (Правна реформа и прилагане на Конвенцията за правата на детето), декември 2007 г.

УНИЦЕФ, Изследователски център Innocenti (2013 г.), *Championing children's rights: A global study of independent human rights institutions for children (Права на детето — световно проучване на независимите институции по правата на човека за децата)*, октомври 2012 г.

ООН, Комитет по правата на детето (2009 г.), *Общ коментар № 12(12 относно правото на детето на изслушване)*, CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.

Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2013 г.), *Общ коментар № 14 (2013 г.) „Най-добрият интерес на детето: първостепенно съображение“ (чл. 3, параграф. 1)*, CRC/C/GC/14, 29 май 2013 г.

Глава 2

Граждански права и свободи

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г.

Съвет на Европа (2016 г.), *Child participation assessment tool (Инструмент за оценка на участието на децата)*, март 2016 г.

Съвет на Европа (2019 г.), *Media regulatory authorities and protection of minors (Медийни регулаторни органи и защита на непълнолетните лица)*, Страсбург, публикация на Съвета на Европа, 10 април 2019 г.

Съвет на Европа (2020 г.), *Listen — act — change — Council of Europe Handbook on children's participation for professionals working for and with children* (Наръчник на Съвета на Европа относно участието на децата за професионалисти, работещи за и с деца), октомври 2020 г.

FRA, (2010 г.), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union (Разработване на показатели за защита, зачитане и насърчаване на правата на детето в Европейския съюз)*, Люксембург, Служба за публикации, 4 ноември 2010 г.

FRA, (2014 г.), *Child-friendly justice: Key terms (Правосъдие, съобразено с интересите на детето — главни понятия)*, Люксембург, Служба за публикации, 29 септември 2014 г.

FRA и ЕСПЧ, (2018 г.) Наръчник по европейско право в областта на недискриминацията, Люксембург, Служба за публикации, 21 март 2018 г.

Глава 3

Равенство и недискриминация

Съвет на Европа (2014 г.), *ЛГБТИ децата имат право на безопасност и равенство*, коментар на комисаря по правата на човека на Съвета на Европа, 2 октомври 2014 г.

Съвет на Европа, Консултативен комитет за РКЗНМ (2006 г.), *(Commentary on education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities (Коментар относно образованието съгласно Рамковата конвенция за защита на националните малцинства)*, ACFC/25DOC(2006)002, 2 март 2006 г.

ЕС, Европейска комисия (2020 г.), *Съюз на равенство: Стратегическа рамка на ЕС за равенство, приобщаване и участие на ромите*, COM (2020) 620 final, 7 октомври 2020 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

ЕС, Европейска комисия (2020 г.), *Съюз на равенство: Стратегия за равнопоставеност на ЛГБТИК за 2020—2025 г.*, COM(2020) 698 final, 12 ноември 2020 г.

ЕС, Европейска комисия (2021 г.), *Доклад на Комисията до Европейския парламент и до Съвета относно прилагането на Директива 2000/43/ЕО на Съвета относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход („Директивата за расовото равенство“) и на Директива 2000/78/ЕО на Съвета от 27 ноември 2000 година за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите („Директивата за равно третиране в областта на заетостта“)*, COM(2021) 139 final, Брюксел, 19 март 2021 г.

Европейска мрежа от правни експерти в областта на недискриминацията, O'Dempsey, D. и Beale, A. (2011 г.), *Age and employment (Възраст и заетост)*, Люксембург, Служба за публикации, 17 ноември 2011 г.

FRA (2011 г.), *Мигранти с нередовен статут: Достъп до здравни грижи в 10 държави—членки на Европейския съюз*, Люксембург, Служба за публикации, 11 октомври 2011 г.

FRA (2016 г.), *Второ проучване на положението на малцинствата и дискриминацията в Европейския съюз: Роми — избрани констатации*, Люксембург, Служба за публикации, 29 ноември 2016 г.

FRA (2017 г.), *Второ проучване на положението на малцинствата и дискриминацията в Европейския съюз — основни резултати*, Люксембург, Служба за публикации, 6 декември 2017 г.

FRA (2020 г.), *Дълъг път за постигане на равнопоставеност на ЛГБТИ*, Люксембург, Служба за публикации, 14 май 2020 г.

FRA и ЕСПЧ, (2018 г.) *Наръчник по европейско право в областта на недискриминацията*, Люксембург, Служба за публикации, 21 март 2018 г.

Глава 4

Въпроси, свързани със самоличността;

Съвет на Европа (2015 г.), *Human rights and intersex people (Права на човека и интерсексуалните лица)*, обзорен документ, публикуван от комисаря на Съвета на Европа за правата на човека, 2015 г.

FRA (2015 г.), *Положението с основните права на интерсексуалните лица*, FRA Focus, Виена, 12 май 2015 г.

Глава 5

Семеен живот

FRA (2014 г.), *Настойничество над деца, лишени от родителски грижи: Наръчник за Наръчник за укрепване на системите за настойничество, за да отговарят на специфичните потребности на децата — жертви на трафик*, Люксембург, Служба за публикации, 30 юни 2014 г.

Глава 6

Алтернатива на семейната грижа и осиновяване

Съвет на Европа (2013 г.), *Securing children's rights — A guide for professionals working in alternative care (Гарантиране на правата на децата — ръководство за специалисти, работещи в областта на алтернативните грижи)*, декември 2013 г.

ЕС, Европейски парламент, Служба на ЕП за парламентарни изследвания, Отдел за европейска добавена стойност (2016 г.) *Cross-border recognition of adoptions — European added value assessment* (Трансгранично признаване на осиновявания — оценка на европейската добавена стойност), 30 ноември 2016 г.

Европейска мрежа на институциите за настойничество (2011 г.), *Грижа за непридружени непълнолетни лица: Минимални стандарти, рискови фактори и препоръки за практикуващи*, „Настойничеството в практиката“, окончателен доклад, Утрехт, октомври 2011 г.

FRA (2014 г.), *Настойничество над деца, лишени от родителски грижи: Наръчник за Наръчник за укрепване на системите за настойничество, за да отговарят на специфичните потребности на децата — жертви на трафик*, Люксембург, Служба за публикации, 30 юни 2014 г.

Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2006 г.), *Общ коментар № 7 (2005 г.): Прилагане на правата на детето в ранна детска възраст*, CRC/C/GC/7/Rev. 1, 20 септември 2006 г.

ООН, Общо събрание на Организацията на обединените нации (2010 г.), *Guidelines for the alternative care of children* (Насоки за алтернативна грижа за деца), UN. A/RES/64/142, 24 февруари 2010 г.

Организация на обединените нации, Съвет по правата на човека (2009 г.), *Насоки на Организацията на обединените нации за алтернативна грижа за деца*, Документ на ООН. A/HRC/11/L.13, 15 юни 2009 г.

Глава 7

Закрила на децата от насилие и експлоатация

Съвет на Европа (2005 г.), *Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора*, CETS № 197, 16 май 2005 г.

Съвет на Европа (2018 г.), *Safe at school: Education sector responses to violence based on sexual orientation, gender identity/expression or sex characteristics in Europe* (Безопасност в училище — мерки на образователния сектор в отговор на насилието, основано на сексуална ориентация, полова идентичност/изразяване или полови белези в Европа), ноември 2018 г.

Съвет на Европа, Комитет от Ланзароте (2017 г.), *Interpretative opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies* (ICTs) (Тълкувателно становище относно приложимостта на Конвенцията от Ланзароте по отношение на сексуалните престъпления срещу деца, улеснени чрез използването на информационни и комуникационни технологии (ИКТ), 12 май 2017 г.

Съвет на Европа, Комитет от Ланзароте (2017 г.), *Специален доклад: Закрила на децата деца, засегнати от бежанската криза, от сексуална експлоатация и сексуално насилие*, 3 март 2017 г.

Съвет на Европа, Комитет от Ланзароте (2018 г.), *2-ри доклад за изпълнението: закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие: Стратегиите*, 31 януари 2018 г.

Съвет на Европа, Комитет от Ланзароте (2019 г.), *Opinion on child sexually suggestive or explicit images and/or videos generated, shared and received by children* (Становище относно детски изображения и/или видеоклипове със загатната или явна сексуална насоченост, генерирани, споделени или получени от деца), 6 юни 2019 г.

ЕС (2020), *Стратегия на ЕС относно правата на жертвите (2020-2025 г.)*, COM(2020) 258 final, 24 юни 2020 г.

ЕС, Европейска комисия (2020 г.) *Стратегия на ЕС за правата на детето и Европейската гаранция за децата*¹, май 2020 г.

ЕС, Европейска комисия (2021 г.), *Стратегия на ЕС за борба с трафика на хора за периода 2021—2025 г.*, COM(2021) 171, 14 април 2021 г.

FRA, (2009 г.), *Child trafficking in the European Union: Challenges, perspectives and good practices* (Трафик на деца в Европейския съюз — предизвикателства, перспективи и добри практики"), Люксембург, Служба за публикации, 7 юли 2009 г.

FRA, (2015 г.), *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union— States' obligations and victims' rights* (Тежка експлоатация на труда — работници, които се движат в рамките на Европейския съюз или влизат него — задължения на държавите и права на жертвите), Люксембург, Служба за публикации, 2 юни 2015 г.

FRA (2015 г.), *Насилие срещу деца с увреждания: Законодателство, политики и програми в ЕС*, Люксембург, Служба за публикации, 2 декември 2015 г.

УНИЦЕФ, (2006 г.), *Behind closed doors: The impact of domestic violence on children* (Зад затворени врати — въздействието на домашното насилие върху децата).

УНИЦЕФ и СЗО (2020 г.), *COVID-19: Закрила на децата от насилие, малтретиране и пренебрегване у дома*, 1 май 2020 г.

Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2009 г.), *Общ коментар № 12 (2009 г.): право на детето на изслушване*, CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.

Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2011 г.), *Общ коментар № 13 (2011 г.): Правото на детето на свобода от всички форми на насилие*, CRC/C/GC/13, 18 април 2011 г.

Глава 8

Икономически, социални и културни права и достатъчен жизнен стандарт

Съвет на Европа (2019 г.), *Protecting the child from poverty: The role of rights in the Council of Europe* (Защита на децата от бедност — ролята на правата в Съвета на Европа), Страсбург, Служба за публикации, 14 ноември 2019 г.

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), *Guidelines on child-friendly health care* (Насоки за съобразено с децата здравно обслужване), 21 септември 2011 г.

Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (2016 г.), *Resolution 2139 (2016), Ensuring access to health care for all children in Europe* (Резолюция 2139 (2016 г.) „Осигуряване на достъп до здравно обслужване за всички деца в Европа“), 25 ноември 2016 г.

Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (2019 г.), *Resolution 2284 (2019), Addressing the health needs of adolescents in Europe* (Резолюция 2284 (2019 г.) „Посрещане на здравните нужди на подрастващите в Европа“), 24 май 2019 г.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

ЕС, Европейска комисия (2020 г.), *Feasibility study for a child guarantee* (Проучване за осъществимост на гаранция за децата), окончателен доклад, март 2020 г.

FRA (2018 г.), *Combating child poverty: An issue of fundamental rights* (Борба с детската бедност — въпрос на основни права), Люксембург, Служба за публикации, 17 октомври 2018 г.

Глава 9

Миграция и убежище

Съвет на Европа (2017 г.), *Age assessment: Council of Europe member states' policies, procedures and practices respectful of children's rights in the context of migration* (Определяне на възрастта — политики, процедури и практики на държавите — членки на Съвета на Европа, за зачитане на правата на децата в контекста на миграцията), септември 2017 г.

Съвет на Европа (2018 г.), *How to convey child-friendly information to children in migration: (Как да се предоставя на деца мигранти подходяща за деца информация — A handbook for frontline professionals* (наръчник за специалисти на първа линия), Страсбург, публикация на Съвета на Европа, декември 2018 г.

Съвет на Европа (2018 г.), *Legal and practical aspects of effective alternatives to detention in the context of migration — Analysis by the Steering Committee for Human Rights (CDDH)* (Правни и практически аспекти на ефективните алтернативи на задържането в контекста на миграцията — анализ на управителния комитет по правата на човека (CDDH), 7 декември 2017 г.

Европейска служба за подкрепа в областта на убежището (2018 г.), *Практическо ръководство за определяне на възрастта*, второ издание, Люксембург, Служба за публикации.

Европейска служба за подкрепа в областта на убежището (2021 г.), *Age assessment practices in EU+ countries: Updated findings* (Практики за определяне на възрастта в държавите от ЕС+ — актуализирани констатации), Люксембург, Служба за публикации, юли 2021 г.

Комисия по граждански свободи на Европейския парламент (2013 г.), *Доклад относно положението на непридружените малолетни и непълнолетни лица в ЕС* (2012/2263(INI)), 26 август 2013 г.

Eurydice, Европейска комисия (генерална дирекция „Образование и култура“), (2009 г.), *Интегриране на деца имигранти в училища в Европа*, април 2009 г.

FRA, (2010 г.) *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States* (Отделени от семействата им, търсещи убежище деца в държавите — членки на Европейския съюз), Люксембург, Служба за публикации, 7 декември 2010 г.

FRA (2011 г.), *Основните права на мигранти с неуредено положение*, Служба за публикации, Люксембург, 7 април 2017 г.

FRA (2011 г.), *Мигранти с нередовен статут: Достъп до здравеопазване в 10 държави — членки на Европейския съюз*, Люксембург, Служба за публикации, 11 октомври 2011 г.

FRA (2017 г.), *Together in the EU: Promoting the participation of migrants and their descendants* (Заедно в ЕС — насърчаване на участието на мигрантите и техните потомци), Люксембург, Служба за публикации, 15 март 2017 г.

FRA (2019 г.), *Integration of young refugees in the EU: good practices and challenges* (Интеграция на младите бежанци в ЕС — добри практики и предизвикателства), Люксембург, Служба за публикации, 19 ноември 2019 г.

FRA (2020 г.), *Relocating unaccompanied children: Applying good practices to future schemes* (Преместване на непридружени деца — прилагане на добри практики към бъдещи схеми), Люксембург, Служба за публикации, 11 май 2020 г.

FRA и ЕСПЧ (2020 г.) *Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията*, Люксембург, Служба за публикации, 17 декември 2020 г.

Върховен комисар на ООН за бежанците (2018 г.), *The 'essential right' to family unity of refugees and others in need of international protection in the context of family reunification* („Основното право на целостта на семейството на бежанците и на други лица, нуждаещи се от международна закрила, в контекста на събирането на семейството“), поредица от изследвания на правната политика и политиката за закрила, Женева, Отдел за международна закрила, януари 2018 г.

ООН (2019 г.), *Joint general comment No. 3 (2017) of the Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families and No. 22 (2017) of the Committee on the Rights of the Child on the general principles regarding the human rights of children in the context of international migration* (Съвместен общ коментар № 3 (2017) на Комитета за защита на правата на всички работници мигранти и членове на техните семейства и № 22 (2017) на Комитета по правата на детето относно общите принципи по отношение на правата на децата в контекста на международната миграция), CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22, 16 ноември 2017 г.

Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2005 г.), *Общ коментар № 6 (2005 г.): „Третиране на непридружени и отделени от семействата си деца извън държавата им по произход“*, CRC/GC/2005/61, 1 септември 2005 г.

Глава 10

Лични данни и защита на потребителите

Съвет на Европа, Консултативен комитет по Конвенцията за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни (Конвенция № 108) (2019 г.), *Защита на данните на децата в контекста на образованието: предизвикателства и възможни средства за правна защита*, 11 септември 2019 г.

Съвет на Европа, Комитет от Ланзароте (2017 г.), *Interpretative opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies* (ICTs) (Тълкувателно становище относно приложимостта на Конвенцията от Ланзароте по отношение на сексуалните престъпления срещу деца, улеснени чрез използването на информационни и комуникационни технологии (ИКТ)), 12 май 2017 г.

Съвет на Европа, Комитет Ланзароте (2018 г.), *Насоки за зачитане, защита и упражняване на правата на детето в цифровата среда*, Препоръка CM/Rec(2018)7, септември 2018 г.

Комисар на Съвета на Европа за правата на човека (2019 г.) *Unboxing artificial Intelligence: 10 steps to protect human rights* („Разопаковане на изкуствения интелект — 10 стъпки за защита на правата на човека“), 14 май 2019 г.

FRA (2018 г.), *Наръчник по европейско право в областта на защитата на данните — издание от 2018 г.*, Люксембург, Служба за публикации, 25 май 2018 г.

ООН, Комитет по правата на детето (2021 г.), *General Comment No. 25 (2021): on children's rights in relation to the digital environment* (Общ коментар № 25 „Правата на децата в цифровата среда“), CRC/C/GC/25, 24 март 2021 г.

Глава 11

Права на децата в рамките на наказателното правосъдие и алтернативните (извънсъдебни) производства

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г.

ЕС, Европейска комисия, (2014 г.), *Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union* (Обобщение на контекстуалните прегледи относно участието на децата в наказателни съдебни производства в 28-те държави — членки на Европейския съюз), Люксембург,

Служба за публикации на Европейския съюз (Служба за публикации), 16 април 2014 г.

FRA (2014 г.), *Насилието над жени: анкета на ниво ЕС — основни резултати*, Люксембург, Служба за публикации, 5 март 2014 г.

FRA, (2014 г.), *„Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims“* (Жертвите на престъпления в ЕС: обхват и характер на подкрепата за жертвите), Люксембург, Служба за публикации, 12 януари 2015 г.

FRA (2015 г.), *Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States* („Правосъдие, съобразено с интересите на детето — гледните точки и опитът на работещите с деца, участващи в граждански и наказателни съдебни производства в 10 държави — членки на ЕС“), Люксембург, Служба за публикации, 5 май 2015 г.

FRA (2017 г.), *Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States* („Гледните точки и опитът на децата, участващи в съдебното производство като жертви, свидетели или страни в девет държави — членки на ЕС“), Люксембург, Служба за публикации, 22 февруари 2017 г.

FRA (2018 г.), *Children’s rights and justice — Minimum age requirements in the EU* (Права на децата и правосъдие — минимални възрастови изисквания в ЕС), Люксембург, Служба за публикации, 25 април 2018 г.

FRA (2018 г.), *Mapping minimum age requirements: Children’s rights and justice* (Картографиране на изискванията за минимална възраст — права на децата и правосъдие), Люксембург, Служба за публикации, 25 април 2018 г.

FRA и ЕСПЧ (2016 г.), *Наръчник по европейско право във връзка с достъпа до правосъдие*, Люксембург, Служба за публикации, 22 юни 2016 г.

Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2007 г.), *Общ коментар № 10 (2007 г.): Правата на децата при правосъдие спрямо ненавършили пълнолетие лица*, CRC/C/GC/10, 25 април 2007 г.

Организация на обединените нации, Комитет по правата на детето (2019 г.), *Общ коментар № 24 (2019 г.): Children’s rights in the child justice system* (Правата на децата в системата за правосъдие спрямо деца), CRC/C/GC/24, 18 септември 2019 г.

СЪДЕБНА ПРАКТИКА

Практика на Съда на Европейския съюз

- A and S срещу Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*, C-550/16,
12 април 2018 г.198, 208
- A срещу B*, C-262/21 PPU, 2 август 2021 г.88, 107
- Alfredo Rendón Marín срещу Administración del Estado*, C-165/14,
13 септември 2016 г. 74, 84
- Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) (C-468/10) и
Federación de Comercio Electrónico y Marketing
Directo (FECEMD) (C-469/10) срещу Administración del Estado*, Съединени дела
C-468/10 и C-469/10, 24 ноември 2011 г.227
- V. M.M. (C-133/19 и C-136/19), Б.С. (C-133/19), Б.М. (C-136/19), Б.М.
О. (C-137/19) срещу белгийската държава*, Съединени дела C-133/19, C-
136/19 и C-137/19, 16 юли 2020 г. 208
- Barbara Mercredi срещу Richard Chaffe*, C-497/10 PPU,
22 декември 2010 г. 87, 95, 97
- Vaubast и R срещу Държавния секретар на Министерството на вътрешните
работи*, C-413/99, 17 септември 2002 г.167, 178, 217
- Carlos García Avello срещу Белгийската държава*,
C-148/02, 2 октомври 2003 г. 75
- Наказателно производство срещу Maria Pupino* [ГС], C-105/03,
16 юни 2005 г.242, 261
- Наказателно производство срещу X*, C-507/10, 21 декември 2011 г. 261
- Donato Casagrande срещу Landeshauptstadt München*,
C-9/74, 3 юли 1974 г.167, 177
- Doris Povse срещу Mauro Alpagó*, C-211/10, ППС, 1 юли 2010 г.106

<i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG</i> , C-244/06, 14 февруари 2008 г.	15, 31, 226, 234
<i>E. срещу B.</i> , C-436/13, 1 октомври 2014 г.	87, 96
<i>Европейски парламент срещу Съвета на Европейския съюз</i> , C-540/03, 27 юни 2006 г.	32
<i>Gerardo Ruiz Zambrano срещу Office National de l'Emploi (ONEm)</i> , C-34/09, 08 март 2011 г.	74, 83, 218
<i>Health Service Executive срещу S.C. и A.C.</i> , C-92/12 PPU, 26 април 2012 г.	117
<i>J. McB. срещу L.E.</i> , C-400/10 PPU, 5 октомври 2010 г.	90
<i>J. Nold, Kohlenund Baustoffgroßhandlung срещу Комисията на Европейските общности</i> , C-4/73, 14 май 1974 г.	29
<i>Janko Rottmann срещу Freistaat Bayern</i> , C-135/08, 2 март 2010 г.	83
<i>Jasna Detiček срещу Maurizio Sgueglia</i> , C-403/09 PPU, 23 декември 2009 г.	96
<i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz</i> , C-491/10 PPU, 22 декември 2010 г.	32, 44, 105, 107
<i>Konstantinos Maïstrellis срещу Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropon Dikaionaton</i> , C-222/14, 16 юли 2015 г.	193
<i>Kunqian Catherine Zhu and Man Lavette Chen срещу Secretary of State for the Home Department</i> , C-200/02, 19 октомври 2004 г.	52, 63, 83
<i>London Borough of Harrow срещу Nimco Hassan Ibrahim and Secretary of State for the Home Department</i> , C-310/08, 23 февруари 2010 г.	178, 217
<i>LW срещу Bundesrepublik Deutschland</i> , C-91/20, 9 ноември 2021 г.	197, 203
<i>M.A. срещу белгийската държава</i> , C-112/20, 11 март 2021 г.	15, 29, 31, 198, 218
<i>M.J.E. Bernini срещу Minister van Onderwijs en Wetenschappen</i> , C-3/90, 26 февруари 1992 г.	177
<i>María Martínez Sala срещу Freistaat Bayern</i> , C-85/96, 12 май 1998 г.	192
<i>Maria Teixeira срещу London Borough of Lambeth and Secretary of State for the Home Department</i> , C-480/08, 23 февруари 2010 г.	178, 217
<i>Murat Dereci и други срещу Bundesministerium für Inneres</i> , C-256/11, 15 ноември 2011 г.	218
<i>Нели Вълчева срещу Георгиос Бабанаракис</i> , C-335/17, 12 април 2018 г.	88
<i>OL срещу PQ</i> , C-111/17 PPU, 8 юни 2017 г.	88, 107

<i>Omega Spielhallenund Automatenaufstellungs-GmbH срещу Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i> , C-36/02, 14 октомври 2004 г.....	226, 235
<i>Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie срещу Salah Al Chodor and Others</i> , C-528/15, 15 март 2017 г.	198, 212
<i>Productores de Música de España (Promusicae) срещу Telefónica de España SAU</i> [ГО], C-275/06, 29 януари 2008 г.....	227
<i>S. Coleman срещу Attridge Law и Steve Law</i> , C-303/06, 17 юли 2008 г.....	52, 53, 65
<i>SM срещу Entry Clearance Officer, UK Visa Section</i> , C-129/18, 26 февруари 2019 г.	87, 197, 202
<i>Stadt Wuppertal срещу Maria Elisabeth Bauer and Volker Willmeroth v Martina Broßonn</i> , Съединени дела C-569/16 и C-570/16, 06. Ноември 2018 г....	171
<i>Stefan Grunkin и Dorothee Regina Paul</i> [ГС], C-353/06, 14 октомври 2008 г.75	
<i>The Queen, on the application of MA and Others срещу Secretary of State for the Home Department</i> , C-648/11, 6 юни 2013 г.	198, 220
<i>Tjebbes и други срещу Minister van Buitenlandse Zaken</i> , C-221/17, 12 март 2019 г.....	74, 83
<i>TQ срещу Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid</i> , C-441/19, 14 януари 2021 г.	198, 219, 220
<i>Yoshikazu Iida срещу Stadt Ulm</i> , C-40/11, 8 ноември 2012 г.	218
<i>Z срещу A Government Department and The Board of Management of a Community School</i> [голям състав], C-363/12, 18 март 2014 г.....	65
<i>Zoi Chatzi срещу Ypourgos Oikonomikon</i> , C-149/10, 16 септември 2010 г. ..	193
<i>Zubair Haqbin срещу Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers</i> , C-233/18, 12 ноември 2019 г.	169, 188

Практика на Европейския съд по правата на човека

<i>A и B срещу Хърватия</i> , № 7144/15, 20 юни 2019 г.	145
<i>A.B. и други срещу Франция</i> , № 11593/12, 12 юли 2016 г.....	214
<i>A.H. и други срещу Русия</i> , № 6033/13, 8927/13, 10549/13, 12275/13, 23890/13, 26309/13, 27161/13, 29197/13, 32224/13, 32331/13, 32351/13, 32368/13, 37173/13, 38490/13, 42340/13 и 42403/13, 17 януари 2017 г.	112, 127
<i>A.I. срещу Италия</i> , № 70896/17, 1 април 2021 г.	87, 99

<i>A.L. срещу Финландия</i> , № 23220/04, 27 януари 2009 г.	263
<i>A.M. и други срещу Франция</i> , № 24587/12, 12 юли 2016 г.	198, 214
<i>A.M. и други срещу Русия</i> , № 47220/19, 6 юни 2021 г.	70, 88, 100
<i>A.M.M. срещу Румъния</i> , № 2151/10, 14 февруари 2012 г.	79
<i>A.R. и L.R. срещу Швейцария</i> , № 22338/15, 19 декември 2017 г.	132, 146, 175
<i>Abdi Ibrahim срещу Норвегия</i> , № 15379/16, 17 декември 2019 г.	124
<i>Ádám и други срещу Румъния</i> , № 81114/17, 13 октомври 2020 г.	52, 60
<i>Adamkiewicz срещу Полша</i> , № 54729/00, 2 март 2010 г.	245
<i>Adžić срещу Хърватия</i> , № 22643/14, 12 март 2015 г.	110
<i>Airey срещу Ирландия</i> , № 6289/73, 9 октомври 1979 г.	170
<i>Ali срещу Обединеното кралство</i> , № 40385/06, 11 януари 2011 г.	173
<i>Anayo срещу Германия</i> , № 20578/07, 21 декември 2010 г.	98
<i>Ангелова срещу България</i> , № 38361/97, 13 юни 2002 г.	258
<i>Assem Hassan Ali срещу Дания</i> , № 25593/14, 23 октомври 2018 г.	220
<i>Асенов и други срещу България</i> , № 24760/94, 28 октомври 1998 г.	137
<i>Avilkina and Others срещу Русия</i> , № 1585/09, 6 юни 2013 г.	225, 231
<i>B.V. и F.V. срещу Германия</i> , № 18734/09 и 9424/11, 14 март 2013 г.	111, 119, 120
<i>B. срещу Румъния (№ 2)</i> , № 1285/03, 19 февруари 2013 г.	111, 119
<i>Bah срещу Обединеното кралство</i> , № 56328/07, 27 септември 2011 г.	169, 188
<i>Bajsultanov срещу Австрия</i> , № 54131/10, 12 юни 2012 г.	210
<i>Bayev и други срещу Русия</i> , № 67667/09, 20 юни 2017 г.	53, 70, 70
<i>Bilalova и други срещу Полша</i> , № 23685/14, 26 март 2020 г.	213
<i>Bistieva и други срещу Полша</i> , № 75157/14, 10 април 2018 г.	198, 214
<i>Blokhin срещу Русия</i> , № 47152/06, 23 март 2016 г.	241, 255
<i>Bocos-Cuesta срещу Нидерландия</i> , № 54789/00, 10 ноември 2005 г.	263
<i>Bogonosov срещу Русия</i> , № 38201/16, 5 март 2019 г.	88, 102
<i>Bouamar срещу Белгийската държава</i> , № 9106/80, 29 февруари 1988 г.	53, 71, 242, 255, 256
<i>Boultif срещу Швейцария</i> , № 54273/00, 2 август 2001 г.	220
<i>C и E срещу Франция</i> , № 1462/18 и 17348/18, 12 декември 2019 г.	80
<i>C.N. и V. срещу Франция</i> , № 67724/09, 11 октомври 2012 г.	132, 152, 152
<i>C.N. срещу Обединеното кралство</i> , № 4239/08, 13 ноември 2012 г.	152
<i>C.P. срещу Обединеното кралство</i> , № 300/11, 6 септември 2016 г.	173
<i>C срещу Хърватия</i> , № 80117/17, 8 октомври 2020 г.	20, 46
<i>Çam срещу Турция</i> , № 51500/08, 23 февруари 2016 г.	52, 66

<i>Campbell и Cosans срещу Обединеното кралство</i> , № 7511/76 и 7743/76, 25 февруари 1982 г.	131, 140
<i>Canonne срещу Франция</i> , № 22037/13, 25 юни 2015 г.	78
<i>Catan и други срещу Молдова и Русия</i> [ГС], № 43370/04, 8252/05 и 18454/06, 19 октомври 2012 г.	60
<i>Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu срещу Румъния</i> [голям състав], № 47848/08, 17 юли 2014 г.	133, 162, 168, 182
<i>Christian Democratic People’s Party срещу Молдова</i> , жалба № 28793/02, 14 февруари 2006 г.	36, 49
<i>Cînta срещу Румъния</i> , № 3891/19, 18 февруари 2020 г.	67
<i>Connors срещу Обединеното кралство</i> , жалба № 66746/01, 27 май 2004 г.	189
<i>Copland срещу Обединеното кралство</i> , жалба № 62617/00, 3 април 2007 г.	231
<i>Çoşelav срещу Турция</i> , жалба № 1413/07, 9 октомври 2012 г.	20, 242, 259
<i>Costello-Roberts срещу Обединеното кралство</i> , жалба № 13134/87, 25 март 1993 г.	132, 136, 140
<i>Cusan и Fazzo срещу Италия</i> , жалба № 77/07, 7 януари 2014 г.	75, 76
<i>D.G. срещу Ирландия</i> , жалба № 39474/98, 16 май 2002 г.	53, 71, 242, 255
<i>D.H. и други срещу Чешката република</i> [голям състав], жалба № 57325/00, 13 ноември 2007 г.	51, 59
<i>D срещу Франция</i> , жалба № 11288/18, 16 юли 2020 г.	81
<i>Darby срещу Швеция</i> , жалба № 11581/85, 23 октомври 1990 г.	37
<i>Dinç и Çakır срещу Турция</i> , жалба № 66066/09, 9 юли 2013 г.	254
<i>Dogru срещу Франция</i> , жалба № 27058/05, 4 декември 2008 г.	35, 37
<i>Doorson срещу Нидерландия</i> , жалба № 20524/92, 26 март 1996 г.	262
<i>Duripin срещу Франция</i> , жалба № 2282/17, 18 декември 2018 г.	66
<i>E.V. срещу Франция</i> [голям състав], № 43546/02, 22 януари 2008 г.	112, 126
<i>Eriksson срещу Швеция</i> , жалба № 11373/85, 22 юни 1989 г.	121
<i>Fabris срещу Франция</i> [голям състав], жалба № 16574/08, 7 февруари 2013 г.	53, 71, 72
<i>F.O. срещу Хърватия</i> , жалба № 29555/13, 28 април 2021 г.	132, 140
<i>Folgerø и други срещу Норвегия</i> [голям състав], жалба № 15472/02, 29 юни 2007 г.	39, 173
<i>G.L. срещу Италия</i> , жалба № 59751/15, 10 септември 2020 г.	52, 66
<i>Gard и други срещу Обединеното кралство</i> , жалба № 39793/17, 27 юни 2017 г.	184
<i>Gas и Dubois срещу Франция</i> , жалба № 25951/07, 29 март 2012 г.	112, 126
<i>Gaskin срещу Обединеното кралство</i> , жалба № 10454/83, 7 юли 1989 г.	36, 43, 77

<i>Genovese срещу Малта</i> , жалба № 53124/09, 11 октомври 2011 г.....	74, 84
<i>Glass срещу Обединеното кралство</i> , жалба № 61827/00, 9 март 2004 г.	168, 183
<i>Grzelak срещу Полша</i> , жалба № 7710/02, 15 юни 2010 г.	35, 38, 174
<i>Guberina срещу Хърватия</i> , жалба № 23682/13, 22 март 2016 г.	67
<i>Guillot срещу Франция</i> , жалба № 22500/93, 24 октомври 1993 г.	75, 76
<i>Gül срещу Швейцария</i> , жалба № 23218/94, 19 февруари 1996 г.	198, 210
<i>Güveç срещу Турция</i> , жалба № 70337/01, 20 януари 2009 г.	20, 242, 254, 257
<i>Н.А. и други срещу Гърция</i> , жалба № 19951/16, 28 февруари 2019 г.	213
<i>Н.У. и Нü.У. срещу Турция</i> , жалба № 40262/98, 6 октомври 2005 г.	258
<i>Handyside срещу Обединеното кралство</i> , жалба № 5493/72, 7 декември 1976 г.	36, 42
<i>Harroudj срещу Франция</i> , жалба № 43631/09, 4 октомври 2012 г.	30, 112, 127
<i>Hasan и Eylem Zengin срещу Турция</i> , жалба № 1448/04, 9 октомври 2007 г. ...	39
<i>Havelka и други срещу Чешката република</i> , жалба № 23499/06, 21 юни 2007 г.	189
<i>Hernehult срещу Норвегия</i> , жалба № 14652/16, 10 март 2020 г.	
<i>Hoholm срещу Словакия</i> , жалба № 35632/13, 13 януари 2015 г.	110
<i>Horych срещу Полша</i> , № 13621/08, 17 април 2012 г.	88, 102
<i>I.C. срещу Румъния</i> , № 36934/08, 24 май 2016 г.	133, 163
<i>Idalov срещу Русия</i> , № 5826/03, 22 май 2012 г.	253
<i>Iglesias Casarrubios и Cantalapiedra Iglesias срещу Испания</i> , № 23298/12, 11 октомври 2016 г.	46
<i>Ignaccolo-Zenide срещу Румъния</i> , № 31679/96, 25 януари 2000 г.	90
<i>Илия Петров срещу България</i> , № 19202/03, 24 април 2012 г.	168, 182
<i>J.M. срещу Дания</i> , № 34421/09, 13 ноември 2012 г.	254
<i>Jansen срещу Норвегия</i> , № 2822/16, 6 септември 2018 г.	111, 122
<i>Jeunesse срещу Нидерландия [ГС]</i> , № 12738/10, 3 октомври 2014 г.	198, 210
<i>Johansson срещу Финландия</i> , № 10163/02, 6 септември 2007 г.	73, 75, 76
<i>К. и Т. срещу Финландия [ГО]</i> , № 25702/94, 12 юли 2001 г.	92, 98, 99
<i>К.А. срещу Финландия</i> , № 27751/95, 14 януари 2003 г.	116
<i>К.Ж. срещу Полша</i> , № 30813/14, 1 март 2016 г.	110
<i>Кауак срещу Турция</i> , № 60444/08, 10 юли 2012 г.	131, 137
<i>Kearns срещу Франция</i> , № 35991/04, 10 януари 2008 г.	112, 125
<i>Kervanci срещу Франция</i> , № 31645/04, 4 декември 2008 г.	35, 37
<i>Кхан срещу Франция</i> , № 12267/16, 28 февруари 2019 г.	169, 190
<i>Khoroshenko срещу Русия</i> , № 41418/04, 30 юни 2015 г.	88, 102

<i>Kjeldsen, Busk Madsen и Pedersen срещу Дания</i> , № 5095/71, 5920/72 и 5926/72, 7 декември 1976 г.	39
<i>Klass и други срещу Германия</i> , № 5029/71, 6 септември 1978 г.	231
<i>Klerks срещу Нидерландия</i> , № 25212/94, 4 юли 1995 г.	66
<i>Konstantin Markin срещу Русия</i> [ГО], № 30078/06, 22 март 2012 г.	169, 193
<i>Kontrová срещу Словакия</i> , № 7510/04, 31 май 2007 г.	132, 148
<i>Korneykova срещу Украйна</i> , № 39884/05, 19 януари 2012 г.	254
<i>Kovač срещу Хърватия</i> , № 503/05, 12 юли 2007 г.	242, 263
<i>Krušković срещу Хърватия</i> , № 46185/08, 21 юни 2011 г.	79
<i>Kuptsov и Kuptsova срещу Русия</i> , № 6110/03, 3 март 2011 г.	254, 257
<i>Kurt срещу Австрия</i> , № 62903/15, 15 юни 2021 г.	132, 147
<i>Labassee срещу Франция</i> , № 65941/11, 26 юни 2014 г.	80
<i>Ladent срещу Полша</i> , № 11036/03, 18 март 2008 г.	254
<i>Lautsi и други срещу Италия</i> [ГС], № 30814/06, 18 март 2011 г.	35, 39, 40
<i>Lavida и други срещу Гърция</i> , № 7973/10, 30 май 2013 г.	59
<i>Leander срещу Швеция</i> , № 9248/81, 26 март 1987 г.	231
<i>М. и М. срещу Хърватия</i> , № 10161/13, 3 септември 2015 г.	36, 46
<i>М.А. срещу Австрия</i> , № 4097/13, 15 януари 2015 г.	110
<i>М.А.К. и Р.К. срещу Обединеното кралство</i> , № 45901/05 и 40146/06, 23 март 2010 г.	168, 183
<i>М.К. срещу България</i> , № 39272/98, 4 декември 2003 г.	132, 136, 144
<i>М.Н. и други срещу Белгия</i> , № 3599/18, 5 май 2020 г.	46
<i>М.С. срещу Украйна</i> , № 2091/13, 11 юли 2017 г.	88, 102
<i>Мааоуиа срещу Франция</i> [ГО], № 39652/98, 5 октомври 2000 г.	222
<i>Malone срещу Обединеното кралство</i> , № 8691/79, 26 април 1985 г.	231
<i>Mandet срещу Франция</i> , № 30955/12, 14 януари 2016 г.	78
<i>Mansour срещу Словакия</i> , № 60399/15, 21 ноември 2017 г.	110
<i>Marckx срещу Белгия</i> , № 6833/74, 13 юни 1979 г.	20
<i>Maslov срещу Австрия</i> [ГС], № 1638/03, 23 юни 2008 г.	16, 33
<i>Mazurek срещу Франция</i> , № 34406/97, 1 февруари 2000 г.	53, 71, 72
<i>McIntyre срещу Обединеното кралство</i> , № 29046/95, 21 октомври 1998 г.	66
<i>McMichael срещу Обединеното кралство</i> , № 16424/90, 24 февруари 1995 г.	119
<i>Memlika срещу Гърция</i> , № 37991/12, 6 октомври 2015 г.	173
<i>Mennesson срещу Франция</i> , № 65192/11, 26 юни 2014 г.	73, 78, 80
<i>Mik и Jovanović срещу Сърбия</i> , № 9291/14 и 63798/14, 23 март 2021 г.	133, 165

<i>Mikulić срещу Хърватия</i> , № 53176/99, 7 февруари 2002 г.....	73, 78
<i>Mitovi срещу Бивша югославска република Македония</i> , № 53565/13, 16 април 2015 г.....	102
<i>Mizzi срещу Малта</i> , № 26111/02, 12 януари 2006 г.....	73, 79
<i>Moustahi срещу Франция</i> , № 9347/14, 25 юни 2020 г.....	198, 215, 223
<i>Mubilanzila Mayeka и Kaniki Mitunga срещу Белгийската държава</i> , № 13178/03, 12 октомври 2006 г.....	198, 213
<i>Mustafa и Armağan Akin срещу Турция</i> , № 4694/03, 6 април 2010 г.....	88, 99
<i>N.TS. и други срещу Грузия</i> , № 71776/12, 2 февруари 2016 г.....	46
<i>Nart срещу Турция</i> , № 20817/04, 6 май 2008 г.....	241, 254, 257
<i>Ненчева и други срещу България</i> , № 48609/06, 18 юни 2013 г.....	133, 136, 149, 162
<i>Neulinger и Shuruk срещу Швейцария</i> [ГС], № 41615/07, 6 юли 2010 г.	88, 108
<i>Nortier срещу Нидерландия</i> , № 13924/88, 24 август 1993 г.....	245
<i>Odièvre срещу Франция</i> [ГС], № 42326/98, 13 февруари 2003 г.....	77
<i>O'Keefe срещу Ирландия</i> [ГС], № 35810/09, 28 януари 2014 г.....	131, 136, 137
<i>Olsson срещу Швеция (№ 1)</i> , № 10465/83, 24 март 1988 г.....	121
<i>Oršuš and Others срещу Хърватия</i> , № 15766/03, 16 март 2010 г.....	52, 59
<i>Osmanoğlu et Kocabaş срещу Швейцария</i> , № 29086/12, 10 януари 2017 г.	35, 40
<i>Oyal срещу Турция</i> , № 4864/05, 23 март 2010 г.....	168, 181
<i>P.V. срещу Испания</i> , № 35159/09, 30 ноември 2010 г.....	53, 100
<i>Panovits срещу Кипър</i> , № 4268/04, 11 декември 2008 г.....	241, 251
<i>Parageorgiou и други срещу Гърция</i> , Nos. 4762/18 и 6140/18, 31 октомври 2019 г.....	41
<i>Paradiso и Campanelli срещу Италия</i> , № 25358/12, 24 януари 2017 г.....	118
<i>Paradiso и Campanelli срещу Италия</i> , № 25358/12, 27 януари 2015 г.....	81
<i>Parfitt срещу Обединеното кралство</i> , № 18533/21, 20 април 2021 г=	168, 184
<i>Pedersen и други срещу Норвегия</i> , № 39710/15, 10 март 2020 г.....	124
<i>Perovy срещу Русия</i> , № 47429/09, 20 октомври 2020 г.....	41
<i>Petrov и X срещу Русия</i> , № 23608/16, 23 октомври 2018 г.....	46, 87, 92
<i>Пономарьови срещу България</i> , № 5335/05, 21 юни 2011 г.....	52, 63, 167, 179
<i>Rahimi срещу Гърция</i> , № 8687/08, 5 април 2011 г.....	199, 222
<i>Rantsev срещу Кипър и Русия</i> , № 25965/04, 7 януари 2010 г.....	132, 155, 156
<i>R.C. и V.C. срещу Франция</i> , № 76491/14, 12 юли 2016 г.....	214
<i>R.K. и други срещу Франция</i> , № 68264/14, 12 юли 2016 г.....	214

<i>R.M.S. срещу Испания</i> , № 28775/12, 18 юни 2013 г.....	
<i>R.R. и други срещу Унгария</i> , № 19400/11, 4 декември 2012 г.	242, 264
<i>R.S. срещу Полша</i> , № 63777/09, 21 юли 2015 г.	88, 109
<i>Относно някои аспекти на законите за използване на езиките в образованието в Белгия срещу Белгия</i> , № 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 и 2126/64, 23 юли 1968 г.	71
<i>S. и Marper срещу Обединеното кралство</i> [ГС], № 30562/04 и 30566/04, 4 декември 2008 г.	225, 231
<i>C.Ф. и други срещу България</i> , № 8138/16, 9 декември 2017 г.	198, 214
<i>S.M. срещу Хърватия</i> , № 60561/14, 25 юни 2020 г.	155, 156
<i>S.H. срещу Швеция</i> , № 34209/96, 2 юли 2002 г.	242, 262, 263
<i>Sahin срещу Германия</i> [ГС], № 30943/96, 8 юли 2003 г.	36, 47
<i>Salduz срещу Турция</i> [ГС], № 36391/02, 27 ноември 2008 г.	250
<i>Saviny срещу Украйна</i> , № 39948/06, 18 декември 2008 г.	118
<i>Schneider срещу Германия</i> , № 17080/07, 15 септември 2011 г.	87, 98
<i>Schwizgebel срещу Швейцария</i> , № 25762/07, 10 юни 2010 г.	20, 112, 126
<i>Selçuk срещу Турция</i> , № 21768/02, 10 януари 2006 г.	254
<i>Şen срещу Нидерландия</i> , № 31465/96, 21 декември 2001 г.	204
<i>Siliadin срещу Франция</i> , № 73316/01, 26 юли 2005 г.	152
<i>Simões Balbino срещу Португалия</i> , № 26956/14, 29 януари 2019 г.	110
<i>Slivenko срещу Латвия</i> [ГС], № 48321/99, 9 октомври 2003 г.	84
<i>Smirnova срещу Русия</i> , № 46133/99 и 48183/99, 24 юли 2003 г.	253
<i>Söderman с/у Швеция</i> [ГС], № 5786/08, 12 ноември 2013 г.	133, 159
<i>Stavropoulos и други с/у Гърция</i> , № 52484/18, 25 юни 2020 г.	35, 41,
<i>Strand Lobben и други срещу Норвегия</i> , № 37283/13, 10 септември 2019 г.	90, 112, 123
<i>Stummer срещу Австрия</i> [ГС], № 37452/02, 7 юли 2011 г.	194
<i>Suur срещу Естония</i> , № 41736/18, 20 октомври 2020 г.	124
<i>T. срещу Чешката република</i> , № 19315/11, 17 юли 2014 г.	111, 121
<i>T. срещу Обединеното кралство</i> [ГС], № 24724/94, 16 декември 1999 г.	241, 248, 249
<i>Taplis срещу Италия</i> , № 41237/14, 18 септември 2017 г.	132, 149
<i>Tarakhel срещу Швейцария</i> [ГС], № 29217/12, 4 ноември 2014 г.	198, 220
<i>Terna срещу Италия</i> , № 21052/18, 14 януари 2021 г.	88, 101
<i>Tiquabo-Текле и други срещу Нидерландия</i> , № 60665/00, 1 декември 2005 г.	198, 204, 211

<i>Tyres срещу Обединеното кралство</i> , № 5856/72, 25 април 1978 г.	136
<i>Üner срещу Нидерландия</i> , № 46410/99, 18 октомври 2006 г.	198, 220
<i>Uzbyakov срещу Русия</i> , № 71160/13, 5 май 2020 г.	123
<i>Uzun срещу Германия</i> , № 35623/05, 2 септември 2010 г.	231
<i>V.C. срещу Италия</i> , № 54227/14, 1 май 2018 г.	133, 163
<i>V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство</i> , № 77587/12 и 74603/12, 16 февруари 2021 г.	132, 155, 156
<i>V.D. и други срещу Русия</i> , № 72931/10, 9 април 2019 г.	87, 90
<i>V.K. срещу Русия</i> , № 68059/13, 7 март 2017 г.	140
<i>Valdís Fjölfnisdóttir и други срещу Исландия</i> , № 71552/17, 18 май 2021 г.	73, 81
<i>Valsamis срещу Гърция</i> , № 21787/93, 18 декември 1996 г.	39
<i>Vavříčka и други срещу Чешката република</i> , № 47621/13, 8 април 2021 г.	168, 183
<i>Vejdeland и други срещу Швеция</i> , № 1813/07, 9 февруари 2012 г.	70
<i>Vidal срещу Белгия</i> , № 12351/86, 22 април 1992 г.	47
<i>Vojnity срещу Унгария</i> , № 29617/07, 12 февруари 2013 г.	88, 100
<i>W. срещу Финландия</i> , № 14151/02, 24 април 2007 г.	263
<i>W. срещу Обединеното кралство</i> , № 9749/82, 8 юли 1987 г.	119
<i>Wallová и Walla срещу Чешката република</i> , № 23848/04, 26 октомври 2006 г.	111, 118, 189
<i>Winterstein и други срещу Франция</i> , № 27013/07, 17 октомври 2013 г.	169, 189
<i>Wolter и Sarfert срещу Германия</i> , № 59752/13 и 66277/13, 14 декември 2017 г.	71
<i>X и други срещу Австрия</i> [ГС], № 19010/07, 19 февруари 2013 г. .	70, 112, 127
<i>X и други срещу България</i> , № 22457/16, 2 февруари 2021 г.	131, 138, 139, 242, 265
<i>Y.I. срещу Русия</i> , № 68868/14, 25 февруари 2020 г.	111, 117, 124
<i>Y.S. и O.S. срещу Русия</i> , № 17665/17, 15 юни 2021 г.	88, 110
<i>Yazgülü Yılmaz срещу Турция</i> , № 36369/06, 1 февруари 2011 г.	206,
<i>Йочева и Ганева срещу България</i> , № 18592/15 и 43863/15, 11 май 2021 г.	169, 193
<i>Z и други срещу Обединеното кралство</i> [ГС], № 29392/95, 10 май 2001 г.	136, 149
<i>Zaiet срещу Румъния</i> , № 44958/05, 24 март 2015 г.	123
<i>Zorica Jovanović срещу Сърбия</i> , № 21794/08, 26 март 2013 г.	133, 165

Практика на Европейския комитет по социални права

<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. срещу Чешката република</i> , Жалба № 96/2013, 29 май 2015 г.	138
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd срещу Ирландия</i> , Жалба № 93/2013, 4 февруари 2013 г.	33
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) срещу Словения</i> , Жалба № 95/2013, 27 май 2015 г.	138
<i>Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия</i> , жалба № 47/2008, 20 октомври 2009 г.	20, 30, 190, 191
<i>European Action of the Disabled (АЕН) срещу Франция</i> , жалба № 81/2012, 11 септември 2013 г.	171, 174
<i>European Committee for Home-based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) срещу Франция</i> , жалба № 114/2015, 24 януари 2018 г.	180, 186, 206
<i>European Roma Rights Centre (ERRC) and Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) срещу Чешката република</i> , жалба № 157/2017, 17 юни 2020 г.	34, 116
<i>European Roma Rights Centre (ERRC) срещу Ирландия</i> , жалба № 100/2013, 1 декември 2015 г.	52, 61
<i>European Roma Rights Centre (ERRC) срещу Италия</i> , жалба № 27/2004, 7 декември 2005 г.	191
<i>Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) срещу Ирландия</i> , Жалба № 89/2013, 12 септември 2014 г.	157
<i>General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) и Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) срещу Гърция</i> , жалба № 65/2011, 23 май 2012 г.	172
<i>International Association Autism Europe (IAAE) срещу Франция</i> , жалба № 13/2002, 4 ноември 2003 г.	67, 171
<i>International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) срещу Хърватия</i> , жалба № 45/2007, 30 март 2009 г.	175
<i>International Commission of Jurists (ICJ) and ECRE (European Council for Refugees and Exiles) срещу Гърция</i> , жалба № 173/2018, 26 януари 2021 г.	15, 30, 34
<i>International Commission of Jurists (ICJ) срещу Чешката република</i> , жалба № 148/2017, 20 октомври 2020 г.	34, 246, 250

<i>International Commission of Jurists (ICJ) срещу Португалия</i> , жалба № 1/1998, 9 септември 1999 г.	33
<i>International Federation for Human Rights (FIDH) и Inclusion Europe срещу Белгия</i> , Жалба № 141/2017, 9 октомври 2020 г.	67, 174
<i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) срещу Франция</i> , Жалба № 14/2003, 8 септември 2004 г.	30, 185
<i>MDAC срещу Белгия</i> , жалба № 109/2014, 4 юли 2018 г.	67
<i>Médecins du Monde — International срещу Франция</i> , жалба № 67/2011, 11 септември 2012 г.	174, 191
<i>Център за застъпничество за правата на лица с умствени увреждания (MDAC) срещу България</i> , Жалба № 41/2007, 3 юни 2008 г.	34, 67, 172, 174, 175
<i>Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) срещу Франция</i> , Жалба № 26/2004, 15 юни 2005 г.	53
<i>World Organisation against Torture (OMCT) срещу Гърция</i> , жалба № 17/2003, 7 декември 2004 г.	33
<i>World Organisation against Torture (OMCT) срещу Ирландия</i> , жалба № 18/2003, 7 декември 2004 г.	30

ТЪРСЕНЕ В СЪДЕБНАТА ПРАКТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СЪДИЛИЩА

Европейски съд по правата на човека: База данни HUDOC за съдебната практика

Базата данни **HUDOC** **предоставя** свободен достъп до съдебната практика на ЕСПЧ: <http://HUDOC.echr.coe.int>.

Базата данни е достъпна на английски и френски език и предоставя търсачка за лесно намиране на съдебната практика.

Достъп до учебни видеоматериали и ръководства за ползвателя има в раздел „Help“ (**помощ**) на страницата на HUDOC. За подробности и примери как да използва филтрите и полетата за търсене, ползвателят може да постави показалеца на мишката върху вдясно на всеки инструмент за търсене в базата Hudoc.

Позоваванията на съдебната практика в настоящия наръчник предоставят на читателя богата информация, която ще му помогне да намери лесно пълния текст на цитираното съдебно решение или определение.

Преди да започнете да търсите, имайте предвид, че настройките по подразбиране показват съдебните решения на големия състав и на обикновения състав, като се започне с последното публикувано съдебно решение. За търсене в други сборници, например тези с определение, ползвателят следва да отметне съответната клетка в полето **Document Collections (Сборник с документи)**, появяващо се в горната лява част на екрана.

Най-лесният начин за намиране на делата е, като се въведе номерът на жалбата в полето **Application Number (номер на жалбата)** под **Advanced Search (подробно търсене)** в горната дясна част на екрана и след това се кликне върху бутона „Search“ (търсене).

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

За достъп до други случаи от съдебната практика, свързани с други въпроси, например въпроси във връзка с деца, използвайте **Search field (полето за търсене)**, отбелязано с лупа в горната дясна част на екрана. В полето за търсене ползвателят може да търси в текста по:

- отделна дума (напр. дете)
- фраза (напр. „деца мигранти“)
- наименование на делото
- държава
- булева фраза (напр. деца В алтернативна форма на грижа)

В помощ на ползвателя при текстово търсене, **Simple Boolean search** (обикновеното булево търсене) е достъпно като се щракне върху стрелката, появяваща се в **Search field** (полето за търсене). Обикновеното булево търсене предлага шест възможности за търсене: „тази точна дума или фраза“, „всички тези думи“, „която и да е от тези думи“, „никоя от тези думи“, „близо до тези думи“, „булево търсене“.

Веднъж щом резултатите от търсенето се появят, ползвателят може лесно да стесни обхвата им с помощта на филтрите, появяващи се в полето **Filters** (Филтри) в лявата част на екрана, например „Language“ (език) или „State“ (държава). Филтрите могат да бъдат използвани поотделно или в комбинация за стесняване на обхвата на резултатите. Филтърът „Keywords“ (ключови думи) може да бъде полезен инструмент, тъй като често включва термини, извлечени от текста на ЕКПЧ, и е пряко свързан със съображенията и заключенията на съда.

Пример: Търсене на съдебна практика по въпроса за експулсирането на лица, търсещи убежище, което ги излага на опасност от изтезание или нечовешко или унижително отнасяне или наказание съгласно член 3 от ЕКПЧ

- 1) Ползвателят въвежда първо фразата „asylum seekers“ (лица, търсещи убежище) в **Search** (полето за търсене) и кликва върху синия **Search button** (бутон за търсене).
- 2) След като се появят резултатите от търсенето, ползвателят избира „3“ от филтъра **Violation filter** („насилие“) в полето **Filters field**, за стесняване на резултатите до свързаните с член 3.
- 3) Ползвателят може тогава да избере съответните ключови думи от филтъра **Keywords filter** („ключови думи“), за да стесни резултатите до свързаните с член 3, например ключовите думи „(Art. 3) Prohibition of torture“ („(член 3) Забрана за изтезание“).

Търсене на съдебната практика на европейските съдилища
За по-значими дела в HUDOC е налично резюме на правната уредба. Резюмето съдържа описателна заглавна бележка, съкратено представяне на фактите и законодателството с фокус върху аспектите от правен интерес. Ако има резюме, в резултатите ще се появи линк **Legal Summaries** (правни резюмета) заедно с линк към текста на постановлението или решението. Друга възможност е ползвателят да търси само правни резюмета, като отметне клетката „Legal Summaries“ в полето **Document Collections** (сборник с документи).

Ако са публикувани неофициални преводи на дадено дело, в резултатите ще се появи линк **Language versions** заедно с линк към текста на постановлението или решението. Базата данни HUDOC предлага също препратки към интернет сайтове на трети страни, където са поместени други преводи на съдебната практика на ЕСПЧ. За допълнителна информация вж. „Language versions“ (езикови версии) в раздела „Help“ (помощ) на страницата на HUDOC.

Съд на Европейския съюз: База данни CURIA за съдебната практика

Базата данни CURIA предоставя свободен достъп до съдебната практика на Съда на ЕО/Съда на ЕС: <http://curia.europa.eu>.

Търсачката е достъпна на всички официални езици на ЕС⁷⁴⁹. **Езикът** може да бъде избран горе вдясно на екрана. Търсачката може да бъде използвана за намиране на информация във всички документи, свързани с приключени и висящи производства пред Съда на ЕС, Общия съд на Европейския съюз и Съда на публичната служба.

Секция **Help** (помощ) е на разположение на адрес: <http://curia.europa.eu/common/juris/en/aideGlobale.pdf#>. Към всяка клетка за търсене също има помощна страница „help“, до която достъп се получава, като се щракне върху иконата; тя съдържа полезна информация, улесняваща ползвателя да използва инструмента по оптимален начин.

Най-лесният начин за търсене на конкретно дело е да се впише пълният номер на делото в клетката за търсене **Case number (номер на делото)**, след което да се кликне върху зеления бутон „Search“ (търсене). Възможно е дело да се търси и като се използва част от номера на делото. Така например чрез вписване на 122 в полето „Case number“ (номер на дело) се намира дело № 122 за дела от която и да е година и заведени пред всяка една от трите съдебни инстанции: Съда на ЕС, Общия съд и/или Съда на публичната служба.

⁷⁴⁹ Налични езици, считано от 30 април 2004 г.: Английски, датски, гръцки, испански, италиански, немски, нидерландски, португалски, финландски, френски и шведски; от 1 май 2004 г.: Чешки, естонски, унгарски, латвийски, литовски, полски, словашки и словенски; от 1 януари 2007 г.: български и румънски; считано от 30 април 2007 г. — малтийски; а считано от 31 декември 2011 г. — Ирландски език. Временни дерогации са установени от Регламент (ЕО) № 920/2005 и Регламент (ЕС) № 1257/2010. Вторичното законодателство в сила от датата на присъединяването се превежда на хърватски език и постепенно ще бъде публикувано в Специалното издание на Официален вестник на Европейския съюз.

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето
Като алтернатива може да се използва също полето **Name of the parties** (име/наименование на страните) за търсене по обичайното наименование на делото. Това обикновено е опростената форма на имената на страните по делото.

Има общо 16 многофункционални полета за търсене, помагачи да бъдат стеснени резултатите от търсенето. Различните полета за търсене са лесни за ползване, като това може да става в различни комбинации. Полетата често имат списъци за търсене, до които можете да получите достъп, като кликнете върху иконата и изберете наличните термини за търсене.

За по-общи търсения използването на полето **Text** дава резултати на базата на търсене по ключова дума във всички документи, публикувани в European Court Reports, считано от 1954 г., и в European Court Reports — Staff Cases (ECR-SC), считано от 1994 г.

За по-специализирани търсения може да се използва полето **Subject-matter** (област). За тази цел трябва да се щракне върху иконата вдясно от полето и да се избере съответната област от списъка. В този случай резултатите от търсенето ще бъдат представени в азбучен списък на избрани документи, свързани с правните въпроси, разглеждани в решенията на Съда на ЕС, Общия съд, Съда на публичната служба, както и в становищата на генералните адвокати.

Уебсайтът CURIA разполага също с допълнителни инструменти за съдебната практика:

Numerical access (цифров достъп): този раздел включва събрана информация за всяко дело, заведено пред една от трите съдебни инстанции. Делата са посочени със своя номер на делото и в реда, по който са вписани в съответния регистър. Справка относно делата може да се направи, като се кликне върху техния номер на делото. Разделът „Цифров достъп“ е достъпен на адрес http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7045/.

Digest of the case-law (обзор на съдебната практика): този раздел предлага систематична класификация на резюметата на съдебната практика по съществени точки от законодателството, изложени във въпросното решение. Тези резюмета следват колкото е възможно по-точно фактическата формулировка на съответното решение. Раздел „Digest“ („Обзор“) може да се намери на адрес http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7046/.

Търсене на съдебната практика на европейските съдилища

Annotation of judgments (анотация на решенията): в този раздел се съдържат позовавания на анотации от правната доктрина във връзка с решенията, издадени от трите съдебни инстанции от тяхното създаване. Решенията са изброени поотделно по вид съдебна инстанция, в хронологичен ред според номера на делото, а анотациите от правната доктрина са изброени в хронологичен ред, според датата на появяването им. Позоваванията се публикуват на оригиналния им език. Раздел „Annotation of judgments“ („Анотация на решенията“) е достъпен на адрес [http://curia.europa.eu/jcms/jcms/ Jo2_7083/](http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7083/).

National case-law (база данни с национална съдебна практика): достъпът до тази външна база данни се осъществява чрез уебсайта на CURIA. Тя предлага достъп до съответната национална съдебна практика във връзка с правото на ЕС. Базата данни се основава на сборник със съдебна практика от националните съдилища и/или трибунали на държавите — членки на ЕС. Информацията е събрана чрез подбор от правни списания и пряк контакт с голям брой национални съдилища. „National case-law database“ („Базата данни с национална съдебната практика“) е достъпна на английски и френски език на адрес: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7062/.

ЦИТИРАНИ ПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ

Правни инструменти на Организацията на обединените нации

Относно основни договори на ООН, включително КПД, и органите по наблюдението на тяхното прилагане вж.

<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/coreinstruments.aspx>

Относно конвенциите на Хагската конференция по международно частно право, свързани с международната закрила на децата, семейството и собствеността, вж. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions>.

Правни инструменти на Съвета на Европа

Всички правни инструменти на СЕ са достъпни онлайн на адрес [http://conventions.coe.int/ Договор/](http://conventions.coe.int/). Информация относно статута на приемане на правните инструменти на СЕ от държавите — членки на ЕС, може да се намери в базата данни EFRIS на уебсайта на FRA на адрес: <https://fra.europa.eu/en/databases/efris/>.

Съкратено наименование	Пълна препратка
Права на детето/граждански права	
<i>Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи</i>	Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, изменена с Протоколи № 11 и 14, CETS № 5, Рим, 4.11.1950 г., стр. 1-15.
<i>Протокол към Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи</i>	Протокол към конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи, изменен с Протокол № 11, CETS № 9, Париж, 20.3.1952 г., стр. 1-3.
<i>Протокол № 12 към Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи</i>	Протокол № 12 към Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи, CETS № 177, Рим, 4.11.2000 г., стр. 1—3.
<i>Европейска конвенция за упражняване на правата на децата</i>	Европейска конвенция за упражняване на правата на децата, CETS № 160, Страсбург, 25.1.1996 г., стр. 1—10.
<i>Европейска конвенция за правния статут на извънбрачните деца</i>	Европейска конвенция за правния статут на извънбрачните деца, CETS № 85, Страсбург, 15.10.1975 г., стр. 1—5.
<i>Конвенция за човешките права и биомедицината</i>	Конвенция за защита на правата на човека и на човешкото достойнство във връзка с прилагането на постиженията на биологията и медицината: Конвенция за правата на човека и биомедицината, CETS № 164, Овиедо, 4.4.1997 г., стр. 1—12.
Въпроси, свързани със самоличността;	
<i>Рамкова конвенция за защита на националните малцинства</i>	Рамкова конвенция за защита на националните малцинства, CETS № 157, Страсбург, 1.2.1995 г., стр. 1—10.
<i>Европейска конвенция за гражданството</i>	Европейска конвенция за гражданството, CETS № 166, Страсбург, 6.11.1997 г., стр. 1—13.
<i>Конвенция на Съвета на Европа относно избягването на случаи на лица без гражданство, свързани с правоприемство между държави</i>	Конвенция на Съвета на Европа относно избягването на случаи на лица без гражданство, свързани с правоприемство между държави, CETS № 200, Страсбург, 19.5.2006 г., стр. 1—7.
Семеен живот и родителски грижи	
<i>Конвенцията за личните контакти по отношение на децата</i>	Конвенцията за личните контакти по отношение на децата, CETS № 192, Страсбург, 15.5.2003 г., стр. 1—13.
<i>Европейска конвенция за осиновяването на деца (ревизирана)</i>	Европейска конвенция за осиновяването на деца (ревизирана), CETS № 202, Страсбург, 27.11.2008 г., стр. 1-11.
<i>Европейска конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права</i>	Европейска конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права, CETS № 105, Люксембург, 20.5.1980 г., стр. 1—12.

Търсене на съдебна практика на европейските съдилища

Закрила на децата от насилие и експлоатация	
<i>Конвенция на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие</i>	Конвенция на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие, CETS № 201, Ланзароте, 25.10.2007 г., стр. 1—21.
<i>Европейска конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отношение или наказание</i>	Европейска конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отношение или наказание, CETS № 126, Страсбург, 26.11.1987 г., стр. 1—9.
<i>Конвенция за престъпления в кибернетичното пространство</i>	Конвенция за престъпления в кибернетичното пространство, CETS № 185, Будапеща, 23.11.2001 г., стр. 1—27.
<i>Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора</i>	Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора, CETS № 197, Варшава, 16.5.2005 г., стр. 1-21.
<i>Конвенция на Съвета на Европа относно предотвратяването и борбата с насилието срещу жените и домашното насилие</i>	Конвенция на Съвета на Европа относно предотвратяването и борбата с насилието срещу жените и домашното насилие, CETS № 210, Истанбул, 11.5.2011 г., стр. 1—31.
Икономически, социални и културни права	
<i>Европейска социална харта</i>	Европейска социална харта, CETS № 35, Торино, 18.10.1961 г., стр. 1—18.
<i>Европейска социална харта (ревизирана)</i>	Европейска социална харта (ревизирана), CETS № 163, Страсбург, 3.5.1996 г., стр. 1—29.
Миграция и убежище	
<i>Европейска конвенция за репатрирането на малолетни лица</i>	Европейска конвенция за репатрирането на малолетни лица, CETS № 71, Хага, 28.5.1970 г., стр. 1—9.
<i>Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти</i>	Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти, CETS № 93, Страсбург, 24.11.1977 г., стр. 1—14.
<i>Европейска конвенция за социална сигурност</i>	Европейска конвенция за социална сигурност, CETS № 78, Париж, 14.12.1972 г., стр. 1—42.
<i>Европейски кодекс за социална сигурност (ревизиран)</i>	Европейски кодекс за социална сигурност CETS № 139, Страсбург, 06.11.1990 г., стр. 1—33.
Защита на потребителите и личните данни	
<i>Конвенция за защита на лицата при автоматизирана обработка на лични данни</i>	Конвенция за защита на лицата при автоматизирана обработка на лични данни, CETS № 108, Страсбург, 28.1.1981 г., стр. 1—10.
<i>Европейска конвенция за трансгранична телевизия</i>	Европейска конвенция за трансгранична телевизия, CETS № 132, Страсбург, 5.5.1989 г., стр. 1—20.

Правни инструменти на ЕС

Всички правни инструменти на ЕС са достъпни онлайн на адрес <http://eur-lex.europa.eu>.

Съкратено наименование	Пълна препратка
Недопускане на дискриминация	
<i>Директива за расовото равенство (2000/43/ЕО)</i>	Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 година относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход, ОВ L 180, 19.7.2000 г., стр. 22—26.
<i>Директно равното третиране в областта на заетостта — (2000/78/ЕО)</i>	Директива 2000/78/ЕО на Съвета 27 ноември 2000 година за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите, ОВ L 303, 2.12.2000 г., стр. 16—22.
<i>Директива относно равното третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до стоки и услуги (2004/113/ЕО)</i>	Директива 2004/113/ЕО на Съвета от 13 декември 2004 г. относно прилагане на принципа на равното третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до стоки и услуги и предоставянето на стоки и услуги, ОВ L 373, 21.12.2004 г., стр. 37—43.
Семеен живот и родителски грижи	
<i>Регламент Брюксел IIa (переработен)</i>	Регламент (ЕС) 2019/1111 на Съвета от 25 юни 2019 година относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с родителската отговорност, и относно международното отвлечане на деца, ОВ L 178, 2.7.2019 г., стр. 1—115.
<i>Регламент относно задълженията за издръжка (ЕО) № 4/2009</i>	Регламент (ЕО) № 4/2009 на Съвета от 18 декември 2008 година относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството по въпроси, свързани със задължения за издръжка, ОВ L 7, 10.1.2009 г., стр. 1—79.
<i>Директива относно медиацията (2008/52/ЕО)</i>	Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 година относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси, ОВ L 136, 24.5.2008 г., стр. 3—8.
<i>Директива за достъпа до правосъдие (2002/8/ЕО)</i>	Директива 2003/8/ЕО на Съвета от 27 януари 2003 година за подобряване на достъпа до правосъдие при трансгранични спорове чрез установяването на минимални общи правила за правната помощ при такива спорове, ОВ L 26, 31.1.2003 г., стр. 41—47.
<i>Директива относно равновесието между професионалния и личния живот (2019/1158)</i>	Директива (ЕС) 2019/1158 на Европейския парламент и на Съвета от 20 юни 2019 година относно равновесието между професионалния и личния живот на родителите и лицата, полагащи грижи, и за отмяна на Директива 2010/18/ЕС на Съвета, ОВ L 188, 12.7.2019 г., стр. 79—93.
Закрила на децата от насилие и експлоатация	
<i>Директива за младите работници (94/33/ЕО)</i>	Директива 94/33/ЕО на Съвета от 22 юни 1994 г. за закрила на младите хора на работното място, ОВ L 216, 20.8.1994 г., стр. 12—20.

Търсене на съдебната практика на европейските съдилища

Съкратено наименование	Пълна препратка
<i>Директивата за борба с трафика на хора (2011/36/ЕС)</i>	Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 година относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета, ОВ L 101, 15.4.2011 г., стр. 1—11.
<i>Директива за борба със сексуалното насилие и сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография (2011/93/ЕС)</i>	Директива 2011/93/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 година относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография и за замяна на Рамково решение 2004/68/ПВР на Съвета, ОВ L 335, 17.12.2011 г., стр. 1—14.
<i>Директива за правата на жертвите (2012/29/ЕС)</i>	Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета, ОВ L 315, 14.11.2012 г., стр. 57—73.
<i>Директива за издаване на разрешение за пребиваване на жертви на трафик на хора (2004/81/ЕО)</i>	Директива 2004/81/ЕО на Съвета от 29 април 2004 година за издаване на разрешение за пребиваване на граждани на трети страни, които са жертви на трафик на хора или са били обект на помощ за незаконна имиграция и които сътрудничат с компетентните органи, ОВ L 261, 6.8.2004 г., стр. 19—23.
<i>Решение на Комисията 2007/698/ЕО</i>	Решение на Комисията от 29 октомври 2007 година за изменение на Решение 2007/116/ЕО по отношение на въвеждането на допълнителни резервирани номера, започващи със 116 (нотифицирано под номер С(2007) 5139) (Текст от значение за ЕИП), ОВ L 284, 30.10.2007 г., стр. 31—32.
<i>Директива за установяване на Европейски кодекс за електронни съобщения (преработен текст) (2018/1972)</i>	Директива (ЕС) 2018/1972 на Европейския парламент и на Съвета от 11 декември 2018 година за установяване на Европейски кодекс за електронни съобщения (преработен текст), ОВ L 321, 17.12.2018 г., стр. 36—214.
<i>Директива за аудиовизуалните медийни услуги (преработен текст) (2018/1808)</i>	Директива (ЕС) 2018/1808 на Европейския парламент и на Съвета от 14 ноември 2018 година за изменение на Директива 2010/13/ЕС за координирането на някои разпоредби, установени в закони, подзаконови и административни актове на държавите членки, отнасящи се до предоставянето на аудиовизуални медийни услуги, предвид променящите се пазарни условия, ОВ L 303, 28.11.2018 г., стр. 69—92.
<i>Директива за електронната търговия(2000/31/ЕО)</i>	Директива 2000/31/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 8 юни 2000 година за някои правни аспекти на услугите на информационното общество, и по-специално на електронната търговия на вътрешния пазар, ОВ L 178, 17.7.2000 г., стр. 1—16.
<i>Директива за правото на неприкосновеност на личния живот и електронни комуникации (2002/58)</i>	Директива 2002/58/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 12 юли 2002 година относно обработката на лични данни и защита на правото на неприкосновеност на личния живот в сектора на електронните комуникации, ОВ L 201, 31.7.2002 г., стр. 37—47.
Миграция и убежище, включително социални права на децата мигранти	
<i>Директива за процедурите за убежище (2013/32/ЕС)</i>	Директива 2013/32/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 година относно общите процедури за предоставяне и отнемане на международна закрила, ОВ L 180, 29.6.2013 г., стр. 60—95.

Съкратено наименование	Пълна препратка
<i>Регламент „Дъблин“ (ЕС) № 604/2013</i>	Регламент (ЕС) № 604/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 година за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство (преработен текст), ОВ L 180, 29.6.2013 г., стр. 31—59.
<i>Директива относно определянето (2011/95/ЕС)</i>	Директива 2011/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 година относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила (преработен текст), ОВ L 337, 20.12.2011 г., стр. 9—26.
<i>Регламент (ЕС) № 492/2011</i>	Регламент (ЕС) № 492/2011 на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 година относно свободното движение на работници в Съюза (кодифициран текст) (текст от значение за ЕИП), ОВ L 141, 27.5.2011 г., стр. 1—12.
<i>Директива за свободното движение (2004/38/ЕО)</i>	Директива 2004/38/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 година относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО (текст от значение за ЕИП), ОВ L 158, 30.4.2004 г., стр. 77—123.
<i>Директива 77/486/ЕИО на Съвета относно образованието на децата на мигриращи работници</i>	Директива на Съвета от 25 юли 1977 година относно образованието на децата на мигриращи работници, ОВ L 199, 6.8.1977 г., стр. 32—33.
<i>Директива относно събиране на семейството (2003/86/ЕО)</i>	Директива 2003/86/ЕО на Съвета от 22 септември 2003 година относно правото на събиране на семейството, ОВ L 251, 3.10.2003 г., стр. 12—18.
<i>Директива за временната закрила (2001/55/ЕО)</i>	Директива 2001/55/ЕО на Съвета от 20 юли 2001 година относно минималните стандарти за предоставяне на временна закрила в случай на масово навлизане на разселени лица и за мерките за поддържане на баланс между държавите членки в полагането на усилия за прием на такива лица и понасяне на последиците от този прием, ОВ L 212, 7.8.2001 г., стр. 12—23.
<i>Директива относно условията на приемане (2013/33/ЕС)</i>	Директива 2013/33/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 година за определяне на стандарти относно приемането на кандидати за международна закрила (преработен текст), ОВ L 180, 29.6.2013 г., стр. 96—116.
<i>Директива за връщането (2008/115/ЕО)</i>	Директива 2008/115/ЕО на Европейския Парламент и на Съвета от 16 декември 2008 година относно общите стандарти и процедури, приложими в държавите членки за връщане на незаконно пребиваващи граждани на трети страни, ОВ L 348, 24.12.2008 г., стр. 98—107.

Търсене на съдебната практика на европейските съдилища

Съкратено наименование	Пълна препратка
<i>Директива за дългосрочно пребиваващите (2003/109/ЕО)</i>	Директива 2003/109/ЕО на Съвета от 25 ноември 2003 година относно статута на дългосрочно пребиваващи граждани от трети страни , ОВ L 16, 23.1.2004 г., стр. 44—53.
<i>Регламент за Кодекса на шенгенските граници (ЕС) № 2016/399</i>	Регламент (ЕС) 2016/399 на Европейския парламент и на Съвета от 9 март 2016 година относно Кодекс на Съюза за режима на движение на лица през границите (Кодекс на шенгенските граници) (кодифициран текст), ОВ L 105, 13.4.2006 г., стр. 1—32.
Защита на потребителите и личните данни	
<i>Директива за правата на потребителите (2011/83/ЕС)</i>	Директива 2011/83/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2011 година относно правата на потребителите, за изменение на Директива 93/13/ЕИО на Съвета и Директива 1999/44/ЕО на Европейския парламент и на Съвета и за отмяна на Директива 85/577/ЕИО на Съвета и Директива 97/7/ЕО на Европейския парламент и на Съвета (текст от значение за ЕИП), ОВ L 304, 22.11.2011 г., стр. 64—88.
<i>Директива 87/357/ЕИО относно продукти, чийто външен вид се различава от съдържанието им и които застрашават здравето или безопасността на потребителите</i>	Директива на Съвета от 25 юни 1987 година относно сближаване на законодателствата на държавите членки във връзка с продукти, чийто външен вид се различава от съдържанието им и които застрашават здравето или безопасността на потребителите, ОВ L 192, 11.7.87, стр. 49—50.
<i>Директива за продажбите от разстояние (97/7/ЕО)</i>	Директива 97/7/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 20 май 1997 година относно защитата на потребителя по отношение на договорите от разстояние — Декларация на Съвета и на Европейския парламент по член 6, параграф 1 — Декларация на Комисията по член 3, параграф 1, първо тире (ОВ L 144, 4.6.1997 г., стр. 19—27.
<i>Директива относно общата безопасност на продуктите (2001/95/ЕО)</i>	Директива 2001/95/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 3 декември 2001 г. относно общата безопасност на продуктите (Текст от значение за ЕИП), ОВ L 11, 15.1.2002 г., стр. 4—17.
<i>Регламент относно храните, предназначени за кърмачета и малки деца, храните за специални медицински цели и заместителите на целодневния хранителен прием за регулиране на телесното тегло</i>	Директива 2009/39/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 6 май 2009 г. относно храни, предназначени за специфична хранителна употреба (преработена) (текст от значение за ЕИП), ОВ L 124, 20.5.2009 г., стр. 21—29. Регламент № 609/2013 относно храните, предназначени за кърмачета и малки деца, храните за специални медицински цели и заместителите на целодневния хранителен прием за регулиране на телесното тегло и за отмяна на Директива 92/52/ЕИО на Съвета, директиви 96/8/ЕО, 1999/21/ЕО, 2006/125/ЕО и 2006/141/ЕО на Комисията, Директива 2009/39/ЕО на Европейския парламент и на Съвета и регламенти (ЕО) № 41/2009 и (ЕО) № 953/2009 на Комисията, ОВ L 181, 29.6.2013 г., стр. 35—56
<i>Директива относно безопасността на играчките (2009/48/ЕО)</i>	Директива 2009/48/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 18 юни 2009 година относно безопасността на детските играчки (текст от значение за ЕИП), ОВ L 170, 30.6.2009 г., стр. 1—37.

Съкратено наименование	Пълна препратка
<i>Директива за аудиовизуалните медийни услуги (преработен текст) (2018/1808)</i>	Директива (ЕС) 2018/1808 на Европейския парламент и на Съвета от 14 ноември 2018 година за изменение на Директива 2010/13/ЕС за координирането на някои разпоредби, установени в закони, подзаконови и административни актове на държавите членки, отнасящи се до предоставянето на аудиовизуални медийни услуги, предвид променящите се пазарни условия, ОВ L 303, 28.11.2018 г., стр. 69—92.
<i>Общ регламент относно защитата на данните (2016/679)</i>	Регламент (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 година относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/ЕО (Общ регламент относно защитата на данните) (текст от значение за ЕИП), ОВ L 119, 4.5.2016 г., стр. 1—88.
<i>Директива 2002/58/ЕС относно обработката на лични данни и защита на правото на неприкосновеност на личния живот в сектора на електронните комуникации</i>	Директива 2002/58/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 12 юли 2002 година относно обработката на лични данни и защита на правото на неприкосновеност на личния живот в сектора на електронните комуникации (Директива за правото на неприкосновеност на личния живот и електронни комуникации), ОВ L 201, 31.7.2002 г., стр. 37—47.
<i>Директива относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни от компетентните органи за целите на предотвратяването, разследването, разкриването или наказателното преследване на престъпления или изпълнението на наказания и относно свободното движение на такива данни (2016/680/ЕС)</i>	Директива (ЕС) 2016/680 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 година относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни от компетентните органи за целите на предотвратяването, разследването, разкриването или наказателното преследване на престъпления или изпълнението на наказания и относно свободното движение на такива данни, и за отмяна на Рамково решение 2008/977/ПВР на Съвета, ОВ L 119, 4.5.2016 г., стр. 89-131.
<i>Директива за нелоялни търговски практики (2005/29/ЕО)</i>	Директива 2005/29/ЕО на Европейския Парламент и на Съвета от 11 май 2005 година относно нелоялни търговски практики от страна на търговци към потребители на вътрешния пазар и изменение на Директива 84/450/ЕИО на Съвета, Директиви 97/7/ЕО, 98/27/ЕО и 2002/65/ЕО на Европейския парламент и на Съвета, и Регламент (ЕО) № 2006/2004 на Европейския парламент и на Съвета („Директива за нелоялни търговски практики“) (Текст от значение за ЕИП), ОВ L 149, 11.6.2005 г., стр. 22—39.
<i>Регламент № 536/2014 относно клиничните изпитвания на лекарствени продукти за хуманна употреба</i>	Регламент (ЕС) № 536/2014 на Европейския парламент и на Съвета от 16 април 2014 година относно клиничните изпитвания на лекарствени продукти за хуманна употреба, и за отмяна на Директива 2001/20/ЕО (текст от значение за ЕИП), ОВ L 158, 27.5.2014 г., стр. 1—76.
Наказателно правораздаване и алтернативни производства	
<i>Право на устен превод и писмен превод (2010/64/ЕС)</i>	Директива 2010/64/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 20 октомври 2010 година относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство, ОВ L 280, 26.10.2010 г., стр. 1—7.

Търсене на съдебната практика на европейските съдилища

Съкратено наименование	Пълна препратка
<i>Директива относно правото на информация (2012/13/ЕС)</i>	Директива 2012/13/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 май 2012 година относно правото на информация в наказателното производство, ОВ L 142, 1.6.2012 г., стр. 1—10.
<i>Директива относно правото на достъп до адвокат (2013/48/ЕС)</i>	Директива 2013/48/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2013 година относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане, ОВ L 294, 6.11.2013 г., стр. 1—12.
<i>Харта на основните права</i>	Харта на основните права на Европейския съюз, ОВ С 326, 26.10.2012 г., стр. 391—407.
<i>Директива относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство (2016/800)</i>	Директива (ЕС) 2016/800 на Европейския парламент и на Съвета от 11 май 2016 година относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, ОВ L 132, 21.5.2016 г., стр. 1—20.
Деца с увреждания	
<i>Решение № 2010/48/ЕО на Съвета</i>	Решение на Съвета от 26 ноември 2009 година относно сключването от Европейската общност на Конвенцията на Организацията на обединените нации за правата на хората с увреждания, ОВ L 23, 27.1.2010 г., стр. 35—61.

Допълнителна информация относно Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA) може да намерите в интернет. Тя е достъпен на уебсайта на FRA на адрес fra.europa.eu.

Допълнителна информация относно съдебната практика на Европейския съд по правата на човека може да се намери на уебсайта на Съда: echr.coe.int. Порталът за търсене HUDOC предоставя достъп до решенията и определенията на ЕСПЧ на английски и/или френски език, както и преводи на други езици, обобщена информация по правни въпроси, съобщения за медиите и друга информация за работата на ЕСПЧ.

Как да се сдобием с публикациите на Съвета на Европа?

Издателството на Съвета на Европа публикува материали от всички сфери на дейността на организацията, включително правата на човека, правни науки, здравеопазване, етика, социално дело, околна среда, образование, култура, спорт, младежи и архитектурно наследство. Книги и електронни издания от пълния каталог могат да се поръчат онлайн на адрес: (<http://book.coe.int/>).

Виртуална читалня дава възможност на потребителя да прегледа безплатно откъси от по-важните нови публикации, както и пълния текст на някои официални документи.

Информация за Конвенциите на Съвета на Европа, както и пълния им текст може да се намери на интернет страницата на Отдела по договорите: <http://conventions.coe.int/>

Връзка с ЕС

Лично

В целия Европейски съюз има стотици информационни центрове Europe Direct. Можете да намерите адреса на най-близкия до Вас център на адрес: https://europa.eu/european-union/contact_en

По телефона или по имейл

Europe Direct е услуга, която отговаря на въпросите ви за Европейския съюз. Можете да се свържете с тази служба:

- на безплатен телефон: 00 800 6 7 8 9 10 11 (някои оператори могат да таксуват тези обаждания),
- на следния стандартен номер: +32 22999696 или
- по имейл чрез: https://europa.eu/european-union/contact_en

Намиране на информация за ЕС

Онлайн

Информация за Европейския съюз на всички официални езици на ЕС е достъпна на уебсайта Europa на адрес: https://europa.eu/european-union/index_en

Публикации на ЕС

Можете да изтеглите или да поръчате безплатни и платени публикации на ЕС на адрес: <https://op.europa.eu/en/> публикации. Множество копия на безплатните публикации могат да бъдат получени, като се свържете с Europe Direct или с местния информационен център (вж. https://europa.eu/european-union/contact_en).

Право на ЕС и свързани документи

За достъп до правна информация от ЕС, включително цялото законодателство на ЕС от 1951 г. насам във всички официални езикови версии, посетете EUR-Lex на адрес: <http://eur-lex.europa.eu>

Отворени данни от ЕС

Порталът за отворени данни на ЕС (<https://data.europa.eu/en>) предоставя достъп до набори от данни на ЕС. Данните могат да се изтеглят и използват безплатно, както за търговски, така и за нетърговски цели.

Децата са пълноценни носители на права. Те са носители на всички човешки и основни права, а също и субекти на специално регулиране с оглед на техните особени характеристики. Настоящият наръчник има за цел да илюстрира по какъв начин европейското законодателство и съдебна практика отчитат специфичните интереси и потребности на децата. Той илюстрира също така значението на родителите/настойниците или други законни представители и когато е уместно посочва случаите, когато правата и отговорностите са възложени в най-голяма степен на лицата, които полагат грижи за децата.

Наръчникът е разработен с цел повишаване на осведомеността и обогатяване на познанията за правните стандарти, които защитават и утвърждават правата на детето в Европа. Той е справочник по правото на Европейския съюз (ЕС) и Съвета на Европа (СЕ), свързано с тези тематични области, и обяснява как е уреден всеки въпрос съгласно правото на ЕС, включително Хартата на основните права на Европейския съюз, както и съгласно Европейската конвенция за правата на човека, Европейската социална харта и други правни инструменти на Съвета на Европа.

Наръчникът е предназначен за юристи, които не са специалисти в областта на правата на детето, съдии, прокурори, органи по закрила на детето и други професионалисти и организации, които са натоварени да осигуряват правна защита на правата на детето. В наръчника е обяснена ключова съдебна практика, като са обобщени най-важните решения на Съда на Европейския съюз и на Европейския съд по правата на човека.

FRA — АГЕНЦИЯ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ ЗА ОСНОВНИТЕ ПРАВА

Schwarzenbergplatz 11 — 1040 Vienna — Австрия
Тел. +43 (1) 580 30-0 — Факс: +43 (1) 580 30-699
fra.europa.eu facebook.com/fundamentalrights
linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency
twitter.com/eurightsagency

СЪВЕТ НА ЕВРОПА

67075 Strasbourg Cedex — Франция
Тел. +33 (0) 3 88 41 20 00

ЕВРОПЕЙСКИ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

echr.coe.int — publishing@echr.coe.int
twitter.com/ECHR_CEDH

ОТДЕЛ „ПРАВА НА ДЕТЕТО“

coe.int/children —
children@coe.int
twitter.com/CoE_children

Publications Office